

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

INSTITUTUL DE ISTORIE

**REVISTA
DE ISTORIE A MOLDOVEI**

1 – 4 (45–48)

2001 – ianuarie - decembrie

Revistă științifică, fondată în 1990

CHIȘINĂU 2001

COLEGIUL DE REDACȚIE

Redactor-șef: *Demir DRAGNEV*

*Mihai ADAUGE, Leonid BULMAGĂ,
Ioan CAPROȘU, Ion CHIRTOAGĂ,
Pavel COCĂRLĂ, Gheorghe COJOCARU,
Eugenia DANU, Gheorghe GONȚA,
Andrei EȘANU, Ion JARCUȚCHI,
Gheorghe NICOLAEV, Constantin REZACHEVICI,
Ion VARTA, Alexandru ZUB.*

REDACȚIA

Secretar de redacție: *Zinaida ALEXANDREANU-SÂTNIC*
Redactor: *Dumitru BOICU*
Tehnoredactare computerizată: *Vera BOSTAN*

Apărut în anul 2002 cu sprijinul Consiliului Suprem
pentru Știință și Dezvoltare Tehnologică
din cadrul Guvernului Republicii Moldova

© Institutul de Istorie
al Academiei de Științe
a Moldovei, 2001.

S. Drojani

SUMAR

55 DE ANI DE LA FORMAREA INSTITUȚIILOR ACADEMICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

- 5 *Ion Preașcă*, Din istoria creării și activității Academiei de Științe a Moldovei.
23 *Ion Jarcușchi*, Academia de Științe a Moldovei (1961-1995) – o abordare socio-demografică a corpului academic.

STUDII

- 36 *Ion Hâncu*, Soarta băștinașilor din spațiul pruto-nistrean în antichitate și în evul mediu timpuriu.
46 *Gheorghe Gonța*, Evoluția politică a Țării Moldovei în ultimul pătrar al secolului al XVI-lea.
54 *Gheorghe Cojocaru*, Implozia URSS și chestiunea Basarabiei.

COMUNICĂRI

- 64 *Andrei Eșanu*, Relațiile româno-otomane în evul mediu (unele principii metodologice de cercetare).
67 *Valentina Eșanu*, Ciobârciul în sistemul de apărare din sud-estul Moldovei în secolul al XVI-lea.
70 *Nicolae Fuștei*, Preocupări de istorie națională în opera mitropolitului Dosoftei.
76 *Dinu Poștarencu*, Dimitrie Cantemir la Sankt - Petersburg.
80 *Ion Gumenâi*, Câteva considerații noi privind întemeierea episcopiei Hotinului.
92 *Valeriu Popovschi*, Despre constituirea Republicii Democratice Moldovenești la 2 decembrie 1917.
105 *Vladimir Brânză*, Dezvoltarea bazei tehnico-materiale a sistemului ocrotirii sănătății în localitățile rurale (1945-1985).

DOCUMENTAR

- 115 *Ion Chirtoagă*, *Dan Haidarli*, Contribuții la studiul situației politico-demografice în Bugeac și în dreapta Nistrului pe marginea unui document inedit (secolele XVI-XVIII).
127 *Ion Varta*, Mărturii inedite despre un protest antițarist al lui Tadeu Hâjdău de la 1822.
132 *Valentin Constantinov*, Un document cu privire la istoria localității Nisporeni.

RECENZII

- 146 *Alina Felea*, O nouă cercetare despre societate și mentalități medievale.
148 *Eduard Baidaus*, O nouă culegere de documente istorice – *ISTORIA UNIVERSALĂ MODERNĂ (1640-1850). CRESTOMAȚIE*. Alcătuitori Eugeniu Certan (coordonator), Valeria Cozma, Stelian Culea. Editura „Prut Internațional”, Chișinău 2000, 442 p.

VIATAȘTIINȚIFICĂ

- 150 *Zinaida Alexandreanu-Sâtnic*, Conferința internațională “Deportările din 14 iunie 1941: crime împotriva umanității”.
152 Decizia Consiliului Științific al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Moldova cu privire la predarea și cercetarea Istoriei Românilor în sistemul de învățământ și cel academic din Republica Moldova.

CONTENTS

ANIVERSARIES, 55 YEARS FROM THE CREAT OF ACADEMICAL INSTITUTIONS OF REPUBLIC OF MOLDOVA

- 5 *Ion Preashca*, From the history of creating and activity of the Academy of Sciences of Moldova.
- 23 *Ion Jarcutschi*, Academy of Sciences of Moldova (1961-1995) - a social demographic interpretation of academic corps.

STUDIES

- 36 *Ion Hancu*, The fate of the natives from the Pruto-Nistrean's space in acient and earlier medieval periods.
- 46 *Gheorghe Gontsa*, The political evolution of Tsara Moldovei in the last quarter of the XIV-th century.
- 54 *Gheorghe Cojocaru*, The implosion of U.R.S.S. and Bessarabia's problem.

COMMUNICATIONS

- 64 *Andrei Eshanu*, The romaniano-turkish relationships in the medieval period (some methological principles of researching).
- 67 *Valentina Eshanu*, The Chiobarchiu in the defence system from the South-Eastern Moldova in the XVI-th century.
- 70 *Nicolae Fushtei*, Interests for national history in cleric Dosoftei's work.
- 76 *Dinu Poshtarencu*, Dimitrie Cantemir at the Sankt Petersburg.
- 80 *Ion Gumenai*, Some new considerations concerning the foundation of the episcopy.
- 92 *Valeriu Popovski*, About the establishment of Democratical Republic of Moldova at 2 december 1917.
- 105 *Vladimir Branza*, The development of technico-material's base of the health defending system in rural's localities (1945-1985).

DOCUMENTARY SOURCES

- 115 *Ion Chirtoaga, Dan Haidarli*, Contributions at the study of political-demographics situations in Bugeac and on the right of the Nistru on the base of new document (XVI-XVIII-th centuries).
- 127 *Ion Varta*, Fresh evidence for antitsarist protest of Tadeu Hâșdău in 1822.
- 132 *Valentin Constantinov*, A document concerning the history of Nisporeni's locality.

BOOK REVIEWS

- 146 *Alina Felea*, A new research about society and medieval mentalities.
- 148 *Eduard Baidaus*, A new collection of historical documents - The Universal Modern History (1640-1850). Reader. Compilers: Eugeniu Certan (coordonatore), Valeria Cozma, Stelian Culea. Edition- "Prut International", Chishinau 2000, 442p.

SCIENTIFIC LIFE

- 150 *Zinaida Alexandreanu-Sytnic*, International conference "DEPORTATIONS OF 14 JUNE 1941: CRIMES AGAINST HUMANITY", Riga, 11-14 June 2001.
- 152 The decision of Scientific Council's Institute of History of the Academy of Sciences of Republic of Moldova concerning teaching and research of the Romanians History in education and academic systems.

55 DE ANI DE LA FORMAREA INSTITUȚIILOR ACADEMICE DIN REPUBLICA MOLDOVA

Ion PREAȘCĂ

DIN ISTORIA CREĂRII ȘI ACTIVITĂȚII ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI

Cercetarea științifică din Republica Moldova, în formula contemporană (modificată puțin în anii independenței), s-a constituit pe parcursul celor cinci decenii de aflare a R.S.S. Moldovenești în componența URSS. Direcțiile cercetărilor științifice, precum și finanțarea acestora, erau coordonate de așa-zisul stat major al științei – prezidiul Academiei de Științe a URSS – și de Comitetul de Stat pentru Știință și Tehnică al URSS (CSȘT). În acele timpuri întreaga știință sovietică “lucra” pentru complexul economic unic al URSS. Drept exemplu în această privință servesc legăturile strânse ale academei noastre cu întreprinderile, asociațiile, instituțiile din cele mai diverse puncte ale fostei URSS. Aceasta asigură o anumită libertate de creație și de manevră în cazul științelor naturii, celor tehnice și mai puțin în cazul științelor umanitare.

S-a scris mult despre potențialul științific al RSSM, care deținea în anumite domenii ale științei din fosta Uniune Sovietică locuri de frunte. Mai puțin însă s-a arătat pe cât de adecvat era el necesităților proprii, inclusiv reînzuștrării tehnice a ramurilor economiei naționale, reorientării structurale a economiei etc. Dar despre aceasta nici nu putea fi vorba, deoarece în acele timpuri interesele băștinașilor din RSSM, ca ale oricărui alt popor încorporat cu forța în URSS, erau identificate cu interesele “poporului sovietic”, iar politica social-economică și tehnico-științifică – cu cea de nivel unional. Mai mult, în constituțiile URSS și RSSM, care se asemănau între ele atât după structură, cât și după conținut, nu era definită politica tehnico-științifică de stat și nu era specificat cine o promovează atât la nivel unional, cât și la cel republican. Menționăm că nici în Constituția URSS, nici în cea a RSSM și nici în oricare altă constituție a republicilor “surori” nu erau specificate care funcții de coordonare a cercetării științifice sunt atribuite centrului (Moscova) și care republicilor. Nu erau specificate nici mecanismele efectuării cercetărilor la diferite niveluri, modul în care statul implementează rezultatele cercetărilor științifice, cine poartă răspundere pentru aceasta, cum sunt reglementate relațiile între structurile de stat și instituțiile de cercetări științifice.

În RSSM și în alte foste republici unionale s-a promovat o politică tehnico-științifică dăunătoare, majoritatea realizărilor fiind un rezultat al exploatarea muncii ieftine a savanților și cercetătorilor științifici, neglijându-se problema perfecționării cadrelor, baza tehnico-materială, formele organizaționale. Activitatea tehnico-științifică era susținută nu prin stimularea creației, ci prin majorarea numărului cadrelor științifice – în medie cu 6-8% anual.

Cercetătorii menționează că modelul sovietic s-a afirmat în urma repartiției egalitare, lipsei motivației și stimulării și nu printr-un aflus esențial de noi forțe tinere. Acest model

nu stimula plecarea cadrelor de vârstă medie și a celor pensionate, care nu au reușit să se manifeste în domeniile științei așa cum avea loc în țările dezvoltate¹.

Studiile istorice, apărute la Chișinău până la 1990, în care se cercetează istoria creării și activității primelor instituții științifice academice, se reduc, în cea mai mare parte, la niște analize superficiale ale fenomenelor ce aveau loc, elogiindu-se eforturile Partidului Comunist și ale statului sovietic, îndreptate spre dezvoltarea științei etc.

Ideea principală a istoriografiei sovietice moldovenești constă în aceea că numai cu instaurarea Puterii Sovietice în spațiul dintre Nistru și Prut s-a început dezvoltarea instituțiilor științifice², deși se știa că până la 1940 în Basarabia au existat diverse instituții științifice și semishiințifice, în care activau mulți cercetători. Acest fapt însă era trecut sub tăcere. De asemenea, se evita menționarea cauzei principale a lipsei cadrelor științifice la momentul ocupării Basarabiei în 1940 și în 1944 – emigrarea unor oameni de știință, lichidarea celor rămași și marginalizarea din motive ideologice a altora. Explicația oferită de istoricii sovietici era “încorporarea târzie a Basarabiei în cadrul Uniunii Sovietice”³.

Astfel de abordări, precum și evitarea unor probleme “dificile”, erau determinate și de condițiile concrete de atunci. Presiunea ideologiei comuniste a timpului a lăsat amprenta sa asupra concepției și modalității de examinare a evenimentelor și fenomenelor legate de crearea instituțiilor științifice academice de model sovietic.

După 1990, studiile speciale despre evoluția cercetărilor științifice în anii '40-'50 au lipsit. Problemele științei au fost abordate doar în contextul unor descrieri generale⁴ sau al unor articole dedicate datelor aniversare de la crearea unor instituții științifice din Republica Moldova⁵. Pornind de la cele expuse și în baza noilor materiale de arhivă, vom încerca să extindem și să completăm cunoștințele noastre vizând istoria fondării și activității primelor instituții științifice academice în perioada 1946-1961.

Este cunoscut faptul că construirea cadrului organizațional al științei în RSSM a avut loc conform modelului conturat în URSS în anii '20-'40. Punctul de început poate fi considerat data de 27 iulie 1925, când, prin decretul Guvernului Sovietic, Academia Rusă primește denumirea de Academie de Științe a URSS și devine instituție științifică supremă unională, direct subordonată Guvernului⁶. A urmat apoi crearea, la 30 septembrie 1927, a Comitetului științific pentru coordonarea activității savanților, instituțiilor de învățământ și a editurilor, care trebuiau să joace rolul de organ de control și dirijare a elitei științifice și literare din Uniunea Sovietică⁷. Ulterior în cadrul Academiei vor apărea primele organizații de partid, vor fi eliminați savanții, care se opuneau comunizării acestei instituții, ca în 1934 sediul ei să fie transferat din Leningrad la Moscova⁸.

Până în anii '30, cercetarea științifică era concentrată în câteva orașe mari (Leningrad, Moscova, Kiev, Harkov). Puterea sovietică a inițiat un proces de creare a unei rețele de instituții științifice de tip academic la periferiile URSS sub formă de filiale, baze, stațiuni experimentale etc. Instituțiile urmau să aibă un caracter complex și să ajute “organele de conducere locale la soluționarea problemelor științifice legate de construcția socialistă în republica sau regiunea dată”⁹. Oficial se declara că structura acestor instituții va fi elaborată în conformitate cu necesitățile economice și culturale ale republicilor, ținuturilor sau regiunilor. În realitate lucrările deseori se desfășurau cu totul altfel. Mult depindea de comisiile speciale, venite de la Moscova, constituite din savanți și specialiști în diverse domenii, care se deplasau pe teren și analizau potențialul economic și științific al acestora. Aceste comisii erau subordonate Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) din toată Uniunea (CC al PC (b) U), care, de regulă, decidea de a crea sau nu o instituție științifică. În anii 1944-1946, chestiunea creării unei instituții științifice de tip academic era la ordinea zilei și în RSSM, unde existau

câteva stațiuni experimentale, care se ocupau cu cercetări în domeniul agriculturii și biologiei. Activa, de asemenea, Institutul de Cercetări Științifice a Istoriei, Limbii, Literaturii și Economiei (ILLE), creat încă în 1939, considerat drept principala instituție științifică din RSSM, fără ca aceasta să realizeze ceva deosebit din punct de vedere științific.

În vara anului 1945, Institutul a fost supus unui control de către o comisie a CC a PC (b) U în frunte cu academicianul V.I.Piceta¹⁰. Comisia a constatat că Institutul se află într-o situație critică, nefiind în stare să-și onoreze misiunea pe care o are¹¹. Principalele cauze erau, în opinia comisiei, lipsa cadrelor de înaltă calificare, a unor publicații periodice științifice și, în special, lipsa unei finanțări adecvate¹². Concluziile comisiei, după toate probabilitățile, au stat la baza deciziei adoptate, la 11 martie 1946, de către Guvernul URSS, de a crea la Chișinău o Bază de Cercetări Științifice a A.Ș. a URSS¹³. În baza acestei hotărâri Prezidiul A.Ș. a URSS a creat o comisie specială în frunte cu membrul corespondent al A.Ș. a URSS V.C.Șișkin, care avea misiunea de a cerceta la fața locului posibilitățile de creare a unei Baze de cercetări și de a elabora direcțiile principale ale cercetărilor științifice în cadrul ei. Buzuindu-se pe concluziile comisiei Consiliul de Miniștri al RSSM și biroul CC al PC (b) din Moldova adoptă, la 12 iunie 1946, hotărârea nr. 583 "Cu privire la crearea Bazei Moldovenești de cercetări științifice a Academiei de Științe a URSS în or. Chișinău"¹⁴, prin care ruga A.Ș. a URSS să aprobe crearea acestei Baze. Rugămintea va fi satisfăcută prin examinarea și aprobarea la ședința organizatorică a prezidiului A.Ș. a URSS din 29 iunie 1946 a structurii Bazei, a Direcțiilor principale de cercetare, a organelor de conducere etc¹⁵.

Director al Bazei a fost numit academicianul Veaceslav Volghin, vicepreședinte al A.Ș. a URSS, responsabil de coordonarea activității bazelor și filialelor A.Ș. a URSS. Despre aportul lui Volghin la crearea instituțiilor științifice academice în RSSM, nu se poate de spus nimic bun. Or, el, deși formal era director al Bazei, nu a vizitat măcar o dată până în 1948, când a fost destituit, instituția pentru a se documenta. Așa că de coordonarea activității de creare a Bazei s-au ocupat cadrele locale. Acestea însă erau puține și fără calificare. Insuficiența cadrelor științifice a generat numeroase dificultăți. Astfel, în primul an de existență al Bazei, n-au fost desemnați măcar toți conducătorii celor 9 subdiviziuni din componența Bazei, iar de completarea lor cu cercetătorii nu putea fi nici vorbă. Conform statelor, personalul științific și tehnic al Bazei era stabilit pentru anii 1946-1947 în număr de 104 unități, cu perspectiva majorării lui până la 150 de unități, dar și peste 3 ani, în 1949, n-au fost completate aproape jumătate din posturile vacante¹⁶.

Baza nu a beneficiat nici de alocațiile financiare promise. Astfel, bani pentru procurarea utilajului științific au fost alocați doar în primul an de existență, iar în următorii ani Baza nu a primit nici un ban. Motivul invocat era faptul că nu se clarificase cine trebuia să ofere surse financiare pentru utilajul științific – Prezidiul A.Ș. a URSS s-au conducerea RSSM¹⁷. Nu dispunea Baza nici de sediu. Drept urmare, nici rezultate ale cercetărilor științifice nu prea erau și conducerea RSSM a fost nevoită să recunoască, la începutul anului 1949, că Baza "în cei doi ani de existență a pregătit doar un volum de anale științifice, care așa și nu au fost publicate din cauza gravelor erori..."¹⁸.

Baza a fost obiectul unui control efectuat de o comisie a prezidiului A.Ș. a URSS, în urma căruia la 18 martie 1949 în postul de director al ei, în locul acad. V.Volghin, este numit P.Baranov, membru corespondent al A.Ș. a URSS. Director-adjunct al Bazei și, de facto, conducătorul ei a fost, din 1947, istoricul Iachim Grosul.

La 7 septembrie 1949, Guvernul URSS adoptă o hotărâre privind restructurarea tuturor bazelor și filialelor existente ale Academiei de Științe a URSS¹⁹. Respectiva hotărâre a fost adoptată după un raport asupra situației create în cadrul filialelor și bazelor din componența

A.Ș. din URSS, situație, de altfel, destul de deplorabilă. Acest lucru s-a constatat la finele anului 1948 – începutul anului 1949, când în presa centrală de la Moscova au apărut o serie de articole critice despre activitatea Consiliului filialelor și bazelor condus de vicepreședintele A.Ș. a URSS V. Volgin. Activitatea Consiliului a fost apreciată drept nesatisfăcătoare, iar Volghin și alți membri ai Consiliului au fost demși sau trecuți în alte funcții²⁰.

În literatura de specialitate de la noi și de la Moscova acestei probleme nu i s-a atras atenția cuvenită. S-a scris doar despre importanța, de exemplu, a transformării Bazei Moldovenești în filială a A.Ș. a URSS, dar despre împrejurările acestei acțiuni practic nu s-a publicat nimic, decât niște simple informații²¹.

Prezidiul Academiei de Științe a URSS, în ședința sa din 6 (7) octombrie 1949, va decide să denumească toate filialele și bazele de cercetări științifice în “filiale ale A.Ș. a URSS”, iar Consiliului filialelor i se cerea ca “nu mai târziu de luna ianuarie 1950 să prezinte pentru aprobare schimbările de rigoare din structura filialelor”²².

În conformitate cu respectiva hotărâre, și la Baza Moldovenească, creată încă în 1946, devenită peste noapte filială, începe elaborarea proiectului noii structuri. Acesta a fost elaborat rapid, deoarece prin 1948 au fost făcute propuneri privind lărgirea structurii Bazei. La finele lunii octombrie 1949, Iachim Grosul, adjunctul președintelui filialei din Moldova a A.Ș. a URSS, a prezentat proiectul respectiv pentru examinare Consiliului Filialelor, la Moscova. După o serie de modificări, Consiliul Filialelor cere ca acesta să fie aprobat și de conducerea RSSM.

La 7 decembrie 1949, în cadrul unei consfătuiri, organizate de Președintele Consiliului de Miniștri al RSSM, Gherasim Rudi, a fost examinat proiectul structurii filialei A.Ș. a URSS. Iachim Grosul, care a condus colectivul, ce a elaborat proiectul în cauză, propunea includerea în filială a următoarelor structuri: “Institutul de Istorie cu secții; Institutul Limbii și Literaturii cu secții; Institutul de Pomicultură cu 5 secții; Institutul de Pedologie și Biologie cu secții; Grădina Botanică, care urma să aibă statut de institut cu secții; urmând să fie incluse și secția mecanizare și electrificare a agriculturii cu laboratoare, secția zoologie și agrobiologie, secția edituri și biblioteci științifice”²³.

La consfătuire s-a mai discutat și ideea creării Institutului de Viticultură și Horticultură și a Institutului de Pomicultură cu secții de cercetare a culturilor citrice și ceaiului²⁴, idee ce venea de la Gherasim Rudi. Iachim Grosul însă considera că ideea este bună, dar susținea că la moment nu există o bază materială și nici cadre respective pentru crearea a două institute. “Creăm un institut și peste 5 ani îl divizăm în două”, susținea el²⁵.

Pavel Dvornikov, directorul Stațiunii experimentale din Tiraspol, era de părerea că în condițiile RSSM, unde baza economică o constituie agricultura, ar trebui să fie creată o secție sau chiar un Institut al Industriei de Conserve și unul al Irigării Agriculturii. Problema structurii filialei a fost discutată și la ședința Biroului CC al PC (b) din Moldova din 9 decembrie 1949. Ca rezultat, a fost luată hotărârea biroului CC al PC (b) din Moldova din 10 decembrie 1949 “Despre organizarea Filialei Moldovenești a A.Ș. a URSS”, prin care era aprobat proiectul structurii propuse de Iachim Grosul. Totodată, CC al PC (b) din toată Uniunea Sovietică era rugat să dea indicațiile de rigoare prezidiului A.Ș. a URSS pentru ca acesta să accepte structura respectivă²⁶. Conform acestei structuri, filiala urma să aibă în componența sa 4 institute: Institutul de Istorie cu 3 secții, Institutul de Limbă și Literatură cu 3 secții, Institutul de Pomicultură, Viticultură și Vinificație cu 5 secții, Institutul de Agrobiologie cu 5 secții, o Grădină Botanică cu 7 secții și statut de institut, 5 secții autonome, editură și bibliotecă științifică. Personalul Filialei, conform proiectului, urma să fie format din 387 unități²⁷. La acel moment, Filiala, în cazul aprobării acestei structuri, avea nevoie

suplimentar de circa 273 unități de personal. Or, la 1 ianuarie 1950, în cadrul Filialei activau 114 lucrători, dintre care doar 53 erau colaboratori științifici²⁸.

Cu toate eforturile conducerii de la Chișinău, până la 1 septembrie 1950, structura filialei a rămas cea veche, neschimbată, incluzând doar Institutul de Istorie, Limbă și Literatură și 7 secții autonome. Pe parcursul anului 1950 au continuat demersurile Chișinăului pentru aprobarea noii structuri, care va fi modificată atât de prezidiul A.Ș. a URSS, prin hotărârile din 25 ianuarie și 12 iulie 1950, cât și de Consiliul de Miniștri al URSS, prin hotărârea nr. 9477 p (*r-rus*) din 18 iulie 1950. Filiala a început abia la 1 septembrie 1950 să activeze într-o nouă structură, care includea doar 2 institute: Institutul de Pomicultură, Viticultură și Vinificație (IPVV) cu 7 secții și Institutul de Istorie, Limbă și Literatură (IILL) cu 3 secții, Grădina Botanică cu 5 secții și alte 11 secții autonome²⁹. Ea dispunea, formal, de un personal de 260 unități, dar care, în realitate, era mult mai mic. Din acest total doar 87 erau cadre științifice și din acestea doar 33 aveau titlu științific³⁰, fapt ce reflectă elocvent situația deplorabilă în care se afla la moment știința academică din RSSM. Pe parcursul anului 1950 au mai fost făcute o serie de propuneri privind crearea și a unei filiale a Academiei Agricole (VASHNIL) de la Moscova, și chiar înlocuirea FM a A.Ș. a URSS cu o asemenea structură.

În cadrul filialei urma să fie creat un Institut de Pomicultură, Viticultură și Vinificație (IPVV). Dar pe 25 august 1950, la propunerea ministrului Agriculturii al RSSM, Fiodor Covali, Consiliul de Miniștri și biroul CC al PC (b) din Moldova adoptă hotărârea "Despre reorganizarea rețelei de instituții de cercetări științifice din agricultura RSSM". Potrivit hotărârii, în baza IPVV din cadrul filialei și a unor stațiuni experimentale urma să fie creat Institutul de Cercetări Științifice în Pomicultură, Viticultură și Legumicultură, subordonat Ministerului Agriculturii³¹. Adică un institut, care abia se constituia, era trecut dintr-o subordonare în alta și, pe deasupra, i se mai modifica și structura. Aceste schimbări dese nu contribuiau deloc la dezvoltarea cercetărilor științifice în RSSM.

Din nefericire, în această perioadă au loc și schimbări în atitudinea organelor de stat și a celor de partid față de unele orientări în știință. Astfel, sub influența sesiunii Academiei Unionale de Științe Agricole "V. I. Lenin" (VASHNIL) din URSS, din iulie-august 1948, este impusă schimbarea orientării în genetică, combătându-se concepțiile geneticii clasice mendelist-morganiste și promovându-se teoriile neolamarkiste ale lui T. D. Lâsenko despre posibilitatea modificării dirijate a eredității sub influența mediului.

Printre efectele nefaste, pe care le-a avut această schimbare, atât în URSS, cât și în RSSM, trebuie menționate: îndepărtarea din învățământ și din activitatea de cercetare a unor personalități prea atașate concepțiilor geneticii clasice; stagnarea cercetărilor de genetică și citogenetică; apariția unor noi "științe proletare", deosebite, care să lupte fără cruțate cu diverse manifestări reale sau închipuite ale concepțiilor mendelist-morganiste; izolarea tot mai pronunțată de progresele realizate pe plan internațional etc. Prin hotărârea biroului CC al PC (b) din Moldova din 7 septembrie 1948, conducerile Institutului de Medicină, Institutului Agricol, Universității de Stat și Bazei Moldovenești a A.Ș. a URSS erau obligate să revadă proiectele de cercetări științifice în direcția "unei mai mari legături a științei cu producția" și se cerea implementarea "metodelor micurinate în cercetarea științifică". De asemenea, se cerea o "clarificare" a orientării științifice a unor savanți³².

Numărul savanților în RSSM era mic și printre ei nu prea erau persoane care să se opună "învățăturii micurinate". Totuși, într-un raport din 12 ianuarie 1950, semnat de împuternicitul CC al PC (b) din toată Uniunea pentru Moldova, M. Turkin, se menționa faptul că în funcția de colaborator științific superior al Filialei Moldovenești a A.Ș. a URSS se află profesorul N. Derevițki, care a fost destituit din funcția de șef al catedrei creșterea

plantelor a Institutului Agricol din Herson, "pentru ignorarea învățaturii miciuriniste și apărarea concepțiilor reacționare mendelist-morganiste"³³.

În RSSM rezultatele sesiunii VASHNIL, precum și adoptarea așa-zisului "plan stalinist de transformare a naturii" în toamna anului 1948, au servit drept argument pentru o serie de cercetători și conducători de stat în promovarea ideii creării unei filiale a Academiei Agricole Unionale. Președintele VASHNIL, T. D. Lâsenko, susținea această idee, dar propunea inițial crearea unei filiale a Institutului Unional de Selecție și Genetică din Odesa, pe baza Stației experimentale moldovenești de irigație, legumicultură și cartofi din apropierea Tiraspolului³⁴. O influență nefastă și mai mare a avut-o ideea implementării în RSSM a unor culturi subtropicale și tropicale, cum ar fi orezul, bumbacul, ceaiul, eucaliptul, lămâiul, smochinul și alte culturi. Multe forțe științifice au fost direcționate spre cercetarea posibilităților introducerii acestor culturi și pentru selecționarea unor soiuri locale de așa culturi. În 1951 începuse deja studierea bumbacului în RSSM, cultură cultivată în raioanele de sud încă din 1949. După vreo 3–4 ani de experimente și cercetări, dar, mai ales, după compromiterea întregii recolte, din toamna anului 1953, în urma unor înghețuri timpurii, se va renunța la cultivarea acestei culturi. Despre introducerea așa-zisei "culturi de tranșee a citricilor" va face o comunicare candidatul în științe biologice S. Ivanov, în cadrul sesiunii științifice jubiliare (25 ani de la crearea RASSM) a Bazei Moldovenești a A.Ș. a URSS, în zilele de 6-7 octombrie 1949³⁵. Introduse în raioanele de sud și de centru, culturile citrice nu vor rezista nici ele la înghețurile timpurii și peste câțiva ani se va renunța la cultivarea lor.

Probarea cultivării iutei și a chenafului (culturi tropicale, ce se cultivă pentru fibrele textile ce se extrag din tulpină), va începe în 1951³⁶. Printre "măreșile descoperiri" ale științei miciuriniste din RSSM, o menționăm și pe cea a doctorului în științe agricole A. Petrosan, director adjunct pentru știință la IPVV, care, chipurile, a găsit "o specie de cireș, care se poate înmulți prin rădăcini", realizând astfel visul lui Miciurin³⁷. Aceasta era oare "descoperire", dacă țărani din Moldova știu din copilărie că cireșul se înmulțește și prin rădăcini.

Pagubele materiale pricinuite de aceste experiențe pseudoștiințifice, deși nimeni nu le-a evaluat, presupunem că au fost enorme.

Crearea și aprobarea structurii Filialei Moldovenești nu au rezolvat vechile probleme moștenite din 1946-1947, când s-a constituit Baza Moldovenească a A.Ș. a URSS. Principala problemă, care, de fapt, va fi la ordinea zilei și în viitor, era cea a lipsei cadrelor calificate. În ianuarie 1950, Iachim Grosul, președinte adjunct al prezidiului FM a A.Ș. a URSS, scria într-o notă explicativă, adresată Ministerului Controlului de Stat al RSSM, că, în conformitate cu proiectul noii structuri, aprobat de CC al PC (b) din Moldova, filiala ar urma să aibă un personal științific și tehnico-științific în număr de 362 persoane. La moment, explica Grosul, filiala dispune, de facto, de 43 unități de personal științific, restul 319 erau lipsă³⁸. În aprilie 1950, din cauza reducerii fondului de salarii al instituțiilor din cadrul filialei, au fost disponibilizate 10 persoane: 4 colaboratori științifici superiori, 1 colaborator științific inferior, 2 laboranți, 2 lucrători tehnici și un bibliotecar³⁹. Motivul real al disponibilizării a fost cel politic, deși se invoca și lipsa unor calități profesionale, lucru confirmat și de un raport al șefului Secției știință și instituții de învățământ superior a CC al PC (b) din Moldova, E. Racikova⁴⁰. Mai apoi și Konstantin Cernenko, șeful Secției propagandă și agitație a CC al PC (b) din Moldova, într-o informație trimisă la Moscova scria că printre cei circa 618 lucrători din cultură, știință și învățământ, eliberați din funcție din motive politice, în perioada ianuarie 1949-mai 1950, figurau și 11 cercetători științifici, doi dintre care au fost deportați⁴¹.

Către finele anului 1950, în urma includerii în componența Filialei a unor stații experimentale din agricultură, precum și a angajării a 55 de noi cadre științifice și tehnico-

științifici, aici activau cca 260 persoane, dintre care 87 erau cercetători științifici, 82 lucrători tehnico-științifici și 91 constituiau personalul administrativ. La filială activau doar 33 de doctori habilitați și doctori în științe, dintre care 20 lucrau prin cumul. Este evident că numărul lor era insuficient, dar de unde să fie mai mulți, dacă în decurs de patru ani de existență a bazei, apoi a filialei A.Ș. a URSS, colaboratorii ei au susținut doar 5 teze pentru obținerea titlului de doctor în științe. Existau și probleme în privința asigurării colaboratorilor filialei cu spațiu pentru cercetări și, mai ales, cu apartamente, lucru ce împiedica atragerea de noi cadre științifice din alte zone ale URSS, cadre, care veneau să ocupe posturile vacante doar în cazul în care le era garantat un anumit spațiu de locuit.

Filiala a fost supusă, pe parcursul anilor 1950-1952, unor diverse controale, activitatea ei fiind analizată în 1950, în cadrul ședinței biroului comitetului orășenesc de partid Chișinău, în 1951, la ședința biroului CC al PC (b) din Moldova, în 1951 și în 1952, la ședințele prezidiului A.Ș. a URSS.

Astfel, comisia CC al PC (b) din Moldova în frunte cu Kiril Iliășenko, care a verificat în primăvara anului 1951 starea de lucruri la filială, îl informa pe secretarul CC al PC (b) din Moldova, Leonid Brejnev, că în afară de unele mici succese, activitatea filialei trebuie calificată drept nesatisfăcătoare. Astfel, se spunea în raport, timp de câțiva ani sunt vacante cca 21 de posturi, inclusiv, cel de adjunct pentru știință al președintelui prezidiului, cel de secretar științific al filialei și cinci posturi de șef de secție etc⁴². Nici comisia prezidiului A.Ș. a URSS, în frunte cu profesorul N. Sisakean, n-a atestat o situație mai bună.

Printre greșelile conducerii filialei se menționa și faptul că pregătirea cadrelor, în general, și a celor naționale, în particular, nu era la un nivel convenit. Ca urmare, prezidiul A.Ș. a URSS decide acordarea unor asistențe filialei prin trimiterea de consultanți în diverse domenii, suplimentarea numărului de locuri la doctoratură în instituțiile centrale (până la 15 locuri), majorarea cotei de finanțare pentru cheltuieli științifice, utilaj științific, pentru construcția unui bloc locativ etc⁴³.

O chestiune deloc neglijabilă a fost cererea prezidiului A.Ș. al URSS, adresată Consiliului de Miniștri ai RSSM, de a egala salariile colaboratorilor științifici inferiori din cadrul IILL cu cel al colaboratorilor celorlalte instituții de la filială⁴⁴.

Salarizarea, în general, a colaboratorilor filialei din RSSM era cu 25 la sută mai joasă decât a celor din cadrul altor filiale⁴⁵, ceea ce, desigur, nu favoriza sosirea în RSSM a unor cadre științifice calificate. Veneau cei care nu-și găseau de lucru în altă parte. Președintele prezidiului filialei, P. A. Baranov, membru corespondent al A.Ș. a URSS, care devenise ținta unor critici aspre pentru situația din cadrul filialei și neîndeplinirea planurilor tematice de cercetări științifice, considera aceste critici, în mare parte, neîntemeiate. Potrivit lui, de vină era asigurarea insuficientă cu utilaj a cercetării științifice: "*Pe parcursul a 4 ani de existență doar în primul an (1947 - n. n.) am primit bani pentru achiziționarea utilajului. În 1950 a fost livrat utilaj doar pentru unele cercetări, iar în 1951 n-am primit nici un ban pentru procurarea utilajelor*", susținea el în cadrul unei ședințe a biroului CC al PCM⁴⁶. Această stare de lucruri se datora faptului că nu se știa cine trebuie să dea bani pentru utilaj științific sau pentru construcții capitale: A.Ș. a URSS sau Consiliul de Miniștri al RSSM. Printre alți factori ce au împiedicat activitatea științifică, Baranov enumera lipsa unui sediu pentru filială, a clădirilor speciale pentru cercetări științifice etc. Conștient de lipsurile și neajunsurile existente, el însă declara drept întemeiat termenul de trei ani pentru organizarea, în 1954, a unei Academii de Științe, ca deschiderea ei să coincidă cu aniversarea a 30-a de la crearea RASSM. Pentru aceasta era nevoie de existența a minimum 13 institute de cercetări științifice⁴⁷. El însă nu specifica cum putea să apară o instituție științifică, precum

este Academia, în condițiile lipsei cadrelor științifice și a altor lucruri extrem de necesare. Probabil, la mijloc era altceva, și anume faptul că RSSM rămânea în acest sens în urma altor "republici-surori", unde deja existau Academii de Științe. Către 1951, doar RSSM și Kârgâzstanul nu aveau academii proprii.

Sunt interesante opiniile directorului IPVV, Leonid Râbak, sosit de curând în Moldova tocmai din cadrul filialei de pe insula Sahalin a A.Ș. a URSS: "*Cum să efectuezi cercetări dacă nu sunt bani pentru a cumpăra niște eprubete simple sau un microscop. Ducem lipsă de cele mai elementare lucruri, nemaivorbind de locuință sau laborator*"⁴⁸.

Restructurarea activității filialei decurgea însă nu așa cum cerea Moscova, lucru confirmat și de articolele critice la adresa conducerii filialei, apărute în ziarul "Pravda" din 17 septembrie 1951. Principala acuză era "*lipsa unei legături strânse între știință și producție*"⁴⁹, fapt care, chipurile, stagna, în special, dezvoltarea agriculturii.

Organele de stat și cele de partid adeseori se amestecau brutal în problemele științifice. Un exemplu în acest sens poate servi intervenția lui Stalin în problemele lingvisticii în 1950, când el a condamnat teoria lingvistului sovietic Nikolai Marr. Acesta susținea că, chipurile, toate limbile lumii s-au dezvoltat de la patru sunete de bază. Teoria lui Marr i-a atras pe bolșevici prin faptul că stadiile de dezvoltare a unei limbi puteau fi legate de anumite criterii de clasă. Dar la un moment teoria lui Marr nu i-a mai convenit lui Stalin, deoarece conform acesteia, limba rusă era inclusă în categoria a doua. Astfel rusa devenea o limbă mai inferioară decât altele, lucru ce nu corespundea ideii de a impune rusa drept limbă de comunicare în Uniunea Sovietică.

Combaterea acestei teorii a fost urmată de condamnarea susținătorilor ei. Unii, printre care și lingvistul moldovean de tristă pomină I. D. Ceban, au fost nevoiți să se căiască. Dar aceasta nu l-a salvat pe I. D. Ceban de la destituirea sa din postul de director al Institutului de Istorie, Limbă și Literatură (IILL) al Filialei.

În acest scop, în luna decembrie 1951, la Chișinău are loc sesiunea științifică comună a Institutului de Lingvistică al A.Ș. a URSS și a IILL al Filialei Moldovenești a A.Ș. a URSS, în cadrul căreia s-au discutat problemele legate de starea lingvisticii moldovenești. În cadrul sesiunii teoria originii slave a limbii moldovenești, susținută de pseudosavanții moldoveni I. D. Ceban, Iosif Varticean ș. a., a fost respinsă însă de lingviștii de la Moscova, academicienii Vinogradov și Șişmariov, care au declarat că este o absurditate sub raport științific⁵⁰.

Un subiect mult vehiculat în perioada comunistă era cel al ajutorului frățesc acordat de celelalte republici în crearea unor instituții științifice și asigurarea lor cu cadre calificate naționale. Dar, ca și în cazul altor republici, în special al celor din Asia Centrală, în RSSM numărul lucrătorilor științifici băștinași era infim, iar cea mai mare pondere o aveau cei veniți de pe aiurea. Astfel, la 31 decembrie 1951, la Filială lucrau 148 colaboratori științifici și tehnico-științifici, inclusiv 9 doctori habilitați, 29 doctori în științe. Din acești 148 de colaboratori, doar 51 erau moldoveni sau 22 la sută. O asemenea situație putea fi atestată și la alte instituții științifice din RSSM⁵¹.

În 1951-1952 s-au adoptat totuși o serie de măsuri, ce au contribuit întrucâtva la asigurarea cu cadre calificate și, mai ales, cu resurse financiare, cu clădiri etc. Astfel, după aproape 5 ani de tergiversări, Filiala a obținut un sediu. A început editarea, din decembrie 1951, a revistei "Buletinul Filialei Moldovenești a A.Ș. a URSS", în 3 serii, unde erau publicate articole științifice ale colaboratorilor filialei.

Pe parcursul anului 1952 structura Filialei nu a suferit schimbări esențiale. Abia la 16 februarie 1953 este creat Institutul de Pedologie, Agrochimie și Ameliorare, ca apoi să mai

treacă patru ani până la înființarea unui nou institut, a celui de Biologie. Astfel speranțele lui P. Baranov de a transforma filiala în academie către anul 1954 nu s-au adeverit. Mai mult, el va fi înlocuit, la finele anului 1953, de către Iachim Grosul, în postul de conducător al Filialei. În general, în această perioadă nu se poate vorbi despre realizări în domeniul cercetării științifice. Din contra, se observă chiar un regres, mai ales, în domeniul științelor agrobiologice. Nici în domeniul științelor umanitare nu se constată succese deosebite. Volumul I al "Istoriei RSSM", apărut în 1951, plătea tribut concepțiilor staliniste asupra istoriei și nicidecum nu poate fi calificat drept lucrare științifică.

După moartea lui Stalin, în continuare s-a menținut modelul administrativ de comandă în știință și monopolul în domeniul determinării direcțiilor de cercetare științifico-tehnică. Sigur că așa-zisul "dezgheț hrușciovist", ce a urmat după aceasta, a adus cu sine și unele schimbări spre bine. În primul rând, savanții nu mai erau amenințați cu deportarea sau întemnițarea pentru unele concepții științifice. În al doilea rând, au fost îndepărtați din funcții sau cel puțin impuși să tacă stalinistii dogmatici. În al treilea rând, societatea s-a deschis puțin spre colaborare cu lumea științifică de pe glob. În al patrulea rând, au revenit de prin lagăre și temnițe oamenii de știință represați, care, cu mari dificultăți, au reușit, totuși, să se reintegreze în lumea științifică. De asemenea, a avut loc și o anumită schimbare de atitudine din partea conducerii de stat și celei de partid față de știință, pe care au început să o trateze cu mai multă grijă și înțelegere. În rest însă multe au rămas pe vechi.

E necesar să subliniem faptul că multe din aceste schimbări s-au produs nu în urma eforturilor conducerii, ci datorită cererilor formulate de către unii oameni de știință. Bunăoară, într-o scrisoare adresată lui Nikita Hrușciov, la data de 12 aprilie 1954, cunoscutul savant Piotr Kapița semnala că cele mai importante descoperiri din știință și tehnică din ultimele două decenii au fost realizate nu în URSS, ci în străinătate, ca, de exemplu, radarul, televiziunea, motorul cu reacție, turbina cu reacție, energia atomică etc.⁵².

După P. Kapița, cauza principală a rămânerii în urmă a științei din Uniunea Sovietică consta "în lipsa discuțiilor științifice deschise și a menținerii arakceevismului în administrarea și organizarea științei. Pentru a exclude posibilitățile nereușite în cercetare, la noi se încearcă punerea savantului sub controlul unui plutonier"⁵³. De fapt, P. Kapița i-a scris despre aceste lucruri și lui Stalin, dar acela, până la urmă, nu i-a răspuns, nu a făcut nimic pentru a schimba starea de lucruri.

Anul 1953 a debutat în știința RSSM cu crearea, la 16 februarie 1953, a Institutului de Pedologie, Agrochimie și Ameliorare, în baza secțiilor de agrochimie, microbiologie pedologie, pedologie și a Stației de eroziune din cadrul Filialei din Moldova a A.Ș. din URSS. Acesta era al treilea institut din cadrul Filialei din Moldova a A.Ș. a Uniunii Sovietice. În fruntea lui a fost numit cunoscutul savant rus Nicolae Dimo. Problemele vechi însă persistau. În primul rând, instituțiile științifice duceau în continuare o lipsă acută de cadre științifice, de aceea una din preocupările de bază ale conducerii Filialei era aducerea lor din alte "republici-surori". Aceasta însă nu era o soluție prea reușită. Or, la instituțiile științifice nimereau deseori persoane "întâmplătoare" în concepția organelor de partid, care nu aveau nimic cu știința, mai ales, din cauza trecutului necorespunzător.

Nu întâmplător, la plenara IX a CC al PCM din 5-6 octombrie 1953, în cadrul căreia s-a dezbătut măsuri pentru dezvoltarea agriculturii RSSM, primul secretar al CC al PCM, D. Gladki, îl acuza pe Iachim Grosul, care a ajuns la finele anului 1953 director al Filialei, că "a irosit 35 mln de ruble numai pentru întreținerea aparatului administrativ și nu a rezolvat nici o problemă economică importantă pentru dezvoltarea economiei naționale". Aceasta, spunea Gladki, se explică prin faptul că "mulți savanți numai se numără la Filială"⁵⁴. Printre

cei nominalizați de Gladki erau profesorii Andreev și Derevițki, colaboratorii științifici Pangalo, Coroban, Romanov, Berezneakov, Grecu, Kotelev etc.

Primul secretar de atunci va aduce și alte acuzații grave conducerii Filialei, inclusiv lui Grosul, care în opinia sa "s-ar fi înconjurat cu cadre nu după principii partinice, ci după legăturile de rubedenie"⁵⁵. De fapt, Gladki relua niște critici mai vechi la adresa lui Iachim Grosul, a cărui soție a condus un timp secția de cadre de la Filială. Aceste acuze s-au adeverit în parte în timpul controlului efectuat de o comisie a Consiliului de Miniștri al RSSM. Este curios faptul că învinuirile nu au implicat demiterea lui Grosul. În opinia multora, Grosul rămâne totuși o personalitate controversată.

La plenara menționată și vicepreședintele Consiliului de Miniștri, Agripina Crăciun, a supus Filiala unor critici dure, declarând că aici lucrează niște "viermi de carte, în timp ce știința are nevoie de luptători"⁵⁶. În aceste și în alte cuvântări este vizibil stilul stalinist de a găsi imediat vinovatul de toate. Astfel, un alt stalinist notoriu, M. Liubcenko, director al Secției experimentale de selecție din Bălți, prieten cu alt savant stalinist, T.D. Lâsenko, susținea că "Filiala a devenit un loc unde și-au găsit adăpost adepții concepțiilor reacționare mendelist-morganiste, N. Derevițki și P. Baranov"⁵⁷. Iachim Grosul și conducerea Filialei au infirmat aceste acuzații, aducând în apărarea lor o serie de argumente. Cel mai convingător a fost M. Sidorov, directorul Institutului Agricol, care a declarat drept incorectă "situația în care ne jeluim că nu avem cadre, iar absolvenții instituțiilor noastre sunt trimiși să lucreze în Asia Mijlocie, Siberia și Extremul Orient"⁵⁸.

Oricât ar părea de curios, o comisie a prezidiului Academiei de Științe a URSS, în frunte cu A. V. Sidorenko, membru-corespondent al A.Ș. a URSS, a constatat în urma unei revizii că situația de la Filiala din Moldova este destul de bună. Potrivit raportului comisiei, prezentat la ședința biroului Consiliului Filialelor A.Ș. a URSS din 8 decembrie 1953, Filiala din Moldova a realizat chiar o serie de cercetări importante în domeniul pomiculturii, viticulturii, creșterii plantelor etc.

Este menționată, mai ales, activitatea Sectorului Istorie din cadrul Institutului de Istorie, Limbă și Literatură, "care a reușit ceea ce nu a făcut nici o altă filială"⁵⁹. Este vorba de editarea volumului I al "Istoriei RSSM" și de pregătirea pentru tipar a celui de-al doilea volum. Acestea însă nici pe departe nu pot fi numite realizări științifice, ele reflectând mai mult istoria relațiilor moldo-ruso-ucrainene pe principii pseudoștiințifice.

Comisia a mai constatat că la instituțiile științifice din cadrul Filialei, practic, lipsesc cercetători din rândul băștinașilor⁶⁰.

Așa că, asigurarea cu cadre va fi declarată drept cea mai importantă problemă, alături de intenția de a transforma Filiala într-un centru coordonator al cercetărilor științifice din RSSM.

Pentru înfăptuirea acestor obiective, biroul Consiliului Filialelor A.Ș. a URSS cerea conducerii RSSM să majoreze alocările financiare pentru Filiala din Moldova. De exemplu, numai pentru dezvoltarea Grădinii Botanice în 1954 era prevăzută suplimentar o sumă de circa un milion de ruble⁶¹.

Conform noii organigrame, personalul științific al Filialei era suplimentat cu cca 68 de unități, totodată, se cerea completarea urgentă a posturilor vacante, care, de altfel, erau foarte multe. Numai la Institutul de Pedologie erau vacante 8 unități de colaborator științific superior dintr-un total de 11⁶². Biroul cerea Consiliului de Miniștri al RSSM să se adreseze cu o rugămintă Consiliului de Miniștri al URSS, pentru ca acesta să egaleze salariile colaboratorilor științifici de la Institutul de Istorie, Limbă și Literatură cu cele ale cercetătorilor de la alte instituții de la Filială. Or, aceștia primeau în continuare salarii cu 25 la sută mai mici decât ceilalți cercetători⁶³.

Grija față de asigurarea cu cadre a Filialei a fost, de fapt, mereu la ordinea zilei. Datele statistice arată că, deși în fiecare an numărul cercetătorilor creștea, aceasta avea loc mai mult pe cale extensivă. Se căutau posibilități de atragere a unor savanți din Rusia, Ucraina și din alte republici sovietice. Se acorda atenție și pregătirii de cadre științifice locale, dar, oricum, puțini savanți erau din rândul băștinașilor.

Astfel, conform statisticilor, în 1950, în URSS activau în calitate de cercetători științifici doar 126 de moldoveni⁶⁴. În 1955 erau deja 305, dintre care numai 66 activau în instituții științifice, restul își desfășurau activitatea în instituții de învățământ superior⁶⁵. Pentru comparație: în 1950, în Lituania activau 1213 cercetători științifici din rândul băștinașilor, iar în 1955 erau deja 1741⁶⁶. De menționat că, potrivit datelor recensământului general din 1959, numărul populației moldovene și al celei lituaniene din URSS erau, practic, egale. În ajunul transformării Filialei din Moldova în Academie de Științe, în 1960, din numărul total de cca 354 de mii de cercetători științifici, atestați în Uniunea Sovietică, doar 590 erau moldoveni. La acest capitol ne situam chiar în urma ciuvașilor, osetinilor și a turkmenilor⁶⁷.

Chiar dacă toți cercetătorii științifici moldoveni ar fi fost concentrați în instituțiile științifice din RSSM, ei nu ar fi constituit mai mult de 20 la sută din numărul total de cercetători științifici, care a crescut de la 1242, în 1955, la cca 3320, la 1 ianuarie 1961⁶⁸. Din aceștia doar 307 activau la instituțiile științifice din cadrul Filialei înainte de a fi transformată în Academie de Științe⁶⁹.

La Plenara a VII-a a CC a PCM din 13 iulie 1953, directorul Institutului Agricol, M. Sidorov, susținea că vina pentru starea dezastruoasă în pregătirea cadrelor o poartă toate instituțiile de învățământ superior și cele științifice, inclusiv Filiala din Moldova⁷⁰. În schimb, primul secretar al comitetului orașenesc de partid Chișinău, V. I. Silvestrov, considera că în problema pregătirii de cadre naționale s-a făcut mai multă vorbă decât treabă. Potrivit lui Silvestrov, "cauza principală este că în decurs de 10 ani nu s-a făcut nimic, în afară de discuții despre pregătirea și educarea cadrelor naționale. Ne limităm doar la un cerc restrâns de tovarăși băștinași și atât"⁷¹.

La începutul anului 1953, la Filiala din Moldova își făceau aspirantura cca 26 persoane, din care 2 urmau secția fără frecvență, iar 6 erau repartizați pe lângă instituțiile științifice academice din Moscova sau Leningrad. Din 1948, când a început pregătirea cadrelor științifice prin aspirantură, aceasta a fost absolvită doar de trei persoane, din cele 20 prevăzute de plan⁷². Potrivit planului general de pregătire a cadrelor, în 1953 trebuiau să-și facă doctoratul la Filială cel puțin 50 de persoane, iar altele 133 - la instituțiile de învățământ superior din RSSM. Erau înregistrate însă doar 80 de persoane⁷³. Cu toate că s-au adoptat decizii privind suplimentarea locurilor la doctorantură, situația se schimba lent. Acoperirea necesarului de cadre continua să se facă prin invitarea acestora din alte republici.

Pe parcursul anilor '50 s-au adoptat mai multe hotărâri, menite să îmbunătățească situația din domeniul pregătirii cadrelor științifice prin intermediul aspiranturii. Cea mai importantă rămâne a fi hotărârea nr. 485-21/14 a CC al PCM și a Consiliului de Miniștri al RSSM din 30 octombrie 1956 "Despre măsurile pentru perfecționarea pregătirii și atestării cadrelor științifice și pedagogice"⁷⁴. Aceasta stabilea, între altele, că la doctorantură pot fi admise doar "persoane cu vechime în muncă de cel puțin doi ani în domeniul specialității alese". Cu titlu de excepție, la unele discipline teoretice, precum matematică, fizică teoretică ș. a., se permitea admiterea la aspirantură imediat după absolvirea facultății⁷⁵. Totodată, era suprimat sistemul de pregătire a cadrelor științifice superioare prin așa-numita "doctorantura" (rus.) din cauză că "ea nu ar corespunde cerințelor actuale". Teza de doctor habilitat, pe care, înainte de 1956, aspiranții o puteau elabora pe perioada "doctoranturii", acum urma să

constituie rezultatul unei munci de cercetare în instituțiile științifice sau în cele de învățământ superior, la întreprinderile industriale și agricole⁷⁶. De fapt, decizia conducerii RSSM era o copie a hotărârii nr. 1144 a CC al PCUS și a celei emise de Consiliul de Miniștri al URSS la 20 august 1956. Modul și regulile de admitere la doctorantură și cele de pregătire a cadrelor științifice, stabilite prin această decizie, vor rămâne neschimbate până la finele anilor '80.

Anul 1956 a fost unul de cotitură în istoria popoarelor din fostul imperiu sovietic, datorită Congresului XX al PCUS, la care N. Hrușciov a prezentat faimosul său raport, ce condamnă cultul personalității lui Stalin și politica de represiuni a acestuia. Procesul "destalinizării" coincide, potrivit unor cercetători ai istoriei științei, cu începutul unei noi etape de dezvoltare a științei academice din URSS. Este vorba despre etapa a treia, din cele patru identificate de specialistul în istoria științei G. A. Lahtin,⁷⁷ în dezvoltarea științei academice sovietice și care cuprinde mijlocul anilor '50 - mijlocul anilor '80. Această etapă s-a caracterizat prin trecerea treptată de la calea extensivă la cea intensivă de dezvoltare a științei; prin crearea, în locul unor instituții științifice aparte, de centre științifice complexe; prin implicarea directă a științei în economie, evitându-se știința departamentală; prin crearea în cadrul instituțiilor Academiei a infrastructurii experimentale de producție, ce permitea realizarea unor cercetări complexe interdisciplinare și interramurale etc. Acestea au permis științei academice, în opinia lui Lahtin, să cucerească treptat poziția de lider al progresului tehnico-științific (PTȘ) din fosta URSS⁷⁸.

Știința din RSSM, spre deosebire de cea din majoritatea fostelor republici sovietice, nu a urmat etapele succesive de organizare și de dezvoltare ale științei în decurs de 30-40 de ani, cum s-a întâmplat în alte părți, ea s-a constituit într-un deceniu și ceva și a finalizat cu crearea, în 1961, a Academiei de Științe.

În ceea ce privește viața științifică din a doua jumătate a anilor '50, aceasta cunoaște totuși o evoluție ascendentă. S-au creat noi instituții științifice, au apărut noi direcții de cercetare, au fost obținute primele succese.

Unul dintre principalele domenii de cercetare științifică îl va constitui agricultura, care se afla într-o criză prelungită, ca urmare a colectivizării forțate din anii 1949-1950. Pe parcursul anilor '50 s-au adoptat la diverse niveluri mai multe decizii în vederea ameliorării situației, care prevedeau o mai mare implicare a științei. De fiecare dată erau criticate instituțiile științifice, pentru faptul că nu satisfac necesitățile agriculturii. Până la începutul anilor '60, cercetările din domeniu vor plăti tribut teoriilor "agrobiologului" T. D. Lâsenko, adepții cărui, deși nu dominau științele agricole din RSSM, erau extrem de agresivi. Pe de altă parte, nu fuseseră condamnate sau dezavuate deciziile sesiunii științifice ale Academiei Unionale de Științe Agricole (VASHNIL) din august 1948, care au impus implementarea așa-ziselor "metode miciuriniste" în cercetarea științifică și a teoriei lui Lâsenko, conform căreia orice cultură agricolă poate fi "educată" în așa fel încât să reziste unor condiții climatice vitrege. De exemplu, porumbul poate fi cultivat în tundră, citricele, eucaliptul, ceaiul sau iuta - în Moldova etc.

Se adoptau decizii voluntariste, ce veneau în contradicție cu tradițiile locale, ceea ce ducea la crearea unor situații critice. Bunăoară, prin 1948-1949 s-au adoptat decizii, care au dus la reducerea suprafețelor semănate cu porumb, de la cca 730 mii ha, în 1946, la doar cca 430 mii ha, în 1953. Porumbul era înlocuit cu ierburi perene, bumbac, orez, ceai cu alte culturi exotice.

La Plenara a XI-a a CC al PCM din 5-6 februarie 1954, în cadrul căreia s-a examinat mersul executării în RSSM a hotărârilor plenarei CC al PCUS din septembrie 1953 "Despre măsurile pentru dezvoltarea agriculturii URSS", A. Șciolokov, prim-adjunct al președintelui Consiliului de Miniștri al RSSM, a supus criticii "atitudinea indiferentă a savanților de la

Filială față de problemele agriculturii”⁷⁹. Potrivit lui, unii specialiști din agricultură și savanți de la Filială au înaintat la sesiunea științifică din 1953 propuneri “de a limita suprafețele semănate cu porumb, la 100 mii ha, în loc să se cultive ierburi perene”⁸⁰. Trebuia căutat vinovatul și el a fost găsit în persoana savanților, deși o mare parte din vină revenea conducerii RSSM, care, deseori, în loc să rezolve problemele științei, adopta decizii și hotărâri irealizabile. De exemplu, una din aceste hotărâri era decizia Gosplan-ului RSSM privind majorarea suprafețelor însămânțate cu ierburi perene de la 90 mii ha, în 1953, la 200 mii ha, în 1954, și cca 350 mii ha, în 1955, pe seama reducerii suprafețelor însămânțate cu porumb⁸¹. Faptul că Filiala nu efectua cercetări în domeniul agricol era cauzat de lipsa unor instituții de cercetări în structura ei, care să aibă asemenea sarcini. Totuși, în cadrul Filialei exista, de trei ani, Institutul de Pomicultură și Viticultură. Unicul rezultat “practic” al cercetărilor întreprinse aici a fost teza de doctor în științe agricole a șefului Secției pomicultură, Valentin Cujelenco “Cultura de tranșee a citricelor în Moldova”, susținută “cu brio” în 1953. Dar, ironia sorții, după susținerea tezei, toate plantațiile de citrice de la institut au înghețat⁸².

Situația nu era mai bună nici la alte direcții de cercetare din cadrul filialei. De exemplu, pe parcursul a 10 ani de activitate în cadrul Bazei și al Filialei din Moldova a A.Ș. din URSS, contribuția colaboratorului științific N. Iakubanis la dezvoltarea științei în RSSM s-a redus la 3 articole, două dintre care au fost publicate în revista pentru copii “Scânteia Leninistă” (sic!), iar unul – pe paginile ziarului “Moldova Socialistă”⁸³. Menționăm și faptul că acesta a condus câțiva ani organizația comunistă din cadrul Bazei și al Filialei, apoi a lucrat la IILL, unde, se pare, scria doar denunțuri adresate CC al PCUS și CC al PCM, în care afirma că, chipurile, E. Russev, N. Corlăteanu, E. Lavit, I. Berezneacov etc. își ascund trecutul și sunt persoane incompatibile cu activitatea de cercetător etc⁸⁴. Abia în 1955, comisia de atestare, formată la Filială, a obținut concedierea acestuia⁸⁵.

Potrivit unui raport elaborat de Secția știință și cultură a CC al PCM, în 1954, din cei 142 de colaboratori științifici inferiori și laboranți, care lucrau la Filială, au fost confirmați doar 30 (16 colaboratori științifici inferiori și 14 laboranți)⁸⁶. Marea majoritate a celor care nu au fost atestați au continuat însă să lucreze aici. Starea de lucruri de la Filiala din Moldova a A.Ș. a URSS a început să se schimbe numai după ce aceasta a devenit subiectul unui articol critic, apărut în officiosul comunist “Pravda”⁸⁷. Cel mai dur era criticată conducerea Filialei, care angaja “oameni întâmplători, incapabili de a efectua cercetări științifice, precum Iakubanis, Nikolaev, Biblina, Sokolova, Enin, Fedotova, Afanasiev etc.”. Ziarul “Pravda” critica și conducerea RSSM, care adopta hotărâri, pe care chiar ea nu le executa.⁸⁸ De exemplu, potrivit mai multor hotărâri, timp de 8 ani, Filiala ar fi primit 53 de apartamente pentru colaboratorii săi. În realitate i-au fost repartizate doar 9 locuințe. În 1955, 30 de colaboratori științifici superiori nu dispuneau de apartamente, iar doctoranzii închiriau spațiu locativ la particulari⁸⁹. Din lipsă de spațiu locativ numai în 1955 au refuzat să vină la Filială trei profesori, doctori habilitați, și 13 doctori în științe⁹⁰.

Critica făcută de ziarul “Pravda” a forțat conducerea RSSM să adopte în ritm de urgență o serie de măsuri pentru redresarea situației. Potrivit unui proiect de hotărâre, înaintat de biroul CC al PCM către conducerea URSS, se solicita crearea la finele anului 1956 a Academiei de Științe a RSSM. Pentru aceasta, în anii 1955-1956, numărul institutelor de cercetări științifice din cadrul Filialei urma să fie majorat de la trei la 8 sau chiar 9⁹¹. Totodată, și numărul de cadre urma să crească.

Conform proiectului sus-numit, pentru achiziționarea utilajului și aparaturii de laborator, în 1955-1956 se preconiza să fie alocate suplimentar cca 3 mln. de ruble. Filiala mai urma să

primească în aceeași perioadă cca 42 unități de transport, iar pentru colaboratorii științifici se prevedea construcția a două case de locuit cu 64 de apartamente. La acestea se adăuga construcția blocului principal al Filialei și a altor clădiri, unde urmau a fi amplasate instituțiile științifice, laboratoarele, serele etc.⁹².

La 13 ianuarie 1956, prezidiul Academiei de Științe din URSS a adoptat într-o ședință specială hotărârea "Cu privire la starea de lucruri la FM a A.Ș. a URSS și reorganizarea ei în Academie de Științe"⁹³. Se prevedea, între altele, majorarea numărului de institute științifice, până la 6, prin trecerea în subordinea Filialei a unui șir de instituții de cercetări departamentale, fapt ce ar fi permis inaugurarea A.Ș. a RSSM chiar în 1957. De asemenea, prezidiul A.Ș. a URSS propunea mărirea numărului de colaboratori științific și A personalului auxiliar de la 263 la cca 439. Pentru crearea unor condiții adecvate în vederea desfășurării cercetărilor, hotărârea respectivă prevedea alocarea, în anii 1957-1958, a 20 de mln. de ruble pentru construcția unor case de locuit și blocuri administrative, a unor încăperi pentru laboratoare etc. și cca 5 mln. de ruble pentru achiziționarea utilajului de laborator⁹⁴.

Executarea acestor măsuri ar fi dus, probabil, la transformarea Filialei în Academie de Științe, în termenele prevăzute, numai că în 1956 au avut loc o serie de schimbări în structura organizațională a științei sovietice. Până în 1956, știința în URSS a fost administrată conform unei structuri constituite încă în anii '30, în fruntea căreia stătea Secția Știință a CC al PC (b) din Uniunea Sovietică și Consiliul de Miniștri al URSS. Astfel, știința academică era condusă la nivel de stat, iar știința aplicată la nivel de ramură. În 1956 s-a decis crearea în locul ministerelor a așa-ziselor sovnarhoz-uri (Sovietî Narodnogo Hozeastva), în subordinea cărora au trecut o mare parte din instituțiile științifice de ramură⁹⁵. Deși restructurarea a atins doar știința de ramură, care a fost lipsită, în persoana ministerelor, de administrația centrală, care dirija cercetarea, efectele restructurării s-au făcut văzute și în știința academică. În consecință, au fost suspendate multe legături între știință și sectorul productiv, iar unele instituții au fost subordonate altor subiecți.

În RSSM, o serie de stațiuni experimentale, care urmau să fie trecute în cadrul Filialei, au rămas în subordinea Ministerului Agriculturii. Chiar Filiala s-a pomenit fără unele instituții din componența sa, precum Institutul de Pomicultură, Viticultură și Vinificație (IPVV).

În condițiile RSSM, cercetările din agricultură se bucurau chiar de la început de o atenție deosebită din partea autorităților, datorită statutului de republică agrară. Așa că nu întâmplător se dădeau lupte importante pentru a influența acest sector.

La 14 februarie 1956, CC al PCUS și Consiliul de Miniștri al URSS adoptă hotărârea nr. 253 "Cu privire la măsurile pentru îmbunătățirea activității instituțiilor de cercetări științifice în agricultură", care a determinat, pentru aproximativ 10 ani, direcțiile de cercetări prioritare în acest domeniu. În baza acestei decizii, CC al PCM și Consiliul de Miniștri al RSSM a adoptat, la 12 iunie 1956, o hotărâre identică. Potrivit acesteia, din cauză că instituțiile de cercetări științifice agricole din RSSM se aflau în subordinea unui șir de ministere și departamente, cercetările se dublau inutil și se făceau cheltuieli suplimentare fără vreun rezultat palpabil⁹⁶.

Totodată, conducerea RSSM constata că nici o instituție științifică din agricultură nu-și respectă planurile proprii de cercetări și nici cele impuse de CC al PCUS și de Consiliul de Miniștri al URSS printr-o hotărâre adoptată încă în 1950⁹⁷. În scopul redresării situației, s-a hotărât crearea unei rețele de instituții de cercetări științifice cu profil agricol, subordonate direct Ministerului Agriculturii. Astfel în baza Stației Experimentale de Selecție Bălți și a Secției Creșterea plantelor din cadrul Filialei, la 1 august 1956 a fost creat Institutul de

Cercetări Științifice în Agricultură cu sediul la Bălți, căruia i se transmiteau în subordine o serie de stații experimentale din kolhozuri. La 12 iunie 1956, în baza IPVV din cadrul Filialei și a Filialei din RSSM a ICȘ unional în Viticultură și Vinificație "Magaraci", a fost creat ICȘ în Pomicultură, Viticultură și Vinificație din RSSM. În baza Stației experimentale de irigare a legumelor și cartofilor și a Secției ameliorare a Filialei s-a înființat, la Tiraspol, ICȘ în Agicultură și Legumicultură. De asemenea, a fost creată o stație experimentală silvică și o stație experimentală de zootehnie și veterinarie, toate fiind subordonate direct Ministerului Agriculturii. Personalul acestor instituții științifice urma să numere 549 de unități, dintre care 447 salariați de la buget.

Ca rezultat, Filiala din Moldova, în loc să se extindă, pierdea 87 unități de personal științific, un institut și câteva secții și stații experimentale, pe care a fost obligată să le cedeze⁹⁸. Această hotărâre le-a dat speranțe celor care doreau fondarea în RSSM a unei Academii Agricole, după modelul altor republici unionale, care să devină centrul științific principal din RSSM.

La finele anului 1956, directorul Institutului Agricol din Chișinău, M. I. Sidorov, a înaintat CC al PCM și Consiliului de Miniștri al RSSM un proiect de hotărâre, conform căruia Institutul Agricol urma să fie transformat de la 1 ianuarie 1957 în Academie Agricolă, în subordinea căreia să fie trecute toate instituțiile științifice din cadrul Ministerului Agriculturii⁹⁹. La ședința din 19 noiembrie 1956, biroul CC al PCM chiar a sprijinit propunerea directorului Institutului Agricol, adresând o cerere în acest sens către conducerea URSS¹⁰⁰. Peste un an, chestiunea creării în baza Institutului Agricol a unei Academii Agricole a fost iarăși pusă pe ordinea de zi a unei ședințe a biroului CC al PCM, dar fără rezultat¹⁰¹.

Trecerea de fapt a întregii științe agricole în subordinea ministerului de ramură a dus la zădărnicierea planurilor de transformare în anul 1957 a Filialei în Academie de Științe. Bunăoară, la 1 ianuarie 1958, din totalul de 32 de instituții științifice din RSSM (institute, secții, stațiuni experimentale etc.) doar 5 figurau în cadrul Filialei, restul erau în subordinea diverselor ministere și departamente, inclusiv 14 se subordonau Ministerului Agriculturii. Și după numărul de cercetători Filiala ceda. Potrivit datelor de la 1 ianuarie 1958, din totalul de 589 de cercetători științifici de bază, atestați în RSSM, doar 184 activau la Filială. În schimb, în cadrul instituțiilor științifice din subordinea Ministerului Agriculturii activau 267 de cercetători¹⁰². În toate celelalte republici unionale, cu excepția Rusiei, numărul cercetătorilor științifici de la instituțiile academice îl depășea pe cel din alte instituții.

Totuși, putem spune că situația de la Filială se schimba lent spre bine. În februarie 1957, în componența Filialei este creat Institutul de Biologie și sectoarele de chimie organică, de chimie anorganică, de fizică și matematică. În ianuarie 1958, în baza secției de geologie și a stației seismice "Chișinău" este înființat Institutul de Geologie și Materiale de Construcție, iar la 30 decembrie același an Institutul de Istorie, Limbă și Literatură al Filialei este divizat în două instituții independente: Institutul de Istorie și Institutul de Limbă și Literatură.

Pe parcursul anului 1959, în cadrul Filialei sunt înființate editura "Știința" și Institutul de Chimie, iar în 1960 – Institutul de Economie. Extinderea direcțiilor de cercetare și creșterea numărului de cercetători au dus la adoptarea, pe 26 iulie 1960, de către Consiliul de Miniștri al URSS, a hotărârii "Cu privire la crearea Academiei de Științe a RSSM".

În anii '50 au fost întreprinse acțiuni importante privind crearea bazei tehnico-materiale a științei academice și pregătirea cadrelor științifice tinere, formarea direcțiilor principale de cercetări și perfecționarea modului de organizare a investigațiilor științifice.

În ceea ce privește evoluția cercetărilor științifice, în cadrul instituțiilor academice s-au înregistrat unele succese. Astfel, din inițiativa Institutului de Istorie, Limbă și Literatură, în anii '50 au fost pregătite și publicate două crestomații – una de folclor și literatură veche (inclusiv secolul al XVIII-lea) și alta de literatură clasică (secolul al XIX-lea). În aceste crestomații, în afară de cronicari, au fost incluși atât scriitori originari din Basarabia, cât și din Moldova dintre Carpați și Prut. Sigur că nu se pomenea nici un cuvânt despre scriitorii din Muntenia și Transilvania, care, în concepția ideologilor de la Chișinău, erau români și burghezi.

De fapt, la sesiunile științifice cu tematică lingvistică de la Chișinău, din 1951 și 1955, s-a decis deosebirea scriitorilor moldoveni de cei români. Totuși, recunoașterea, deși parțială, a unor scriitori clasici a fost o izbândă, care s-a datorat unor filologi locali, dar (în opinia academicianului N. Corlăteanu) și filologilor de la Moscova și Leningrad. E vorba de academicienii V. F. Șişmariov și V. V. Vinogradov, profesorii D. E. Mihalci, S. B. Berștein, R. G. Piotrovski ș. a.¹⁰³.

Un succes al științei lingvistice a fost și recunoașterea faptului că "limba moldovenească" e de origine romanică și nu slavă, cum se vehicula la hotarul anilor '40-'50. Mai mult nici nu se putea în condițiile în care în RSSM aproape că nu s-a produs "destalinizarea". Editarea clasicilor și apariția unor monografii dedicate creațiilor lor (I. Creangă, V. Alecsandri, C. Negruzzi, M. Eminescu etc.) au constituit o bază solidă pentru rezolvarea problemelor capitale ale limbii literare și pentru realizarea reformei ortografice, ce va începe în 1957 o dată cu apariția primului volum al lucrării colective "Curs de limbă moldovenească contemporană. Fonetica și morfologia", care va fi finalizată la mijlocul anilor '60, după apariția altor volume. Reforma respectivă a constituit o ruptură cu așa-zisa "lingvistică moldovenească", moștenită din RASSM, și un pas important spre recunoașterea adevărului istoric.

În opinia lingviștilor, "Cursul" a contribuit la recunoașterea faptului că "limba moldovenească" nu se deosebea de limba română⁰⁰⁴.

Cercetările din domeniul istoriei au fost orientate, în special, spre epocile medievale și moderne și mai puțin spre cea contemporană. Printre studiile mai valoroase menționăm cele dedicate țărânimii basarabene și reformei agrare din Basarabia din secolul al XIX-lea (I. Grosul, M. Muntean), concepțiilor cronicarilor moldoveni (E. Russev), formării monarhiei feudale în Moldova (N. Mohov) etc.

În condițiile în care știința istorică era supusă unei presiuni ideologice extreme, nu se poate vorbi despre realizări importante. Mulți istorici erau suspectați de "naționalism burghez" și de "trecut burghez": de la Emil Russev (al cărui tată a fost membru al Sfatului Țării) la Nicolae Mohov (fiu de culac din Kuban).

Mult mai importante și mai apreciate au fost investigațiile științifice din biologie, chimie, fizică, matematică etc., domenii în care în anii '50 s-au pus bazele unor școli științifice. Dar tot aici trebuie subliniat faptul că aceste cercetări au fost inițiate mai des de savanți veniți de la instituții științifice din afara RSSM. Bunăoară, în RSSM apariția cercetărilor din domeniul prelucrării materialelor prin metode electrofizice se datorează numai savantului rus Boris Lazarenko, sosit în Moldova la mijlocul anilor '50, care a inițiat aceste cercetări încă în 1944, în Rusia. Anatoli Kovarski, specialist în domeniul selecției și geneticii plantelor, venit și el în RSSM, după ce a efectuat cercetări în Ucraina, Kazahstan și Kârgâzstan, a fost cel care a pus în anii '50 bazele științifice ale ameliorării și producerii semințelor hibride de porumb. Reabilitarea și acordul stabilirii cu traiul în Moldova, i-a permis lui Ion Dicusar, savant basarabean, represat în 1949, să creeze în 1958 serviciul agrochimic al RSSM. De activitatea lui Dicusar sunt legate și începuturile cercetărilor în domeniul producerii și utilizării îngrășămintelor concentrate și compuse.

La mijlocul anilor '50 încep să se afirme și primii savanți locali. Astfel, în iulie 1956, Sveatoslav Moscalenco a sugerat și fundamentat posibilitatea formării moleculelor de excitoni, numite biexcitoni, apoi fratele său, Vsevolod Moscalenco, va formula în octombrie 1959 teoria supraconductoarelor cu benzi energetice suprapuse. În unele domenii de cercetare însă din cauza atitudinii suspicioase a șefilor, cercetările au bătut pasul pe loc. E cazul investigațiilor seismologice, efectuate de Ivan Suhov, care a studiat la Politehnica din Timișoara (1925-1930) și a lucrat geolog în România. După 1940, el a venit în Basarabia, unde a încercat să-și continue cercetările în domeniul tectonicii faliilor laterale, susținând și o disertație pe tema respectivă, pentru a obține titlul de doctor. Aceasta a fost propusă unei comisii de atestare încă în 1951, dar a fost acceptată abia în 1966, la intervenția academicianului rus A. N. Neive¹⁰⁵.

Totodată, se organizau sesiuni și conferințe științifice importante. Astfel, în perioada 16-22 septembrie 1957, la Chișinău, a avut loc sesiunea științifică unită a Secției de științe biologice a Filialei din Moldova a A.Ș. a URSS și a Secției Agricultură a Academiei Agricole Unionale, la care au participat pentru prima dată și savanți români și bulgari. Deși n-au fost condamnate oficial teoriile lui Lâsenko, sesiunea are importanță prin faptul că a repus în legalitate genetica și a scos în evidență unele probleme legate de procesele de cercetare. După sesiune, savanții moldoveni au beneficiat și de un important sprijin logistic și metodic din partea instituțiilor științifice din Moscova și Leningrad¹⁰⁶.

În 1958 și în 1960 au fost organizate conferințe științifice ale tinerilor cercetători. Acestea au stimulat schimbul de opinii și au fost o încercare de a-i scoate în evidență pe cei mai talentați tineri, în special din domeniul științelor exacte¹⁰⁷.

Așadar, putem afirma că în anii '50 s-a pus cu adevărat bazele cercetărilor științifice. Unii specialiști spun, de exemplu, că în lingvistică, fără anul 1957, când a început reforma ortografică, posibil, că nu era anul 1989 (N. Corlăteanu).

Dar și în cazul lingvisticii, și în cazul biologiei sau fizicii direcțiile de cercetare erau dictate de la Moscova. Pentru deschiderea unei direcții de cercetare era nevoie de acordul Moscovei, aceasta arătând lipsa de autonomie a instituțiilor științifice academice și neacademice din RSSM. Așa se explică, în parte, insistența cu care în anii '50 autoritățile de la Chișinău au cerut deschiderea unei Academii. Uneori nu conta ce fel de academie: Agricolă sau de Științe, dar academie să fie. O altă explicație a insistenței cu care cereau diriguitorii de la Chișinău fondarea unei academii era faptul că, începând cu 1951, doar RSSM, dintre republicile unionale, nu avea o instituție științifică de asemenea rang. Așa că, în ultimă instanță, crearea Academiei de Științe a RSSM la 2 august 1961 a fost nu urmarea unei evoluții firești a științei moldovenești, ci rezultatul unui implant de savanți, atrași de anumite privilegii și oferte, făcute de către autoritățile din RSSM.

NOTE

¹ V. Kostakov, "Утечка мозгов в пределах отечества", *Культура*, 1992, nr. 1, 4 ianuarie.

² Я. Гросул, *Развитие науки в Молдавской ССР за годы советской власти. История СССР*, Moscova, 1967, nr. 5, p. 74-84; Ia. Grosul, *Советская Молдавия и ее наука*, în "Наука Союза ССР", Moscova, 1972, p. 289-307.

³ О. Тарасов, *Формирование и развитие научного потенциала Молдавской ССР*, Chișinău, "Știința", 1987; О. Тарасов, *Очерки истории*

организации науки в Советской Молдавии (1924-1961), Chișinău, "Știința", 1980; О. Тарасов, *Первый президент*, Chișinău "Știința", 1982.

⁴ A. Moraru, *Istoria românilor, Basarabia și Transnistria (1812-1993)*, Chișinău, Aiva, 1995.

⁵ *Revista de Lingvistică și Știință Literară*, Chișinău, nr. 4, 1996; *Realizări, probleme și perspective în pomicultură. Materialele conferinței științifico-practice internaționale consacrate jubileului de 90 de ani de la fondarea ICP*, Chișinău, 2000.

- ⁶ А.В. Кольцов, *Роль Академии Наук в организации региональных научных центров СССР (1917-1961)*, Ленинград, "Наука", 1988, p. 46.
- ⁷ *Ibidem*, p. 90.
- ⁸ *Ibidem*, p. 61.
- ⁹ Г.Д. Комков, Б.В. Левшин, Л.К. Семенов, *Академия Наук СССР*, в 2-х томах, М., Наука, 1978, vol. 2, 1917-1977, p. 90-91.
- ¹⁰ *Arhiva Organizațiilor Social-Politice a Republicii Moldova* (în continuare – А.О.С.Р.), fond. 51, inv. 3, dosar 242, f. 57.
- ¹¹ *AOSP*, fond 51, inv. 3, dosar 539, f. 26-36.
- ¹² *Ibidem*, f. 39-40.
- ¹³ *Arhiva Națională a Republicii Moldova* (în continuare ANRM), fond 2992, inv. 1, dosar 13, f. 30.
- ¹⁴ *Ibidem*, f. 30-35.
- ¹⁵ *Arhiva Științifică Centrală a Academiei de Științe a Republicii Moldova* (în continuare А.Ș.С. а А.Ș.М.), fond, 1, inv. 2, dosar 1, f. 31-33.
- ¹⁶ *AOSP*, fond 51, inv. 8, dosar 398, f. 3.
- ¹⁷ *Ibidem*, inv. 10, dosar 68, f. 24.
- ¹⁸ *Ibidem*, inv. 8, dosar 3, f. 64..
- ¹⁹ *Ibidem*, dosar 448, f. 1.
- ²⁰ Вестник Академии Наук СССР (în continuare VAN).
- ²¹ Я. Гросул, *Развитие науки в Молдавской ССР за годы советской власти. История СССР, 1967*, nr. 5, p. 74-84, în "Sovetskaia Moldavia i eio nauka", в книге *Наука Союза ССР*, Moscova, 1972, p. 289-307.
- ²² *VAN*, 1949, nr. 11, p. 96.
- ²³ *A.O.S.P.*, fond 51, inv. 8, dosar 448, f. 1.
- ²⁴ *Ibidem*, f. 3.
- ²⁵ *Ibidem*, f. 4.
- ²⁶ *Ibidem*, inv. 8, dosar 56, f. 481.
- ²⁷ *Ibidem*, f. 482-484.
- ²⁸ А.Ș.С. а А.Ș.М., fond 1, inv. 1 dosar 18, f. 11.
- ²⁹ А.Ș.С. а А.Р.М., fond 1, inv. 1/1, dosar 19 f.1-13.
- ³⁰ *Ibidem*, f. 14-18.
- ³¹ *A.O.S.P.*, fond 51, inv. 9, dosar 130, f. 238-251.
- ³² *Ibidem*, inv. 7, dosar 40, f. 64-66.
- ³³ *Ibidem*, inv.9, dosar 3, f. 39-53.
- ³⁴ *Ibidem*, dosar 4, f. 2.
- ³⁵ *Ibidem*, inv. 8, dosar 40, f. 315-321.
- ³⁶ А.Ș.С. а А.Ș.М., fond 1, inv. 1/1, dosar 36, f. 6-9.
- ³⁷ *VAN*, 1952, nr. 11, p. 11.
- ³⁸ А.Ș.С. а А.Ș.М., fond 1, inv. 1/1, dosar 19, f. 219-234.
- ³⁹ *A.O.S.P.*, fond 51, inv. 9, dosar 335, f. 75.
- ⁴⁰ *Ibidem*, f. 76.
- ⁴¹ *A.O.S.P.*, fond 51, inv. 9, dosar 38, f. 45.
- ⁴² *Ibidem*, inv. 10, dosar 68, f. 78-80.
- ⁴³ *Ibidem*, dosar 279, f. 50-56.
- ⁴⁴ *Ibidem*, f. 55.
- ⁴⁵ *Ibidem*, dosar 68, f. 22.
- ⁴⁶ *Ibidem*, f. 24.
- ⁴⁷ *Ibidem*, f. 25.
- ⁴⁸ *Ibidem*, f. 35.
- ⁴⁹ *Pravda*, 17 septembrie 1951, p. 3.
- ⁵⁰ Wilhelmus Petrus Van Meurs, *Chestiunea Basarabiei în istoriografia comunistă*, Chișinău, 1996, p. 157.
- ⁵¹ А.Ș.С. а А.Ș.М., fond 1, inv. 1/1, dosar 36, f. 41-43.
- ⁵² П.И.Капица, *Письма о науке*, Moscova, 1989, p. 306.
- ⁵³ *Ibidem*, p. 307.
- ⁵⁴ А.О.С.Р., fond 51, inv. 12, dosar 12, f. 94.
- ⁵⁵ *Ibidem*, f. 319.
- ⁵⁶ *Ibidem*, f. 318
- ⁵⁷ *AOSP*, fond 51, inv. 12, dosar 12, f. 303.
- ⁵⁸ *Ibidem*, f. 183.
- ⁵⁹ *Ibidem*, f. 143.
- ⁶⁰ *Ibidem*, dosar 335, f. 19.
- ⁶¹ *Ibidem*, f. 22.
- ⁶² *Ibidem*, f. 31.
- ⁶³ *Ibidem*, f. 24.
- ⁶⁴ *Ibidem*, f. 31.
- ⁶⁵ А.О.С.Р., fond 51, inv. 18, dosar 84, f. 283.
- ⁶⁶ *Ibidem*, f. 80.
- ⁶⁷ *Ibidem*, f. 80.
- ⁶⁸ *Народное хозяйство СССР в 1960 году. Статистический ежегодник*, Госстатиздат, Moscova, 1961, p. 785.
- ⁶⁹ *Ibidem*, p. 786.
- ⁷⁰ *Ibidem*, p. 787.
- ⁷¹ А.О.С.Р., fond 51, inv. 12, dosar 8, f. 131.
- ⁷² *Ibidem*, f.161.
- ⁷³ А.О.С.Р. fond 51, inv. 12, dosar 325, f. 4.
- ⁷⁴ *Ibidem*, inv. 13, dosar 1, f. 306.
- ⁷⁵ *Ibidem*, inv. 15, dosar 65, f. 189-194.
- ⁷⁶ *Ibidem*, f. 190.
- ⁷⁷ *Ibidem*, f. 191.
- ⁷⁸ Л.А.Лахтин, *Организация советской науки История и современность*, Moscova, Nauka, 1990, p. 6-17.
- ⁷⁹ *Ibidem*, p. 45-46.
- ⁸⁰ А.О.С.Р., fond 51, onv. 13, dosar 7, f. 122.
- ⁸¹ *Ibidem*, f.123.
- ⁸² *Ibidem*, f. 198.
- ⁸³ *Ibidem*, dosar 109, f. 42.
- ⁸⁴ *Ibidem*, inv. 14, dosar 278, f 1-12.
- ⁸⁵ *Ibidem*, inv. 15, dosar 74, f. 43-50.
- ⁸⁶ *Ibidem*, dosar 37, f. 131-132.
- ⁸⁷ *Молдавскому филиалу Академии наук нужна помощь*, "Pravda", Moscova, 30 mai 1955, p. 1-2.
- ⁸⁸ *Ibidem*, p. 1.
- ⁸⁹ А.О.С.Р., fond 51, inv. 14, dosar 37, f. 133.
- ⁹⁰ *Ibidem*, f. 132-133.
- ⁹¹ *Ibidem*, dosar 74, f. 63-64.
- ⁹² *Ibidem*, f. 69-70.
- ⁹³ А.Р.С. а А.Р. а Р.М., fond 1, inv. 1/1, dosar 1, f. 7-9.
- ⁹⁴ А.О.С.Р., fond 51, inv. 15, dosar 74, f. 70-72.
- ⁹⁵ L. A. Lahtin, *op. cit.*, p. 28.

⁹⁶ A.O.S.P., fond 51, inv. 15, dosar 54, f. 308-309.

⁹⁷ *Ibidem*, f.310.

⁹⁸ *Ibidem*, f.313-320.

⁹⁹ *Ibidem*, dosar 237, f. 46-53.

¹⁰⁰ *Ibidem*, dosar 30, f. 115-117.

¹⁰¹ *Ibidem*, inv. 17, dosar 13, f. 16.

¹⁰² *Ibidem*, inv. 18, dosar 84, f. 296.

¹⁰³ N. Corlăteanu, *La semicentinar*, în "Revistă de lingvistică și știință literară", Chișinău, nr. 4, 1996, p. 8.

¹⁰⁴ *Ibidem*, p. 8, 18-20.

¹⁰⁵ A.Ș.C. a AȘ a RM, fond 1, inv. 3, dosar 5546.

¹⁰⁶ A.O.S.P., fond 51, inv. 18, dosar 243, f. 7-35.

¹⁰⁷ *Труды первой научной конференции ученых Молдавии*, Chișinău, "Cartea moldovenească", 1960.
Тезисы докладов второй конференции молодых ученых Молдавии, Chișinău, "Cartea moldovenească", 1960.

Ion JARCUȚCHI

ACADEMIA DE ȘTIINȚE A MOLDOVEI (1961-1995) – O ABORDARE SOCIODEMOGRAFICĂ A CORPULUI ACADEMIC

Paradigma instituțională și funcțională a activității Academiei de Științe a Moldovei (A.Ș.M.) din momentul fondării ei se bazează pe două principii fundamentale. Primul identifică A.Ș.M. ca "instituție științifică de stat", compusă din institute de cercetare și savanți, activitatea cărora este asigurată de către stat. Al doilea principiu de bază este recunoașterea A.Ș.M. în calitate de "cel mai înalt for științific din țară", care își organizează viața științifică pe temeiul unor precepte determinate de "libertățile academice", care, la rândul său, se sprijină pe etica academică.

Evident, în lucrările scientologice consacrate istoriei A.Ș.M. o atenție prioritară s-a acordat studierii activității ei ca instituție științifică. Preponderent au fost cercetate și elucidate problemele ce țin de constituirea sectorului academic al științei și a cadrului organizatorico-instituțional al A.Ș.M.; formarea și consolidarea potențialului științific, a bazei tehnico-materiale și informaționale; organizarea și coordonarea cercetărilor științifice; evaluarea rezultatelor științifice și a contribuției științei academice la accelerarea progresului tehnico-științific, dezvoltarea învățământului și a culturii, stabilirea și evoluția relațiilor de colaborare științifică în cadrul spațiului fostei U.R.S.S. și pe plan internațional; pregătirea și promovarea cadrelor științifice de înaltă calificare etc¹.

În același timp, funcționarea A.Ș.M. în calitate de cel mai înalt for științific, care, fiind compus din cei mai marcanti reprezentanți ai științei academice, universitare și ramurale, reprezintă, de fapt, elita științifică a republicii, nu a fost obiectul unor studii speciale. La acest capitol preferință se acorda descrierii vieții și activității științifice a unor personalități de știință², de altfel, lucrări binevenite, care merită a fi apreciate la justa lor valoare. Dar o asemenea abordare a problemei este insuficientă pentru înțelegerea întregului organism academic.

Prin sintagma "cel mai înalt for științific din țară" se identifică corpul academic, constituit din membri titulari (academicieni), membri corespondenți și membri de onoare. Reprezentând în ansamblu o structură demografică bine conturată, acestui "corp" îi sunt proprii aceleași trăsături distinctive, specifice structurilor demografice "clasice" (populației naționale, rurale, urbane etc): sistem de intrare (noi membri) și de ieșire (decese), caracteristici ce evidențiază evoluția structurii demografice, schimbările cantitative și calitative, precum și stările acestui sistem demografic la diferite perioade de timp. Similitudinea caracteristicilor principale ale

“corpului profesional” al A.Ș.M. cu cele ale sistemului demografic de tip “clasic” permite aplicarea conceptelor, principiilor metodologice și a metodelor de cercetare, oferite de demografie, la analiza și descrierea organismului științific și sociocultural uman al Academiei de Științe a Moldovei³.

Studiul de față este o încercare de a aborda unele aspecte demografice ale evoluției corpului academic al Academiei de Științe a Moldovei în perioada cuprinsă între anii 1961-1995.

Numărul membrilor și structura demografică a Academiei de Științe a Moldovei

Pe parcursul celor 35 de ani de activitate a A.Ș. a Moldovei (1961-1995) în componența ei au fost desemnați și aleși 159 de membri, dintre care 67 academicieni, 76 membri corespondenți și 16 membri de onoare⁴. Proporția este respectiv de 42,1; 47,8 și 10,1%.

Ultima categorie de membri ai A.Ș.M. a fost instituită abia în anul 1991, deși alegerea lor, precum și a membrilor străini erau prevăzute în Statutul A.Ș. a R.S.S. Moldovenești, adoptat la Adunarea generală din 27 aprilie 1979. Deoarece în continuare membrii de onoare nu vor fi obiectul de analiză, menționăm doar următoarele. Din numărul total al acestora, câte 7 membri de onoare au fost aleși în anii 1991 și 1992 și 2 în anul 1995. Repartiția membrilor de onoare după locul de trai și activitatea profesională reflectă următoarea “reprezentativitate”: R.Moldova – 4, România – 7, Rusia – 3, Germania – 1 și Ucraina – 1°.

După caracteristica demografică “sex”, bărbații predominau net, doar 5 reprezentante ale sexului feminin au fost alese în calitate de membru corespondent: 4 de la Secția de Științe Biologice și Chimice – Valentina Arisimovici (1906-1993), Tatiana Gheideman (1903-1995) – 1970, Natalia Balașov (1984), Tatiana Constantinov (1995) și 1 de la Secția de Științe Socioumane – Tatiana Ilișenco (1916-1984) – 1976.

Femeile constituiau deci 3,5% din efectivul membrilor Academiei sau 6,6% din numărul membrilor corespondenți.

Numărul mic de femei în componența “corpului profesional” al A.Ș.M. reflectă starea de lucruri nesatisfăcătoare în ce privește pregătirea cadrelor științifice de sex feminin de înaltă calificare. Conform datelor Comisiei Superioare de Atestare a R.Moldova, la 6 iulie 1995 în țară au fost înregistrați 560 de doctori habilitați, din care doar 64 de femei (11,4%) dețineau acest titlu științific⁵. Situația nu era mai prielnică nici la A.Ș.M. La începutul anului 1997 în instituțiile științifice ale Academiei activau doar 12 femei cu titlu științific de doctor habilitat, cota lor constituind cca 8% din numărul total al acestora.

Între anii 1961-1995 au decedat 37 de membri ai Academiei (25,9% din numărul lor total), inclusiv membri titulari 20 (29,8%) și membri corespondenți 17 (22,4%). Din motive ideologice și politice în anul 1974 a fost exclus din componența corpului academic, prin hotărârea Prezidiului A.Ș.M., un membru corespondent, care a fost restabilit în anul 1996⁶.

Membrii fondatori (11 academicieni și 13 membri corespondenți) ai A.Ș.M. au fost desemnați prin Hotărârea Guvernului R.S.S. Moldovenești din 1 august 1961. Ulterior, comunitatea academică s-a completat prin alegerea noilor membri în anii 1965, 1970, 1972, 1976, 1978, 1981, 1984, 1989, 1992, 1993 și 1995. În cadrul acestor alegeri au fost desemnați prin vot 56 de academicieni, dintre care 13 (23,2%) în mod direct: 6 la Secția de Științe Socioumane, câte 3 la Secțiile de Științe Biologice și Chimice și de Științe Medicale și un

³ Două treimi din efectivul membrilor de onoare al A.Ș.M., domiciliați în afara R.Moldova, sunt originari din Basarabia istorică și Bucovina (Alexandru Bărlădeanu, Eugeniu Coșeriu, Radu Grigorovici, Vasile Malinschi, Natalia Ostianu, Antonie Plămădeală, Stanislav Semicinski, Nestor Vornicescu).

academician la Secția de Științe Agricole, și 106 membri corespondenți. Din 119 membri corespondenți, înregistrați în perioada nominalizată, 43 au devenit academicieni.

“Intrarea” în sistemul Academiei se efectuează, de regulă, prin alegerea membrilor corespondenți. Trecerea de la membrii corespondenți la membrii titulari reprezintă doar mobilitatea internă a sistemului. Deci “au intrat” în “corpul profesional” al Academiei 119 membri. Adăugând la componența inițială din 1961 (24 membri) numărul membrilor aleși în perioada anilor 1965-1995 (119) și scăzând numărul persoanelor decedate (37), constatăm că la 31 decembrie 1995 efectivul Academiei constituia 106 membri, dintre care 47 academicieni (11+56-20) și 59 membri corespondenți (13+106-43-17).

Formarea și consolidarea potențialului științific uman, extinderea direcțiilor științifice de cercetare, crearea școlilor științifice, perfecționarea, în corespundere cu cerințele timpului, cadrului organizatoric și structural al științei din republică au condus la sporirea considerabilă a efectivului A.Ș.M. și la afirmarea ei în calitate de forum științific suprem al republicii, impunându-se, prin realizările sale, nu numai în spațiul fostei U.R.S.S., ci și în afara ei.

Schimbările cantitative ale efectivului A.Ș.M. în anii 1961-1995 sunt redată în *tabelul nr. 1*. Aici și în continuare datele statistice reflectă starea de lucruri la 31 decembrie a anului, în care a avut loc alegerea noilor membri.

Tabelul nr. 1

Evoluția numerică a membrilor A.Ș. a Moldovei în anii 1961-1995*

Anul	Numărul de membri, în total	Inclusiv			
		Membri titulari		Membri corespondenți	
		Numărul	%	Numărul	%
1961	24	11	45,8	13	54,2
1965	28	16	57,1	12	42,9
1970	37	17	45,9	20	54,1
1972	43	20	46,5	23	53,5
1976	42	19	45,2	23	54,8
1978	48	20	41,7	28	58,3
1981	47	21	44,7	26	55,3
1984	50	24	48,0	26	52,0
1989	66	23	34,8	43	63,2
1992	74	38	51,3	36	48,7
1993	89	43	48,3	46	51,7
1995	106	47	44,3	59	55,7

În perioada nominalizată s-a înregistrat o sporire numerică considerabilă a efectivului A.Ș.M. Între anii 1961-1995 numărul membrilor A.Ș.M. a crescut de 4,4 ori, inclusiv al membrilor titulari de 4,3 și al membrilor corespondenți de 4,5 ori. Cu excepția anilor 1965 și 1992 s-a menținut, mai mult sau mai puțin expresiv, prevalarea membrilor corespondenți, ceea ce a asigurat rigurozitatea selectării candidaților pentru obținerea titlului de academician.

Un element distinctiv al evoluției A.Ș.M. în perioada respectivă, de altfel, caracteristic fazei de constituire, consolidare și de afirmare a unei astfel de instituții științifice, a fost accelerarea ritmului de creștere a numărului membrilor ei. La alegerile care au avut loc în

* Academia de Științe a Moldovei. 50 de ani, Chișinău, 1996, p. 88-177.

anii '60 (1965 și 1970) în calitate de membri corespondenți au fost alese 15 persoane, la cele din anii '70 (1972, 1976, 1978) – 20, din anii '80 (1981, 1984, 1989) – 30 și din anii '90 (1992, 1993, 1995) – 41 persoane, iar în calitate de academicieni, respectiv, 8, din care 1 în mod direct, 10 (2), 10(2) și 28(8). Fenomenul în cauză s-a manifestat vădit începând cu finele anilor '80. La Adunarea generală a A.Ș.M. din 1989 au fost aleși 19 membri corespondenți, iar la cele din 1993 și 1995 – 15 și 17. Cei mai mulți membri titulari au fost aleși în anul 1992 – 18 academicieni. În ansamblu, între anii 1989-1995 au fost aleși 30 academicieni (53,6% din numărul total al celor aleși) și 60 membri corespondenți (56,6%).

Sporirea considerabilă a efectivului membrilor A.Ș.M. a fost condiționată nu atât de simpla intenție de a consolida corpul academic, deși această dorință firească nu poate fi ignorată completamente, cât de logica dezvoltării interne a instituției științifice în cauză, de schimbările structurale, care au avut loc pe parcursul acestor ani, de modificarea statutului științific și social al Academiei și, nu în ultimul rând, de simplificarea procedurilor de luare a deciziei privind stabilirea posturilor vacante, precum și ale celor ce țin de examinarea și selectarea candidaților pentru conferirea titlului academic.

Către anul 1989 s-a observat existența bazei înguste pentru viitoarele alegeri ale academicienilor. Fiind în număr de 26, efectivul membrilor corespondenți nu putea să asigure aplicarea deplină a cerințelor necesare pentru selectarea riguroasă a membrilor titulari și completarea noilor direcții și specialități științifice. De altfel, acest efectiv nu reflecta nici dimensiunile potențialului științific uman existent în republică: în anul 1988 în R.S.S. Moldovenească au fost înregistrați 10,5 mii de cercetători științifici, dintre care 368 doctori habilitați și cca 4600 doctori în științe⁷. Pentru a impulsiona activitatea A.Ș.M. se impunea completarea ei cu cadre noi de înaltă calificare. Între timp, au intervenit și schimbări structurale în sistemul organizatorico-instituțional. Pentru a asigura o coordonare mai eficientă a activităților de cercetare și dirijare științifico-metodologică a cercetărilor științifice în republică, în anul 1992 au fost create Secțiile de Științe Agricole, de Științe Medicale și de Științe Tehnice, în componența cărora ulterior au fost aleși 4 academicieni și 20 membri corespondenți.

Premise prielnice pentru completarea Academiei de Științe cu noi membri au fost create după proclamarea suveranității (23 iunie 1990) și a independenței (27 august 1991) R. Moldova, datorită cărora A.Ș.M. a devenit un veritabil for științific republican, o instituție științifică națională, cu o autonomie deplină în soluționarea problemelor sale interne.

În cadrul sistemului academic ierarhic din fosta U.R.S.S. A.Ș. a R.S.S. Moldovenești avea subordonare dublă. În conformitate cu prevederile Hotărârii C.C. al P.C.U.S. și Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. "Despre măsurile privind ameliorarea activității Academiei de Științe a U.R.S.S. și a Academiiilor de Științe ale republicilor unionale" din 11 aprilie 1963, dirijarea activității academiilor de științe ale republicilor unionale se efectua atât de Prezidiul Academiei de Științe a U.R.S.S., cât și de Consiliile de miniștri ale republicilor respective. În hotărârea nominalizată se stipula că "posturile vacante pentru alegerea academicienilor și a membrilor corespondenți ai Academiiilor de Științe ale republicilor unionale se deschid cu acordul Academiei de Științe a U.R.S.S." Se cercea, de asemenea, ca în cadrul examinării candidaturilor propuse pentru ocuparea locurilor vacante "să fie luate în considerare și recomandările Academiei de Științe a U.R.S.S." Acordul preliminar al A.Ș. a U.R.S.S. era necesar și în cazul desemnării directorilor instituțiilor științifice⁸. Ulterior aceste restricții au fost incluse și în statutele Academiilor de Științe ale fostelor republici unionale⁹.

Alt factor care a determinat întrucâtva sporirea efectivului Academiei în prima jumătate a anilor '90 a fost operarea în Statutul A.Ș.M., aprobat prin Hotărârea Guvernului R. Moldova

din 30 octombrie 1992, a unor rectificări favorabile la capitolul componența numerică și alegerea membrilor. În redacțiile precedente ale Statutului se prevedea că "numărul total de membri titulari și membri corespondenți ai Academiei de Științe a R.S.S.M. este stabilit de Sovietul Miniștrilor al R.S.S. Moldovenești la propunerea Academiei de Științe a R.S.S. Moldovenești, coordonată cu Academia de Științe a Uniunii R.S.S."¹⁰. În Statutul din 1992 se stipula că "numărul total" al membrilor Academiei "este stabilit de către Adunarea generală"¹¹, reliefându-se astfel autonomia Academiei în ceea ce privește introducerea unor noi specialități și posturi vacante. Totodată, era specificat că posturile deținute de membrii Academiei, care au atins vârsta de 70 de ani, "se declară vacante"¹². Aplicarea prevederii menționate poate să aibă un efect dublu: pe de o parte, creează condiții favorabile pentru încadrarea, relativ ponderabilă, a tinerilor savanți în corpul academic, asigurându-se în așa mod continuitatea școlilor științifice existente și/sau a derivatelor acestora, pe de altă parte, permite, teoretic, sporirea numerică nelimitată a membrilor Academiei, ceea ce poate să provoace unele suspiciuni în privința rigurozității și obiectivității selectării candidaturilor și alegerii lor.

Dat fiind faptul că alegerea membrilor Academiei se efectuează strict în baza criteriilor științifice, putem afirma că sporirea considerabilă a efectivului academic în anii 1989-1995 a fost nu numai un efect al schimbării factorilor externi, ci, în primul rând, un rezultat al dezvoltării științifice a republicii în perioada postbelică, care s-a manifestat prin formarea unui potențial științific uman viguros, extinderea arealului și a direcțiilor științifice de cercetare, fondarea școlilor științifice autohtone, recunoscute și apreciate atât în fosta U.R.S.S., cât și în alte state, extinderea și aprofundarea cercetărilor științifice în instituțiile de învățământ superior și în institutele ramurale de cercetare, care, în raport cu contribuția lor reală la dezvoltarea științei în republică, erau insuficient reprezentate în componența "corpului profesional" al Academiei.

Creșterea ponderabilă a reprezentanților sectoarelor universitar și ramural ale științei în componența Academiei a favorizat esențial procesul de transformare a ei într-un for științific național autentic. La 1 iulie 1997 din 95 membri ai A.Ș.M. domiciliați în republică, în cadrul instituțiilor de învățământ superior erau ocupate 23 persoane (24,2%), institutelor științifice de ramură - 12 (12,6%), uniunilor de creație, structurilor economico-financiare și publice - 12 (12,6%) și Academiei de Științe - 48 (50,6%).

Pe parcursul celor 35 de ani de activitate a A.Ș.M. în componența ei au fost aleși reprezentanții generațiilor cuprinse între anii 1891 (prima generație) și 1955 (ultima generație). Informația statistică prezentată în tabelul nr. 2 scoate în evidență atât particularitățile reprezentării generațiilor în sistemul Academiei în diferite perioade de timp (la data de 31 decembrie a anului, în care au avut loc alegerile noilor membri), cât și substituirea unei grupe de generații de către alta.

Cele mai reprezentative au fost generațiile anilor 1931-1940, cota parte a cărora constituie 32,9% din numărul total al persoanelor care au devenit membri ai Academiei, urmate, în ordinea descreșterii, de generațiile cuprinse între anii 1921-1930 (30,1%), 1901-1910 (12,5%), 1911-1920 și 1941-1950 (câte 9,1%), 1891-1900 (4,2%) și 1951-1955 (2,1%). Evident, o dată cu evoluția procesului de formare a potențialului științific uman a avut loc modificarea gradului de intrare a reprezentanților diferitelor generații în componența A.Ș.M. în diverse perioade de timp. Dacă în anii '60 majoritatea membrilor aleși era constituită din reprezentanți ai generațiilor anilor 1901-1910 (40%), 1911-1920 (25%) și 1921-1930 (20%), apoi următoarele două decenii se evidențiază printr-o creștere masivă a numărului reprezentanților generațiilor anilor 1921-1930 (53,7% din numărul membrilor aleși în această perioadă), fiind urmate de cele din perioada anilor 1931-1940 (37%). Ultimele au predominat net la alegerile din ultimul

deceniu al secolului al XX-lea, cotă cărora a alcătuit 55,1% din numărul noilor membri. Este semnificativ faptul că o dată cu micșorarea bruscă a numărului membrilor Academiei din rândurile generațiilor anilor 1921-1930 (cota parte a intrării acestora în componența ei s-a redus până la 12,2%), a sporit reprezentativitatea generațiilor din anii 1941-1950 (26,6% din numărul total al intrărilor) și 1951-1955 (6,1%).

Tabelul nr. 2

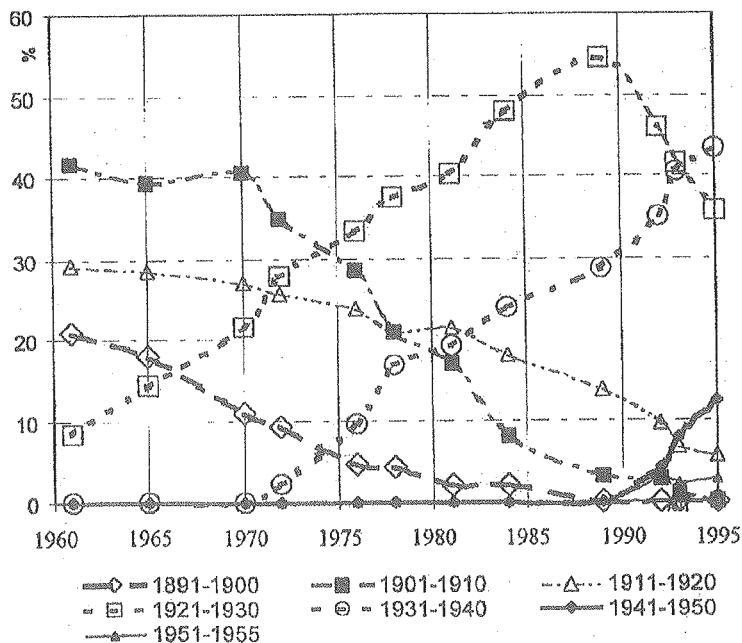
Repartiția membrilor A.Ș. a Moldovei pe grupe de generații*

Anii	Grupe de generații																				
	1891-1900			1901-1910			1911-1920			1921-1930			1931-1940			1941-1950			1951-1955		
	A	C	T	A	C	T	A	C	T	A	C	T	A	C	T	A	C	T	A	C	T
1961	1	4	5	6	4	10	4	3	7	-	2	2									
1965	3	2	5	8	3	11	5	3	8	-	4	4									
1970	3	1	4	8	7	15	5	5	10	1	7	8									
1972	3	1	4	7	8	15	6	5	11	4	8	12	-	1	1						
1976	2	-	2	5	7	12	5	5	10	6	8	14	1	3	4						
1978	2	-	2	4	6	10	6	4	10	7	11	18	1	7	8						
1981	1	-	1	3	5	8	6	4	10	9	10	19	2	7	9						
1984	1	-	1	2	2	4	6	3	9	10	14	24	5	7	12						
1989				-	2	2	6	3	9	12	24	36	5	14	19						
1992				-	2	2	5	2	7	18	16	34	14	12	26	1	2	3	-	2	2
1993				-	1	1	5	1	6	19	18	37	18	18	36	1	6	7	-	2	2
1995							5	1	6	20	18	38	20	26	46	2	11	13	-	3	3

A – membri titulari (*academicieni*), C – membri corespondenți, T – total membri ai Academiei

Pentru a evidenția mai clar gradul de reprezentare a grupelor de generații în sistemul academic și a demonstra evoluția fenomenului de substituție a unei grupe de generații de către alta prezentăm o schemă a repartiției membrilor Academiei pe grupe de generații în diferite perioade de timp (*Fig. 1*).

Fig. 1 Reprezentarea grafică a repartiției membrilor A.Ș.M. pe categorii de generații

* Academia de Științe a Republicii Moldova. 50 de ani, Chișinău, 1996.

Anul	1891-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-1955
1961	20,8	41,7	29,2	8,3	0	0	0
1965	17,9	39,3	28,5	14,3	0	0	0
1970	10,9	40,5	27	21,6	0	0	0
1972	9,3	34,9	25,6	27,9	2,3	0	0
1976	4,7	28,6	23,8	33,3	9,6	0	0
1978	4,2	20,8	20,8	37,5	16,7	0	0
1981	2,1	17	21,4	40,4	19,1	0	0
1984	2	8	18	48	24	0	0
1989	0	3	13,7	54,5	28,8	0	0
1992	0	2,7	9,5	45,9	35,1	4,1	2,7
1993	0	1,1	6,7	41,6	40,5	7,9	2,2
1995	0	0	5,7	35,8	43,4	12,3	2,8

Deci în primii 10 ani de funcționare a Academiei de Științe cei mai numeroși reprezentanți făceau parte din generațiile din primul deceniu al secolului al XX-lea, fiind urmași de reprezentanții generațiilor din deceniul al doilea. Ambele grupe de reprezentanți constituiau împreună peste 2/3 din efectivul Academiei. Dar se simțea "presiunea" ascendentă a reprezentanților generațiilor anilor 1921-1930, care, începând cu a doua jumătate a deceniului al 8-lea, au obținut o pondere relativă (în anul 1989 absolută), fiind menținută până în anul 1993. În anul 1972 sunt aleși primii reprezentanți ai generațiilor anilor '30. Sporirea considerabilă a efectivului acestora s-a soldat cu prevalarea relativă a lor la finele anului 1995.

În baza analizei procesului de substituție a unei grupe de generații de către alta și a tendințelor intrării reprezentanților diferitelor grupe de generații în sistemul academic, se poate afirma că primul deceniu al mileniului III se va caracteriza prin infiltrarea ponderabilă a reprezentanților generațiilor postbelice (primii reprezentanți ai acestora au fost aleși în anul 1992), care vor constitui efectivul de bază al Academiei.

"Teșirile" din sistemul academic sunt cauzate de decese. După cum s-a menționat, în perioada anilor 1961-1995 au decedat 37 membri, dintre care 20 membri titulari și 17 membri corespondenți. Vârsta medie a celor decedați a fost de 70,5 ani; a membrilor titulari – 70,8 ani și a membrilor corespondenți – 72,3 ani.

Decesele s-au înregistrat la vârstele cuprinse între 61 și 92 ani, cu excepția a trei cazuri de deces prematur: la vârsta de 44 ani (un membru corespondent) și de 55 și 58 ani (2 membri titulari).

Tabelul nr. 3

Numărul deceselor pe perioade și vârsta medie la deces

Anul	Numărul deceselor	Vârsta medie la deces	Membri			
			Titulari		Corespondenți	
			Numărul deceselor	Vârsta medie la deces	Numărul deceselor	Vârsta medie la deces
1961-1965	1	64	-	-	1	64
1966-1970	2	68,5	2	68,5	-	-
1971-1975	7	68,4	4	66,7	3	70,7
1976-1980	8	68,9	5	71,8	3	64,0
1981-1985	8	72,2	3	70,7	5	73,2
1986-1990	5	73,6	4	73,7	1	73
1991-1995	6	78,2	2	73,5	4	80,5

Analiza datelor statistice, cuprinse în tabelul nr. 3, denotă o creștere a longevității membrilor Academiei decedați, vârsta medie sporind în perioada nominalizată de la 68 la 78 ani. Fenomenul în cauză se observă la ambele categorii de membri.

Sub aspectul categoriilor de vârstă decesele s-au repartizat în felul următor: până la vârsta de 60 de ani au decedat 3 membri (8,1% din totalul deceselor), în limitele vârstei de 61-65 ani – 7 (18,9%), de 66-70 ani – 8 (21,7%) de 71-75 ani – 6 (16,2%), de 76-80 – 6 (16,2%), de 81-85 ani – 4 (10,8%) și de 86 ani și peste – 3 (8,1%).

În anul fondării A.Ș.M. vârsta medie a membrilor ei era de 52,5 ani. Diferența de vârstă dintre cel mai tânăr membru și cel mai vârstnic constituia 35 ani: pentru membrii titulari – de 26 ani și pentru membrii corespondenți – de 32 ani.

Evoluția ulterioară a vârstei medii a membrilor Academiei este redată în *tabelul nr. 4*.

Tabelul nr. 4

Dinamica vârstei medii a membrilor A.Ș. a Moldovei în anii 1961-1995

Anul	În total membri			Inclusiv noi membri aleși		
	titulari	corespondenți	În total	titulari	corespondenți	În total
1961	52,5	52,5	52,5	52,5	52,5	52,5
1965	58,1	52,7	55,7	61,4	47,0	55,0
1970	61,8	55,3	58,3	61,7	55,4	56,8
1972	61,2	56,5	58,7	48,5	51,0	50,2
1976	60,9	57,1	58,8	51,5	48,4	49,8
1978	61,9	55,7	58,3	58,0	48,0	50,2
1981	61,4	58,5	59,3	50,0	50,3	50,2
1984	61,9	58,5	60,1	52,4	56,7	55,1
1989	63,9	61,4	62,3	60,0	58,5	58,7
1992	63,1	62,4	62,8	59,6	52,0	56,9
1993	63,3	60,5	61,9	59,0	55,8	56,7
1995	64,8	60,0	62,1	59,2	55,1	55,9

Are loc o creștere a vârstei medii a membrilor Academiei, care în perioada cercetată a sporit cu 10 ani, respectiv a membrilor titulari cu 12 ani și a membrilor corespondenți cu 8 ani. Procesul de îmbătrânire demografică a membrilor Academiei a fost condiționat nu numai de creșterea longevității vieții, dar și de vârsta medie relativ înaintată a noilor membri la momentul intrării. Se remarcă, de asemenea, diferența neînsemnată dintre vârsta medie a membrilor titulari și a membrilor corespondenți (ultimii erau cu 2-5 ani mai "tineri" ca membri titulari), pe de o parte, iar, pe de altă parte, între întregul efectiv al Academiei și membrii aleși.

Pentru a determina gradul de îmbătrânire a corpului academic la diferite etape de activitate a Academiei și evoluția acestui fenomen vom grupa membrii ei după categoriile de vârstă. Considerăm convențional grupa de vârstă de până la 55 ani drept "tânără", grupa de vârstă de 56-70 – "adultă" și grupa de vârstă de 71 ani și peste – "vârstnică". Repartiția membrilor Academiei după categoriile specificate de vârstă, precum și evoluția proporțiilor între aceste categorii în perioada anilor 1961-1995 sunt prezentate în *tabelul nr. 5*.

Tabelul nr. 5

Repartiția membrilor A.Ș. a Moldovei după categoriile de vârstă în anii 1961-1995, %

Categoriile de vârstă	Anii											
	1961	1965	1970	1972	1976	1978	1981	1984	1989	1992	1993	1995
Membri titulari, până la 55 ani	72,5	43,7	23,5	30,0	36,8	30,0	38,1	25,0	13,0	10,5	9,3	4,2
56-70 ani	27,5	43,7	64,7	55,0	42,1	50,0	42,9	54,2	60,9	73,7	76,7	78,8
71 ani și peste	--	12,6	11,8	15,0	21,1	20,0	19,0	20,8	26,1	15,8	14,0	17,0
Membri corespondenți, până la 55 ani	53,8	58,3	55,0	43,5	47,8	57,2	57,7	57,7	18,6	22,2	23,9	27,1
56-70 ani	46,2	33,3	40,0	52,2	39,1	21,4	23,1	34,6	69,8	58,3	65,2	64,4
71 ani și peste	--	8,4	5,0	4,3	13,1	21,4	19,2	7,7	11,6	19,5	10,9	8,5
În total până la 55 ani	62,5	50,0	40,5	37,2	42,8	45,9	47,9	42,0	16,6	16,2	16,8	16,9
56-70 ani	37,5	39,3	51,4	53,5	40,5	33,3	31,9	44,0	66,8	66,2	70,8	70,8
71 ani și peste	--	10,7	8,1	9,3	16,7	20,8	19,2	14,0	16,6	17,6	12,4	12,3

Pe parcursul evoluției corpului profesional academic, în ceea ce privește raportul între categoriile de vârstă “tineri”, “adulți” și “vârstnici” au intervenit schimbări esențiale, îndeosebi între primele două categorii. Procesul de maturizare reprezintă unul dintre elementele de bază ale dezvoltării demografice a comunității academice. Dacă până la finele deceniului al 9-lea s-a remarcat predominarea valorică a “tinerilor” membri sau o inferioritate numerică minoră a acestora în raport cu cei “adulți”, atunci în anii ulteriori ultimii au ocupat o poziție dominantă netă, constituind peste 2/3 din efectivul Academiei. Reducerea numărului “tinerilor” membri a condus la diminuarea considerabilă a ponderii reprezentativității acestora în comunitatea academică, egalându-se spre finele perioadei vizate cu nivelul de reprezentare a celor “vârstnici”.

În categoria membrilor titulari s-a sesizat, după cum era de așteptat, predominarea, într-un mod mai puțin sau mai mult expresiv, “adulților”, care către finele perioadei nominalizate constituiau peste 3/4 din efectivul membrilor. Evident, în viitorul apropiat titularii vor resimiți presiunea statistică a membrilor corespondenți de vârstă de 56-65 ani, ponderea cărora la finele anului 1995 constituia 44% din efectivul acestora, și a celor de vârstă sub 55 ani, care alcătuiau 17% din totalul membrilor corespondenți.

Schimbări radicale, în fond, îngrijorătoare din punctul de vedere al perspectivei întineririi corpului academic, s-au produs în mediul membrilor corespondenți. Dominând (absolut și relativ) pe parcursul a 25 de ani, “tinerii” au devenit ulterior un contingent secundar al efectivului membrilor corespondenți. Evident, ponderea “tinerilor” în structura de vârstă a membrilor corespondenți depinde de gradul de intrare a acestora în sistemul academic. În ansamblu pe Academie din numărul total al intrărilor 54,5% le revin “tinerilor” și 44,8% “adulților”, ceea ce, în fond, reprezintă o proporție admisibilă. Dar analiza procesului de intrare în corpul academic a “tinerilor” și a “adulților” evidențiază două etape distincte. Majoritatea absolută a “tinerilor” (62,8%) a fost încorporată în sistemul academic în cadrul alegerilor, care au avut loc în anii 1961-1984, constituind 65,4% din numărul total al intrărilor în etapa nominalizată. Proporția intrării “tinerilor” și a “adulților” era de 2: 1. În virtutea circumstanțelor menționate mai sus o altă situație s-a remarcat în ultimii ani. La alegerile din anii 1989-1995 ponderea “tinerilor” a constituit doar 42,7% din numărul total al intrărilor în corpul academic, restul revenind “adulților”. Ultimele alegeri ale membrilor Academiei s-au reliefat printr-o intrare considerabilă a “adulților”. Din totalul intrărilor acestora în sistemul academic, 61% revin alegerilor care au avut loc între anii 1989-1995. În consecință, s-a modificat și proporția intrării “tinerilor” și a “adulților”, ea fiind de 1:1,3. Deși fenomenul menționat este, ca atare, efectul unui concurs de împrejurări și, se pare, are un caracter temporar, el nu poate fi ignorat completamente.

Indiscutabil, menținerea în continuare a fenomenului ce s-a produs în ultimii ani va conduce la îmbătrânirea demografică generală a corpului academic. Dacă pentru o populație națională întinerirea demografică este, practic, imposibilă, pentru comunitatea academică un asemenea proces este posibil. Pentru realizarea acestui deziderat ar fi oportună stabilirea unei cote (flexibile) de alegere a tinerilor savanți în componența Academiei, promovând și stimulând, totodată, tinerii cercetători în vederea pregătirii și susținerii tezelor de doctor habilitat, afirmării acestora pe plan național și internațional.

Repartiția teritorială a membrilor Academiei

Potențialul științific al Republicii Moldova s-a constituit în cadrul fostei U.R.S.S., bazele acestuia însă fiind puse în timpurile precedente. La pregătirea cadrelor științifice au contribuit oamenii de știință din republică, dar și cei din afara hotarelor ei, care, în virtutea circumstanțelor istorice, așezați cu traiul pe acest meleag, au activat fructuos în domeniile științei și didactice.

Firește, ei s-au încadrat în procesul de constituire a Academiei de Științe a Moldovei și de formare a corpului academic.

Înainte de a face o scurtă analiză și unele concluzii privind repartitia teritorială (conform criteriului locul nașterii) a membrilor Academiei, vom reaminti că alegerea lor se efectuează în baza criteriului științific. Criteriile pentru asigurarea "reprezentativității" după sex, naționalitate, teritoriu nu s-au luat și nici nu se iau în considerare, dar problemele privind minoritățile naționale și discriminarea femeii s-au examinat și se discută mult la diverse foruri internaționale.

Din cei 143 de membri ai A.Ș.M., 94 (65,7%) sunt originari din R.Moldova, iar 49 (34,3%) s-au născut în afara hotarelor ei actuale.

Cei înregistrați ca fiind născuți în "străinătate" se repartizează astfel: 28 (19,6%) – în Ucraina, 12 (8,4%) – în Rusia, 3 (2,1%) – în Uzbekistan, 2 (1,4%) – în Kazahstan și 4 în Azerbaidjan, Belarus, Georgia și România.

Dacă se ia în considerare faptul că 4 membri s-au născut în perioada interbelică în localitățile din sudul Basarabiei istorice, 2 în Bucovina (regiunea Cernăuți) și 2 în localitățile din fosta R.A.S.S. Moldovenească, numărul membrilor autohtoni se ridică la 102, procentul constituind 71,3%.

Intrarea în sistemul academic a persoanelor din afara republicii în istoria A.Ș.M. a fost un fenomen constant. Cel mai mare număr al acestora a fost înregistrat în anul fondării Academiei. Din cei 24 membri fondatori 7 (29,2%) erau originari din R.S.S. Moldovenească, 9 (37,5%) din Ucraina și 6 (25%) din Rusia.

Concomitent cu formarea intelectualității științifice autohtone, s-a redus considerabil numărul membrilor de origine din alte părți. La alegerile în rândurile membrilor Academiei, care au avut loc între anii 1961-1970, ponderea acestora constituia 65% din numărul celor primiți, între anii 1972-1984 – 31,4% și între anii 1989-1995 – 17,7%.

Repartitia teritorială a membrilor A.Ș.M., originari din Republica Moldova, a fost efectuată în conformitate cu organizarea administrativ-teritorială, specificată în Legea pentru modificarea Legii privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova nr. 292 – XIV din 19 februarie 1999 și în Legea pentru modificarea și completarea Legii privind organizarea administrativ-teritorială a Republicii Moldova nr. 650 – XIV din 22 octombrie 1999¹³.

Din *tab. nr. 6* se vede că predomină membrii Academiei care provin din localitățile rurale, procentul alcătuind, respectiv, 79,8 și 20,2 în

Tabelul nr. 6

Repartitia membrilor A.Ș. a Moldovei originari din R.Moldova pe orașe și județe

Orașe și județe	Membri		
	titulari	corespondenți	în total
Orașe			
Chișinău	9	2	11
Bălți	1	1	2
Camenca	1	-	1
Râbnita	-	1	1
Sângerei	-	1	1
Soroca	1	-	1
Strășeni	1	-	1
Tighina	-	1	1
Județe			
Bălți	1	6	7
Cahul	1	1	2
Chișinău	5	2	7
Edineț	6	8	14
Lăpușna	1	1	2
Orhei	12	6	18
Soroca	2	6	8
Tighina	1	4	5
Ungheni	1	3	4
Transnistria	3	5	8
În total	46	48	94

favoarea celor din județe. Majoritatea membrilor care s-au născut la oraș sunt din municipiul Chișinău (58,9%). Reprezentativitatea județelor în componența membrilor Academiei este următoarea: jud. Chișinău (împreună cu municipiul Chișinău) – 20,2%, jud. Orhei – 19,2%, Edineț – 14,9%, Bălți – 10,6%, Cahul – 2,1%, Lăpușna – 2,1%, Soroca – 9,6%, Tighina – 6,4% – Ungheni – 4,3%, localităților din stânga Nistrului le revin 10,6%. Unitatea administrativ-teritorială – autonomă Gagauzia și județul Taraclia deocamdată nu sunt reprezentate în corpul academic. Deoarece unele localități din stânga Nistrului au fost incluse în componența jud. Chișinău, ponderea membrilor A.Ș.M. originari din partea de est a R.Moldova se ridică la 12,8%.

Repartiția membrilor Academiei după instituția absolvită

Membrii A.Ș.M. și-au făcut studiile la 43 de instituții de învățământ superior: Rusia (16), Ucraina (15), R.Moldova (7), România (2), Bulgaria (1), Georgia (1) și Uzbekistan (1).

Potrivit datelor statistice, cuprinse în *tab. nr. 7*, ponderea membrilor Academiei, care au absolvit instituții de învățământ superior din R.Moldova, constituie 62,9%, restul membrilor (37,1%) și-au făcut studiile la instituțiile de învățământ superior din afara republicii. La membrii titulari procentul constituie, respectiv, 65,7 și 34,3, iar la membrii corespondenți – 60,5 și 39,5.

După cum reiese din *tab. nr. 7* au absolvit instituții de învățământ superior din Rusia și Ucraina 18,9% și 13,3% din numărul membrilor A.Ș. a Moldovei. La Moscova au studiat 15 membri, dintre care 5 la Academia Agricolă și 3 la Universitatea "M.Lomonosov", la Sankt Petersburg – 6, dintre aceștia 5 la Universitate, la Odesa – 4, Cernăuți – 4, Dnepropetrovsk – 4, Harkov – 3. 4 membri au obținut în perioada interbelică licența în România (3 la Universitatea din Iași și unul la Universitatea din București). Din totalul persoanelor, care și-au făcut studiile în afara republicii, 13 (24,5%) sunt originari din R.Moldova, dintre care 9 au absolvit instituții de învățământ superior din Rusia și 4 din Ucraina.

Ponderea persoanelor care au studiat în instituții din alte republici printre membrii fondatori ai Academiei era de 83,3%. În anii '60 rândurile membrilor Academiei cu absolvenți

Tabelul nr. 7

Repartiția membrilor A.Ș. a Moldovei după instituțiile de învățământ superior absolvite* (Footnotes)

Denumirea instituției și a țării	Membrii		
	titulari	corespondenți	în total
Universitatea de Stat din Moldova	20	19	39
Universitatea de Stat Agrară din Moldova	7	11	18
Universitatea de Stat de Medicină și Farmacie "Nicolae Testemițanu" din Moldova	4	7	11
Universitatea de Stat Pedagogică "Ion Creangă" din Chișinău	7	3	10
Universitatea de Stat Pedagogică din Tiraspol (cu sediul la Chișinău)	4	4	8
Universitatea Tehnică din Moldova	1	2	3
Universitatea de Stat de Muzică și Arte din Moldova	1	–	1
Instituții de învățământ superior din Rusia	12	15	27
Instituții de învățământ superior din Ucraina	7	12	19
Instituții de învățământ superior din România	2	2	4
Instituții de învățământ superior din Bulgaria	1	–	1
Instituții de învățământ superior din Georgia	–	1	1
Instituții de învățământ superior din Uzbekistan	1	–	1

ai instituțiilor de învățământ superior din Moldova se completau insuficient, ponderea acestora constituind doar 27,5% din numărul celor aleși.

Situația s-a schimbat radical începând cu anii '70, când a crescut gradul de intrare a absolvenților instituțiilor de învățământ superior din R. Moldova. 77,1 % din numărul membrilor Academiei, desemnați în urma alegerilor care au avut loc în perioada 1972-1984, au absolvit instituții din republică. La alegerile din anii 1989-1995 acest indice a constituit 76,5%

Cei mai reprezentativi sunt absolvenții Universității de Stat din Moldova (27,3% din totalul membrilor sau 43,3% din numărul membrilor, care au obținut licența în republică), aceștia fiind urmași de absolvenții Universității de Stat Agrare (12,6% sau 20%), Universității de Stat de Medicină și Farmacie "Nicolae Testemițanu" (7,7% sau 12,2%), Universității de Stat Pedagogice "Ion Creangă" (7% sau 11,1%), Universității de Stat Pedagogice din Tiraspol (5,6% sau 8,9%). Reprezentativitatea absolvenților Universității Tehnice din Moldova, formate în anul 1964, este cu mult mai modestă.

Numărul absolvenților Universității de Stat de Medicină și Farmacie și ai Universității Agrare în componența "corpului profesional" al A.Ș. a Moldovei a sporit începând cu anii '90, ca urmare a fondării Secțiilor de Științe Medicale și de Științe Agricole.

Analiza procesului de formare și de dezvoltare a sistemului academic demonstrează că intrarea oamenilor de știință în acest sistem are loc, de regulă, după 20-25 de ani de la absolvirea instituției de învățământ superior. Pornind de la această constatare statistică, se poate de admis că în viitorul apropiat va crește reprezentativitatea în corpul academic a absolvenților Universității Tehnice din Moldova.

Componența etnică a corpului academic

Anumit interes, din punctul de vedere cognitiv, prezintă distribuția membrilor A.Ș.M. în funcție de etnie, care, accentuăm încă o dată, au fost aleși în baza criteriilor științifice și a sistemului competitiv. Reflectând structura națională a populației țării, corpul academic reprezintă o comunitate științifică multinațională, în componența lui fiind aleși reprezentanți a 8 etnii. Cea mai ridicată valoare aparține moldovenilor, ponderea lor constituind 66,4% din totalul membrilor A.Ș.M. Ei sunt urmași de reprezentanții etniei ruse (16,8%), ucrainene (9,1%), evreiești (4,9%). În perioada vizată au fost înregistrați, de asemenea, câte un membru al Academiei de Științe a Moldovei de origine bulgară, poloneză, armeană și germană.

Concomitent cu formarea și consolidarea intelectualității științifice naționale s-a modificat proporția intrării reprezentanților diverselor etnii în comunitatea academică. Elementul distinctiv al fenomenului în cauză rezidă în sporirea considerabilă a reprezentanților națiunii titulare. Ponderea moldovenilor s-a ridicat de la 35% în anii '60 la 91,9% în anii '90 din totalul intrărilor în corpul academic în perioadele respective. În același timp cota-parte a intrării în comunitatea academică a persoanelor de origine rusă s-a redus de la 37,5% la 2%, ucraineană, respectiv, de la 15% la 2% și evreiască – de la 4,9% la 2%. În intervalul menționat, cu excepția anilor '60, o pătrundere relativ impunătoare a reprezentanților etniilor conlocuitoare s-a înregistrat în anii '80, ponderea lor constituind 37,5% din totalul intrărilor.

Pe parcursul celor 35 de ani de activitate Academia de Științe a Moldovei a devenit nu numai cea mai importantă instituție științifică din republică, dar și un valoros for științific național, încorporând în componența sa pe cei mai prestigioși oameni de știință din țară. Evoluția corpului academic s-a remarcat prin creșterea considerabilă a efectivului și a ponderii reprezentanților intelectualității științifice autohtone. Începând cu anii '70, sursa principală de completare a comunității academice au devenit cadrele științifice locale. Fenomenul constituirii și evoluției sistemului academic reprezintă o reflectare a procesului de formare și de dezvoltare a potențialului științific și intelectual al Republicii Moldova în a doua jumătate a secolului al XX-lea.

NOTE

¹ Vezi: *Развитие науки в Молдавской ССР*, Кишинэу, 1984; *Академия наук Молдавской ССР*, Кишинэу, 1979; О.Ю. Тарасов, *Наука и ее организация в Молдавской ССР (1966-1970)*, Кишинэу, 1977; Idem, *Очерки истории организации науки в Советской Молдавии (1924-1961)*, Кишинэу, 1980; Idem, *Формирование и развитие научного потенциала Молдавской ССР*, Кишинэу, 1987; В.И. Клименко, *Из истории академической науки Молдавской ССР (1961-1990)*, Кишинэу, 1992 ș.a.

² М.А. Пеляк, У.Л. Пономаренко, П.Н. Унгурян (1894-1978), Кишинэу, 1978; М.Я. Молдован, К.И. Дашкеева, Д.Д. Вердеревский (1904-1974), Кишинэу, 1979; О.Ю. Тарасов, *Первый президент*, Кишинэу, 1982; Д.Г. Батыр, А.В. Аблов, Кишинэу, 1986; Б.А. Беленький, *И повторить себя в учениках*, Кишинэу, 1988; Е.А. Нирка, В.Е. Прока, *Организатор, ученый, педагог*, Кишинэу, 1990 etc.

³ Vladimir Trebici, *Academia Română (1989-1994). Aspecte demografice*, în "Academica", anul V, 5 (53), martie, 1995.

⁴ *Academia de Științe a Moldovei. 50 de ani*, Chișinău, 1996, p. 88-178.

⁵ *Făclia*, 1995, 22 iulie, p. 6. Au fost reînregistrați 4024 doctori în științe, inclusiv 2892 bărbați și 1132 femei, proporția fiind de 71,9 și 28,1%. În activitățile de cercetare și de instruire în instituțiile de învățământ superior erau implicați 419 doctori habilitați (74,8% din numărul celor înregistrați) și 2328 de doctori în științe (53,6%). Vezi: *Republica Moldova în cifre. Culegere succintă de informații statistice*, 1998, Chișinău, 1999, p. 42. De fapt, asemenea situație era caracteristică întregii comunități științifice din fosta U.R.S.S. În anul 1988 în numărul total al doctorilor habilitați ponderea femeilor constituia doar 4,3%. Vezi: *Научно-технический прогресс в СССР. Статистический сборник*, М., 1990, p. 19, 22.

⁶ Deși titlurile academice se acordau, de regulă, pe viață, în Statutul Academiei se admitea și privațiunea de titlurile respective, modificându-se doar motivul. În Statutul A.Ș. a R.S.S. Moldovenești din anul 1964 se stipula că membrii Academiei pot fi privați de titlul academic "în caz dacă activitatea lor este dăunătoare Uniunii R.S.S.", adăugându-se ulterior, în anul 1979, și motivul "în caz de pierdere a cetățeniei U.R.S.S." Procedura excluderii stipula aplicarea "ordinei de vot prevăzute pentru alegeri". Vezi: *Устав Академии наук Молдавской ССР*. 1964, Кишинэу, 1969, p. 13; *Statutul Academiei de Științe a R.S.S. Moldovenești*. 1979, Chișinău, 1982, p. 19. Democratizarea societății, afirmarea drepturilor fundamentale ale omului (inclusiv de a alege liber locul de trai și activității profesionale) și, nu în ultimul rând, dificultățile perioadei de tranziție a țării la economia de piață au generat fenomenul exodului oamenilor de știință, impunându-se astfel o nouă abordare a problemei vizate. În redacția nouă a Statutului A.Ș.M. (1992) este stabilit că "membrii Academiei, în caz de plecare din republică (cu sau fără pierderea cetățeniei Republicii Moldova), își păstrează titlu de membru al Academiei, fiind lipsiți de dreptul de vot deliberativ... Posturile lor de membri ai Academiei de Științe se declară vacante". Menținerea în Statut a formulei "excluderea din componența Academiei", în fond, este pur formală, deoarece nu sunt specificate cauzele care ar putea servi drept pretext pentru inițierea acestei proceduri. Vezi: *Statutul Academiei de Științe a Moldovei*. 1992, Chișinău, 1992, p. 3.

⁷ *Научно-технический прогресс в СССР. Статистический сборник*, М. 1990, p. 23-24. În instituțiile A.Ș.M. activau 1264 de cercetători științifici, inclusiv 113 doctori habilitați și 754 doctori în științe. *Ibidem*, p. 17.

⁸ *Основные нормативные акты о правовом положении научных учреждений и работников науки*, том I, книга 2, М., 1977, p. 7-10.

⁹ *Ibidem*. Vezi: *Statutele Academiei de Științe ale republiciilor unionale*, p. 165-344.

¹⁰ *Statutul Academiei de Științe a R.S.S. Moldovenești*. 1979, p. 10.

¹¹ *Statutul Academiei de Științe a Moldovei*. 1992, p. 2. De fapt, tendința de limitare a intervenției Guvernului Moldovei în problema stabilirii numărului posturilor vacante s-a făcut vizibilă încă în perioada sovietică. Dacă în Statutul A.Ș. a R.S.S.M. din 1964 se menționa că alegerea membrilor se efectuează "în limitele locurilor vacante existente sau a posturilor vacante noi, stabilite de Consiliul de Miniștri al R.S.S. Moldovenești", în Statutul acceptat în anul 1979 se stipula că alegerile au loc "în limitele locurilor vacante - la specialitățile aprobate de Prezidiul Academiei de Științe a R.S.S." Vezi: *Устав Академии наук Молдавской Советской Социалистической Республики*. 1964, p. 9; *Statutul Academiei de Științe a R.S.S. Moldovenești*. 1979, p. 11.

¹² *Statutul Academiei de Științe a Moldovei*. 1992, p. 2.

¹³ *Monitorul Oficial al Republicii Moldova*, 1999, nr. 30, 27 martie, p. 2-22; nr. 120-122, 4 noiembrie, p. 4-6.

STUDII

Ion HÂNCU

SOARTA BĂȘTINAȘILOR DIN SPAȚIUL PRUTO-NISTREAN
ÎN ANTICHITATE ȘI ÎN EVUL MEDIU TIMPURIU

Toate popoarele migratoare, venite în vechime din stepele asiatice, au străbătut întreg teritoriul actual al Moldovei, influențând viața băștinașilor. Aceștia au avut de suportat și influența directă a unor popoare europene, care, pentru un timp, s-au așezat cu traiul pe teritoriul dintre Prut și Nistru în antichitate și în evul mediu timpuriu.

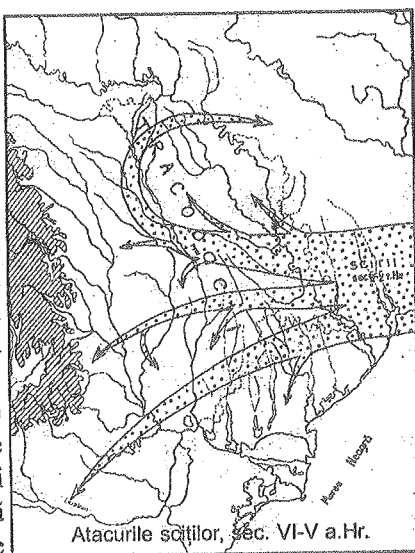
În studiul de față, intenționăm să stabilim rolul fiecărui popor, care a traversat acest teritoriu sau a staționat pe meleagurile Moldovei, pentru destinul băștinașilor.

Despre alogeni, care au poposit sau au peregrinat prin spațiul pruto-nistrean în antichitate și în evul mediu timpuriu, s-au scris mai multe lucrări, însă în ele puțin a fost relevată influența lor asupra băștinașilor.

Cine a călătorit pe meleagurile Moldovei nu putea să nu observe contururile unor movile conice sau emisferice, făcute din pământ pe culmile dealurilor, mai rar pe șesuri. Specialiștii au stabilit că pe teritoriul Moldovei s-au păstrat cca 5000 de movile pe locurile unde au fost înmormântați nomazii de câmpie, decedați sau căzuți în lupte cu băștinașii în diferite epoci ale istoriei. Nomazii veneau în părțile noastre după pradă de război: robi, vite, haine, podoabe etc. Băștinașii se apărau cum puteau. Localnicii căzuți în luptă erau înmormântați în cimitire. Nomazii aveau obiceiul de a însemna locurile înmormântărilor cu movile mari de pământ, înălțate de cei căzuți în robie din rândurile băștinașilor.

Arheologii au stabilit documentar¹ că primele movile au fost făcute pe teritoriul actual al Moldovei cu peste 2000 ani î. Hr., iar ultimele – în secolul al XIV-lea e.n. Deci în fiecare an se înălțau cca 2 movile, în care se aflau, în medie, 15 înmormântări. Așadar, anual își pierdeau viața pe teritoriul Moldovei cca 30 de războinici nomazi. Ne putem ușor închipui ce destin au avut strămoșii noștri din cauza invaziilor nomazilor de câmpie.

Conform surselor istorice, primii alogeni, care au venit pe teritoriul dintre Nistru și Prut, au fost grecii antici². Ei au ocupat unele locuri de pe țărmul Mării Negre, stabilindu-se aici cu traiul. Aceasta a avut loc la sfârșitul secolului VI î. Hr. sau la începutul secolului V î. Hr. Coloniștii greci au fondat orașul Tiras (Cetatea-Albă) pe limanul Nistrului și alte localități³. Investigațiile arheologice atestă existența unor relații economice și culturale intense între coloniștii greci și populația getică băștinașă din spațiul pruto-nistrean⁴. În toate așezările

Atacurile scîților, sec. VI-V a.Hr.

rămase de la traco-geți se găsesc obiecte grecești, mai ales fragmente de amfore – vase de lut în care se transportau diverse produse alimentare⁵. Meșterii locali au început să facă obiecte din lut, asemănătoare cu cele grecești. Profesorul universitar Ion Niculiță, care cercetează cultura tracilor de nord, a ajuns la concluzia că influența civilizației grecești asupra culturii tracilor de nord a fost esențială⁶, băștinașii preluând de la grecii antici unele forme de vase, elemente decorative.

În limba română s-au păstrat cca 200 de cuvinte luate din graiul grecesc⁷. Probabil, unele din ele au pătruns în limba traco-geților în antichitate.

Din cele relatate, putem conchide că grecii antici din coloniile de pe malul de nord al Mării Negre au avut un rol pozitiv în dezvoltarea culturii traco-geților de nord, inclusiv a celor din spațiul pruto-nistrean.

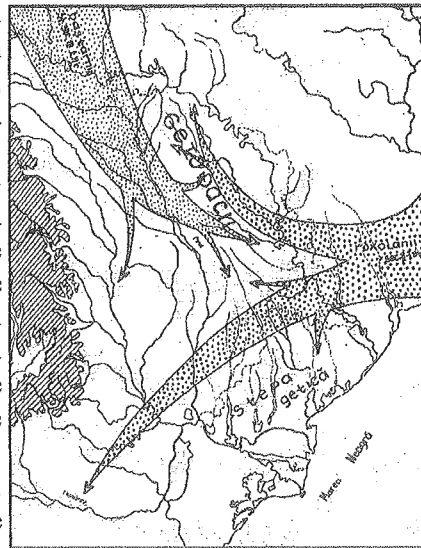
La sfârșitul sec. VI î. Hr. sau la începutul secolului următor, în cultura materială a tracilor de nord apar elemente scitice⁸. Ele se referă la armament, harnașament și la obiectele de artă zoomorfă. Dat fiind faptul că până în prezent n-au fost descoperite urme de așezări scitice în spațiul pruto-nistrean, specialiștii consideră că sciții au întreținut relații economice și culturale cu tracii și, probabil, n-au încercat să se stabilească cu traiul la apus de râul Nistru.

Astfel, putem conchide că rolul sciților în destinul tracilor din spațiul pruto-nistrean a fost pozitiv, deoarece schimbări negative nu sunt înregistrate. În sec. IV î. Hr., geto-dacii din întreg spațiul tracilor de nord au construit cetăți fortificate cu șanțuri și valuri de pământ. Probabil, ele au fost ridicate pentru a se opune unei eventuale primejdii, care putea veni din partea sciților. Chiar dacă este doar o presupunere, construcția cetăților a fost un eveniment important, pragmatic în viața geto-dacilor.

La sfârșitul sec. III î. Hr. băștinașii din spațiul pruto-nistrean au suportat o invazie puternică. Sursele narative și arheologice au permis specialiștilor să determine că în spațiul carpato-nistrean au venit triburile germanice ale bastarnilor⁹. S-a stabilit, de asemenea, că o dată cu invazia triburilor germanice au fost distruse aproape toate cetățile getice, ridicate aici în secolele IV-III î. Hr. Astfel, putem presupune că fortificațiile geto-dacice au fost distruse și părăsite în urma invaziei bastarnilor. Investigațiile arheologice confirmă că după năvălirea triburilor germanice, întreaga activitate a băștinașilor s-a desfășurat în așezări neîntărite. Cultura populației în secolele II-I î. Hr., comparativ cu perioada precedentă, pare a fi în decădere. Locuințele erau mai mici, ceramica uzuală – mai grosolană, obiectele casnice mai puține.

În sec. II-I î. Hr., la populația din spațiul carpato-nistrean, subjugată de către bastarni, apare ceramica de culoare neagră, cu suprafața lustruită și cu alte trăsături specifice. Ea este apreciată ca fiind de proveniență germanică, nordică și este numită "bastarnă". Tot în această perioadă, pe lângă vesela tradițională locală, getică, apare ceramica asemănătoare cu cea locală, dar cu suprafața zgrunțuroasă, care se consideră tot de proveniență germanică, bastarnă.

De subliniat că toate așezările din sec. II-I î. Hr. conțin obiecte tradițional locale (geto-dacice) și nordice (bastarne). Până în prezent n-au fost evidențiate urme de așezări separate ale băștinașilor și ale alogenilor. Aceasta ne face să presupunem că ambele comunități

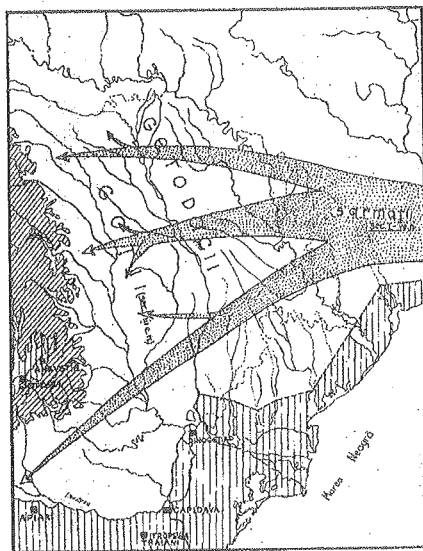

Invazia triburilor germanice ale bastarnilor la sfârșitul sec. III î. Hr. și atacurile roxolanilor, sec. II-I a. Cris.

etno-culturale au locuit împreună în unele și aceleași așezări, formând o cultură arheologică unică pentru ambele comunități etnice¹⁰. Conviețuirea bastarnilor cu geto-dacii aproape două secole la rând a avut drept rezultat asimilarea alogenilor de către băștinași.

Astfel, din cele relatate mai sus, putem conchide că invazia triburilor germanice în spațiul pruto-nistrean a avut consecințe negative pentru populația băștinașă. Dezvoltarea etno-culturală a geto-dacilor a fost întreruptă și reținută pentru un timp îndelungat. Populația germanică (bastarnii) încă mai exista în spațiul carpato-nistrean, când aici au început să pătrundă triburile nomade ale sarmaților, venite tocmai din stepele Uralului și ale Mării Caspice. Unica îndeletnicire a noilor migratori era vităritul, în plus, ei își câștigau existența jefuind băștinașii sedentari. Sarmații făceau incursiuni prădalnice în toată zona de migrație, mai ales, acolo unde aveau ce prăda. Deseori ei se duceau după pradă în satele și orașele Imperiului Roman.

Despre incursiunile sarmaților au scris mai toți autorii antici¹¹. Prezența lor în spațiul pruto-nistrean este atestată de multe surse arheologice¹². Toate sursele cunoscute până în prezent adevăresc faptul că sarmații n-au avut intenția de a se stabili cu traiul în spațiul carpato-nistrean. Ei pășteau turmele de vite în stepele de aici, prădau uneori populația băștinașă sau făceau incursiuni de pradă în provinciile Imperiului Roman. Sursele istorice mărturisesc despre ocupațiile sarmaților, iar cele arheologice relatează că ei n-au fondat pe aceste meleaguri sate, n-au făcut case, gospodării sedentare. Până în prezent n-a fost evidențiată nici o urmă de așezare rămasă de la sarmați. După ei au rămas doar morminte¹³.

Ocupația romană, stabilirea goșilor și atacurile sarmaților, sec. I-IV e.n.

Aproape toate mormintele sarmatice sunt bogate în obiecte prădate, pe care sarmații nu le produceau. Prezintă interes faptul că mormintele sarmatice se găsesc nu numai în movile funerare, ci și în cimitire obișnuite¹⁴. Probabil, unii sarmați, din motive necunoscute, treceau la viața sedentară, stabilindu-se cu traiul în satele băștinașilor.

Încă n-au fost studiate relațiile dintre sarmații și băștinașii din spațiul pruto-nistrean, putem presupune doar că aceștia au jucat un rol activ în viața geto-dacilor din zona respectivă, dar, probabil, mai mult negativ, decât pozitiv.

În anul 106 d. Hr., Imperiul Roman cucerește regatul Dacia. Războiul a fost sângeros, cu mari pierderi umane din ambele părți. Cuceritorii erau nemiloși față de băștinași, mai ales, față de bărbați.

Împăratul Traian, după ce a cucerit Dacia, a hotărât să țină sub controlul său direct numai o parte din țara dacilor – partea de sud-vest, ce reprezenta un teritoriu cuprins între Munții Orăștiei, Carpații răsăriteni și râul Olt. Cuceritorii s-au limitat la acest teritoriu, fiindcă era cel mai bogat în resurse materiale și mai ușor de apărat. El a fost încadrat în Imperiul Roman ca provincie, sub denumirea Dacia. Celelalte teritorii ale fostului regat dacic au rămas libere, iar locuitorii lor au fost numiți “dacii liberi”. În ce măsură erau liberi dacii din zona care n-a intrat în hotarele administrative ale Imperiului Roman este greu de stabilit documentar, dar soarta tuturor a fost una și aceeași: toți au fost asimilați și romanizați.

Regimul de ocupație al Daciei a durat din anul 106 până în anul 275, când împăratul Aurelian a retras armata și administrația imperială din nordul Dunării inferioare, din Dacia.

În timpul ocupației, romanii au avut de luptat cu rebelii din Dacia, însă, până la urmă, băștinașii au fost subjugați și romanizați, devenind daco-romani. În anul 212 aceștia au obținut dreptul la cetățenia romană prin decret imperial. Drept consecință, băștinașii din Dacia și-au pierdut într-o perioadă de numai 169 de ani etnia, limba, cultura și credința proprie, devenind romani provinciali¹⁵.

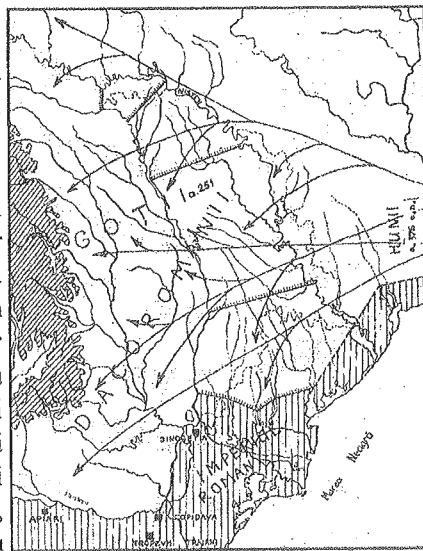
Așadar, ca urmare a ocupației și administrării Imperiului Roman, în Dacia s-a produs o schimbare etnoculturală calitativă a populației. Din această zonă a Europei de Sud-Est au dispărut ca etnie dacii și au apărut daco-romanii – o etnie nouă de cultură provincial-latină. Ei vorbeau latina vulgară și erau purtători ai culturii provincial-romane a oamenilor de rând de la sate și orașe – a “prostimii”. Intelectualitatea, purtătorii culturii latine de elită din Dacia romană, probabil, s-au retras în interiorul Imperiului Roman, la sud de Dunărea inferioară.

Daco-romanii rămași în voia soartei pe teritoriul Daciei lui Burebista și Decebal, după retragerea armatei și administrației imperiale din această zonă, au stat la începutul procesului de formare a romanității orientale. Acest proces de lungă durată a fost influențat de diferiți factori de ordin extern și intern.

Imperiul Roman încă era stăpân în Dacia, controla economic și militar zonele limitrofe, iar sarmații mai hoinăreau prin stepele dintre Prut și Nistru cu turmele de vite, prădând populația băștinașă, când în acest teritoriu s-au stabilit cu traiul triburile goșilor – populație germanică venită din nord-estul Europei. Amănunte privind triburile germanice ale goșilor sunt expuse amănunțit în lucrarea *Istoria României*, București, 1960, p. 682-694. Specialiștii, urmărind deplasările războinice ale goșilor în sud-estul Europei, au determinat că o parte din ei s-au stabilit cu traiul în spațiul carpato-nistrean pe la mijlocul secolului III d. Hr., ca federați ai Imperiului Roman¹⁶. La aceeași concluzie a ajuns și arheologul Emanuil Ricman, care a studiat cultura populației din spațiul pruto-nistrean în sec. I-V după Hr.¹⁷. Toți specialiștii sunt de părere că goșii au contribuit mult la formarea culturii arheologice, cunoscute sub denumirea “Sântana de Mureș” (România) și “Cerneahov” (Ucraina, Moldova). Care a fost contribuția goșilor și cea a băștinașilor la geneza acestei culturi arheologice, rămâne încă de stabilit, dar faptul că aceste două comunități etnice au contribuit la formarea culturii Sântana de Mureș – Cerneahov, sub influența culturii Imperiului Roman, este recunoscut de către majoritatea specialiștilor în domeniu.

Din cele menționate, reiese că goșii, fiind buni meșteri și organizatori, au contribuit la dezvoltarea vertiginoasă a economiei, comerțului și culturii băștinașilor din spațiul pruto-nistrean.

Dezvoltarea culturii locuitorilor din spațiul pruto-nistrean în secolele II-IV d. Hr. se datorează prezenței pe aceste meleaguri a specialiștilor și întreprinzătorilor veniți din Imperiul Roman¹⁸. Despre prezența lor la Tira și în alte așezări romane din sudul spațiului pruto-nistrean se știe suficient, urmele acestora, mai ales, ale târgoveților fiind atestate în toate așezările. Procesul de dezvoltare a societății a fost întrerupt de năvălirea hunilor¹⁹. Acești nomazi asiatici de origine turanică au apărut ca o furtună neașteptată, distrugând și pârjolind totul în calea lor, mai ales, atunci când li se opunea rezistență. Imperiul Roman, goșii stabiliți de romani în această zonă și băștinașii s-au pregătit, probabil, să opună rezistență hunilor. Astfel,

Invazia hunilor din a. 375-376 p. Hr.

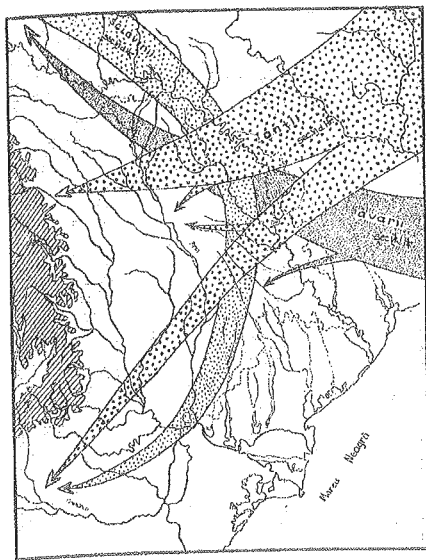
teritoriul dintre Nistru și Prut a fost prefăcut într-o cetate de mari proporții cu cinci șanțuri și valuri de apărare ce se întindea de la Prut până la Nistru²⁰, două în partea de sud și trei în partea de nord a spațiului²¹. Din păcate, apărătorilor nu le-au fost de folos aceste fortificații, construite, probabil, cu mari eforturi și foarte costisitoare. Intenția bună a avut consecințe foarte grave. În a. 376 e.n., hunii au traversat Nistrul, trecând prin foc și sabie tot spațiul pruto-nistrean. Aproape toate așezările cercetate până în prezent, atribuite culturii Sântana de Mureș-Cerneahov, conțin urme de incendii²². Casele locuitorilor, înălțate din nuiele, unse cu lut și acoperite cu paie sau stuf, au ars, lăsând la suprafața pământului mormane de lut și cenușă.

Hunii au adus populația din spațiul pruto-nistrean la sapă de lemn. Locuitorii, care, în multe privințe practicau modul de viață provincial roman, în urma năvălirii hunilor au rămas fără case, dezbrăcați și săraci. Cei care au rămas în viață, au fost nevoiți să-și facă locuințe rudimentare: colibe sau bordeie și să practice cele mai simple ocupații pentru a exista. A fost nevoie de aproape un secol pentru ca populația să-și revină. Pe alocuri au început să apară așezări mai stabile, cu locuințe mai durabile.

Probabil, după năvălirea pustiitoare a hunilor, goșii și sarmații au părăsit aceste meleaguri, iar băștinașii, tradițional sedentari, înspăimântați și deprimați, încă mulți ani la rând au hoinărit prin păduri, salvându-și viața în peșteri și încăperi rupestre, făcute special.

Documentar s-a constatat cât timp a durat fărădelegile hunilor. Putem doar presupune că hunii au hoinărit mult timp după invazia din anul 376. Băștinașii duceau un mod de trai jalnic și viața părea că încetase pe aceste meleaguri.

Lângă satul Șestaci, jud. Orhei, a fost găsit un cazan de bronz, tipic hunic, care s-a păstrat întreg. Aceasta ne sugerează ideea că cei care se foloseau de el au fost nevoiți să fugă în grabă. Probabil, după moartea conducătorului hoardei hunice, A'tila, în a. 453, și din cauza descompunerii uniunii de triburi a hunilor, populația băștinașă nu se mai temea de aceștia și a început să-i izgonească de pretutindeni, unde nu-și mai puteau impune puterea prin forța militară.

Invasia avarilor, strămutarea anților și sclavinilor, sec. VI e.n.

Evaluând rolul hunilor în viața băștinașilor din spațiul pruto-nistrean, putem conchide că ei au reținut mult dezvoltarea lor economică, socială și culturală. Au fost necesare mai multe secole ca populația băștinașă să ajungă nivelul de dezvoltare de până la invazia hunilor din anul 376.

Încă se mai simțeau consecințele nefaste ale invaziei hunilor, când în spațiul dintre Prut și Nistru au năvălit alți migratori, de data aceasta avarii²³. Ca și hunii, avarii au devastat locurile de trai ale băștinașilor, stabilindu-se cu traiul în Câmpia Panonică, pe teritoriul Ungariei de astăzi, însă stăpânind tot spațiul din sud-estul Europei. N-a fost stabilită încă influența pe care au exercitat-o avarii asupra băștinașilor, dar în spațiul dintre Prut și Nistru au fost găsite vârfuri de săgeți și alte obiecte de tip avar²⁴. În graiul băștinașilor a rămas cuvântul "avar", cu semnificația de "om zgârcit", apărut, probabil, după invazia avarilor și perioada de asuprire economică.

Este bine cunoscut că avarii, aflându-se în centrul Europei, s-au consolidat, formând un stat efemer, care se întindea de la nordul Carpaților până la Munții Alpi. Ei nu puteau stăpâni efectiv întreg teritoriul ocupat, de aceea, se limitau la expediții de înfricoșare și de

pradă. În așa mod avarii, asemenea hunilor, nu au favorizat dezvoltarea culturii băștinașilor; dimpotrivă, au condiționat sărăcirea lor, stagnarea dezvoltării social-economice.

După avari, în sud-estul Europei apar alți migratori, tot din stepele asiatice – bulgarii (bulgarii turanici sau protobulgarii). Totodată, din Europa de Nord-Est se extind triburile migratoare ale slavilor. Bulgarii și slavii au atacat Imperiul Bizantin pe întreg parcursul secolului VI d. Hr.²⁵ La sfârșitul secolului VI–începutul sec. VII bulgarii, în frunte cu conducătorul lor, Asparuh, s-au oprit în regiunea geografică “Ongl”, situată la gurile Dunării. Istoricii susțin opinia că această regiune se afla la sudul spațiului pruto-nistrean²⁶, de unde bulgarii făceau incursiuni pradalnice la sud de Dunăre, în Imperiul Bizantin.

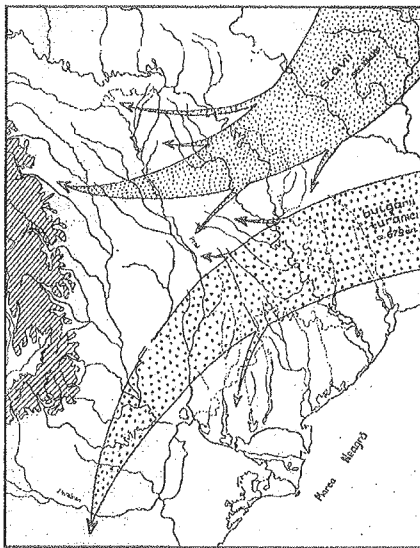
În procesul migrației, o parte din bulgarii turanici și din slavi au staționat pe teritoriul actual al Moldovei, majoritatea însă au plecat la sud de Dunărea inferioară, în Imperiul Bizantin, unde existau mari bogății. Cetele de slavi și bulgari, rămase pe teritoriul dintre Nistru și Prut, s-au stabilit cu traiul în așezările băștinașilor, aderând la modul de viață al acestora. Pe locurile fostelor cătune și sate din sec. VI-IX, pe lângă obiectele de factură locală, adesea se găsesc elemente de proveniență slavă sau bulgară²⁷. Ele sunt depistate în resturile de locuințe, în obiectele casnice, în ritul funerar etc. Acest fapt sugerează ideea că bulgarii turanici și slavii au găsit limbă comună cu băștinașii, conviețuind secole la rând în unele și aceleași localități. În graiul băștinașilor au apărut astfel cuvinte din limba slavonă²⁸ și din cea turanică²⁹.

Așadar, rolul slavilor și protobulgarilor în viața băștinașilor din spațiul dintre Prut și Nistru a fost pozitiv, stabilizator și constructiv. Aceste comunități etnice au contribuit la formarea culturii băștinașilor, îmbogățind-o cu diferite elemente. Slavii și protobulgarii, la rândul lor, au preluat elemente ale culturii băștinașilor, au asimilat modul lor de viață. Astfel, între slavi, protobulgari și băștinași s-au stabilit relații de reciprocitate.

Prin anii '80-'90 ai sec. al IX-lea, când în spațiul dintre Prut și Nistru era în deplină desfășurare procesul de asimilare a comunităților alogene și de consolidare a celor ale băștinașilor, asupra lor vin triburile nomade ale ungarilor. S-a stabilit, datorită cronicilor vremii, că ungurii, veniți din stepele asiatice, până prin anii '80-'90 ai secolului respectiv au hoinărit cu turmele de vite în regiunea, numită Lebedia, situată între râurile Nistru și Don. Prin anii '80-'90, fiind amenințați din partea răsăriteană de către alți nomazi, cunoscuți în istorie sub denumirea de pecenegi, ungurii au părăsit Lebedia și s-au deplasat spre vest, ocupând regiunea, numită Atelcuz (Etelkoz)³⁰. Specialiștii consideră că această regiune putea fi localizată la vest de Nistru, în spațiul pruto-nistrean. Aici ungurii au staționat până prin anul 895, s-au consolidat, l-au ales conducător pe Arpad și făceau incursiuni de pradă în Imperiul Bizantin. Însă, fiind învinși, s-au retras din Atelcuz în Panonia, teritoriul actual al Ungariei.

Nu se știe precis, care au fost relațiile dintre unguri și băștinași. În monumentele arheologice, atribuite acestei perioade, se găsesc diferite obiecte de harnașament, care pot fi de proveniență ungurească.

Toponimul „Orhei”, probabil, este tot de proveniență ungurească. Însă până în prezent nu s-a stabilit cum a apărut această denumire. Putem doar presupune că ungurii, care au

Permutarea slavilor de est și a bulgarilor turanici, sec. VII p. Hr.

staționat temporar pe aceste meleaguri, au ajuns și în valea Răutului, lângă satele de astăzi, Butuceni și Trebujeni. Fiind impresionați de stâncile priporoase, care înconjurau o așezare a băștinașilor, întărită cu șanț și val, ei au staționat, probabil, aici un timp oarecare. La Orheiul Vechi au fost găsite obiecte, care pot fi de proveniență ungară.

În baza celor menționate putem concluziona că ungurii nomazi de la sfârșitul secolului IX e.n. au contribuit direct la apariția denumirii târgului medieval timpuriu Orhei. Staționând vreo 20-30 de ani în spațiul dintre Prut și Nistru, probabil, și în așezarea fortificată a băștinașilor din valea Răutului, ungurii i-au zis în limba lor "loc întărit", "cetate". Denumirea ungurească a acestui târg, preluată de băștinași, s-a păstrat până în zilele noastre. Trebuie menționat faptul că mai multe localități vechi fortificate din Europa Centrală poartă denumirea de Orhei. Cercetătorul Ion Dron consideră că denumirea *Orhei* este de proveniență turanică, dată localității de către tătaro-mongoli (vezi revista *Destin Românesc*, nr. 3, 1999, p. 38).

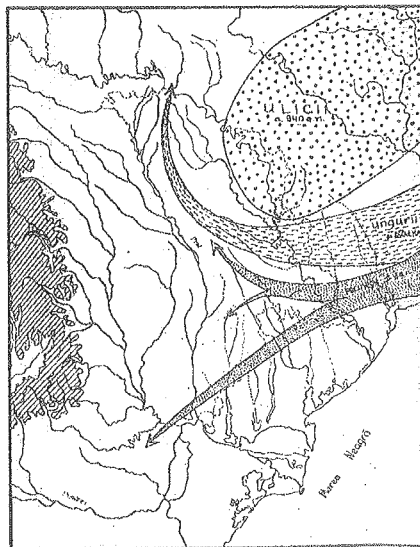
Astfel, putem constata că ungurii nomazi de la sfârșitul sec. al IX-lea, cu toate că au staționat puțin în spațiul dintre Prut și Nistru, au avut o influență vădită asupra băștinașilor. Localnicii au preluat din graiul unguresc cca 160 de cuvinte³¹. O parte din ele au fost împrumutate când triburile maghiare au staționat pe aceste meleaguri.

Imediat după plecarea din spațiul pruto-nistrean a ungarilor în locul lor au venit triburile nomade ale pecenegilor³². Aceștia au cucerit cu turmele stepele nord-pontice, făcând incursiuni de pradă în satele băștinașilor din spațiul pruto-nistrean și în țările vecine. Urme de așezări ale pecenegilor n-au fost atestate. S-au găsit urme de colibe sau de iurte în cadrul satelor populației băștinașe din acea perioadă.

În stepele dintre Prut și Nistru există multe movile funerare, rămase de pe urma migratorilor, în care se întâlnesc morminte din diferite perioade ale evului mediu timpuriu³³.

Prezența pecenegilor în spațiul pruto-nistrean a exercitat o influență negativă asupra băștinașilor, aceștia fiind mereu prădați, iar satele lor – ruinate. Dezvoltarea economică, socială și culturală a stagnat. Locuitorii se gândeau mai mult cum să-și salveze viața și puțină avere, trăiau în bordeie, peșteri și locuințe, săpate în piatră, fiindcă năvălirile migratorilor se țineau lanț.

Pe la mijlocul sec. al X-lea, în spațiul dintre Prut și Nistru din zona râului Nipru au venit

Permutarea ungarilor și a ulicilor, atacurile repetate ale pecenegilor, sec. IX-X e.n.

triburile rușilor antici, cunoscuți sub denumirea de ulici³⁴. Aceștia au ocupat partea centrală și cea de nord ale spațiului pruto-nistrean. Probabil, băștinașii au opus rezistență ulicilor, deoarece localitățile lor au fost luate cu forța. Stabilindu-se aici cu traiul, ulicii au fondat așezări mari, cu fortificații.

Arheologic s-a stabilit că așezările ulicilor au existat aproape două secole, aproximativ până pe la mijlocul sec. al XII-lea. Prezintă interes faptul că așezările vechi rusești din spațiul pruto-nistrean au fost distruse sau părăsite pe rând. Prima a căzut pradă flăcărilor așezarea de lângă satul Echimăuți, raionul Rezina. Evenimentul a avut loc pe la mijlocul secolului al XI-lea³⁵. Ultima așezare veche rusească s-a păstrat, probabil, până la sfârșitul secolului al XII-lea – începutul sec. al XIII-lea³⁶.

Deoarece așezările vechi rusești au fost distruse sau părăsite, iar cele ale băștinașilor s-au păstrat, putem conchide că la dispariția primelor au contribuit și băștinașii.

Chiar îndată după apariția ulicilor pe meleagurile dintre Prut și Nistru relațiile lor cu băștinașii au devenit foarte încordate. Nu în zadar ulicii și-au construit cetățui în așezările create de ei. În sfârșit ulicii au fost nevoiți să se retragă din spațiul pruto-nistrean. Cu toate că relațiile dintre băștinași și ulici nu erau dintre cele mai bune, schimbul de bunuri materiale și spirituale exista. În fostele sate ale băștinașilor se întâlnesc diferite obiecte, confecționate în așezările vechi rusești. Ulicii, care practicau religia păgână, au început să adere, cu timpul, la ideile creștinismului. Drept rezultat al staționării ulicilor pe aceste meleaguri, limba băștinașilor s-a îmbogățit cu multe cuvinte preluate din limba rusă veche (slavonă), de exemplu, gorodiște, horodiște ș.a.³⁷

În baza celor expuse se poate concluziona că ulicii au jucat un rol esențial în dezvoltarea limbii băștinașilor. Din cele 2500 de cuvinte de origine slavă, întâlnite în paginile lucrării "Scurt dicționar al limbii moldovenești", Chișinău, 1978, aproape 800 au fost preluate de către băștinași în secolele XI-X, atunci când a avut loc fenomenul "o" nazal³⁸.

Pe la mijlocul sec. al XII-lea, când băștinașii din spațiul pruto-nistrean erau supuși presiunii din partea triburilor nomade ale pecenegilor și uzilor la sud, triburilor vechi rusești la nord, aici au apărut triburile nomade ale cumanilor, care au migrat tot din stepele asiatică³⁹.

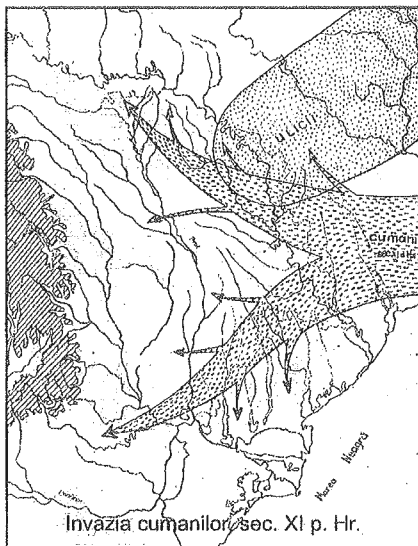
Cumanii, fiind cei mai numeroși și mai puternici în arealul euroasiatic, au provocat mari nenorociri popoarelor din această zonă. Nu întâzdar cronicile rusești îi numesc pe cumanii din stepele nord-pontice "sălbatici". Acest calificativ vorbește despre cruzimea lor.

După cum s-a menționat, pe la mijlocul sec. al XI-lea a fost incendiată și distrusă cetățuia veche de lângă satul Echimăuți. Lovitura a fost dată, probabil, de cumanii. Aici au fost găsite vârfuri de săgeți specifice acestor nomazi și un vas de lut tipic modului lor de viață⁴⁰. Posibil, și celelalte așezări fortificate din spațiul pruto-nistrean au fost distruse de cumani sau părăsite din cauza lor.

Prezintă interes științific faptul că așezarea rusă veche fortificată, construită lângă o așezare nefortificată a băștinașilor (în apropierea satului Lucășeuca, Orhei), prin secolul al XII-lea este incendiată și părăsită. Așezarea localnicilor însă n-a fost distrusă. După toate probabilitățile, cumanii au fost ajutați să-i izgonească pe ulici de către băștinașii din spațiul pruto-nistrean. Numai prin aceasta poate fi explicat faptul dispariției tuturor așezărilor vechi rusești și păstrării așezărilor băștinașilor.

Astfel, putem conchide că băștinașii au găsit limbă comună cu cumanii. În așezarea băștinașilor de lângă satul actual Hansca au fost descoperite urme a trei lăcașuri (iurte), specifice nomazilor din stepele nord-pontice. Deoarece sunt situate la marginea localității, putem constata că ele au apărut relativ târziu. Probabil, la nomazii târzii – cumanii – exista tendința de a trece la modul sedentar de trai. Ei nu construiau așezări aparte, ci se stabileau cu traiul în localitățile băștinașilor. Deci băștinașii creștini îi primeau în localitățile lor pe turanicii păgâni. Și în acest caz, băștinașii și-au manifestat caracterul generos și toleranța.

Materialele arheologice și sursele narative certifică prezența masivă și activitatea energetică a cumanilor în spațiul carpato-pontic. În spațiul pruto-nistrean se găsesc multe movile funerare⁴¹, care conțin morminte ale nomazilor din secolele XI-XIV⁴².

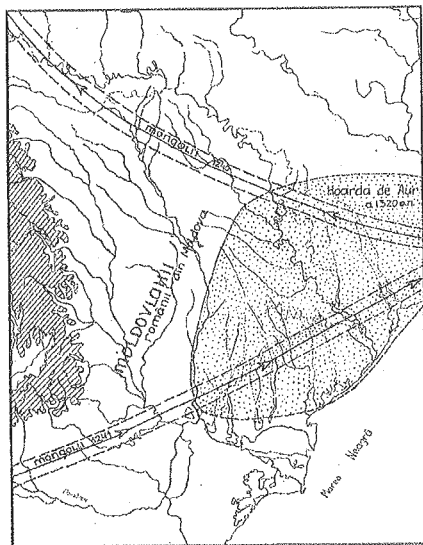
Invăzia cumanilor, sec. XI p. Hr.

Cumanii au jucat un rol însemnat în spațiul carpato-pontic. La începutul secolului al XIII-lea (a. 1228), aici a fost întemeiată o episcopie a cumanilor, menită să protejeze creștinismul în această zonă⁴³. Populația băștinașă din acest spațiu a păstrat în graiul său mai multe toponime și cuvinte de proveniență cumană⁴⁴.

Din cele relatate reiese că prezența triburilor nomade ale cumanilor a influențat puternic soarta băștinașilor în spațiul pruto-nistrean. Prezența lor pe meleagurile Moldovei defavoriza dezvoltarea normală a băștinașilor.

Spațiul carpato-pontic mai era dominat de cumani, când asupra populației de aici s-a abătut o nouă nenorocire – invazia triburilor asiaticice ale mongolilor⁴⁵. Mongolii au trecut prin foc și sabie Europa de Sud și Centrală timp de 7 ani (1236-1242), prădând băștinașii și luându-i în robie. Evident ei nu puteau conduce efectiv imperiul creat sub denumirea Hoarda Albastră sau Hoarda de Aur, cu centrul pe Volga, dar strângeau regulat tribut cu ajutorul bascacilor, făcând adesea incursiuni militare de pradă.

Mongolii au ocupat centrul și sudul spațiului pruto-nistrean, creând aici un centru al Hoardei de Aur, cu capitala la Orheiul Vechi, lângă satele actuale Butuceni și Trebujeni. Ei au exercitat conducerea directă în această regiune aproximativ o jumătate de secol, încercând să se stabilească aici definitiv cu traiul și să amenajeze niște localități de tip oriental⁴⁶. Denumirea localității fortificate Orhei a fost schimbată în Şahr al-diedid (Orașul Nou)⁴⁷. Meșterii aduși aici din orașele asiaticice și bizantine au început să construiască un șir de clădiri monumentale din piatră, cărămidă arsă și din cărămidă uscată la soare.

Trecerea mongolilor și extinderea temporară a Hoardei de Aur.

Mongolii exploatau crunt populația băștinașă, transformând-o în robi. Probabil, în toate localitățile existau reprezentanți ai administrației de ocupație. Cercetările arheologice, efectuate într-un sat al băștinașilor din perioada ocupației mongole, indică prezența unor locuitori nomazi-turanici, mongoli, care conviețuiau cu populația locală, sedentară. În așezarea din apropierea satului actual Hansca au fost descoperite urme de sălășe (colibe, iurte), caracteristice populației nomade. Ele au fost depistate lângă locuințele de tip bordei părăsite de băștinașii sedentari. În perioada de ocupație a spațiului pruto-nistrean de către Hoarda de Aur, la cimitirul satului au fost înmormântați decedații de proveniență mongolă, conform ritului funerar al acestora, cu totul diferit de ritul funerar al băștinașilor⁴⁸.

În urma cercetărilor arheologice, la cimitirul de la Hansca au fost descoperite nouă morminte ale alogenilor mongoli. Astfel, putem presupune că reprezentanții administrației de ocupație, aflați în satul

Hansca erau destul de numeroși. Probabil, alogenii dețineau puterea administrativă, deoarece decedații de religie păgână au fost înmormântați în cimitirul satului. Unii alogeni au fost înmormântați chiar în locul unde fusese înhumați membrii unor familii de băștinași creștini. Probabil ei devenise membri ai acestor familii, păstrându-și însă credința lor păgână. Aceste relații de înrudire între reprezentanții diferitelor credințe puteau fi generate doar în condiții specifice de ocupație.

Fără îndoială, ocupația spațiului pruto-nistrean de către Hoarda de Aur a fost o mare povară pentru băștinașii din această zonă a Europei de Sud-Est. Totuși, ea a dus la consolidarea

populației băștinașe, proces care a contribuit la formarea Țării Moldovei și la izgonirea mongolilor de pe aceste meleaguri.

Așadar, băștinașii din spațiul pruto-nistrean s-au aflat permanent sub dominația străină – din cele mai vechi timpuri până în secolul al XIV-lea. Probabil, ei s-au obișnuit cu prezența alogenilor pe aceste meleaguri ca “țiganul cu scânteia”. Confirmă acest fapt și zicala “Vin ai noștri, se duc ai noștri”, apărută în urma acestui schimb continuu de alogeni pe teritoriul multpătimitului nostru plai. A avut de înfruntat multe greutăți populația băștinașă, însă răbdarea și bunăvoința au ajutat-o să supraviețuiască. Dintre toate popoarele care au influențat, într-un mod sau altul, dezvoltarea economică, socială și culturală a strămoșilor, se evidențiază, îndeosebi, romanii, care au favorizat și au schimbat viața traco-dacilor, aceștia devenind români, ai căror continuatori suntem noi, poporul autohton al statului suveran Republica Moldova.

NOTE

¹ Е. Яровой, *Раскрывая тайны Курганов*, Кишинэу, 1992.

² И. Т. Никулицэ, *Северные фракциды в VI–I в.в.* Др. н. э., р. 31–32.

³ *Ibidem*

⁴ *Ibidem*, р. 36–37.

⁵ Ion Niculiță, *Habitatul traco-getic de la Buituceni*, în “Thraco-Dacia”, tom. XVII, 1996, р. 147

⁶ И. Т. Никулицэ, *Op. cit.*, р. 37.

⁷ А. П. Евдошенко, *Витродучере ын студиул филологийей романиче*, Кишинэу, 1987, р. 138.

⁸ И. Т. Никулицэ, *Op. cit.*, р. 38–40.

⁹ И. Т. Никулицэ, *Op. cit.*, р. 196–208.

¹⁰ *Ibidem*, р. 204–206.

¹¹ Э. А. Рикман, *Этническая история населения Преднепровья и прилегающего Подунавья в первые века н. э.*, М., 1975.

¹² В. И. Гросу, *Хронология памятников сарматской культуры Днестровско-Прутского междуречья*, Кишинэу, 1990, р. 6–18, р. 97–100.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ Э. А. Рикман, *Памятник эпохи великого переселения народов*, Кишинэу, 1967, р. 41.

¹⁵ *Istoria României*, vol. I, București, 1960, р. 445; *Romanizarea la est de Carpați. Materialele sesiunii din 3 iulie 1996 a seminarului cu statut permanent*, Chișinău, 1996, caietul 2.

¹⁶ *Istoria României*, vol. 1, București, 1960, р. 682–694.

¹⁷ Э. А. Рикман, *Op. cit.*

¹⁸ *Romanizarea la est de Carpați. Probleme actuale ale istoriei, economiei și culturii moldovenilor de la est de Prut. Materialele sesiunii seminarului cu statut permanent*, Chișinău, 1996.

¹⁹ *Istoria României*, vol. 1, р. 694–704.

²⁰ Ion Hâncu, *Străvechi monumente din Republica Moldova*, Chișinău, 1996, р. 45–51.

²¹ *Ibidem*, р. 49.

²² Э. А. Рикман, *Op. cit.*

²³ *Istoria României*, București, 1960, р. 714.

²⁴ И. А. Рафалович, *Славяне VI–IX веков в Молдавии*, Кишинэу, 1972.

²⁵ И. Г. Хынку, И. А. Рафалович, *Славяни и тюрко-болгары в VI–X вв. на территории Молдавии по археологическим данным*, оп «Славяните и средиземноморският свят в V–XI век», София, 1973, р. 161–172.

²⁶ С. Hălescu, *Din nou despre “Onglos”*. Studii și cercetări de istorie veche, București, 1989, nr. 40–4.

²⁷ *Древняя культура Молдавии*, Кишинэу, 1974, р. 148–149.

²⁸ А. П. Евдошенко, *Op. cit.*, р. 116–125.

²⁹ *Ibidem*, р. 140–141.

³⁰ Н. И. Мерперт, *Угорские (венгерские) племена в южнорусских степях*, оп «Очерки истории СССР III–IX вв.», М., 1958, р. 647.

³¹ А. П. Евдошенко, *Op. cit.*, р. 138–139.

³² Gheorghe Postică, Eugen Sava, *Complexe funerare ale nomazilor medievali de lângă satul Balabani, raionul Taraclia, Republica Moldova*, în “Studii și cercetări de istorie veche și arheologie”, tom. 47, București, 1996, р. 63–89; Г. Ф. Чеботаренко, Е. В. Яровой, Н. П. Тельнов, *Курганы буджакских степей*, Кишинэу, 1989, р. 12–72.

³³ Г. Ф. Чеботаренко, Е. В. Яровой, Н. П. Тельнов, *Курганы буджакских степей*, Кишинэу, 1989, р. 12–72.

³⁴ Ion Hâncu, *Triburile tiverților și ulicilor în spațiul carpato-nistrean. Spațiul Nord-Est Carpatic în mileniul întunecat*, Iași, 1997, р. 125–133.

³⁵ Г. Б. Федоров, *Городище Екимайцы*, М. КСИИМК, 1953, ed. 50, р. 103–113.

³⁶ Г. Б. Федоров, *Древнерусское поселение на севере Молдавии. Археологические исследования в Молдавии в 1968–1969 гг.*, Кишинэу, 1971, р. 143–159.

³⁷ А. П. Евдошенко, *Op. cit.*, р. 126.

³⁸ *Ibidem*, р. 118–119.

³⁹ Victor Spinei, *Op. cit.*, р. 103–158.

⁴⁰ Г. Б. Федоров, *Op. cit.*, р. 130.

⁴¹ Г. Ф. Чеботаренко, Е. В. Яровой, Н. П. Тельнов, *Op. cit.*, р. 12–72.

⁴² Gheorghe Postică, Eugen Sava, *Op. cit.*, р. 63–89.

⁴³ Victor Spinei, *Op. cit.*, p. 130.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 138.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 143-211.

⁴⁶ Л. Л. Полевой, *Городское гончарство Пруто-Днестровья в XIV веке*, Кишинэу, 1968, p. 3-39.

⁴⁷ *Древняя культура Молдовы*, p. 158.

⁴⁸ И. Хынку, *Лимбарь – средневековый могильник веков в Молдавии*, Кишинэу, 1970, p. 52.62.

Gheorghe GONȚA

EVOLUȚIA POLITICĂ A ȚĂRII MOLDOVEI ÎN ULTIMUL PĂTRAR AL SECOLULUI AL XVI-LEA (II)*

Situația lui Petru Vodă era destul de precară. Pe de o parte, încetase ajutorul din partea lui Alexandru II Mircea, deoarece situația Țării Românești era, de asemenea, foarte grea, fiindcă foametea nu o ocolise nici pe ea. Pe de altă parte, Moldova sărăcise, iar boierii (cu excepția celor care trecuse în tabăra lui Petru Șchiopul și de partea turcilor înaintea bătăliei decisive de la iezerul Cahul) pribegeau dincolo de hotarele moldave, îndeosebi, în Polonia. În primii ani de domnie ai lui Petru, nici unul din partizanii fățiși ai lui Ion Vodă nu au făcut parte din divanul noului domn⁵⁷. Din emigrație boierii începeau să uneltească comploturi împotriva domnului. Încă la 22 octombrie 1574, Girolamo Lippomani raporta dogelui Veneției că un polonez de la Poartă îi spusese că moldovenii nu ar fi mulțumiți de Petru Vodă și că ar voi să aibă ca domn pe Bogdan vodă Lăpușeanu, care se afla atunci la Moscova⁵⁸. Pentru a-i atrage de partea sa pe boieri, Petru Șchiopul i-a iertat pe toți boierii ce fuseseră în preajma lui Ion Vodă, iar acum se aflau în pribegie. La început ei au ezitat, dar după ce principesa Maria, soția răposatului domn, a revenit în țară, fiind primită cu toată cuviința, numărul celor întorși a crescut⁵⁹.

La 27 iulie Alexandru II Mircea se stinse din viață, lăsând la tronul Valahiei pe fiul său Mihnea II, sub regența Ecaterinei Salvaresco și a marilor boieri, precum și a fratelui său mai mic, Petru Vodă, domnul Moldovei⁶⁰.

De slăbirea pozițiilor Basarabilor și deci ale lui Petru Șchiopul, după moartea lui Alexandru II Mircea, s-au folosit adversarii domnului moldovean, în primul rând, grupările boierești, care își găsiră azil politic în Polonia. Opoziția boierească din Polonia era sprijinită de detașamente căzăcești. În istoria politică a Moldovei începe o perioadă deosebită, numită de N. Iorga „epoca претендентilor la domnie”⁶¹.

În a doua jumătate a secolului al XVI-lea căzăcimea se găsea într-o neconținută căutare și mișcare. Izvoarele menționează în rândurile cazacilor și moldoveni⁶². Cazacilor li se dădea preferință pentru dârzenia cu care luptau împotriva păgânilor. Firește, în urma confruntărilor cu otomanii și tătarii cazacii se pricopseau cu importante prăzi de război, de multe ori pe seama locuitorilor pașnici din Țările Române. Teritoriile cazacilor se considerau ale Regatului Poloniei, dar, practic, ele și oamenii care locuiau acolo erau greu de controlat⁶³. Mai cu seamă că „republica” șleahiticilor trecea printr-o perioadă tulbure, stabilită după moartea lui Sigismund II August, în 1572.

* Vezi începutul în Revista de Istorie a Moldovei, nr. 3-4, 2000.

După alegerea principelui transilvănean Ștefan Bathory la tronul Poloniei, cu ajutorul nemijlocit al Porții, Rzeczpospolita Polska a nimerit în sfera de influență a Imperiului Otoman, situație confirmată și de firmanul sultanului Murad III, din ianuarie 1576, precum și de tratatul din 30 iulie 1577, încheiat de Ștefan Bathory cu sultanul, care stipula că regele polonez și principele transilvănean vor fi aleși de padișah, că noua uniune politică va fi „prietenă al prietenului și dușmană al dușmanilor Imperiului Otoman și va plăti un haraci anual hanului Crimeei”⁶⁴. Desigur, situația Poloniei nu era asemănătoare cu cea a Moldovei, a ultimei fiind mai dificilă, existând temeri că autonomia țării nu va putea fi păstrată. Moldova era lipsită de posibilități eficiente de apărare, în primul rând, din cauză că cetățile ei în timpul domniei lui Al.Lăpușneanu fusese arse, astfel fiind descoperită în fața otomanilor, tătarilor și a cazacilor. La periferiile Regatului Polonez cazacii își puteau desfășura acțiunile relativ nestingherit, punându-se în slujba oricărui care le promitea o colaborare în lupta împotriva păgânilor, desigur având de la aceasta și anumite foloase. În acest context, în pofida studiilor lui N.Mohov și E.Stănescu⁶⁵ este necesar de reconstituit tabloul cât mai exact al „mișcării претенzenților” și al acțiunilor căzăcești, întreprinse asupra Moldovei în timpul domniei lui Petru Șchiopul.

Primele incursiuni ale cazacilor au avut loc în vara anului 1577, dar încă în aprilie domnul Moldovei se plângea că Polonia ar fi dat adăpost unui tânăr pretendent la domnie pe nume Constantin. Acțiunile au fost pornite însă de un alt „domnișor”, anume de Ioan „Crețul”, care în luna iunie a încălcat hotarele Moldovei⁶⁶. Petru Șchiopul cu un corp de oaste și cu artilerie i-a ieșit în întâmpinare și pretendentul la tron s-a retras. Grigore Ureche considera că acest Ioan Crețul ar fi fost Ioan Potcoavă, supranumit astfel „pentru că au fostu rupând podcoavele”⁶⁷. Se pare, totuși, că erau persoane diferite, ambele dându-se drept frați ai lui Ion Vodă. Doar în două documente, unul fiind o cronică poloneză, utilizată, probabil, de Gr.Ureche, se pomenește de această înrudire. În celelalte documente Ioan Crețul este numit fie „Iotru”, fie „domnișor”, subliniindu-se că este un uzurpator. În unele documente ce se păstrează în arhivele de la Liov Ion Potcoavă este numit și Nicoară⁶⁸. Aici nu intenționăm să intrăm în discuție privitor la descendența lui Ioan Potcoavă, precum și a altor pretendenți. Subliniem însă că acțiunile sale, precum și ale altor pretendenți, au stârnit un ecou în rândurile cazacilor și ale moldovenilor, care nu puteau uita vremurile de vitejie ale lui Ion Vodă, sperând la o nouă luptă antiotomană.

Evenimentele din Moldova nu au fost unice. Asemenea cazuri, spre exemplu, la finele secolului al XVI-lea au avut loc în Rusia, unde au pătruns la tron falsul Dimitrie și numeroși țarevici.

Ioan Potcoavă a găsit sprijin, în primul rând, la unii boieri fugiți din țară după evenimentul de la Roșcani, din 1574, printre ei fiind și pârcălabul Țopa, cum îl numeau documentele, sau Ceapă, cum îl numește Grigore Ureche⁶⁹. Lor li s-au alăturat unii boieri refugiați din țară, dintre care cei mai însemnați erau Bălțatul, ginerele doamnei Ruxanda Lăpușneanu, și Pilipovski⁷⁰. Primul atac a fost întreprins cu știrea și ajutorul castelanului Bar și al voievodului de la Bratslay. Ioan Potcoavă a intrat în țară pe la Soroca⁷¹. Petru Vodă i-a ieșit înaintea, luând cu sine și artileria. El dispunea și de 500 de ieniceri turci. După o încăierare înverșunată, oastea lui Petru Șchiopul suferă înfrângere și domnul se retrage în Țara Românească. Ioan Potcoavă la 23 noiembrie 1577 intră în Iași, unde este proclamat domn al Moldovei.

În Țara Românească se iau măsuri pentru ajutorarea lui Petru Șchiopul. La 3 decembrie 1577 veni, în sfârșit, și răspunsul sultanului, care îl condamnă pe Ioan Potcoavă. Un ceauș turc merge la tătari, pentru a le solicita ajutorul, iar un alt ceauș, Ahmed, pleacă cu poruncă la voievodul transilvănean Christofor Bathory, ca acesta să sprijine reînscăunarea lui Petru⁷². Obținând ajutoare, în primul rând din partea Țării Românești, Petru trecea hotarele Moldovei, având și sprijinul boierimii din Țara de Jos.

În Suceava Ioan Potcoavă întâmpină destule dificultăți. Fiind susținut doar de hatmanul căzăcesc Șah și de unele mici cete ale boierimii, domnul, nerecunoscut de nici o putere străină, încearcă înzadar să-și consolideze pozițiile. Nu-i reușește nici încercarea de a-și organiza sfatul domnesc și cancelaria de stat⁷³.

Domnul trimite o solie la sultan, solicitând confirmarea la tron și promițând că va spori tributul țării, dar din Istanbul nu primi nici un răspuns.

În luptele de la Docolina Petru Șchiopul suferă din nou înfrângere⁷⁴. În țară se vorbea despre schimbarea domnului, incapabil să-i învingă pe cazaci. După puțin timp, Ioan Potcoavă părăsește, la 21 decembrie 1577, Moldova prin Soroca, fiind înștiințat că dinspre Transilvania vine oaste în ajutorul lui Petru Șchiopul, care la 1 ianuarie 1578 intră în Iași.

Ioan Potcoavă a avut un sfârșit tragic. La cererea sultanului și la rugămintea lui Petru Șchiopul⁷⁵, regele Poloniei a poruncit executarea lui la 16 iunie 1578, în piața din Liov, în fața unei mari mulțimi⁷⁶.

Între timp, apare alt pretendent la tron, care s-a declarat fratele lui Ioan Potcoavă – Alexandru Potcoavă. El ocupă, în februarie 1578, Iașul și timp de o lună este domn al Țării Moldovei⁷⁷. Nu există documente semnate de către acest domn, deoarece, fiind tot timpul asediat la curtea domnească din Iași, el, de fapt, nu a reușit să emită nici un document⁷⁸. Alexandru cade în mâinile turcilor și în curând este executat.

Incursiunile cazacilor au continuat și în 1578, precum și în anul următor⁷⁹. În vara anului 1578 în fruntea unui detașament de cazaci în Moldova intră un nou pretendent la tron – Petru, sprijinit de unii boieri mici și de unele slugi domnești. Petru se dădea drept fiu al domnului Alexandru Lăpușneanu. Lângă cetatea Sorociei detașamentul lui suferă înfrângere din partea oastei domnești, Petru fiind executat.

La începutul lui octombrie 1578 cete de cazaci sub comanda lui Constantin (care își spunea fiu al lui Ioan Potcoavă) au atacat Moldova, concomitent cu ofensiva demarată de alt pretendent la domnie, Samuil Zborowschi, asupra Dașovului. Dar cazacii au fost respinși, mulți găsindu-și sfârșitul în apele Nistrului în timpul retragerii.

Informațiile despre pretendenții la domnie în 1579 sunt mai puține și mai nesigure⁸⁰. Spre sfârșitul anului 1579, la Constantinopol a ajuns știrea despre o nouă luptă între Petru vodă și căpetenia cazacilor, amintită mai sus, Samuil Zborowski⁸¹. Poarta Otomană tot mai des cerea Poloniei să ia măsuri contra cazacilor și șleahței care îi susținea⁸². Acțiunile militare ale cazacilor în Moldova vor continua, sporadic, până la începutul anilor '90 ai secolului al XVI-lea.

Izvoarele ne permit să rezumăm următoarele: în perioada 1576-1592 cazacii au efectuat în Moldova 9 campanii mari și 20 de acțiuni armate mai mici. Uneori ei atacau și cetățile otomane din Moldova: Tighina, Cetatea Albă și Chilia. Cazacii s-au inclus și în luptele pentru domnie, tensionând la maximum situația politică internă din Moldova. Se pare că Poarta a coordonat la prima etapă politica sa privitor la Moldova cu Polonia, ambele state susținând acțiunile cazacilor și ale altor pretendenți la domnie. Totodată, în aceste condiții, turcii erau tot mai nemulțumiți de rezistența inefficientă pe care o opunea domnul Moldovei deselor incursiuni externe.

În continuare, primejdia cea mai mare pentru Petru Vodă nu mai venea acum din partea cazacilor, ci de la Istanbul, deoarece turcii erau tot mai nemulțumiți de riposta inefficientă a domnului la dese incursiuni. Anume la Istanbul uneltea tot mai insistent și cu mare succes un nou pretendent la tron, care se declara drept fiu nelegitim al lui Petru Rareș, născut de o săsoaică din Brașov, Ioan, căruia i s-a spus Iancu Sasul, istoriografia sășească consacrandu-i spații largi⁸³. Susținut de un oarecare Bartolomeo Brutti⁸⁴ și de marele vizir Sinan pașa, Iancu Sasul primi firmanul de numire la scaunul domnesc din Iași. În noiembrie 1579 un ceauș turc

porni în grabă spre Moldova cu poruncă de a-l aduce pe Petru Șchiopul la Istanbul „cu lanțuri la picioare”. Iancu Sasul a promis să plătească tributul anual de 50000 de ducați, a dăruit 80000 de ducați sultanului și 20000 sultanei valide, iar lui Sinan pașa i-a promis 150 de cai⁸⁵.

La Istanbul vin Petru Șchiopul și Cniajna, pentru a se ruga în favoarea fiului ei, dar sultanul nu-și schimbă decizia. Iancu Sasul, la 7 ianuarie 1580, pornește spre Moldova, însoțit de Brutti, pe care îl încarcă cu daruri și-l numește în funcția de mare postelnic.

Corupția de la Istanbul și criza economică tot mai gravă au afectat direct succesiunea la tronul Moldovei și au contribuit la creșterea dărilor față de Poartă. Anume în perioada domniei lui Iancu Sasul Moldova trimite la Istanbul cel mai mare tribut în sumă de 66800 de ducați, care echivala cu prețul pe piață al 22000 de vite mari cornute⁸⁶.

Politica internă și cea externă ale lui Iancu Sasul au dus la apariția în țară a unei puternice opoziții boierești, care tindea să-l întoarcă la tron pe Petru Șchiopul⁸⁷.

În fruntea opoziției boierești s-au situat Movileștii – Vlădică Gheorghe, episcopul Rădăuților, Ieremia, vornicul Țării de Sus, și Simion paharnicul, care se refugiase în Polonia, de unde trimitea sultanului, posibil prin intermediul solului polon Christofor Dzierdzek, obișnuita jalbă contra lui Iancu Sasul⁸⁸.

Politica externă a lui Iancu a înrăutățit și mai mult situația domnului. Astfel, convorbirile cu Imperiul Habsburgic au dus la agravarea relațiilor cu Polonia. Iată de ce legăturile lui Iancu cu Imperialii prin Iohann Rueber în ianuarie 1582 au fost denunțate sultanului de același Chr. Dzierdzek și Sinan pașa era bine informat despre intențiile domnului moldovean. Solul polon informa și despre o eventuală invadare a Moldovei de germani⁸⁹.

La sfârșitul lunii august 1582 Poarta decide să-l mazilească pe Iancu. În locul lui este numit din nou Petru Șchiopul, care a răsplătit “bunăvoința” sultanului cu 200 000 de ducați, înainte de plecarea din Istanbul, și a făcut promisiunea de a da anual 1000000 de ducați la hazna (tezaurul imperial). Marele vizir a primit 50 000 de ducaci⁹⁰.

Boierii îl părăsesc pe Iancu, acesta fiind nevoit să fugă din țară. Christofor Bathory, principele Transilvaniei, emite un ordin, prin care se interzicea retragerea lui Iancu prin Ardeal⁹¹, și voievodul, pentru a ajunge la Iohan Rueber, comandantul oștilor Imperialilor din Ungaria Superioară, este nevoit să pornească prin Polonia. Însă la Sniatin a fost capturat și la 28 septembrie 1582 este executat, ca și Șt. Tomșa în 1564, la Liov, ca rebel și tulburător al păcii și oprimator al sărăcimii⁹². De reținut că Iancu a fost domn oficial al Moldovei, recunoscut timp de aproape trei ani de către Polonia. Este adevărat că la curtea de la Cracovia se afirma că regele polon l-a reprimat pentru că n-a prestat omagiu Coroanei Polone, precum și pentru interceptarea și falsificarea scrisorilor regale, trimise la Constantinopol prin Moldova, agravând astfel relațiile cu turcii⁹³. În continuare, prin ceaușul Ahmed și prin Petru Vodă, otomanii au mai reclamat restituirea tezaurului, dus de Iancu în Polonia, evaluat de la 400 000 până la 1000 000 de ducaci⁹⁴, dar în cele din urmă, au renunțat la aceasta.

Venind la domnie a doua oară, Petru Șchiopul este nevoit să plătească datoriile lui Iancu Sasul față de turci⁹⁵. Din nou își intensifică activitatea cazacii. La 27 octombrie 1582, după zece zile de la înscăunarea lui la Iași, cazacii au efectuat prima incursiune în cea de-a doua domnie. Însă, de data aceasta, Poarta Otomană cere insistent să fie oprite campaniile cazacilor. În 1582 ceaușul sultanului, trimis la Cracovia, protestează în legătură cu intervenția numeroșilor cazaci, pentru a-l înlătura de la putere pe domnul Petru Șchiopul, care le-a cumpărat retragerea cu mulți bani⁹⁶. În iunie 1583, sultanul cere principelui Transilvaniei, Sigismund Bathory, să-l ajute pe Petru Șchiopul în lupta contra cazacilor⁹⁷.

Scoaterea din domnie a nepotului lui Petru Șchiopul, Mihnea al II-lea, domnul Valahiei, și numirea în scaunul țării a lui Petru Cercel, au slăbit pozițiile Basarabilor la nordul Dunării

Inferioare. Petru Șchiopul se străduie să țină contacte cu Mihnea al II-lea și cu mama lui, exilați la început pe insula Rodos, apoi, la insistența lui Petru Cercel, fiind duși la Tripoli, în Tunisia⁹⁸. Sarcina cea mai importantă era de a-l întoarce pe Mihnea al II-lea la tronul Țării Românești, ceea ce îi reușește cu mare greu și cu mulți bani în 1585⁹⁹. Deci uniunea dinastică moldo-munteană se reface și avea să se mențină până în 1591. Acum însă dirija destinele familiei Basarabilor Petru Șchiopul. Într-un document din 17 ianuarie 1586 Mihnea II se intitula "Din mila lui Dumnezeu, Io Mihnea voievod și domn a toată țara Ungrovlahiei, fiul marelui și preabunului Alexandru voievod, nepotul lui Petru voievod"¹⁰⁰.

Ca în prima domnie, Petru Șchiopul, manifestând prudență și prin abilitățile diplomatice, s-a străduit permanent să mențină stabilitatea relațiilor polono-otomane pentru a păstra pacea, în pofida turbulentelor acțiuni căzăcești, mai cu seamă în timpul crizei dinastice din Polonia, după moartea lui Ștefan Bathory. Conform unor date, Petru Șchiopul aspira la tronul regal polon și promitea să ofere beglerbegului Greciei 60 de poveri de aspri, 40 de poveri vizirului și tribut anual din Polonia pentru sultan, dacă Poarta îl acceptă pentru demnitatea de rege al Poloniei. Știrile privind intențiile lui Petru Șchiopul de a ocupa tronul Poloniei sunt, totuși, confuze: la 6 februarie 1587, Eyzing, ambasadorul habsburgic la Poartă, raporta despre promisiunile de a oferi bani marilor demnitari turci. La 16 aprilie beiful venețian scria și el de sume de bani avansate în același scop, datorite de domnul Țării Românești, subliniind că aceștia nu au fost primiți¹⁰¹.

La tronul Poloniei jinduia și Sigismund Bathory, care se considera moștenitor de drept al unchiului său. Imperialii aveau candidatul lor, țarul Moscovei susținea și el pe un favorit al său, suedezii – de asemenea. Chr. Dziderdzek, solul polon, primise indicații stricte să nu accepte pe nici un om al turcilor. El a respins atât candidatura lui Petru Șchiopul, cât și pe cea a lui Sigismund Bathory¹⁰². La rândul său sultanul cerea ca viitorul rege "să nu fie un german, spaniol, englez sau moscovit". Din această confruntare de opinii a ieșit învingător suedezul Sigismund III Vasa.

De subliniat că încă la 27 ianuarie 1587, refuzând să candideze la tronul regal, Petru Șchiopul l-a recomandat pe Sigismund, ceea ce dovedește bunele calități diplomatice ale domnului Moldovei¹⁰³. La 2 decembrie 1588 noul rege polonez îi mulțumea lui Petru Șchiopul pentru darurile făcute la înscăunare, asigurându-l că va păstra aceleași relații ca pe vremea lui Ștefan Bathory¹⁰⁴.

Însă sub noul rege cazacii au continuat să participe la acțiunile ce se desfășurau în Moldova. Noii pretendenți la domnie, spre exemplu, Lazăr, apoi Petre Cazacul au obținut sprijinul nemijlocit al panilor polonezi¹⁰⁵. În aprilie 1590, Jan Zamoyski propune seimului să fie înnobilit Brutti și prezintă planul de ocupare a Moldovei¹⁰⁶.

Agresivitatea crescândă a Imperiului Otoman în Europa Centrală a fost stimulată în parte de criza acută, survenită în raporturile turco-polone în 1589-1590, ea fiind favorizată și de negocierile inițiate cu Imperiul Habsburgic, în mai 1589, de noul rege polon Sigismund III Vasa. Petru Șchiopul a nimerit într-o situație dificilă. Domnul moldovean, care căutase în ultimii ani să amelioreze raporturile cu Polonia prin încheierea unui tratat cu vecinul din nord, datat din noiembrie 1588¹⁰⁷, trebuia să contracareze planurile de transformare a Moldovei într-un teatru de operații între otomani și polonezi. Mai mult, oștile otomane trebuiau aprovizionate cu toate cele necesare, dar aceasta nu putea să excludă jafurile și prădăciunile.

În aceste împrejurări Petru Șchiopul cedează domnia sa fiului Ștefan, în vârstă de 6 ani, care primește steag de domnie în martie 1590. Acest pas, se pare, este împus de către Poartă, care năzuia, prin schimbarea domnului, să mai obțină bani pentru numirea la tron a

noului pretendent. Într-adevăr noul domn Ștefan trimite sultanului 150000 de taleri pentru numirea la tron¹⁰⁸. De facto însă la cârma țării rămâne Petru Șchiopul.

O politică deosebită la începutul anilor '90 ai secolului al XVI-lea Poarta Otomană realizează și în Țara Românească. La începutul lui 1591 Mihnea al II-lea este mazilit și pleacă la Istanbul, sperând într-o schimbare a situației. Turcii însă îl amenință cu un nou exil în Africa de Nord și Mihnea, impus de către turci, trece la islam. Este primul caz de așa natură în Țara Românească și al doilea pentru Țările Române (Iliș Rareș în 1551). În Moldova trecerea la religia mahomedană a domnului a avut drept rezultat înlăturarea familiei Rareș, în 1552, de la cârma țării, ce a permis în continuare, în scurt timp, îndepărtarea de facto a Mușatinilor de la scaunul domnesc. Acțiunea întreprinsă de Mihnea al II-lea (Mihnea Turcitul, cum îl numesc cronicarii) în 1591 și primirea numelui nou Mehmed, precum și a conducerii sangeacbeilicului de Nicopole¹⁰⁹ au avut o mare rezonanță și pentru Basarabi. Fapta de neiertat a renegării și-a pus pentru totdeauna pecetea asupra dinastiei Basarabilor din Țara Românească. Pentru posteritate Mihnea a rămas cu numele de Turcitul, ca și Iliș Rareș cu câteva decenii mai înainte. Convertindu-l la islam pe Mihnea al II-lea, sultanul a slăbit foarte mult pozițiile Basarabilor la nordul Dunării de Jos. De data aceasta lovitura a fost dublă, deoarece un Basarab domnea și în Moldova. Iată de ce turcirea lui Mihnea a afectat mult și domnia lui Ștefan – Petru Șchiopul. În Țara Românească și Moldova au loc mișcări contra Basarabilor. Tot mai mult se răspândesc știrile că proaspătul bei de la Nicopole spera într-o reînnoire pe meleaguri în calitate de beglerbeg peste ambele principate¹¹⁰.

Astfel, politica Porții în scopul diminuării autorității și rolului dinastiilor domnitoare în Moldova și Țara Românească este consecventă și bine gândită. La început lovitura de grație a fost dată Moldovei, unde tradiția dinastică era mai puternică, iar Bogdaneștii aveau o mare autoritate în țară. Turcirea lui Iliș în 1551 a zdruncinat pozițiile Bogdaneștilor în Moldova. După ce sultanul susține și întărește familia Mihneștilor la nordul Dunării Inferioare, în scopul slăbirii în continuare a Bogdaneștilor el realizează aceeași programă și în Țara Românească. Drept rezultat, Poarta obține în Țările Române o mare victorie politică și diplomatică.

În martie 1591 uniunea dinastică moldo-munteană a luat sfârșit într-un chip neordinar și greu de prevăzut. Turcirea lui Mihnea al II-lea se referea direct și la Petru Șchiopul și constituia un avertisment pentru domnul moldovean. Anul 1591 se va scurge, existând pericolul din partea turcilor de transformare a Moldovei în pašalac. Bătrânul domn ("tutore de domn") se temea nu atât pentru soarta lui, cât pentru cea a fiului său Ștefan. Iată de ce el hotărăște să părăsească Moldova, înaintând drept motiv sporirea tributului către sultan. După sfatul cu boierii, Petru părăsește țara.

Gestul lui Petru Șchiopul trebuie înțeles în adevărata lui semnificație. În istoriografie există mai multe interpretări. S-a spus că a plecat din cauza lașității și pentru că se temea de turci, că a fost înlăturat de valul luptei antiotomane. Unii au afirmat că părăsirea tronului a fost un act de curaj. Totuși, părăsirea țării este legată, în mare măsură, de actul trecerii la islam a lui Mihnea al II-lea. Slăbirea pozițiilor Mihneștilor la nordul Dunării Inferioare și mișcarea de protest în Moldova și Valahia contra Basarabilor, ca răspuns la turcirea lui Mihnea, l-au determinat pe Petru Șchiopul să facă, în 1591, pasul decisiv. Fără îndoială că în acel sfârșit de veac, când претенzii la tron se întreceau care mai de care să ofere sume cât mai mari, pentru a-l ocupa, trebuia să ai tărie de caracter pentru a renunța la domnie. În vara anului 1591, bătrânul domn și familia sa, cu o bogăție considerabilă, după cum informează izvoarele, pornesc pe drumul greu al pribegiei¹¹¹. El cere azil politic împăratului habsburgic, Rudolf al II-lea¹¹². La 1 iulie 1594 Petru Vodă moare în vârstă de peste 60 de ani. Fiul său, Ștefan voievod, se stinge din viață la 21 martie 1602¹¹³.

Timp de o lună Moldova nu a avut voievod. Domnia Moldovei a fost acordată, după multă concurență, în septembrie 1591, lui Aron Vodă, care se anunța drept fiu al lui Alexandru Lăpușneanu, pentru 400 000 scruzi, oferiți sultanului Murad al III-lea, 50 000 – marelui vizir și pentru tributul ordinar de 15 000 de taleri, plus altul extraordinar de două sau de trei ori pe an¹⁴.

Astfel, în ultimul pătrar al secolului al XVI-lea în politica externă a Moldovei pe prim plan se situează raporturile cu Țara Românească. Are loc o întărire a pozițiilor Basarabilor la nordul Dunării de Jos, o coordonare a cursului politicii externe a voievozilor moldoveni și munteni. Poarta inițial a susținut întărirea familiei Mihneștilor în ambele principate. Apoi, în anii '80, dar, mai ales, la începutul anilor '90 ai secolului al XVI-lea, întrevăzând pericolul concentrării puterii în această regiune în mâinile Basarabilor, sultanul activează reușit în direcția înlăturării dinastiei muntene de la scaunul domniei din Iași și București.

Pentru Moldova, în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea, o mare însemnătate avea menținerea stabilității relațiilor polono-otomane pentru a conserva pacea, în pofida acțiunilor căzăcești, care slăbeau simțitor țara. Curtea de la Iași depune mari eforturi pentru a folosi Rzeczpospolita Polska ca un garant puternic contra tendințelor Porții de a supune definitiv Moldova și chiar de a o transforma în pašalâc. Petru Vodă a depus toate eforturile pentru ca echilibrul de forțe să nu fie rupt¹⁵, mai cu seamă în timpul celor două crize dinastice din Polonia (cea dintâi după fuga lui Henric de Valois; iar cea de-a doua după moartea lui Ștefan Bathory).

În ultimele decenii ale secolului al XVI-lea se intensifică legăturile cu Imperiul Habsburgic, care tot mai mult tinde să-și consolideze pozițiile în această regiune. O reușită a acestei politici a curții de la Viena se întrevede în timpul domniei lui Iancul Sasul și la finele domniei lui Petru Șchiopul.

Și, în sfârșit, trebuie remarcat faptul că un element nou, apărut în politica externă a Moldovei către finele secolului al XVI-lea, constituie relațiile, fie și slabe încă, cu Franța și Anglia. Astfel, Petru Vodă încheie în 1588 primul contract comercial cu regina Angliei, Elisabeta. Negustorii englezi puteau circula liber în Moldova cu mărfuri, plătind taxe de 3 ducați, în calitate de procente¹⁶.

Schimbări au survenit și în evoluția mentalității politice din Moldova. Epoca de consolidare a suzeranității restrictive este semnalată prin încălcarea violentă a ultimelor rămășițe ale tradiției dinastice moldovenești și muntene.

Catastrofa din 1574 a influențat nemijlocit asupra conceptului luptei antiotomane din Moldova. În rândurile boierimii moldovenești se consolidează ideea dezicerii de la lupta armată pentru scuturarea regimului suzeranității otomane. Cercurile politice își dădeau perfect de bine seama de creșterea rapidă în secolul al XVI-lea a disproporției între forțele miciei Moldove și cele ale Imperiului Otoman. Jafurile cumplite din 1574 și înțețirea asupririi otomane în ultimul sfert al secolului al XVI-lea demonstau evident că sultanul putea în orice clipă să ocupe Țara Moldovei și chiar s-o transforme în pašalâc.

Încetarea în mare parte a acțiunilor de cucerire în ultimele decenii ale secolului al XVI-lea a schimbat raportul dintre cele două surse de venit ale clasei feudale otomane și i-a obligat pe spahii să caute tot mai insistent surse de obținere a unor profituri cât mai mari din pământurile supuse. Astfel, se intensifică exploatarea popoarelor aservite. În această direcție Poarta a desfășurat o politică de consolidare și desăvârșire a mecanismului de asuprire și de constrângere a populației din Moldova.

În această conjunctură politică internă și internațională Petru Șchiopul nu poate fi învinuit de slăbiciune și de teamă față de Poartă. Solidară în opoziția sa față de transformarea țării

în pașalâc - soluție extremă, care a fost de câteva ori folosită ca armă de constrângere a Țărilor Române în ultimul pătrar al secolului al XVI-lea de către Imperiul Otoman -, boierimea din Moldova n-a fost însă niciodată animată în această perioadă totalmente de vreun proiect de ridicare la arme împotriva otomanilor.

Evoluția politicii externe a Moldovei a dus la constituirea către sfârșitul secolului al XVI-lea în Moldova a unei tactici deosebite a marii boierimi, conform căreia țara putea să se dezvolte datorită întăririi și lărgirii autonomiei de stat în cadrul regimului suzeranității restrictive otomane, eliberarea de sub autoritatea Porții fiind posibilă doar cu ajutorul marilor puteri europene protectoare.

În ultimul pătrar al secolului al XVI-lea desfășurarea evenimentelor politice interne și externe are loc în condiții specifice, comparativ cu cele existente în etapele anterioare (crizele politice dinastice în Polonia, campaniile pretendenților la domnie, războaiele antiotomane de la mijlocul anilor '70 și în anii '90 ai secolului al XVI-lea etc.). Ca urmare, specificul și direcțiile de dezvoltare a raporturilor internaționale au înrăurit într-o măsură mult mai mare statutul politico-juridic al Moldovei și al spațiului carpato-danubian în general, stabilizarea căruia s-a accelerat. Frământările politice din Moldova din ultimul pătrar al secolului al XVI-lea devin barometrul principal al luptei antiotomane din perioada domniei lui Mihai Viteazul și în veacurile următoare.

NOTE

⁵⁷ C.A.Stoide, *Frământări în societatea moldovenească la mijlocul sec. al XVI-lea*, // A.I.D. "A.D. Xenopol", t. XI, 1974, p. 80-81.

⁵⁸ A.Veress, *Documente*, vol. II, nr. 46, p. 55-57; Hurmuzaki, vol. XI, p. 138-140.

⁵⁹ Gh.David, *Petre Șchiopul*, București, 1984, p. 83-84.

⁶⁰ N.Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, p. 168.

⁶¹ N.Iorga, *Pretendenți români în veacul al XVI-lea*, // "Analele Academiei Române", seria II-a, t. XIX (1896-1997), p. 193 și urm.

⁶² Н.А. Мохов, *Приетение кэлтэ де вякурь*, în "Релаций молдо-русо-украинене дин челе май векь тимпурь ши пынэ ла ынчепутул сек. XIX", Кишинэу, 1983, p. 72-73; Ф.П. Шевченко, *Політичні та економічні зв'язки України з Росією в середині XVII ст.*, Київ, 1959, p. 238; Б.Н.Флоря, *Россия и походы запорожцев в Молдавию в 70-х гг. XVI в.* în Карпато-Дунайские земли., Кишинэу, 1974, p. 219-226.

⁶³ E.Stănescu, *Colaborarea militară dintre români și cazaci în ultimul sfert al XVI-lea*, în "Studii. Revista de istorie și filozofie", 1954, nr. 3-4, p. 119-144, 187-214.

⁶⁴ Hurmuzaki, vol. XI, p. 92, 592, 641, A.Decei, *Istoria Imperiului otoman*, București, 1978, p. 246.

⁶⁵ Н.А. Мохов, *Op. cit.*, p. 69-104. E.Stănescu, *Colaborarea militară dintre români și cazaci în ultimul sfert al veacului al XVI-lea*, // Studii. Revista de istorie și filozofie, 1954, nr. 3, p. 119-144; nr. 4, p. 187-214.

⁶⁶ A.Veress, *Documente*, vol. II, p. 141, 146, 152, 154; Hurmuzaki, vol. XI, p. 196, 601-602, 618, 620, 639.

⁶⁷ Григоре Уреке, *Op. cit.*, p. 212-213.

⁶⁸ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 34, nota 3.

⁶⁹ Григоре Уреке, *Op. cit.*, p. 213.

⁷⁰ D.I.R., A. (Moldova), sec. XVI, vol. III, p. 425

⁷¹ D.Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în secolul al XVI-lea* // Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie «A.D.Xenopol», vol. X, 1973, p. 33-34.

⁷² Hurmuzaki, vol. III, p. 5-6, 10; vol. XI, p. 609-610.

⁷³ Hurmuzaki, vol. II, p. 21, 37

⁷⁴ Григоре Уреке, *Op. cit.*, p. 215-216.

⁷⁵ A. Veress, *Documente*, vol. II, doc. 131, p. 151.

⁷⁶ Н.Мохов, *Op. cit.*, p. 86-88.

⁷⁷ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 36.

⁷⁸ N.Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, p. 174.

⁷⁹ Hurmuzaki, vol. III, p. 31; vol. XI, p. 610, 639.

⁸⁰ N.Iorga, *Istoria românilor*, vol. V, p. 178-179.

⁸¹ Hurmuzaki, *Documente*, XI, p. 639; vol. III, p. 44-45.

⁸² D.Ciurea, *Relațiile externe ale Moldovei în sec. al XVI-lea*, p. 34.

⁸³ A.Armbruster, *Dacoromania - Saxonica*, București, 1980, p. 212-213.

⁸⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 63; vol. III, p. 8, 26-26; A. Pippidi, *Homees et ideas du Sud-Est europeen a l'age moderne*, Paris, 1981, p. 138-139.

⁸⁵ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 641; vol. IV, partea 2, p. 110.

⁸⁶ *История народного хозяйства Молдавской ССР (с древнейших времен до 1812 г.)*, Кишинэу, 1976, p. 133

⁸⁷ Григоре Уреке, *Op. cit.*, p. 219.

⁸⁸ S.Nicolaescu, *Știri noi privitoare la Petru vodă Șchiopul*, București, 1937, p. 10.

- ⁸⁹ Hurmuzaki, vol. III, p. 67-68, 71-71, 78; vol. III, partea 2, p. 16.
- ⁹⁰ Hurmuzaki, *Documente*, vol. III, p. 78, vol. IV, partea 2, p. 113.
- ⁹¹ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 648.
- ⁹² Hurmuzaki, *Documente*, vol. III, partea I, p. 73, 78.
- ⁹³ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 139.
- ⁹⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. III, p. 72, 82-83; *Etienne Bathory roi de Pologne*, Cracovia, 1935, p. 186.
- ⁹⁵ Hurmuzaki, vol. XI, p. 155, 292; vol. III, p. 78-79; D.I.R.A., veacul XVI, vol. III, p. 324.
- ⁹⁶ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 151, A. Veress, *Documente*, vol. II, p. 277.
- ⁹⁷ A. Veress, *Documente*, vol. II, p. 251.
- ⁹⁸ S. Nicolaescu, *Petru cel Tânăr și Petru Șchiopul*, București, 1915, p. 22.
- ⁹⁹ N. Bănescu, *Opt scrisori turcești ale lui Mihnea II Turcitul*, // *Analele Academiei Române*, Mem. Secf. ist., seria III, tom. VI, p. 5, 12.
- ¹⁰⁰ D.I.R., B, veacul XVI, vol. V, p. 225.
- ¹⁰¹ Hurmuzaki, vol. III, p. 94; vol. IV, partea 2, p. 131-132.
- ¹⁰² Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 699.
- ¹⁰³ Hurmuzaki, *Documente*, vol. XI, p. 696.
- ¹⁰⁴ Hurmuzaki, *Documente*, vol. III, p. 118-119.
- ¹⁰⁵ Hurmuzaki, vol. XI, p. 603, 708.
- ¹⁰⁶ A. Veress, *Documente*, vol. III, p. 214.
- ¹⁰⁷ Ibidem, p. 141-143, 146-148.
- ¹⁰⁸ Hurmuzaki, vol. III, p. 134; vol. XI, p. 213.
- ¹⁰⁹ A. Veress, *Documente*, vol. III, p. 161.
- ¹¹⁰ Hurmuzaki, *Documente*, vol. III, p. 145-146.
- ¹¹¹ Hurmuzaki, vol. XI, p. 259; 236, 254-255; vol. III, p. 158-159, 163; Șt. S. Gorovei, *Mușatinii*, Chișinău, 1991, p. 123-124.
- ¹¹² Hurmuzaki, vol. III, p. 169; vol. II, partea 2, p. 33; vol. XI, p. 313, 376-377, 450-451; A. Veress, *Documente*, vol. IV, p. 255.
- ¹¹³ Hurmuzaki, vol. III, p. 301
- ¹¹⁴ Hurmuzaki, vol. IV, partea 2, p. 156-157.
- ¹¹⁵ V. Ciobanu, *La cumpăna de veacuri*, p. 310-314.
- ¹¹⁶ Hurmuzaki, vol. XI, p. 195, 651, 726; Tappe E.D., *Documents concerning Rumanian History (1427-1601)*, London, 1964, p. 50.

Gheorghe Cojocaru

IMPLOZIA URSS ȘI CHESTIUNEA BASARABIEI

După Jean-Francois Revel, accelerarea căderii comunismului a rezultat din încrucișarea a trei serii cauzale: *sincopa sistemului central; intransigența țărilor democratice între 1980 și 1985, refuzul lor de a mai face concesii în ajutorul țărilor comuniste, facilitându-le, fie și provizoriu, supraviețuirea de la efectele acestei sincope; în sfârșit, dorința unor lideri comuniști de a reforma sistemul, dorință dublată de iluzia lor că-l vor putea înnoi fără să-l dărâme. Fără a doua și a treia cauză, cea dintâi n-ar fi acționat decât cu o extremă lentoare*¹. Raportând paradigma explicativă a lui Revel la fenomenul spulberării URSS, *bastionul comunismului mondial*, să încercăm să urmărim proiecțiile acestui cataclism istoric asupra evoluțiilor de la est de Prut, în conexiune cu desfășurările regionale și internaționale.

Din discuțiile mele cu Gorbaciov, mărturisca premierul britanic Margaret Thatcher în ziarul *Le Figaro* din 29 august 1990, *am reținut că principala sa preocupare este să mențină integritatea teritorială a Uniunii Sovietice. El voia să păstreze această moștenire. N-am putut decât să exclam: "Dar Țările Baltice și Moldova nu aparțin Uniunii Sovietice!" El n-a acceptat niciodată această opinie. Noi, occidentalii, trebuie să favorizăm buna ecluziune a republicilor: ele trebuie să fie libere, ele vor trebui să fie libere. Ar fi inoportun să dăm dovadă de îngustime, de spirit de lașitate și să căutăm un pretext potrivit pentru a nu face nimic*². Aceasta era poziția Marii Britanii, care dovedea o percepție realistă asupra evoluțiilor din imperiul sovietic.

Dintre țările occidentale, observă Nestor Rateș, *Statele Unite au fost, probabil, cele mai reticente să angajeze noul regim (de la București - n.a.) într-o cooperare*

prietenească. Deși Washingtonul a fost tot atât de entuziast în ce privește Revoluția română, ca orice altă capitală din lume, suspiciunile lui au fost cele mai puternice, când unele dintre trăsăturile șocante ale noului regim au ieșit la iveală³. Totuși, în a doua jumătate a anului 1991, și la Washington începea să se prefigureze o nouă modalitate de abordare a relațiilor cu România. Considerentele de strategie geopolitică și luarea în considerare a puterii de expansiune pe continentul european a Germaniei refăcute - un nou concurent pentru interesele americane - dictau reevaluarea raporturilor SUA cu Bucureștiul. România căpăta o pondere strategică specială, pe care Washingtonul nu o mai putea ignora, *mai cu seamă în perspectiva, mai mult sau mai puțin îndepărtată, a unirii cu celălalt stat român, Moldova*. Un factor aparent paradoxal, care a determinat Statele Unite să manifeste o prezență mai activă în România a fost și ... *mult hulitul Tratat româno-sovietic*, scria la 9 iulie 1991 Silviu Brucan⁴.

La 27 iunie senatorii republicani Jesse Helms (Carolina de Nord) și Larry Pressler (Dacota de Sud), membri ai Comitetului de Politică Externă al Senatului american, au prezentat Senatului un proiect de rezoluție în favoarea autodeterminării și reunificării Basarabiei și nordului Bucovinei cu România. Proiectul a fost elaborat cu prilejul comemorării a 51 de ani de la anexarea Basarabiei, Bucovinei de Nord și ținutului Herța de către URSS. La 28 iunie, în ziua când la Chișinău era aprobată Declarația Conferinței internaționale *Pactul Molotov-Ribbentrop și consecințele lui pentru Basarabia și nordul Bucovinei*, Senatul american vota o importantă *Rezoluție*, consacrată problemei teritoriilor românești, rășluite de imperiul sovietic. Senatul recomanda Guvernului american (1) *să sprijine dreptul la autodeterminare al poporului din Moldova și din nordul Bucovinei, ocupate de sovietici, și să elaboreze o hotărâre în acest sens; (2) să sprijine eforturile viitoare ale Guvernului Moldovei de a negocia pașnic, dacă o dorește, reunificarea Moldovei și nordului Bucovinei cu România, așa cum s-a stabilit în Tratatul de pace de la Paris din 1920, conform normelor în vigoare ale dreptului internațional și Principiului 1 al Actului de la Helsinki*⁵.

Punctul de vedere exprimat atât de explicit pentru întâia oară de-a lungul perioadei postbelice de Senatul Statelor Unite, în strictă concordanță cu normele internaționale, plin de considerație pentru dreptul la autodeterminare al populației din teritoriile românești anexate de URSS, era extrem de favorabil cauzei reunificării poporului român. Atitudinea caldă a Senatului american reprezenta un factor important și necesar în realizarea unității românești, dar, în lipsa unor factori de natură internă, nu și suficient pentru reclădirea corpului național al României.

Rezoluția Senatului SUA a fost adoptată deja după semnarea Tratatului sovieto-român, fapt care pune sub semnul întrebării justetea poziției exprimate de opoziția de la București, potrivit căreia, dacă nu s-ar fi semnat Acordul cu URSS, Basarabia ar fi ajuns *inevitabil* în cadrul României, evident cu sprijinul Occidentului⁶. Sau decizia senatorilor americani ar fi avut menirea, între altele, și de a tempera intențiile autorităților române de ratificare a Tratatului cu Moscova.

Neparticipând la elaborarea Tratatului asupra Uniunii, declara președintele Mircea Snegur în ajunul puciului de la Moscova, din august 1991, *pășim hotărât pe calea independenței*⁷. Această strădanie pentru dobândirea *independenței față de Centru* era încurajată și de la postul de radio *Europa Liberă*⁸.

Tratatul asupra Uniunii reînnoite urma să fie semnat la Kremlin la 20 august de către delegațiile Federației Ruse, Kazahstanului și Uzbekistanului, iar la 3 septembrie - de către reprezentanții Bielarusiei și Tadjikistanului⁹. Celelalte republici urmau să adere ulterior la noul Tratat. Dar, în noaptea de 18 spre 19 august 1991, la Moscova o grupare a comuniștilor ortodocși a instrumentalizat o lovitură de stat, zădărniciind semnarea acestui document.

În dimineața aceleiași zile la Chișinău s-au făcut încercări de a introduce starea excepțională și de a prelua controlul asupra capitalei. Comandantul trupelor sovietice de sud-vest, generalul Osipov, și comisarul militar al Republicii Kolesov au cerut premierului Valeriu Muravschi anularea Hotărârii Parlamentului privind interzicerea patrulării trupelor cu destinație specială împreună cu poliția în teritoriul R.Moldova, dar cererea acestora a fost respinsă. Generalul, Kolesov, a încercat să se instaleze în funcția de comandant militar al Chișinăului, afirmând că a fost numit în acest post de către *Comitetul de Stat pentru Starea Excepțională (CSCE)*, instalat la Moscova în urma actului de uzurpare a puterii. Și această pretenție a fost respinsă de autoritățile R.Moldova¹⁰.

La apelul conducerii de vârf, la 20 august, în Piața Marii Adunări Naționale din Chișinău a avut loc un miting de protest împotriva puciului *militar-bolșevik*, la care au participat câteva sute de mii de cetățeni. Rezoluția mitingului cerea (1) *abolirea huntei comuniste reacționare*. (2) eliberarea lui M.Gorbaciov; (3) *adoptarea urgentă de către Parlament a Declarației de independență*, (4) interzicerea prin lege a activității PCM. Rezoluția solicita *fraților noștri din România să ia atitudine față de încercarea puciștilor comuniști de a viola suveranitatea Republicii Moldova pentru a ne lipsi de cuceririle noastre democratice și naționale*. Mitingul apela către întreaga lume să susțină revendicările democratice și să izoleze forțele reacționare, ce operaseră lovitura de stat¹¹.

La 21 august a fost convocată sesiunea extraordinară a Parlamentului R.Moldova, la care Mircea Snegur a chemat la consolidarea tuturor forțelor democratice pentru a da o ripostă hotărâtă puciului și a apăra idealurile libertății. Snegur a remarcat poziția fermă față de puciști a conducerilor de vârf ale Kazahstanului, Estoniei, Lituaniei, Letoniei, Georgiei și ale altor republici, optând pentru *o alianță între acești fruntași ai vieții politice din URSS*, ca o necesitate a momentului, pentru a învinge. *Când spun alianță, preciza Snegur, aceasta nu vrea în nici un caz să însemne că renunțăm la aspirațiile noastre sacre de libertate și independență. Oricât de voalate ar fi intențiile răuvoitorilor, le vom demasca și nu vom accepta sub nici o formă un Tratat de Uniune în viziunea pe care ne-o propune Lukianov. În această ordine de idei, am exprimat și exprim voința neștrămutată a poporului - alegerea liberă a țărilor cu care vom colabora pe multiple planuri, relațiile strânse cu frații noștri din România, integrarea în circuitul european al valorilor, ca stat independent, declarat zonă liberă de orice fel de arme.*

Mesajul Adunării Naționale prin care se cerea declararea neîntârziată a Neatârării de stat a fost materializat, din punct de vedere politic și juridic, în Declarația de Independență a R.Moldova, votată de corpul legislativ în aceeași zi de 27 august 1991. În noua sa calitate de stat *suveran și independent*, R.Moldova solicita tuturor statelor și guvernelor lumii recunoașterea independenței sale, exprimându-și dorința de a stabili relații diplomatice cu toate țările de pe glob, în concordanță cu normele de drept internațional și practica existentă în acest domeniu. Republica Moldova s-a adresat către ONU cu demersul de a fi admisă ca membru cu drepturi depline în familia mondială a națiunilor și în agențiile sale specializate. Declarându-și aderența la Actul Final de la Helsinki și la Carta de la Paris pentru o nouă Europă, R.Moldova a revendicat admiterea în CSCE și în structurile acesteia. Noul stat independent a cerut Guvernului URSS să înceapă negocieri cu Guvernul R.Moldova *privind încetarea stării ilegale de ocupație a acesteia și să retragă trupele sovietice de pe teritoriul național al Republicii Moldova*.

Independența R.Moldova a fost proclamată într-o conjunctură complexă de circumstanțe. În interior Chișinăul se confrunta cu agresivitatea în ascensiune a unor enclave autoproclamate (de fapt, după cum consideră celebrul autor rus Igor Bunici, proclamate de

KGB) - "republicile sovietice socialiste moldovenească nistreană și găgăuză". Îar în exterior - cu presiunile unui Centru imperial, în dezagregare vădită, care nicidecum nu voia să-și revizuiască comportamentul arogant față de noile state independente, tinzând să le atragă într-o nouă/veche uniune sub aripa "protectoare" a Moscovei. Reprezentând un punct culminant al mișcării de emancipare politică și națională, decretarea Independenței a însemnat o deschidere a R.Moldova către marea familie a statelor europene și întreaga civilizație. Independența oferea societății și elitelor politice noi orizonturi și înaintea de toate, perspectiva unor contacte multidimensionale benefice cu lumea liberă, pentru care noul stat independent, cu capitala la Chișinău, rămânea o adevărată *terra incognita*. Tentația și fascinația Independenței erau atât de mari, încât nu mai conta dacă erau sau nu și premisele sau condițiile indispensabile *existenței*, și nu doar *declarării*, unui stat independent la est de Prut. Declarația de independență a evitat să apeleze la formulele, tradițional utilizate în documentele Marilor Adunări Naționale, care ar fi statuat specificul etno-istoric al destinului R.Moldova, menținându-se în cadrul strict al unor rigori democratice și civice.

Guvernul României a primit *cu deosebită bucurie* Declarația de independență a R.Moldova, ce se înscria în *mod logic în procesul de înnoiri democratice, de destrămarea structurilor totalitare comuniste din Uniunea Sovietică*. Guvernul îndeplinea *o nobilă îndatorire de a saluta actul istoric de autodeterminare a poporului Republicii Moldova, de împlinire a năzuințelor sale legitime spre libertate, democrație și demnitate națională*. *Proclamarea unui stat românesc independent pe teritorii anexate cu forța în urma înțelegerilor secrete, stabilite prin Pactul Molotov-Ribbentrop, reprezintă un pas decisiv spre înlăturarea pe cale pașnică a consecințelor nefaste ale acestuia, îndreptate împotriva drepturilor și intereselor poporului român*, se spunea în Declarația Executivului de la București. Recunoscând independența R.Moldova, Guvernul declara disponibilitatea de a stabili relații diplomatice, intenționând să acorde *sprijinul necesar autorităților Republicii Moldova pentru consolidarea independenței sale și să acționeze pentru dezvoltarea raporturilor de colaborare frățească dintre românii de pe cele două maluri ale Prutului*. Instituția executivă a României își exprima încrederea că noul stat independent va fi primit cu brațele deschise în marea familie a statelor europene, ca partener egal la opera de edificare a unei Europe unite, bazate pe valorile comune ale democrației, libertății și statului de drept¹².

Spre deosebire de Declarația votată la Chișinău, Declarația Guvernului de la București definea într-o formulă limpede *identitatea românească* a statului independent, proclamat la est de Prut, în teritoriile anexate de URSS în 1940, văzând în actul declarării Independenței R.Moldova desprinderea definitivă de imperiul sovietic și *un pas decisiv spre anularea consecințelor nefaste ale târgului dintre Stalin și Hitler, încheiat pe contul României*.

Decretarea independenței R.Moldova, în condițiile destrămării imperiului sovietic, a fost considerată de către forurile de decizie și opinia publică din România drept *o desprindere definitivă de URSS și un prim pas spre o reîntregire firească a spațiului românesc*. Anume această motivație a stat la baza recunoașterii imediate a noului stat românesc independent la est de Prut de către oficialitățile de la București. De altfel, *autoritățile de la București au avut o contribuție directă la redactarea Declarației de independență a Republicii Moldova*¹³.

O dată cu scurgerea timpului și îndepărtarea de realizarea obiectivelor naționale supreme atitudinea opiniei publice românești față de actul consacrării independenței R.Moldova de către autoritățile de la București s-a modificat, recunoașterea diplomatică a statului cu capitala la Chișinău ajungând să fie considerată și drept *o neinspirată tratare a Moldovei ca stat*

*distinct*¹⁴. Ulterior, și liderii Frontului Popular, trecut în opoziție față de puterea de la Chișinău, au atacat decizia autorităților române de a recunoaște statul independent R.Moldova. Își putea permite însă România în conjunctura anului 1991 o altă reacție decât cea pe care a avut-o față de declararea Republicii independente Moldova? Pentru a evita o ancorare în zona speculațiilor pure, se poate spune că Bucureștiul și-ar fi putut permite, din perspectiva intereselor sale fundamentale și din necesitatea de a construi o relație cât mai strânsă cu cel de-al doilea stat românesc, doar o punctare mai apăsată a atitudinii sale față de noul stat independent. Or, recunoașterea diplomatică a R.Moldova nu a fost și nu este o piedică pentru realizarea unității naționale.

... noi niciodată n-am recunoscut Basarabia independentă, declara înainte de puciul din august 1991 de la Moscova Jack F. Matlock, fost ambasador al SUA în URSS. *Ea a făcut parte din România, pe care noi o recunoaștem, după cum recunoaștem și Uniunea Sovietică. Cele două state au semnat între ele un acord asupra remiterii teritoriului Basarabiei către Uniunea Sovietică. Noi nu contestăm acordurile semnate de alte state. Tocmai în aceasta vedem o deosebire dintre pozițiile Lituaniei și Moldovei ... În Actul Final al Consfăturii de la Helsinki este prevăzută responsabilitatea politică pentru autodeterminarea popoarelor pe cale pașnică, pe calea înțelegerii dintre ambele părți. În problema suveranității republicilor sovietice nu avem o poziție oficială, deoarece, cu excepția Republicilor Baltice, suveranitatea celorlalte e o chestiune de ordin intern a Uniunii Sovietice...*¹⁵

După lovitura de stat de la Moscova, Roger Kirk, ambasadorul SUA la Vilnus, aflat în misiune diplomatică în România între 1985-1989, remarca, într-o discuție cu ziaristul Ipolit Leca, anticipând întrebarea privind reunirea Basarabiei cu România, că *mersul istoriei înclină spre înlăturarea barierei artificiale înălțate acum o jumătate de veac. Părerea mea e că mai devreme sau mai târziu Basarabia se va reuni cu România, așa cum s-au reunit cele două Germanii*. Rugat să descifreze sensul afirmațiilor sale, Roger Kirk declara că pronosticul este o chestiune riscantă, mai ales, în zilele când evenimentele se succedau cu o viteză caleidoscopică. În schimb, adăuga ambasadorul american, *mă pot referi asupra premiselor implicate în unirea celor două țări românești. E vorba de o stabilitate în plan politic și național în Basarabia, apoi de progrese reale în plan economic și politic în România, plus o atitudine respectivă din partea Kremlinului. Dar nici asta nu e tot. Până la marea unire va trebui să traversați și o perioadă de trecere, dobândindu-vă un nume și un loc aparte în comunitatea mondială a statelor. Pentru început însă e nevoie să fiți recunoscuți de cel puțin câteva state cu reală pondere economică și politică.*

Ambasadorul a dat asigurări că SUA aveau interese *sănătoase* pentru R.Moldova, de altfel, ca pentru toate statele lumii¹⁶. Aceasta era perspectiva americană asupra evoluțiilor din noul stat independent de la est de Prut.

Pe de altă parte, potrivit profesorului Eugen Holban, român basarabean, stabilit la Paris, *în totală opoziție cu atitudinea șovăitoare și chiar negativă a democrațiilor occidentale față de recunoașterea independenței Moldovei, s-a putut constata, în perioada puciului și după aceea, un adevărat consens al mass-mediei vestice asupra justetei și inevitabilității unirii Republicii Moldova cu România. Știrea declarării independenței Republicii Moldova era cu regularitate însoțită de un scurt comentariu, care pune în fața opiniei publice ideea unirii, ca ceva firesc și legitim. Atât de stăruitoare au fost în acele zile aceste afirmații, încât părea că jurnaliștii și comentatorii politici din Apus sunt mai convingși decât unii români din dreapta și din stânga Prutului de legalitatea și necesitatea unirii.*

În Occident erau bine cunoscute aspectele istorico-politice ale chestiunii Basarabiei. Opinia publică occidentală nu contesta că *Republica Moldova este pământ românesc, unde în majoritate locuiesc români moldoveni*. Presa franceză (*Le Figaro, Le Monde*) de la sfârșitul lunii august vedea în declararea independenței un prim pas spre reunificarea României. Aceste argumente, opina profesorul Eugen Holban, *sunt suficiente pentru a ne da seama de ce ideea unirii este acceptată fără echivoc, pe când celei a independenței nu i se acordă decât o recunoaștere sentimentală și o credibilitate limitată. Dacă totul pledează pentru unire, dacă și opinia publică occidentală vede unirea Republicii Moldova cu România ca o succesiune de evenimente inevitabile și firești, de ce atâta ezitare ?*

Ambele argumente - cel al lipsei de unitate culturală și cel al dificultăților economice - cădeau în fața antecedentelor istorice. Unirea de la 1918 a fost înfăptuită în condiții și mai vitrege. Oare ce ne lipsește astăzi pentru a realiza un ideal național, care este firesc oricărui popor?, se întreba profesorul Holban. *Să fie această ezitare și nehotărâre o traumă a comunismului? Să ne fi sădit dușmanul în suflete vrajba și teama de noi înșine? Să nu mai fi dat poporul român oameni pe care i-a avut generația de la 1917-1918 și din alte vremuri de răscruce ? Unde sunt urmașii lui I.Pelivan, I.Inculeț, C.Stere, P.Halippa. A.Averescu, Marghiloman și atâția alții. Unde sunt ei?*¹⁷

O întrebare lăsată fără răspuns și la Chișinău, și la București. O întrebare care conține în sine și răspunsul, și verdictul. Unghiul de vedere sub care profesorul Holban a atacat chestiunea refacerii unității naționale se centra pe problema elitelor politice, combative și integrate contextului politic regional și european, de care națiunea română a fost văduvită în anii de comunism. Or, lipsa acestora sau prezența lor nesemnificativă în mediile politice din cele două state doar se adăuga la ansamblul de factori, care făceau să se îndepărteze clipa reîntregirii României.

Și la Moscova, și în Germania, unde am fost ulterior, declara într-un interviu Vasile Nedelciuc, președintele Comisiei pentru relații externe a Parlamentului de la Chișinău, *am explicat că Basarabia este parte integrantă a teritoriilor românești, ocupate în rezultatul pactului Ribbentrop-Molotov, cu o populație majoritar românească, expusă unei politici de denaționalizare, supusă deportărilor etc. Am accentuat, că în conformitate cu normele de drept internațional, suntem îndreptățiți să cerem unirea cu România. Or, acest lucru, din păcate, nu-l putem face din mai multe motive, nu de aceea că nu vrem, dar pentru că nu există pentru moment condiții favorabile: componența națională eterogenă, conștiința de neam afectată de românofobie, probleme de ordin economic și de ordin internațional, ce ne obligă să facem pași ce pot fi susținuți real. La ora actuală nici noi, nici România nu are parteneri serioși ce ar putea susține acest proces. Iată de ce le-am spus că destrămarea imperiului creează condiții favorabile reasezării în cadrul fostei uniuni, adică formării unor noi state. Am mai explicat că democratizarea în continuare a Europei nu este posibilă fără destrămarea imperiului, ceea ce presupune, după cum am mai spus, apariția unor noi state. Moldova pledează pentru o astfel de formulă, pentru independență, pentru o apropiere de Europa, pentru refacerea economiei și instituirea unor structuri democratice de tip european. Le-am mai spus că atunci când se vor crea condiții oportune, va putea fi soluționată și problema tuturor românilor. Am remarcat, totuși, că orientarea noastră spre independență este, mai curând, un necaz al nostru, pe care noi încercăm să-l depășim în măsura în care suntem apți de ceva și că această formulă este dictată, în primul rând, de atitudinea marilor puteri politice europene față de recroirea frontierelor*¹⁸.

Atitudinea cancelariilor occidentale față de chestiunea reîntregirii teritoriilor românești în faza dezagregării imperiului sovietic a constituit un subiect de dispută și în alegerile generale din România, din 1992. Nimeni, din păcate, dintre *factorii de decizie* din țările Europei Occidentale și ale Americii de Nord, informa opoziția politică ministrul de externe Adrian Năstase, *nu a susținut sau încurajat în vreun fel ideea revenirii României la frontierele dinaintea Pactului Molotov-Ribbentrop. Dimpotrivă, Ministerului de Externe i s-au transmis semnale foarte clare din partea unor țări occidentale importante, avertizând Guvernul român asupra implicațiilor serioase pe care le-ar avea exprimarea unor poziții, care ar putea fi percepute ca reprezentând pretenții teritoriale. Ni s-a cerut deschis să precizăm dacă avem în vedere să ne modificăm poziția față de Tratatul de pace de la Paris din 1947. [...] acesta este documentul juridic internațional care fixează frontierele României, inclusiv cele din Est, și el nu face nici un fel de referire la Pactul Molotov-Ribbentrop. Tocmai de aceea România nu putea, nu poate și nu va putea nici în viitor, indiferent de cine va câștiga alegerile, să acționeze altfel decât în cadrul politic general acceptat pe plan european, exprimat îndeosebi prin Actul Final al CSCE și Carta de la Paris pentru o Nouă Europă. În acest context am recurs la teza existenței a două state românești independente, cu relații speciale între ele, ca un pas important în procesul istoric de reparare pe cale pașnică a consecințelor Pactului Molotov-Ribbentrop pentru România. Această politică a Guvernului are sprijinul cancelariilor occidentale [...]»¹⁹.*

La 21 decembrie 1991, la Alma-Ata, Kazahstan, liderii a 11 noi state independente, cu excepția celor trei Țări Baltice și a Georgiei, au semnat o serie de documente care au pus temeliile Comunității Statelor Independente. Participarea R. Moldova la această reu-niune, declara în fața Parlamentului, la 24 decembrie, Mircea Snegur, era un *rezultat direct al politicii consecvente, promovate în această direcție* de autoritățile de la Chișinău.

În ansamblu, opinia publică din România a receptat cu neliniște, iar opoziția politică a atacat cu vehemență, decizia Chișinăului oficial de aderare la Comunitatea Statelor Independente, văzând în acest pas o periclitare a perspectivelor reunificării, dar au existat și voci care au tratat la rece și realist problema reîntregirii teritoriului național. Rezultă limpede, nota ziaristul Ion Cristoiu, *că Unirea imediată a Basarabiei cu România e imposibilă. Ba mai mult, agitarea ei poate afecta grav interesele românilor de pe ambele maluri ale Prutului. Nu știi care sunt cauzele pentru care președintele Ion Iliescu susține, alături de președintele Mircea Snegur, teza unei uniri pe termen lung. Ar putea fi vorba, cum susține opoziția, de anumite simpatii prorusești. Ar putea fi vorba de înțelepciune politică. Oricum, ar fi nedrept să nu reamintim că domnul Ion Iliescu a avut o atitudine prudentă și în chestiunea minorității maghiare. Sau ar putea fi vorba, pur și simplu, de celebra deja ezitare prezidențială în fața unor decizii îndrăznețe. Sigur e că dreptatea e de partea președintelui Ion Iliescu. Unirea nu e posibilă acum. Nu ne sunt favorabile nici condițiile interne și nici cele externe»²⁰. Potrivit lui Ion Cristoiu, marile puteri nu ar fi sprijinit inițiativa refacerii teritoriului național al României, pentru că un asemenea demers ar fi afectat grav existența CSI, ce reprezenta un obiectiv, pentru care nu-și preocupau forțele și rușii, dar și occidentalii. Prin crearea CSI rușilor, risipiți prin toate colțurile fostei URSS, li se întreținea *iluzia unității* pe deasupra noilor state independente. Pentru Vest, înspăimântat de haosul ce se căsca în spațiul ex-sovietic, cu armele și centralele sale nucleare, supraviețuirea CSI era o chestiune de viață și de moarte. Prin crearea CSI atât Rusia, cât și Occidentul, întrețineau *iluzia că imperiul n-a dispărut, ci a luat o nouă înfățișare*. Orice mișcare centrifugă ar fi însemnat începutul revizuirii frontierelor moștenite de la imperiul*

sovietic, ceea ce nu convenea nimănui. Unirea nu era posibilă și datorită faptului că deceniile de dominație rusească în Basarabia au creat o realitate aparte, crescând spectaculos ponderea populației vorbitoare, în exclusivitate, de limbă rusă și înregistrându-se un proces de denaționalizare a românilor basarabeni. Resentimentele minorităților etnice de la est de Prut față de România erau alimentate de propaganda rusofonă, care făcea mare caz de *naționalismul agresiv* din epocă al românilor față de minoritatea maghiară. Nici românii de dincolo de Prut, constata Ion Cristoiu, *nu par prea bucuroși de această mișcare. România nu-i pentru ei RFG-ul pentru RDG-iști. Cu ce să-i atragem noi? Cu disensiunile noastre interne? Cu criza noastră economică, politică și morală? Admițând, totuși, că ne-ar reuși lovitura, consecințele ar fi destul de riscante pentru destinul nostru național. Realipirea Basarabiei ar aduce în România o minoritate la fel de numeroasă și de bine organizată ca și cea maghiară. Unită cu minoritatea maghiară, ea ar putea pune oricând problema transformării României într-o federație*²¹.

Din același punct de vedere, de loc surprinzător faptul că însuși Ion Iliescu considera că aderarea R.Moldova la Comunitatea Statelor Independente a fost *un pas inerent*. Dacă nu s-ar fi produs acest lucru, accentua președintele, *republica și președintele ei Mircea Snegur s-ar fi confruntat cu grave probleme economice și interetnice*. Iliescu a adresat ziariștilor într-o conferință de presă apelul de a ține seama de problemele reale, pe care trebuia să le soluționeze autoritățile R.Moldova, deoarece *România nu este în stare să facă pentru Moldova ceea ce a făcut Republica Germană pentru fosta RDG*²².

Este adevărat însă că nici CSI sau Rusia nu au fost, nu sunt și nu au cum fi o *Germanie Federală* pentru R.Moldova. Momentan, CSI oferea soluția supraviețuirii economice, dar, pe termen mediu și lung, dependența tot mai sufocantă a R.Moldova de carburanții și piețele Rusiei și integrarea ei în spațiul Comunității vor determina o revizuire a climatului de frățietate între cele două state românești. Deși aderarea la CSI a marcat *întoarcerea R.Moldova în imperiu*, ea nu s-a constituit, totuși, într-un obstacol insurmontabil pentru proiectul Reîntregirii. Cu atât mai mult că R.Moldova este parte doar la structurile economice ale CSI, nu și la cele militare. Încadrarea celui de-al doilea stat românesc în CSI și nu în spațiul general românesc indica, o dată în plus, asupra punctelor nevralgice ale României, somate să dea mai multă consistență mesajului său integrator. Exemplul reunificării Germaniei, care stătea în fața autorităților celor două state românești, indica, în primul rând, asupra necesității respectării imperioase a unor reguli democratice de joc și luării în considerare a tuturor implicațiilor de interese la realizarea proiectului Reîntregirii. Cadru de ansamblu al *exemplului german* cristaliza, ca un caz precedent, modalitățile de înfăptuire a unității naționale, pe de o parte, dar, pe de alta, oferea și suficiente posibilități pentru inducerea de către autoritățile de la Chișinău, ca subiect al dialogului bilateral, a unor sensibile desincronizări în demersul de apropiere dintre cele două state românești.

Președintele Mircea Snegur declara referitor la posibilitatea existenței a două state românești într-un interviu oferit Televiziunii ruse *Ostankino*, din 9 februarie 1992: *Am spus întotdeauna că sunt foarte multe lucruri care leagă poporul din Republica Moldova cu cel din România. Suntem frați, avem aceeași istorie, același trecut, aceleași rădăcini, ceea ce vorbește în favoarea înlăturării oricărui impediment care au existat din anul 1940 până la Revoluția din România. Și lucrăm mult în acest plan. Am pornit pe calea unei integrări strânse în plan economic și cultural, iar la ultima întâlnire cu conducerea României am convenit asupra creării unei zone de comerț liber, am simplificat procedura de trecere a frontierei, care este acum fără vize, cu alte cuvinte creăm toate condițiile pentru a nu ne simți reciproc înstrăinați, pentru a ne putea vizita oricând rudele.*

Poporul nostru sprijină această concepție, noi apropiindu-ne pe această cale de formula civilizată de relații între țări. Cât privește procesul unificării, consider că nu există necesitatea grăbirii lui pe cale artificială. Nu pot spune astăzi cu exactitate cum se vor dezvolta relațiile, dar cred în existența a două state în care se vorbește aceeași limbă. Iar această încredere este sprijinită de majoritatea populației. De asemenea, cred că în condițiile promovării unei politici de pace, ale rezolvării problemelor interne, vom atrage mai ușor investițiile străine și vom realiza mai repede modernizarea economiei²³.

Acest monolog al lui Mircea Snegur, după alegerea lui prin vot popular în funcția de președinte, era simptomatic pentru modul în care clasa politică de la Chișinău, înaripată de dobândirea consacrării internaționale a R.Moldova, se raporta față de România. În noua conjunctură internațională, când România nu mai era singura țară care consacrase existența R.Moldova, guvernării de la Chișinău, îmbătați de aerul Independenței, nu mai apelau la sintagma *suntem un singur popor*, ci își însușeau din mers un nou / vechi limbaj politic, bazat pe dogmele ortodoxe comuniste, privind existența a două popoare, *cel din R.Moldova și cel din România* - două țări cu același trecut, dar cu un prezent diferit.

Aflat la 10 februarie 1992 în vizită la Chișinău, Secretarul de stat american James Baker, răspundea la o întrebare despre o posibilă unire a R.Moldova cu România că *această problemă ține de competența Republicii Moldova și României și că SUA nu se pot amesteca în treburile interne ale altor țări²⁴*. În discuția cu președintele Snegur vizând relațiile moldo-române, Baker ar fi declarat că *unirea rămâne la latitudinea celor două state, ai căror conducători trebuie să țină cont de voința populației²⁵*.

Această vizită la Chișinău a Secretarului de stat american, precum și recunoașterea diplomatică a R.Moldova de către SUA și de către alte state doar după ce a aderat la Comunitatea Statelor Independente, admiterea noului stat independent în CSCE și în familia Națiunilor Unite erau o dovadă a faptului că Occidentul nu dorea o nouă modificare a frontierelor în fostul spațiu ex-sovietic. Dezintegrarea URSS, notează Stelian Tănase, *i-a făcut pe unii lideri (occidentali - n.a.) să considere că este prioritară menajarea Rusiei și prezervarea intereselor ei în zonă. Dacă în intervalul 1989/91 prioritatea a fost consolidarea democrațiilor din fostul bloc sovietic, sustragerea acestor țări de sub influența, controlul și amenințarea URSS, după august 1991, atenția Occidentului s-a îndreptat în special, în susținerea anumitor forțe interne din Rusia, care prezentau mai multe garanții pentru Occident²⁶*. De la sine înțeles, în această conjunctură, interesele României, privite dintr-o perspectivă occidentală, nu puteau fi puse pe aceeași balanță cu interesele unei Rusii imense, succesoare a imperiului sovietic. Totodată, încurajarea R.Moldova, ca stat independent, de către puterile occidentale nu va conduce la crearea unui spațiu de stabilitate și securitate la est de Prut, ci doar va lăsa mână liberă Rusiei în această zonă, în detrimentul intereselor de perspectivă ale aceluiași Occident.

Pe planul relațiilor oficiale, președinții Iliescu și Snegur conveniseră ca parafarea *Tratatului de fraternitate și integrare dintre România și Republica Moldova* să se producă pe parcursul lunii martie 1992²⁷. În acest context al intențiilor politice, urmate de autoritățile de la Chișinău și București, declanșarea ostilităților din Transnistria, la 2 martie 1992, era legată, potrivit lui Ion Iliescu, de dorința forțelor separatiste de a împiedica admiterea R.Moldova în CSCE și ONU și de a obstrucționa finalizarea *Tratatului* dintre cele două state românești²⁸.

Așadar, desprinderea definitivă de URSS, care părea să avantajeze și următorul pas - revenirea Basarabiei în hotarele României unite - a întârziat să se producă, în detrimentul

evoluțiilor social-economice, culturale și politice ale ambelor state românești, dar, înainte de toate, ale celui de la est de Prut. În condițiile războiului de la Nistru, chestiunea reîntregirii României va fi eliminată de pe agenda politică, ea devenind un subiect marginal și în dezbaterile publice. Imposibil de realizat imediat, Unirea va începe să fie examinată predominant de către opinia publică drept *un proces*. În fond, deja către momentul dispariției URSS societatea politică și cea civilă din cele două state românești reușise să descifreze întreaga sumă de factori sub care se desfășurau raporturile dintre românii de pe cele două maluri ale Prutului. Clarificarea datelor problemei însemna, fără îndoială, un progres, și nu o decepție, în urcușul spre făurirea unității naționale. Rămași, peste apa Prutului, față în față unii cu alții, cu ei înșiși, românii au obținut șansa de a-și clădi viitorul cu inteligența și cutezanța proprii.

NOTE

1. Jean-Francois Revel, *Revirimentul democrației*, Ed. Humanitas, București, 1995, p.129.
2. Viorel Patrîchi, *Mircea Druc sau lupta cu ultimul imperiu*, Ed. Zamolxe, București, 1998, p.376.
3. Nestor Rateș, *România: revoluția încâlcită*, București, Editura Litera, 1994, p.178-179.
4. Silviu Brucan, *Îndreptar-dicționar de politologie*, Ed. Nemira, București, 1993, p.222-223.
5. "Moldova Suverană", nr.140 (17749), 6 iulie 1991.
6. Ion Iliescu, *Momente de istorie. Documente, Alocuțiuni, Interviuuri, Comentarii - septembrie 1991 - octombrie 1992*, Ed. Enciclopedică, București, 1996, p.579.
7. "Moldova Suverană", nr.170 (17779), 16 august 1991.
8. *Calea noastră este clară: suveranitatea și independența deplină*, Interviu acordat de președintele R.Moldova, Mircea Snegur, colaboratorului postului de radio *Europa Liberă*, Vladimir Socor, "Moldova Suverană", nr.170 (17779), 16 august 1991.
9. *Ibidem*, nr.165-166 (17774-17775), 10 august 1991.
10. *Ibidem*, nr.172 (17781), 20 august 1991.
11. "Moldova Suverană", nr.173 (17782), 21 august 1991.
12. *Ibidem*, nr.180 (17789), 29 august 1991.
13. Petrache D.Cojocea, *Istoria unui Tratat controversat. Tratatul de parteneriat privilegiat și cooperare între România și Republica Moldova*, Zamolxe, Chișinău, 2000, p.21.
14. Adrian Severin, *Lacrimile dimineții. Slăbiciunile Guvernului Roman*, Ed. Cripta, București, 1995, p.145.
15. "Cuvîntul", nr.119 (156), 28 iunie 1991.
16. "Sfatul Țării", nr. 201 (1001), 2 noiembrie 1991.
17. Eugen Holban, *Între fragilitatea independenței și legitimitatea unirii*, "Glasul Națiunii", an.III, nr.48 (71), decembrie 1991.
18. "Sfatul Țării", nr. 229 (1029), 12 decembrie 1991.
19. Adrian Năstase, *România și noua arhitectură mondială. Studii. Alocuțiuni. Interviuuri. 1990-1996*, ARED, Regia Autonomă "Monitorul Oficial", București, 1996, p.68.
20. Ion Cristoiu, *O nouă afacere: Unirea*, "Sfatul Țării", nr.24 (1064), 15 februarie 1992.
21. *Ibidem*.
22. *Ibidem*, nr.21 (1061), 7 februarie 1992.
23. "Sfatul Țării", nr.22 (1062), 11 februarie 1992.
24. *Ibidem*, nr.23 (1063), 12 februarie 1992.
25. *Ibidem*, nr.25 (1065), 18 februarie 1992.
26. Stelian Tănase, *Revoluția ca eșec. Elite & Societate*, Ed. Polirom, Iași, 1996, p.183.
27. "Sfatul Țării", nr.36 (1076), 5 martie 1992.
28. *Ibidem*, nr.38 (1078), 12 martie 1992.

COMUNICĂRI

Andrei EȘANU

RELAȚIILE ROMÂNNO-OTOMANE ÎN EVUL MEDIU (UNELE PRINCIPII METODOLOGICE DE CERCETARE)¹

Relațiile cu Imperiul Otoman ocupă un loc central în istoria Țărilor Române, în general, și a Țării Moldovei, în special. Țările Române și Imperiul Otoman s-au pomenit față în față, în virtutea împrejurărilor istorice cunoscute, încă în ultimele decenii ale secolului al XIV-lea. Ele s-au intensificat și s-au amplificat, mai ales, cu începere din secolul al XV-lea. Din această perioadă factorul otoman se impune în istoria Țărilor Române ca unul dintre cei mai importanți pe parcurs de câteva secole înainte. Aceste raporturi sub multiple planuri au variat de la conviețuire pașnică și relații de vecinătate pe picior de egalitate până la conflicte și războaie de proporții. S-a căutat ca aceste relații de-a lungul secolelor dintre Țările Române, Țara Moldovei, în special, pe de o parte, și Imperiul Otoman, pe de altă parte să fie reglementate, ajungându-se la anumite forme de coexistență, care s-au cristalizat în mod diferit. Ele au variat, în funcție de situația concretă, de la independență și suveranitate, felurite forme tributare până la raporturi de divers grad de vasalitate și dependență politică și economică, care, în anumite perioade critice, ajungeau până în pragul pierderii totale a autonomiei și transformării în provincii otomane.

În istoriografia românească, inclusiv din Republica Moldova, și în istoriografia turcă (pe care noi istoricii de la Chișinău, în virtutea barierelor cunoscute, trebuie să spunem, o cunoaștem vag) această multitudine de probleme este studiată de mai multă vreme. Rezultatele acestor cercetări s-au cristalizat în pânze monografice și studii publicate. Se știe însă că arhivele europene, dar mai cu seamă cele din Turcia, păstrează numeroase izvoare istorice nevalorificate, care, fiind cercetate, ar aduce noi informații deosebit de interesante privind raporturile dintre cele două popoare. Totuși, valorificările de izvoare și investigațiile efectuate până în prezent le-au permis istoricilor să-și facă o reprezentare mai mult s-au mai puțin clară despre relațiile dintre cele două popoare, de la o perioadă istorică la alta, pe parcurs de câteva secole până la formarea statului român modern, obținerea independenței de stat, pe de o parte, și dispariția ca fenomen istoric a Imperiului Otoman și constituirea statului turc modern, pe de altă parte.

Este cunoscut faptul că fiecare generație de istorici vine cu viziunea și interpretările sale asupra trecutului. De exemplu, în istoriografia noastră unul a fost orizontul și felul de a vedea istoria propriului popor în context internațional și în relațiile cu Imperiul Otoman, în special la marii noștri istorici din secolul al XVII-lea Grigore Ureche și Miron Costin și altul la Dimitrie Cantemir în secolul al XVIII-lea, una a fost înțelegerea evoluției istorice a raporturilor dintre Țările Române și Imperiul Otoman la Alexandru D. Xenopol în secolul al XIX-lea și ceva mai altfel la Nicolae Iorga în prima jumătate a secolului al XX-lea. Bineînțeles, și-au format o viziune aparte, oarecum nouă, asupra aceluiași fenomen istoric generația de cercetători din a doua jumătate a secolului al XX-lea, din care facem parte și noi.

După căderea cortinei de fier din Europa, în special, dintre Republica Moldova, România și Turcia, când în noile condiții istorice s-au deschis posibilități mult mai largi de colaborare și coordonare a activității de cercetare, pot fi întreprinse noi investigații, care peste un anumit timp, vor crea condiții pentru ca noua generație de istorici să privească aceleași raporturi dintre români și turcii otomani cu alți ochi, creându-și astfel imaginea lor proprie mai profundă și mai obiectivă cu privire la relațiile dintre cele două popoare în evul mediu. În asemenea împrejurări de libertate deplină și cu acces mult mai larg la izvoarele de arhivă va fi nevoie de a reexamina și revizui, se prea poate, principiile metodologice de cercetare a multiplelor aspecte ce țin de istoria relațiilor dintre cele două popoare pe parcurs de circa o jumătate de mileniu.

În continuare, vom încerca să punctăm, unele dintre aceste principii care, în viziunea noastră, ar da posibilitate cercetătorilor să-și lărgescă diapazonul de procedee și metode științifice de investigație, care, fiind puse la temelie cercetărilor, ar putea scoate în relief și, respectiv, vărsa lumină asupra unor noi aspecte și date concrete privind relațiile româno-otomane și cele moldo-otomane, în special. Or, toate acestea, în ultimă instanță, urmăresc scopul de a depăși anumite stereotipuri, multe învechite sau depășite, prin aceasta fiind posibilă apropierea noastră cât mai mult de adevăr în istoria relațiilor dintre cele două popoare.

Un prim principiu metodologic, cunoscut de altfel, dar asupra căruia insistăm, în comunicarea de față, este cel al examinării sau cercetării globale a unei probleme, a unui fenomen sau aspect istoric în raport cu așa-numita microistorie. Dacă ne referim concret la problema raporturilor seculare dintre români și otomani, bineînțeles în context internațional, în plan global nu putem să ne referim decât la profilarea unor linii majore, a unor evenimente și tendințe istorice dintre cele mai importante. Astfel că informația, expunerea sau descrierea evenimentelor nu poate să aibă decât un caracter sumar, de ansamblu, adică văzut în linii mari. În asemenea caz, ne scapă sau de multe ori suntem nevoiți să ometem din narațiunea noastră istorică multe din datele și evenimentele concrete, la prima vedere de importanță minoră. O asemenea abordare a problemelor duce inevitabil la aceea că sunt arătate doar evenimentele principale, iar în prim-planul acestora sunt plasate războaiele, alte evenimente negative de maximă tensiune, fiind evocate doar cele mai importante personalități, de o parte și de alta, de cele mai multe ori conducătorii de stat, surprinși în momentele de vârf ale vieții și activității lor politice.

Această abordare a problemei ne prezintă, în viziunea noastră, într-o lumină, oarecum deformată, procesul istoric. Mai ales, în această formă este expusă istoria raporturilor dintre popoare în manualele școlare și chiar universitare, în lucrări de sinteză. De aici, unui cititor de rând, mai puțin avizat, i se creează impresia, precum că raporturile dintre români și turcii otomani, de exemplu, care ne interesează direct în cazul de față, constau, în special, dintr-o înlănțuire de războaie, care, în funcție de rezultatele și urmările lor, au complicat sau au facilitat situația Țărilor Române în plan politic și economic în raport cu Poarta Otomană. De aceea sunt foarte importante, din punctul de vedere al principiului metodologic enunțat, cercetările în plan micro sau microistoric, deoarece microistoria ne oferă posibilitatea să vedem ceea ce istoria globală sau istoria în plan macro nu poate și nici nu trebuie să cuprindă și, prin urmare, nici nu poate să o intereseze. Numai microistoria poate aborda multitudinea de situații și aspecte concrete, numai microistoria este în stare să țină cont de caracterul multiplanic și de divers nivel al relațiilor dintre popoare. Rezultatele unor asemenea cercetări arată cu prisosință că în raporturile noastre istorice au fost și perioade mai puțin încordate sau poate chiar destul de favorabile. În ultimă instanță, asemenea abordare a problemei, nu numai în plan global macroistoric, dar și în plan concret

microistoric, ne va face să ajungem la concluzia că relațiile dintre Țările Române și Imperiul Otoman nu pot fi reduse doar la fenomenele și evenimentele istorice văzute în plan mare.

De principiul metodologic arătat parțial se ține cont atât în istoriografia noastră, cât și în cea turcă. Pornind însă de la faptul că pe masa cititorului se află, de cele mai multe ori, manuale, lucrări de sinteză și, într-o măsură mult mai mică, lucrări ce țin de cercetări istorice de detaliu, trebuie să facem în așa fel ca micile adevăruri, faptul concret istoric să ajungă sub formă de exemple și fapte concrete în manuale și lucrări de sinteză. Prin aceasta vom izbuti într-o oarecare măsură, considerăm noi, să diminuăm prezentarea istoriei, iar în cazul nostru a relațiilor româno-otomane, doar în linii mari, prin urmare, mai puțin schematizat, adică mai puțin deformat. Mergând pe această cale, vom reuși să depășim în asemenea lucrări expunerea relațiilor româno-otomane, inclusiv moldo-otomane, pe parcursul secolelor, ca o înălțuire neconținută de războaie și conflicte.

Pentru a fi mai explicit, ne vom referi doar la un exemplu concret. Dacă în plan global activitatea unei personalități de prim rang din istoria relațiilor româno-otomane, cum este Dimitrie Cantemir, se reduce doar la evenimentul principal din scurta sa domnie – încheierea unei alianțe cu Petru cel Mare și înfrângerea în lupta de la Stănilești în vara anului 1711, poate și unele informații privind activitatea sa cărturărească – apoi în plan de microistorie cunoaștem că același Dimitrie Cantemir în lunga sa ședere la Istanbul și-a făcut mulți prieteni nu numai printre înalții demnitari de la curtea otomană, dar și printre oamenii de cultură turci, de la care a învățat foarte multe lucruri utile pentru sine și pentru viitoarele sale opere istorice.

Al doilea principiu metodologic, de care ar trebuie să țină cont istoricii în lucrările lor, e acela, conform căruia, ei trebuie să se bazeze nu numai pe cercetările istorice propriu-zise, dar și pe investigațiile specialiștilor în domeniile filosofiei istoriei, istoriei literare, etnologiei, folcloristicii ș.a., care, în totalitatea lor, permit a lărgi nu numai orizonturile cunoașterii unor evenimente, fenomene și procese istorice, inclusiv cele care țin de istoria relațiilor româno (moldo)-otomane în plan cultural, dar și de a pătrunde mai adânc în esența și semnificația lor. Ținându-se cont de acest principiu metodologic în elaborarea unor probleme de istorie, manualele și lucrările de sinteză ne-ar apropia mai mult de prezentarea mai obiectivă a procesului istoric, a problemei ce ne interesează în cadrul acestei sesiuni, în special.

Ne vom referim la câteva exemple. Astfel, este cunoscută influența orientală asupra vieții cotidiene, modului de trai, a vestimentației în diferite părți ale societății românești, care a venit prin intermediul otomanilor, în evul mediu. Sunt cunoscute numeroase împrumuturi lexicale turco-otomane, care s-au încetățenit în limba română, de asemenea în această epocă. De aceeași perioadă este legată și pătrunderea la nord de Dunăre a unor culturi agricole și plante tehnice.

Totodată, în folclorul românesc întâlnim frecvent exemple de luptă a unor voinici din popor contra otomanilor, exemple de răpire și înrobire a unor fete frumoase, femei și copii, astfel încât pare că întreaga noastră creație populară este marcată de această notă sumbră. Un alt exemplu, din domeniul etnografiei, în special ce ține de obiceiurile de nuntă din satul nostru natal (Sculeni, jud. Ungheni), în care printre mulțimea de personaje participante la ceremonialul de nuntă apare și "turcul". Personajul în cauză este, de fapt, pozitiv și are rolul de a fi pretutindeni în cadrul ceremoniei, de a fi prezent în toate, misiunea lui fiind de a-i înveseli pe nuntași. Acest element folcloric ne face să credem că "turcul", ajuns până în zilele noastre, în cadrul ceremoniei de nuntă la moldovenii din preajma Iașului, vine dintr-o veche tradiție, la sigur medievală, și ne vorbește despre aceea că în mentalitatea populară chipul "turcului" nu este întru totul negativ, precum ni s-a sugerat, dacă ne-am referi doar la baladele voinicești menționate mai sus.

Al treilea principiu, de care trebuie să se țină cont, este renunțarea la declararea, în mod aprioric, a unui stat vecin drept inamic, iar a altui - prieten și aliat. Acest principiu "axiomatic" era caracteristic istoriografiei de până la 1990 din actuala Moldova. În ultimul deceniu o bună parte a istoricilor noștri au renunțat la un asemenea postulat, ceea ce creează condiții mai favorabile pentru apariția unor lucrări mai obiective în domeniul istoriei relațiilor internaționale a Moldovei din evul mediu până în prezent. În acest caz ne referim la investigațiile ce țin de raporturile moldo-otomane, pe de o parte, și de cele moldo-ruse, pe de altă parte, precum și la raporturile ruso-otomane în plan sud-est european, care au afectat serios, timp de secole, în plan politic și economic Țările Române.

Or, se știe că fiecare țară, inclusiv Țările Române, în comportamentul lor în relațiile internaționale pornesc de la interesele proprii. Acest lucru îl înțelegeau foarte bine și marii noștri cărturari din acea epocă. Astfel, după cum arată Ion Neculce, descriind evenimentele legate de asedierea Cameniței de către turci, în a căror tabără se afla și Miron Costin, acesta din urmă, la un moment dat, fiind întrebare de un înalt demnitar otoman dacă "pare-le lor bine c-au luat împărăția Camenița, au ba? Iar Miron (Costin-*n.n.*) au răspunsu că să teme a spune drept. Vizirul s-au jîmudit a rîde și i-au dzis să grăiască, să nu să teamă. Atunce Miron au dzisu că «sintem noi moldovenii bucuroși să să lățască în toate părțile cît de mult (Imperiul Otoman-*n.n.*), iar pest e țara noastră nu ne pare bine să să lățască». Atunce vizirul iară au rîs și i-au dzis: «Drept ai grăit»...²

Astfel, considerăm că principiile desemnate ar trebui să constituie temelia metodologică în elaborarea atât a unor lucrări de sinteză, manuale, cât și a unor cercetări concrete istorice, în special, privind istoria relațiile româno-otomane.

NOTE

¹ Comunicare prezentată la Primul Simpozion româno-ture din Republica Moldova în domeniul istoriei (Chișinău, 6-8 noiembrie 2000).

² Neculce I., *Letopiseșul Țării Moldovei și O samă de cuvinte*, București, 1959, p. 45.

Valentina EȘANU

CIOBĂRCIUL ÎN SISTEMUL DE APĂRARE DIN SUD-ESTUL MOLDOVEI ÎN SEC. AL XVI-LEA

O dată cu căderea Chiliei și a Cetății Albe în vara anului 1484 s-a pomenit într-o situație deosebit de grea sistemul de apărare a Țării Moldovei la Dunăre, Marea Neagră și Nistrul de Jos. Stepele din sud-estul țării au devenit ușor accesibile turcilor și tătarilor. Ne mai întâlnind centre fortificate și obstacole naturale importante, inamicul putea în scurtă vreme să ajungă în adâncul țării. De aceea Ștefan cel Mare și urmașii săi direcți la tron au luat măsuri pentru a îngrădi țara de invazii neașteptate. Una din aceste acțiuni în vederea ridicării capacității de apărare au fost și încercările de a organiza centre întărite cu garnizoane în frunte cu pârçalabi sau hotnogi. Se știe că în afară de Cetatea Albă Moldova mai avea în acest spațiu încă un centru fortificat, construit din lemn și pământ, la Tighina, pe Nistru. Se înțelege că după căderea Cetății Albe Tighina nicidecum nu putea să asigure securitatea pe

întreg întinsul frontierelor de-a lungul Nistrului de Jos și a limanului până aproape de Cetatea Albă. De aceea organizarea în acest spațiu a unei noi pârcălăbii în locul celei de la Cetatea Albă se impunea în mod stringent.

În acest scop, fie de Ștefan cel Mare, fie de unul din urmașii săi, locul de reședință a noii pârcălăbii a fost aleasă localitatea Ciobârciu (Ciubârciu, Ciobârciu, Cioburciu), care era o veche așezare de unguri husiți¹. Ulterior Ciobârciul a devenit o localitate catolică².

Unii istorici consideră că pârcălăbia de la Ciobârciu a apărut în urma strămutării celei de la Cetatea Albă după 1484³. Din izvoarele ajunse până la noi nu cunoaștem dacă s-a reușit organizarea unei pârcălăbii la Ciobârciu în timpul domniei lui Ștefan cel Mare sau a fiului său Bogdan și nepotului Ștefăniță. În schimb, cu deplină siguranță este atestată această structură militaro-administrativă la începutul primei domnii a lui Petru Rareș (1527-1538). Astfel, din actul acestui voievod de la 7 aprilie 1528 aflăm că i se dăruiește lui "Toader logofăt... satul Starosuliți din trei părți, două a lui Maxim Udrea..., iar a treia parte de sat, fusese luată de domn de la Fătul, pârcălăbul de Ciobârciu și surorile lui, Stanca, Solomia, Neagșa, Ana și Anghelina, copiii lui Costea Posadnic (primul pârcălăb de Soroca 1499-1500. — *n.n*) în schimb pentru satul Ștoboreni, în ținutul Horincea"⁴. Fătul pârcălăb a mai avut în posesia sa și alte moșii, jumătate din satul Rusi, la Cobăle, pe care la 1554 au împărțit-o între ei nepoții săi⁵, ceea ce înseamnă că la această din urmă dată pârcălăbul Fătul nu mai era în viață.

Pentru dreaptă și credincioasă slujbă Petru Rareș, domnul Țării Moldovei, îi dăruiește la 22 martie 1535 lui "Tomșa, pârcălăb de Ciobârciu un loc pustiu pe Botna, între Dobra și între Oale, unde este Marele Chișinău"⁶. Pe Tomșa, Alexandru Gonța îl identifică cu Ștefan Tomșa, viitorul domn al Țării Moldovei (1563-1564)⁷.

Alte nume concrete de pârcălăbi de Ciobârciu nu ne mai parvin din izvoarele timpului. Am putea presupune că în urma campaniei otomane din 1538, când "Suleiman împăratul turcescu... multă pradă și scădere făcîndu țării și călcîndu țara, au ajunsu pînă la Suceava"⁸, pârcălăbia Ciobârciului a fost distrusă și a încetat să mai activeze.

Lipsa unei structuri militare la Ciobârciu după 1538-1542, construirea unei puternice cetăți de piatră la Soroca în 1543 și drept recompensă pentru pierderile teritoriale în sud-estul Moldovei, l-au determinat pe Eugen Denize să considere că "pârcălăbia de la Ciobârciu se stabilește la Soroca, cetate care, clădită inițial împotriva tătarilor, devine și punctul de sprijin dinspre sud împotriva turcilor"⁹. În opinia noastră, transferarea pârcălăbilor de Ciobârciu la Soroca este mai puțin verosimilă, deoarece, pe de o parte, Soroca se afla destul de departe de linia de tangență dintre moldoveni și otomani în sud-estul Moldovei, iar, pe de altă parte, la Soroca exista o altă pârcălăbie încă de pe la 1499, când Ștefan cel Mare a construit aici o cetate de lemn și pământ și urmărea scopul apărării țării în spațiul dintre Hotin și Orhei. Faptul că turcii au anexat în această perioadă Tighina, construind aici o cetate puternică, și mai stînd pericolul de transformare în cetate otomană a Orheiului Vechi, se pare, mai curînd, că în urma dezastrului din 1538, pârcălăbia de Ciobârciu a fost distrusă, încetîndu-și pentru o vreme existența. Localitatea, precum și alte sate din această regiune, au rămas sub controlul Țării Moldovei și pârcălăbia a fost reînființată doar în timpul celei de-a treia domnii a lui Petru Șchiopul (1582-1591).

O dovada concludentă în această privință este scrisoarea de la 13 iunie 1589 a lui Petru Șchiopul "slugii noastre credincioase *pârcălăbul de la Ciobârciu*" pentru a aplana conflictul dintre călugării de la mănăstirea Neamț și un oarecare Malic de la Copanca¹⁰, localitate situată în apropiere de Ciobârciu. La sigur, acest litigiu nu s-a rezolvat, fiindcă peste trei ani, pe timpul domniei lui Aron Tiranul, la 3 ianuarie 1592, li se scrie din nou "slugilor

noastre credincioase, *pârcălabilor și hotnogilor de la Ciobârciu*" și li se cere de a-l pedepsi pe vinovat, în conflictul mai sus arătat¹¹. După cum rezultă din această scrisoare domnească, la Ciobârciu atunci erau nu numai pârcălabi, dar și hotnogi. Fiindcă se vorbește de pârcălabi și hotnogi la plural, trebuie să credem că aici își îndeplineau funcțiile administrative și militare cel puțin doi pârcălabi și doi hotnogi. Pornind de la faptul că hotnogul era căpetenia unui detașament de circa 100 de oșteni, în mare parte curteni, nemeși și răzeși, putem admite că Ciobârciul era un centru militar destul de important.

După toate probabilitățile, dintru început a fost reinstituată pârcălăbia (ca structură administrativ-executivă- *n.n.*) în frunte cu un pârcălab (1589), care ajunge la 1592 la doi pârcălabi, a căror nume nu sînt arătate în izvoarele istorice, iar către 1592 este instituită și o structură militară diriguată de hotnogi¹². Deocamdată nu putem spune, dacă prezența unor unități armate moldovenești la Ciobârciu a dus la reconstruirea unei cetăți.

Reîntemeierea structurilor militare la Ciobârciu, în viziunea noastră, făcea parte dintr-o serie de acțiuni ale domnilor moldoveni, care urmăreau scopul de a reface sistemul de apărare al țării în partea de sud-est. Afirmăm aceasta, deoarece la 1581, la Lăpușna, este atestată funcția de mare vătaf¹³, din 1587 și 1588 cea de căpitan¹⁴, iar la 1592 cea de hotnog¹⁵. Toate aceste dregătorii aveau concomitent și împuterniciri militare.

Deși a existat cu anumite întreruperi, centrul de apărare de la Ciobârciu, a jucat un anumit rol în sistemul de apărare al Țării Moldovei în sec. al XVI-lea. Populația acestor sate de la Nistru, fiind condusă de pârcălabii și hotnogii din Cioburciu, constituia un obstacol în calea expansiunii turco-tătare.¹⁶

În anul 1595, în urma ruperii de către turci și tătari din trupul Moldovei a satelor moldovenești cu centrul la Cioburciu¹⁷, drept urmare a campaniei lui Sinan-pașa, dispăre și pârcălăbia. Ulterior aceste sate au trecut în mâinile feciorului hanului tătăresc și erau cărmuite de către un "agă de țarmuri și făcea parte din ținutul cetății Tighina"¹⁸.

În aprilie 1602, când pârcălabii de Hotin Avram și Durac îl însoțeau, din porunca voievodului țării, pe un demnitar polonez până la Ciobârciu¹⁹, aceștia, la sigur, l-au încredințat pe demnitarul străin autorităților locale tătărești, deoarece pârcălăbia dispăru în 1595, iar localitatea nu mai era sub controlul Țării Moldovei.

Potrivit unor istorici²⁰, la care ne alăturăm și noi, după 1595 pârcălăbia de Ciobârciul își mută reședința spre nord-vest și anume la Lăpușna. Drept dovadă în această privință poate servi și faptul că în aceeași perioadă când își încetează existența pârcălăbia de la Ciobârciu, începe să fie atestată în izvoare o asemenea structură la Lăpușna. Astfel, către 1595-1600 la Lăpușna s-au constituit nu numai structurile militare mai sus arătate, dar și pârcălăbia²¹. De aceea considerăm că procesul de consolidare a Lăpușnei ca important centru militar și administrativ în sud-estul Moldovei a fost grăbit și de căderea Ciobârciului în mâinile tătarilor spre finele sec. al XVI-lea. Drept urmare, datorită atât acestui din urmă eveniment, cât și poziției sale geografice, Lăpușna devine în perioada imediat următoare cel mai important centru administrativ, comercial, militar și de apărare din sud-estul Țării Moldovei.

NOTE

¹ Iorga Nicolae, *Neamul românesc în Basarabia*, vol. I, București, p. 166.

² Iorga Nicolae, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. I-II, București, 1900, p. 102.

³ Ciurea D., *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie", Iași, vol. II, 1965, p. 160.

⁴ *Documente privind istoria României A. Moldova, veacul XVI*, vol. I, p. 294-295, doc. 260 (în continuare *DIR A*); *Catalog de documente din Arhivele Statului Iași. Moldova*, vol. I, 1398-1595, București, 1989, p. 236, doc. 571.

⁵ *Catalog de documente din Arhivele Statului Iași. Moldova*, vol. I, 1398-1595, București, 1989, p. 309, doc. 779; *DIR A* veac XVI, vol. I, p. ?.

⁶ *DIR A*, veacul XVI, vol I, p. 380-381, doc. 344; *Catalog de documente din Arhivele Statului Iași. Moldova*, vol. I, 1398-1595, București, 1989, p.254, doc. 620; *Moldova în epoca feudalismului*, vol. III, Chișinău, 1982, p. 270, doc. 85..

⁷ Gonța Al., *Documente privind istoria României. A. Moldova veacurile XIV-XVII (1384-1625). Indicele numelor de persoane*, București, 1995, p.635 .

⁸ Ureche Grigore, *Letopisețul Țării Moldovei*. Ed. de P.P.Panaitescu, București, 1955, p.145.

⁹ Denize Eugen, *Petru Rareș și Moldova dintre Prut și Nistru*, în "Revista Istorică. Seria nouă", București, 1997, tom 8, p. 482.

¹⁰ *DIR A*, veacul XVI, vol. III, p. 429, doc. 518.

¹¹ *DIR A*, veacul XVI, vol. IV, p. 42, doc. 46.

¹² Iorga Nicolae, *Neamul românesc în Basarabia*, București, vol. I, p. 18; Idem, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VII, partea III, București, 1904, p.370, nr. 2.

¹³ *DIR A*, veacul XVI, vol. III, p. 168, doc. 223, .

¹⁴ Hurmuzaki E., *Documente privind istoria românilor*, vol. III, Supliment, I (1576-1599), București, 1880, p. 95-97; *Ibidem*, p. 100-103.

¹⁵ *Catalog de documente din Arhivele statului Iași, Moldova*, vol. I (1398-1595), București, 1989, p. 533, doc. 1468.

¹⁶ Chirtoagă I., *Din Istoria Moldovei de Sud-Est*, Chișinău, 1999, p. 102; Idem, *Cioburciu*, în "Revista de istoria a Moldovei", 1996, nr. 2(26), p. 67-84.

¹⁷ Ciurea D., *Organizarea administrativă a statului feudal Moldova (sec. XIV-XVIII)*, în "Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie", Iași, vol. II, 1965, p.160.

¹⁸ *Călători străini despre Țările Române*, vol. VI, București, 1976, p. 414.

¹⁹ Corfus I., *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele poloneze. Secolul XVII*, București, 1983, p. 17, doc. 6; *Călători străini despre Țările Române*, vol. III, București, 1972, p. 240.

²⁰ Sava V. Aurel, *Documente privitoare la Târgul și Ținutul Lăpușnei*, București, 1937, p. VII.

²¹ Eșanu Andrei, Eșanu Valentina, *Moldova medievală. Structuri executive, militare și ecleziastice*, Chișinău, 2001, p. 126-127, 132-135, vezi și anexa-tabel p. 169-170. Nu excludem faptul că la Lăpușna a fost instituit un pârcaľab ceva mai înainte de 1595-1600, deoarece într-o mărturie de la 24 iunie 1593, prin care se face schimb de moșii în ținutul Lăpușnei, în calitate de martor apare și "Mirea pârcaľabul", care, posibil, își exercita funcția chiar la Lăpușna. (*DIR A*, veacul XVI, vol. IV, p. 88-89, doc. 112).

Nicolae Fuștei

PREOCUPĂRI DE ISTORIE NAȚIONALĂ ÎN OPERA MITROPOLITULUI DOSOFTEI

Mitropolitul Dosoftei face parte din categoria de personalități ale culturii noastre naționale și profilul lui poate fi descifrat mai lesne din scrierile acestora decât din documente sau din alte surse istorice ale vremii.

Chiar opera cărturarului nostru ni-l prezintă ca pe o personalitate cu viziuni largi, preocupat de cercetări în diferite domenii ale activității culturale și științifice ale epocii. Din scrierile lui se profilează chipul mitropolitului învățat, preocupat de istoria și etnogeneza poporului român.

În istoriografia românească nu sunt prea multe studii, care ar evidenția în special și acest gen de activitate al Mitropolitului Dosoftei. Despre unele preocupări ale Mitropolitului Dosoftei de problema provenienței poporului român vorbesc cercetătorii Mihai Bordeianu¹ și I. D. Lăudat², iar preocupările de istorie națională sunt amintite de cercetătorul Ion Radu Mircea³.

Articolul de față este o modestă încercare de a completa portretul cărturarului nostru ca cercetător al etnogenezei și istoriei poporului român.

1. Probleme legate de etnogeneza poporului român

Știut este că una din problemele capitale ale gândirii românești din sec. al XVII-lea a fost aceea a afirmării originii latine a poporului românesc și a limbii române. Căci în spiritul public ideea romanității se păstrase vie de-a lungul secolelor și a fost fundamentată în spirit științific datorită cărturarilor Miron Costin, Dimitrie Cantemir (Moldova), Constantin Cantacuzino (Muntenia).

Originea poporului român a prilejuit însă și afirmarea unor teorii lipsite de fundament, precum este cea a lui Simion Dascălul, care, copiind cronică la Grigore Ureche, a făcut mai multe interpolări, între care una, în special, i-a scandalizat pe contemporani. El afirma că românii ar fi urmașii răufăcătorilor romani, scoși din temnițele Romei și colonizați în Dacia:

“Scrie letopisețul cel unguresc că oarecând pe aceste locuri au fost locuind tătarii. Mai ploditu-să și înmulțindu-să, s-au tinsu de au trecut și preste munte, la Ardeal. Și îmoingându pe unguri din ocinile sale, n-au putut suferi, ce sângur Laslau craiul unguresc, cari-i zic filosof, s-au sculat de s-au dus la împăratul Râmului, de ș-au cerșit oaste întru ajutorariu împotriva vrăjmașilor săi. Ce împăratul Râmului alt ajutoriu împotriva vrăjmașilor săi. Ce împăratul Râmului alt ajutoriu nu i-au făgăduit, ce i-au dat răspunsu într-acest chip, de i-au zis: “Eu sânt jurat, cându am stătut la împărăție, de sabia mea și de județul mieu să nu moară. Pentru aceia oameni răi s-au făcut în țara mea și câte temnițe am, toate sântu pline de dânșii și nu mai am ce le face, ci ți-i voi da ție, să aci izbândă cu dânșii și eu să-mi curățescu țara de dânșii. Iară în țara mea să nu-i mai aduci, că ți-ii dăruiescu ție. Și de sârgu învăță de-i strânseră pre toți la un loc de pretutinderile și i-au însemnatu pre toți, de i-au arsu împrejurul capului de le-au părjolit părul ca unor tâlhari, cu un hier arsu, care semnu trăeaște și până astăzi în Țara Moldovei și la Maramoroș, de să cevuiescu oamenii prejur cap...”

Laslau craiul unguresc după izbândă cu noroc ce au făcut, de răsipi pre cei tătari și să așeză în scaunul său, sfătuitu-s-au cu boiarii săi, ce vor face acei tâlhari ce-i adusă într-ajutoriu de la împăratul Râmului, cu carii mare izbândă făcusă, de răsipisă acelor tătari; că să le dea loc și ocine în țară, nu suferia cei de loc și de moșie, ungurii, văzându-i că sânt niște oameni răi și ucugași, socotindu că de să vor plodi și să vor înmulți, ei să vor întări și cândai să nu li să prilejască vre-o price cu dânșii, să nu pață mai rău decât cu tătarii, mai apoi să nu le fie a pierde și crăiia. Ce le au ales loc pustii și sălbatec, îngrădit cu munți prin prejur, între Țara Leșască și între Țara Ungurească, unde să chiamă acum Maramoroșul. Acolo i-au dus de le au împărțit hotară și ocine și locuri de sate și târguri și i-au nemișit pre toți, adecă slugi crăiești, unde și până astăzi trăiescu la Maramoroș”⁴.

“Această poveste a lui Laslau craiu...nu o au scos Ureche Vornicul din letopisețul cel leșesc, care poveste o am socotit pre semne ce arată, că poate fi adevărată”⁵.

Probabil, “povestea” aceasta cu tâlharii are la bază niște izvoare ungurești. În primul rând, așa-numitul “Letopiseț unguresc”, în care sunt redate luptele legendare ale regelui Ungariei, Vladislav cel Sfânt, cu tătarii. Este o legendă injurioasă pentru poporul nostru ce vorbește despre ajutorul primit de Vladislav de la împăratul Romei, care i-a trimis pe toți tâlharii din închisorile Romei. Acești tâlhari colonizați în Maramureș ar fi obârșia românilor în special a moldovenilor⁶.

Nu este straniu că un Simeon Dascălul, necătând la forma legendară, neserioasă a “poveștii” și anacronismele evidente (întâlnirea regelui Ungariei cu împăratul Romei), a interpolat această legendă în textul Letopisețului lui Ureche.

După cum aflăm dintr-o însemnare de pe unul din manuscrisele cronicii lui Ureche “Acest Simeon dascăl, ce să numește aici, mai mult să vede că au amestecat și au turburat istoria acei au lucrat cevași pentru Ureche vornicul, carle au scris acestea, a vesti că e

domn învățat și înțelept. Iar acesta și neștiutu și slab la minte, precum Toderășcu Catacuzinu vel vist[iernic] în Moldova și alții, bine cunoscând pe acela, n[î]-au mărturisit că mulți neștiință, și de minte puțină era acel om, precum iar el î[n]săși și aici că au fost să arătat adecă ce au scris Ureche, el zice că au scris”⁷.

Deci Simion Dascălul după mărturisirile celor care l-au cunoscut, nu este altceva decât un impostor și un mistificator, ale cărui scorneli au fost combătute cu energie de Miron Costin, Ion Neculce și, mai ales, cu erudiție și strălucire de Dimitrie Cantemir. Lor li se adaugă acum mitropolitul Dosoftei, ale cărui note mărturisesc încă o dată despre preocupările sale în domeniul istoriei naționale.

Astfel, în versurile sale închinat succesiunii domnilor Moldovei, vorbind despre descălecarea lui Dragoș: „când au adus într-însa româneasca limbă, de bun neam și ferită de calea strămbă. Să trage de pre sânge rudă împărătească”. Evident, pentru Dosoftei „limbă” însemna neamul în înțelesul de cei care vorbesc aceeași limbă. Ei sunt pentru Dosoftei rudă împărătească, adică din împărății romani.

Această idee a mitropolitului este dezvoltată într-un autograf al autorului, din ianuarie 1690, “Poem Cronologic” care este însoțit de o notă de 26 de rânduri de o deosebită valoare pentru cunoașterea preocupărilor scriitorului și pentru concepția sa asupra originii românilor⁸.

“Țara Moldovei și Ardealul și Țara Românească, acest loc de pământ se chiamă Misiia până la Dunăre. Aflat-am citind, cum fiul lui Constantin Împărat, Constanțiu au purcesu asupra vlahilor, adecă rumânilor celor de pe Dunăre, să-i bată căce să rocoșise pre Împărăție. Și i-au potolit. Dint-a-cie să viade ca și mai de mult au lăcuit rumâni într-această țară. Dară pentru bișugul pământului zburdând oamenii în păcate, s-au pustiit precum ș-acmu pat aceste părți. Dară câtu-i Ceahlăul muntele și spre Săcui și chema Peoniia, poate hi și pentru bujorul că forte-i mult până dincoace de Ciahlău. Și așia să chiamă bujorul pivonia și Paeonia. Fac sășii în Brașev vin ars cu bujor. Dară Între Prut și-ntre Nistru lăcuia Taifalii pri-atuncea, de n-or hi fost ș-acea rumâni, că pri-acele vremi și rumânii era războinic cu rușii, cu schiții, că era tot păgâni.

Iară în Bulgaria și-ntre Machedonia sânt rumâni din rădăcina cea bătrână din caria s-au lățit alți rumâni, de s-au răzlețit unii și până în Italia, la Râm, și pentru năselnic ce era, era tot prin închisori. Și socotindu-i chesarul Râmului la o treabă, slujiră bine și li-au dat loc pustii(sici) ce să chiamă acum Maramurăși.

Dintre-acei rumâni a Maramurășului s-au descălecat țara Moldovei precum nu demult purta care în cap moldovianii cevluți ca și maramureșanii”⁹.

Numele Moesia, pe care istoricii bizantini îl dădeau Daciei postromane, e folosit pentru prima oară, cu aceeași accepție, de către mitropolitul Dosoftei, care l-a introdus astfel în istoriografia românească.

Relatând despre expediția bizantină împotriva goșilor așezați în Dacia, Mitropolitul Dosoftei îi menționează și pe români, trecând asupra lor răscoala celor dintâi, astfel cărturarul nostru admiră continuitatea populației daco-romane pe teritoriul părăsit de autoritățile imperiului după anul 271 d. Hr., crezând că la războiul goșilor au luat parte și autohtonii.

După cum vedem, legătura poporului român cu întreaga romanitate orientală e admirabil sesizată de către Dosoftei, cu ocazia amintirii aromânilor “desprinși din rădăcina cea bătrână” a populației romanizate acum aproape 1000 de ani¹⁰.

Existența lor era cunoscută și lui Miron Costin, care, în “De neamul moldovenilor”, scria “și la Rumele, în țările grecești, un neam ce le zicem coșovlahi, colonia Râmului este”¹¹.

Încercând să stabilească legătura cu populația romanizată, Dosoftei corectează “basna” lui Simeon Dascălul. Cărturarul nostru presupune că un număr de aromâni “din rădăcina

cea bătrână, ajunși la Roma, au fost puși în închisori, fiind prea "năselnici" (violenți). Pentru ajutorul dat "chesarului roman", ei ar fi fost colonizați în Maramureș, de unde au trecut munții și pe un pământ "pustiu" întemeind Moldova.

Desigur, și aici, ca și în celelalte texte medievale, "pustietatea" Moldovei înaintea descălecătorului Dragoș trebuie interpretată în sensul unei slabe densități a populației din ținuturile de la răsăritul Carpaților.

2. Probleme legate de istoria românilor

Bun prieten cu Miron Costin, Dosoftei era și un pasionat istoric, îndeosebi pentru istoria națională¹². Câteva din scrierile lui Dosoftei ni-l descoperă pe acesta în ipostasa lui de savant istoric. Una dintre aceste scrieri este un rezumat de istorie moldovenească în versuri, *Poemul cronologic*, care rămâne prima operă istorică, cu conținut laic a marelui cărturar, oferită după publicarea versurilor la Stema Țării. Nici una din cronici nu poate concura cu lucrarea lui Dosoftei, deoarece au rămas în manuscrise până în secolul al XIX-lea. Apariția *Poemului* a avut o însemnătate deosebită pentru cultura noastră, deoarece pentru prima oară o scriere istorică românească originală vedea lumina tiparului românesc, fiind răspândită în rândurile celor mai largi pături sociale. Prezentând primele știri tipărite despre istoria țării în limba vie a poporului, contribuind la cunoașterea istoriei, la altoirea dragostei de neam și de țară, la ridicarea conștiinței naționale a românilor. *Poemul* cuprinde 138 de versuri dedicate domnitorilor Moldovei, începând cu Dragoș Vodă, descălecătorul de țară, considerat purtător de „limbă romană”, «rudă împărătească», și terminând cu a doua domnie a lui Gheorghe Duca Vodă, în care laudă faptele de luptă și ctitoriile domnitorilor. Lucrarea a cunoscut două ediții tipografice - cea din 1681, în *Molitvenic de-nțeleș*, și cea din 1683, în *Parimiile de preste an*¹³, cu mici adaosuri și modificări.

În general „Poemul” laudă faptele de arme ale domnilor Moldovei și ctitoriile lor. Astfel, scrie „pentru Ștefan cel Bun ce-au bătut războiul, / de-au făcut de toate inemii pre voae, / prin ținuturi prin toate să văd a lui seamne, mănăstiri și besearici ce au fapt fără leane”.

După refugiul în Polonia, la Stryi, în ianuarie 1690 apare cea de a treia variantă a *Poemului cronologic*, care avea cu 79 de versuri mai mult și cuprinde o perioadă istorică mai largă - până la Constantin Cantemir¹⁴.

În varianta refăcută, Dosoftei regretă faptul că țările române, în sec. XVII, nu se mai puteau opune cu armele puterii semilunii. Acest regret se vedește în rândurile închinat lui Ioan Vodă cel Cumplit (1572-1574). Dacă în cele două ediții anterioare, urmând tradiția cronicilor, cărturarul nostru i-a menționat doar domnia și numele de *Ioan Vodă cel Rău*, apoi în varianta din 1690, inedită, a dedicat opt versuri acestui voievod:

«Stătut-au în Moldova domnul Ion Vodă
Cu doamna-sa Maria, nelăsându-și rodă
Bătut-au cu izbândă, concenind vrăjmașii;
Dară priiatenul viclean i-au smintit moșia
Dând coase cu păgânii, i-au făcut sminteală
Lui osândă și țării lăsând osteneală.
Deacum de-ar sta Moldova tot ceasul pre răcă
N-a mai putea să scapă turcilor din brâncă.¹⁵

La alcătuirea poemului i-a folosit manuscrisele și hrisoavele românești, precum și unele izvoare străine. Susținem acest lucru, deoarece însuși Dosoftei a făcut un comentariu marginal la versurile dedicate lui Ioan Vodă cel Cumplit, din care distingem izvoarele folosite

de el. "Era Ghenric crai leșilor preatunce, 1574 era văleatul Iona hospodar, scrie cronica leșască, vitejeasca lui nevointă foarte lăudând".

Un rol important în studierea istoriei Bisericii Ortodoxe Române și a celei Universale îl are opera hagiografică a lui Dosoftei, numită *Viața și petrecerea sfinților*. Putem spune că această lucrare este într-adevăr un izvor pentru a cunoaște istoria, deși discursul povestirilor hagiografice are alte opțiuni decât precizia istoriei „clasice” și vizează un alt palier al realității: unul mai subtil decât profilul evenimentului brut, însoțit de reverberațiile sale sociale ori chiar mentale, astfel că „legenda nu inventează istoria, ci consemnează doar ceea ce istoria nu socotește demn de a fi consemnat...”.

În lucrarea amintită cărturarul nostru încearcă să demonstreze "că și în vremea de acum mulți sfinți sunt de petrec cu noi, care numai Dumnezeu îi știe la inima lor...Dară tocmai și din rumâni mulți sânt carii am și văzut viața și trailul lor, dară s-au căutat fără numai Daniil de la Voroneț și Rafail de la Agapia i-am sărutat și sfințele moștii. Apucat-am în dzilele noastre părinți nați la bunătate și-n podvig, și plecaț la smerenie adâncă. Părintele Chiriac de la Bisericani, gol și ticăloșit în munte 60 de ani. Și Chiriac de la Tazlău, Epifanie de Voroneț, Partenie de Agapia. Dară Ioan de Râșca, arhiepiscopul acel svânt și minunat, Inochentie de Probota și Istratie!" - comunică Dosoftei¹⁶.

Mitropolitul Dosoftei al Moldovei, prin această operă, devine primul care a tradus și a publicat în românește o lucrare consacrată special Sfinților Bisericii Ortodoxe, ea fiind cea mai voluminoasă lucrare din toate operele lui Dosoftei. Circa 25 de ani a lucrat Mitropolitul la alcătuirea celor patru volume ale *Vieții sfinților*¹⁷.

Materialul necesar pentru alcătuirea scrierii, începe să-l adune încă pe timpul aflării sale la mănăstirea Probota. Devenind episcop, de Huși, apoi de Roman, stu diază vechile manuscrise grecești și slavonești și își face notițe, pe care le sistematizează mai târziu. Despre aceasta el comunică în prefața dedicată domnitorului Ioan Duca, unde zice că: "Noi smeriții rugători măriei tale cu cât ne-au fost știința limbii românești, am nevoit de le-am scos (Proloagurile) de pe grecește și de pre sârbește pre limba rumânească, ca să-nțeleagă toți, să dea laudă lui Dumnezeu". În prefața către cititor Dosoftei mai scrie că "a sinaxarului dumnezeiască și sfântă carte scoasă de pre grecește și elinește din 12 minee a sfinteii Biserici"¹⁸.

Viețile sfinților au fost un bun izvor pentru studierea istoriei Bisericii Ortodoxe, în general, și a celei Române, în special. În prefață către cititor se spune: «cartea, iubiții lui Dumnezeu și cinstiți cititori, cu drag să o primiți și să o citiți fără urât; că nu spune într-însa de petrecăniile și puterile împăraților și chesarilor, ș-a crailor, ș-a domnilor, nici vitejiile și izbânzile hatmanilor, nice de nevointele vitejilor și hăraților lumești»¹⁹. Actualizat, îndemnul ierarhului mergea drept la inima credincioșilor săi români sătui peste măsură de puterea împăraților și de «vitejiile» celor ce le cotropeau țara și le pângăreau credința părinților lor²⁰.

Cărturarul noster este primul care pomenește despre un șir de sfinți români. Astfel, referindu-se la documente bulgaro-slave, o menționează pe cuvioasa Teofana, fiica voievodului Munteniei Basarab I (1310-1352). Această domnișă, ducând o viață de pustnică pentru virtuțile sale, a fost canonizată, iar moaștele ei au fost așezate în biserica din Vidin.

În aceeași operă Mitropolitul Dosoftei închină un frumos sinaxar Sfântului Ioan cel Nou "de la Suceava", care a pățimit la Cetatea Albă, în Basarabia, și care a fost declarat patron al Moldovei și Apărător al neamului; la paginile 151-152 ale volumului IV pomenește de fericitul Rafail de la Agapia, vestea despre care s-a dus departe în toate părțile Moldovei, că alergau la el mulți călugări de pe alte așezări mănăstirești, precum și credincioși de prin

* Anca Manolescu, *Legendarul creștin al înmtemeierii*, în *Răjiunea Mistică, revistă de Spiritualitate Ortodoxă*, anul II, nr. 1-2, 1995, Editura Sfântul Gheorghe-Vchi, p.9.

satele vecine și chiar din cealaltă parte a creștelor Carpaților. Nu înzadar Dosoftei îl așează alături de Sfântul Daniil, căci ambii s-au bucurat de un cult obștesc, fiind mai vestiți decât alții mai vechi, pe care-i cunoaște, dar pe care nu-i amintește. Ei ar fi trăit, probabil, prin secolul al XVI-lea, bucurându-se de o cinste, având un cult atât de statornic, încât însuși mitropolitul țării a căutat să li se închine și le-a sărutat moaștele, așa cum făcuse și cu Daniil, menționează Mitropolitul în Viețile sfinților, la 9 iunie, fila 152.

Nu este exclus că Dosoftei, când împlinise 20 de ani, să-l fi cunoscut personal pe cuviosul Rafail, care trecuse la viața veșnică prin anii 1640-1645, de asemenea și pe cuviosul Chiriac de la Bisericiani, decedat între anii 1659-1660, despre care vorbește la filele 151-152 ale volumului IV și de la care a învățat a trăi o viață de om într-o înfrânare îngerească și a suporta greutățile vremii. Tot în acest loc cărturarul semnalează și despre Ioan de la Râșca, numindu-l mai târziu "arhiepiscopul cel sfânt și minunat", cum este scris în manuscrisul românesc nr. 229 din biblioteca mănăstirii Neamț. Cuviosul Ierarh Ioan de la Râșca a devenit sfânt prin frumusețea viețuirii sale, fiind cu adevărat și "minunat" pentru toate cele bune, pe care le-a săvârșit în Biserica Ortodoxă Română din Moldova pentru fii săi sufletești. "Poftind curăția, că-i de cinste, și împărțind pâinea Svintei Evanghelii în sufletele flămânde, adecă strigarea credinței bune", consemnează Dosoftei la fila 18r, la 30 noiembrie. A avut grijă nemuritorul nostru Mitropolit să însemneze în Viețile sfinților și numele cuviosului Chiriac de la Tazlău. La filele 151-152 din al IV-lea volum al Vieții sfinților Dosoftei mai amintește și alte nume de sfinți români: Epifanie de la Voroneț, Partenie de la Agapia, Inochentie de la Probota, spunând că "Dumnezeu Sfinția Sa, nici un neam de rodul omenesc de pe pământ nu lasă nepărtinire de darul sfinției Sale. Că peste tot au tins mila Sa și-a deschis tuturor ușa spăseniei".

Multe din istoriile hagiografice expuse în Proloage au fost folosite în majoritatea *Mineelor* românești. Spre exemplu, traducerea lui Dosoftei, revăzută de Radu Greceanu și cercetată după *Mineele* lui Margunios, se răsfrânge în *Mineiele* tipărite la Buzău în 1698. Această versiune, îmbogățită prin munca episcopului Damaschin al Râmnicului, a fost inclusă în *Antologhioanele* apărute la Râmnic în 1737, 1745, 1766, în cele de la Iași din 1755, 1786, de la Blaj din 1838, de la București din 1766, 1777 și 1786. Textul istoriilor hagiografice scrise de Dosoftei au fost revăzute în 1846 de episcopul Iosif al Argeșului și, fiind tipărite la mănăstirea Neamțu de arhimandritul Neonil în 1846, continuă să se răsfrângă în toate *Mineiele* până în zilele noastre²¹.

Situat ca istoric al românilor între Miron Costin și Dimitrie Cantemir, bucurându-se de o informație bogată și de o perspectivă istorică destul de largă, Dosoftei ne apare, astfel, sub o nouă lumină. Înnoitor al istoriei, el și-a închinat pana țării și neamului, răspândind prin tipărirea dragostea de carte, de țară, pentru limba românească²².

NOTE

¹ Mihai Bordeianu, *Dosoftei-deschizător de drumuri în lirica românească*, în "Cercetări istorice" (seria nouă) V, 1974, Iași, Muzeul de Istorie a Moldovei.

² Prof. Dr. I.D. Lăudat, *Conștiința de neam și limbă în spațiul românesc medieval*, în "Mitropolia Moldovei și Sucevei", nr. 6, 1987.

³ Ion Radu Mircea, *Mitropolitul Dosoftei istoric al românilor*, în "Magazin istoric", nr. 8, 1975; Nicolae Fuștei, *Mitropolitul Dosoftei. Viața și activitatea*, Civitas, Chișinău, 1999.

⁴ Grigore Ureche, *Letopisețul Țării Moldovei*, ediție îngrijită, studiu introductiv, indice și glosar de P.P.

Panaiteșcu, Editura de Stat Pentru Literatură și Artă, București, 1955, p.62-63.

⁵ *Ibidem*, p. 63.

⁶ *Ibidem*, p.41.

⁷ *Ibidem*, p. 58.

⁸ Cf. Ion Radu Mircea, *Op. cit.*, p. 46-47

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Constantin Tănase, *Aromâna sora muribundă*, în "Literatura și arta", nr. 18 (2334), 3 mai, 1990, p. 7.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Mircea Tomescu, *Istoria cărții românești de la începuturi până la 1918*, București, 1968, p.79.

- ¹³ Ion Radu Mircea, *Op. cit.*, p. 46.
¹⁴ Ion Radu Mircea, *Op. cit.*, p. 46.
¹⁵ Dosoftei, *Viața și Petrecerea Sfinților*, iunie 9, vol. IV, p. 152^v-152.
¹⁶ Dosoftei, *Molitvenic de-nfeles*, Iași, 1681.
¹⁷ Dosoftei, *Viața și Petrecerea Sfinților*, Prefață.
¹⁸ *Ibidem*.

- ¹⁹ Dosoftei, *Dumnezeiasca Liturghie 1679*, Ediție critică de N.A. Ursu, Studiu introductiv de I.P.S. Teoctist, Arhiepiscop al Iașilor și Mitropolit al Moldovei și Sucevei, Iași, 1980, p. XX
²⁰ Nicolae Fuștei, *Op. cit.*, p.57.
²¹ Ion Radu Mircea, *Op. cit.*, p. 47.

Dinu POȘTARENCU

DIMITRIE CANTEMIR LA SANKT-PETERSBURG

În timpul Războiului nordic din anii 1700-1721 rușii cuceresc, la 1/12 mai 1703, cetatea suedeză Nienșanț, așezată lângă gura râului Ohta, afluent al Nevei. Nu departe de această cetate, la 16/27 mai 1703, Petru I pune temelia fortăreței Sankt Peter Burh (mai târziu -- fortăreața Petropavlovsk), data respectivă fiind considerată drept cea a întemeierii orașului Sankt-Petersburg. În 1712, devine capitala Rusiei, având, la 1725, o populație de cca 40 000 de locuitori.

Dimitrie Cantemir vizitează pentru prima dată Sankt- Petersburgul în 1712, spre care s-a îndreptat, la 19/30 martie a acestui an, din Moscova¹. Prezența principelui moldovean în metropola rusă este semnalată de ambasadorul Angliei în Rusia Charls Whitworth, care raporta, la 8/19 aprilie 1712, secretarului de stat S.John că pe data de 6/17 aprilie a avut loc o recepție la cneazul A.M. Cerkaski, unde l-a văzut și pe fostul domn al Moldovei Dimitrie Cantemir².

Ion Neculce relatează în cronică sa că, după ce s-au refugiat din Moldova și s-au așezat cu toții la iarnat, Petru I a invitat senatortii, general-gubernatorii și pe B.P. Șeremetev "la Petreburcu, la sfat. Și atunci a mers și Dumitrașco-vodă la împăratul³. Potrivit celor scrise de cronicar, în cadrul consiliului a fost abordată problema cu privire la un eventual război cu turcii, operațiile militare urmând să se desfășoare în Crimeea, unde trebuia să fie trimis mai întâi grosul armatei sub conducerea lui D.Cantemir. Cu acest plan n-a fost de acord B.P.Șeremetev, apoi și amiralul F.M. Apraksin, sosit mai târziu la Sankt-Petersburg, care era de părerea că trebuie, în primul rând, să fie dus la buin sfârșit Războiul nordic. Opinia lui a prevalat și, astfel, războiul cu turcii a fost amânat.

Documentele vremii, a constatat cercetătorul Victor Țvircur, "ne oferă o informație zgârcită privind enumerarea și caracterul problemelor puse în discuție *la sfat*, precum și conținutul deciziilor luate"⁴. Tot el consideră că I.Neculce nu avea de unde obține o asemenea informație, deoarece locuia retras în apropiere de Harkov. În afară de aceasta relațiile dintre el și fostul domn erau atât de tensionate, încât este puțin probabil că ei să fi făcut un schimb sincer de păreri. "Fiind conștienți de faptul că D.Cantemir, care a participat în cadrul *sfatului* convocat de Petru I, reprezenta unul din cei mai de seamă experți și consultanți ai țarului în privința problemelor ce vizau situația militară și politică a Turciei, noi nu putem vorbi, din lipsa unor izvoare autentice, despre conținutul concret al sfaturilor și recomandărilor date de el guvernului rus"⁵.

Este cert că în perioada respectivă relațiile dintre Rusia și Imperiul Otoman erau încordate, din cauza nerespectării de către autoritățile țariste a clauzelor Tratatului de la Prut din 1711, care perseverau asupra expulzării lui Carol al XII-lea de lângă Tighina. Pentru

a evita declanșarea unui nou conflict militar cu osmanii, rușii au găsit de cuviință să satisfacă unele cerințe prevăzute în tratat. Despre aceasta confirmă și unele date din rapoartele ambasadorului britanic Ch. Whitworth, expediate guvernului său. În raportul din 4/15 martie 1712 el îi aducea la cunoștință lui S. John că, reieșind din informația primită de la Constantinopol cu referire la evenimentele ce s-au produs pe malul Bosforului la începutul lunii ianuarie, Poarta este pe cale de a întrerupe definitiv negocierile cu plenipotențiarilor ruși, fiind "decisă în continuare să insiste asupra pretențiilor sale cu ajutorul spadei"⁶. Această știre i-a fost comunicată și lui Petru I, dar ea "se pare, l-a impresionat mai puțin decât m-am așteptat. El pare a fi pe deplin încrezut că totul se va aranja cum numai sultanul va primi vestea despre predarea Azovului și Taganrogului. În cel mai rău caz, ducând un război defensiv, el nu are ce se teme de turci, deoarece ei pot întreprinde doar câteva incursiuni neînsemnate [...]. Maiestatea sa este atât de încrezută în aceasta, încât absolut nu-i preocupată de apărarea Ucrainei, toate gândurile și puterile fiindu-i orientate spre organizarea expediției în Pomerania"⁷. Prin urmare, Petru I își avea atenția îndreptată spre nord și mai puțin spre sud. Pe lângă aceasta, în momentul plecării lui D. Cantemir spre capitala Rusiei, membrii Senatului nu se mai aflau acolo. Ch. Whitworth înștiința, la 25 martie/5 aprilie 1712, guvernul său: "Senatorii, cărora li s-a permis câteva săptămâni în urmă să revină la Moscova, sunt așteptați într-un viitor apropiat din nou"⁸ la Sankt-Petersburg. Către această dată nu parvenise "vești precise despre deciziile luate de Constantinopol după primirea raportului privind îndeplinirea articolelor Tratatului de la Prut referitoare la Azov și Taganrog"⁹. Pe deasupra, menționa diplomatul englez, în scrisoarea din 11/22 martie, expediată de generalul Rönne din tângușorul Korsun (situat la sud de Kiev), unde stătea cu cavaleria pentru a observa acțiunile turcilor, guvernul rus a fost avertizat despre faptul că izbucnirea unui nou război devine posibilă pe zi ce trece. În legătură cu aceasta, la Sankt Petersburg era așteptată sosirea lui B.P. Șeremetev, pentru a prezenta un raport referitor la situația armatei ruse, postate la hotarul cu Turcia.

Totuși, Petru I, în convorbirea cu Ch. Whitworth, "s-a exprimat că, după părerea lui, turcii se vor apropia de frontieră, dar nu vor pătrunde departe, dimpotrivă, văzând pregătirea de luptă a trupelor ruse, vor înclina spre reluarea Tratatului de la Prut prin intermediul mediatorilor. El este convins că armata lui de la hotarul cu Turcia este mai puternică decât era în campania precedentă"¹⁰.

La 1/12 aprilie 1712, ambasadorul englez comunica despre sosirea, la 28 martie, a corespondenței de la Constantinopol, printre trimiterile poștale fiind și o scrisoare de la baronul P.P. Șafirov, semnată la 9 februarie. Prin intermediul ei plenipotențiarul rus aducea la cunoștință că în ajun a primit vestea despre predarea Azovului. Poarta imediat l-a felicitat în legătură cu acest act, declarându-i că vor fi reluate negocierile. Drept consecință, curtea de la Sankt Petersburg, a ținut să remarce Ch. Whitworth, s-a înveselit¹¹.

În seara zilei de 14/25 aprilie a sosit la Sankt-Petersburg B.P. Șeremetev, iar la 8/19 mai a venit de la Constantinopol un curier, care a adus de la P.P. Șafirov o scrisoare, datată cu 6/17 aprilie, ce conținea înștiințarea despre confirmarea tratatului de pace dintre Turcia și Rusia, în procesul negocierilor dându-și concursul reprezentanții Marii Britanii și Olandei. Vestea l-a bucurat pe țar, "fiindcă de problema păcii cu Poarta depinde, în mare măsură, soarta războiului nordic"¹². A doua zi sosește de la Moscova F.M. Apraksin. Cu ocazia știrii parvenite de la Constantinopol, în seara aceleiași zile Petru I a oferit o recepție grandioasă.

Așadar, din informațiile transmise de Ch. Whitworth, care urmărea cu atenție derularea vieții politice în capitala rusă, nu rezultă că ar fi fost convocat un asemenea "sfat" de amploare, despre care vorbește I. Neculce. Ele nu scot în vileag nici intenția suveranului rus

de a declanșa un nou război cu Poarta otomană. Putea Rusia să preconizeze inițierea unor operații militare împotriva musulmanilor, în timp ce le retroceda cetăți? Și încă atunci când senatorii nu se aflau în capitală, iar B.P.Șeremetev și F.M.Apraksin veniseră la Sankt Petersburg după ce raporturile ruso-turce se ameliorase.

În primăvara anului 1714, Dimitrie Cantemir este prezent din nou la Sankt-Petersburg, la 14 martie participând la serbarea organizată în cinstea cneazului Golițân, care obținuse victorie asupra suedezilor. H.Weber, rezidentul saxon în Rusia, consemna în raportul său: "Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, de curând sosit de la Moscova, se afla la această serbare. Este un principe învățat, a cărui convorbire este foarte plăcută"¹³. La această serbare D.Cantemir a fost însoțit de doi fii ai săi și de o fiică. Fiul mai mare, Șerban, a rostit în grecește un panegeric dedicat țarului.

D.Cantemir a vizitat orașul de pe Neva și până la 4 martie 1719, când îi comunica lui G.I.Golovkin din Moscova: "Ne scrie din Polonia hatmanul nostru Ioan Neculce despre pustiirea și devastarea pământului românesc, care devastare neputând suferi locuitorii de acolo cer preaplecat protecția preaînaltă și preamilostivă a Maiestății Sale imperiale, despre care lucru, fiind la Sankt-Petersburg, am spus Maiestății Sale imperiale"¹⁴.

În această scrisoare Cantemir îl înștiința pe cancelar, mai întâi de toate, despre următoarele: "potrivit ordinului Maiestății Sale am încercat pe acest din urmă drum (probabil, până a se desfunda - D.P.) să vin la Sankt-Petersburg cu întreaga casă și m-am căznit din răspuțeri să trimit ceva rezerve, dar din cauza drumului rău și a prețurilor mari [...] n-am putut trimite; și acolo, la Petersburg, n-am nici lemne, nici fân, întrucât n-am primit încă nici un fel de fermă, cu toate că este ordinul Maiestății Sale imperiale, dar mai cu seamă sunt împiedicat de faptul că fiica mea mai mică" este grav bolnavă¹⁵. Prin urmare, "potrivit ordinului" dat de Petru I, D.Cantemir se stabilește în curând la Sankt - Petersburg, deocamdată fără familie, unde în timpul solemnităților, face cunoștință cu Anastasia Trubețkaia, cu care se logodește înainte de 4 noiembrie 1719¹⁶.

Prin scrisoarea din 23 noiembrie 1719, expediată din Moscova, D.Cantemir îl înștiința pe secretarul personal al lui Petru I, A.V.Makarov că, o dată cu stabilirea primului drum, are să vină la Sankt-Petersburg¹⁷, unde, precum îl informa pe țar în scrisoarea datată tot cu 23 noiembrie 1719, "în această iarnă, după nașterea Mântuitorului"¹⁸, urma să-și celebreze căsătoria cu A.Trubețkaia.

În capitala Rusiei Cantemir cumpără "un sector de pământ, care se întindea de la malul Nevei Mari până la strada Millionaia"¹⁹ (actualmente, str. Halturin), una dintre cele mai principale și mai vechi străzi din Sankt Petersburg.

Kammer-iunkerul ducelui de Holstein Karl Friedrich, F.W. von Bergholz, care l-a vizitat, în iulie 1721, pe D.Cantemir la domiciliul lui din Sankt Petersburg, a notat în jurnalul său: "casa lui Cantemir este situată lângă pod, pe malul Nevei"²⁰.

În 1720, sculptorul Carlo Bartolomeo Rastrelli i-l prezintă lui D.Cantemir pe fiul său, Francesco Bartolomeo Rastrelli, un arhitect începător, căruia principele moldovean "i-a încredințat refacerea casei sale vechi și construirea uneia noi"²¹. Lucrările de construcție a palatului de piatră al lui Cantemir, după proiectul tânărului Rastrelli și sub nemijlocita supraveghere a acestuia, au demarat în 1721, ele continuând și la 1727²².

"Arhitectul a amplasat palatul, în care se aflau saloanele, cu fațada principală spre Neva. Fațada principală a casei de locuit se deschidea spre strada Millionaia. La parter se afla un vestibul spațios și luminos, iar deasupra lui, la primul etaj, era situată o sală cu două rânduri de ferestre. Ciubucele din sală și sculpturile de pe cămine au fost executate de tatăl arhitectului, sculptorul C.B.Rastrelli [...]. În aspectul palatului lui Cantemir predomină

trăsături comune arhitecturii petersburgiene din acea perioadă – Rastrelli nu-și formase încă propriul stil de creație [...].

În stânga palatului lui Cantemir era situat Oficiul poștal (Pocitovâi dvor), în dreapta – casa bucătarului (kuhmeister) de curte Matvei Felten, după care se afla casa cneazului Dolgoruki, iar ceva mai încolo, pe malul canalului Zimmii, Palatul de iarnă al lui Petru I²³.

Rastrelli scria la sfârșitul vieții sale: “Am construit în capătul străzii Millionnaia din Sankt-Petersburg un palat mare pentru luminăția sa principele Moldovei, senator și cavaler al ordinului Sf.Andrei, D.Cantemir”²⁴. Întocmind o listă a operelor sale arhitectonice, el a inclus în ea și această realizare.

Clădirea din Sankt-Petersburg a lui D.Cantemir, după moartea lui, a aparținut fiului său, Constantin.

După încheierea procesului judiciar dintre Constantin Cantemir și Anastasia Trubețkaia privind averea fostului domn al Moldovei, Maria Cantemir îi scria fratelui său, Antioh: “Casa din Petersburg a fratelui Constantin, dimpreună cu întreaga avere mobilă din ea, până, inclusiv, și cămășile, au fost sechestrate și evaluate la suma de 23000-24000 de ruble. Despre vânzarea lor la licitație s-a anunțat în ziarele rusești”²⁵.

Cercetătorul rus I.I.Șimko a consemnat în studiul său consacrat Cantemireștilor că după moartea lui Constantin Cantemir “casa din Petersburg de pe strada Millionnaia a revenit fraților Matei și Șerban Cantemir”²⁶.

S-au păstrat desenele fațadelor palatului lui Cantemir, publicate de cercetătorul suedez B.H.Hallström în studiul *Ryska byggnadcritningar i National - museum. Nagra tidiga verk av Bartolomeo Rastrelli* (în “Konsthistorisk Tidskrift”, 1960, nr. 4, p. 20-34), desenul lui Ștenghel, datat cu 1758, și desenul axonometric, realizat în anul 1760. Ele crează o imagine despre aspectul arhitectural al clădirii de până la modificarea ei în secolul al XIX-lea. Desenele date publicității de B.H.Hallström, executate în anii 1740, se păstrează la Muzeul Național din Stockholm, secția de gravuri și desene²⁷.

NOTE

¹ В.Цвиркун, *Легенды и вымыслы о жизни и деятельности Димитрия Кантемира*, în “Revista de istorie a Moldovei”, 1994, nr. 2, p. 17.

² Сборник Императорского Русского Исторического Общества, Sankt-Petersburg, 1888, vol. 61, p. 176.

³ *Letopisețul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 402-403.

⁴ V.Țvirucun, *op. cit.*, p. 17.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Sbornik..., *op. cit.*, p. 148.

⁷ *Ibidem*, p. 149.

⁸ *Ibidem*, p. 165.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 166-167.

¹¹ *Ibidem*, p. 172.

¹² *Ibidem*, p. 196.

¹³ Citat după P.P.Panaiteșcu, *Dimitrie Cantemir. Viața și opera*, București, 1958, p. 128.

¹⁴ Șt.Ciobanu, *Dimitrie Cantemir în Rusia*, București, 1925, p. 104.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*, p. 106-107.

¹⁷ *Ibidem*, p. 106.

¹⁸ *Ibidem*, p. 107.

¹⁹ Г.Козьян, Ф.Б.Растрелли, Leningrad, 1976, p. 10. În lucrarea respectivă se menționează că D.Cantemir a cumpărat acest sector de pământ în 1715, iar anterior avuse o casă mică de lemn pe insula Gorodskoi (Orășenească), numită mai apoi Petrogradsk.

²⁰ *Дневник камер-юнкера Берхольца, веденный им в России в царствование Петра Великого, с 1721-го по 1725-й год*, Moscova, 1858, partea I, p. 94.

²¹ G.Kozmian, *op. cit.*, p. 8.

²² Ю.Денисов, А.Петров, *Зодчий Растрелли*, Leningrad, 1963, p. 4.

²³ G.Kozmian, *op. cit.*, p. 10-12.

²⁴ Д.Аркин, *Растрелли*, Moscova, 1954, p. 110.

²⁵ И.И.Шимко, *Новые данные к биографии кн. Антиоха Дмитриевича Кантемира и его ближайших родственников*, Sankt-Petersburg, 1891, p. 52.

²⁶ *Ibidem*, p. 10.

²⁷ I.Denisov, A.Petrov, *op. cit.*, p. 173.

Ion GUMENĂI

CÂTEVA CONSIDERAȚII NOI PRIVIND ÎNTEMEIEREA EPISCOPIEI HOTINULUI

Episcopia Hotinului, apărută pe la mijlocul secolului al XVIII-lea, este rezultatul conjuncturii politice, create la începutul acestui veac în Țara Moldovei, prin transformarea ținutului Hotin în raia turcească.

Despre istoria acestei noi episcopii, strâns legată de istoria raialei cu același nume, s-a scris puțin. Insuficiența materialului documentar și interpretările greșite cu privire la episcopia respectivă ne-au determinat să consacram un studiu aparte acestei teme.

Cercetarea acestei probleme este și mai importantă, având în vedere faptul că până în prezent istoria Episcopiei Hotinului rămâne, în mare parte, o pată albă în istoria Țării Moldovei. Până acum nu au fost stabilite data exactă a apariției episcopiei, durata existenței sale, rolul jucat în componența Mitropoliei Proilaviei ș.a.

Există foarte puține studii și articole cu referire nemijlocită la problema care ne preocupă. Majoritatea acestora sunt scrise în perioada interbelică, fiind depășite din punct de vedere informațional. Totuși, am menționa aici studiul lui D. Russo¹, articolele lui Tit Simedrea² și Simion Reli³. Informații despre această eparhie conțin și lucrările lui Iustin Frațiman⁴ și V. Pocitan⁵, care se referă la Mitropolia Proilaviei, însă ele trebuie interpretate critic din cauza unor concluzii greșite. De asemenea, se cuvine a fi amintite și unele lucrări ale lui N. Iorga⁶ cu privire la viața religioasă și literară din acea epocă precum și lucrările lui Dan Dimitrie⁷ cu referire la viața religioasă a românilor.

Informații prețioase despre obiectul preocupărilor noastre conțin colecția de documente editată de N. Iorga⁸ și cea publicată de Filiala Arhivelor Statuli din Suceava⁹ și culegerile de acte, publicate în diferite reviste de către Șt. Berechet,¹⁰ Const N. Tomescu¹¹ și Veniamin Bărlădeanu¹².

Deoarece dezvoltarea Episcopiei Hotinului este în strânsă concordanță cu dezvoltarea Mitropoliei Proilaviei, socotim necesar să amintim o serie de date legate de ultima.

Apariția și constituirea Mitropoliei Proilaviei se datorează formării de raiale pe teritoriile Țării Românești și ale Țării Moldovei. Ținuturile transformate de turci în puncte de sprijin ale Imperiului otoman, pentru o mai mare siguranță au fost trecute sub directa administrare a Porții; iar în cetăți au fost amplasate trupe otomane. În același timp, majoritatea populației, care era de rit ortodox, este a fost scoasă de sub jurisdicția bisericească a ierarhilor moldoveni sau munteni, situație care nu putea să dureze mult timp. Autoritățile turcești au format o unitate administrativ-bisericească nouă în frunte cu un ierarh cu titlu de mitropolit, căruia i se supuneau toate parohiile și bisericile din olate, precum și toate bisericile din Ucraina hanului.

Pentru o supraveghere mai bună a acestei eparhii și pentru a o îndepărta mai mult de biserica muntenească și cea moldovenească titularul ei era numit de greci, fiind supus direct conducerii bisericești ortodoxe din Imperiu, adică patriarhului de Constantinopol. Deci, din punct de vedere canonic, Mitropolia Proilaviei ocupă un loc aparte¹³, pentru că, deși situată pe pământ românesc, se supunea Patriarhiei din Constantinopol¹⁴, fapt salutat de ultima, deoarece astfel ea își mărea teritoriile. Denumirea *Proilavia* provine de la orașul Brăila. Turcii numeau orașul Ibrăila sau Ibrail, iar grecii îi spuneau Proila, de unde vine și Proilavia. În hărțile vechi o găsim și cu forma latinească – *Proilabum* – sau slavizată – *Proevlavia*, *Proevlav* sau *Proevlavschi*¹⁵. Reședința mitropolitană n-a fost tot timpul la Brăila, fiind stabilită la Galați, Izmail, Reni, Caușeni.

Hotarele noii eparhii, de asemenea, au variat, acestea extinzându-se o dată cu apariția unei noi raiale, de exemplu, a Hotinului, sau micșorându-se după cedarea unor teritorii de către Imperiul otoman (de exemplu, a Ucrainei hanului).

Nu este cunoscută nici data precisă a înființării acestei mitropolii. Bazându-ne pe actul sinodal al Patriarhiei din Constantinopol din 1590, prin care se înființa Patriarhia Rusiei, putem afirma că la acea dată exista deja mitropolia cu numele amintit, deoarece printre semnatarii actului era și Nectarie, care semnează ca fost mitropolit al Proilaviei¹⁶. Din aceasta rezultă, că probabil, Nectarie n-a fost primul mitropolit al ei. Așadar, putem afirma cu certitudine că, la mijlocul secolului al XVI-lea, Mitropolia Proilaviei exista, deci nu este just punctul de vedere al lui V. Pocitan care, bazându-se pe un act din 1639 de la Chiril al II-lea, patriarhul Constantinopolului, susține că mitropolia a fost formată în prima jumătate a secolului al XVII-lea¹⁷, afirmație cu care nu putem fi de acord, deoarece în documentul respectiv este vorba de reînființarea Mitropoliei Proilaviei, după o perioadă de regres, și nu despre înființarea ei.

În ceea ce privește episcopia Hotinului, o serie de autori consideră că trecerea bisericilor și parohiilor din Hotin sub jurisdicția Mitropoliei Proilaviei trebuie legată de transformarea ținutului în olat¹⁸. Deci, rezultă că o dată cu apariția raialei Hotinului și populația ortodoxă de aici a fost scoasă de sub jurisdicția episcopiei de Rădăuți sub care s-a aflat de secole și a nimerit sub cea a Proilaviei, fapt care nu este confirmat documentar. Se știe că Hotinul a rămas sub oblăduirea Episcopiei Rădăuțului. La 15 august 1721 este emisă o carte sultanală către judecătorii de Hotin, Tatarbunar, Han-Câșla, Izmail, cetăților Brăila și Bender și dregătorii lor, precum și către Mihai Racoviță, domnul Țării Moldovei, prin care se cerea a îngădui misionarilor să citească evanghelia în pomenitele raiale și în Moldova, fără ca acestora să li se ia dările sau vama, „nici să le deschideți lăzile lor”¹⁹.

La 1730 martie 30, Meletie, starețul din târgul Hotin al schitului Sfântul Ioan Botezătorul de pe malul Nistrului, întemeiat de Iancul Costin, pârcălabul de Hotin, la sfârșitul secolului al XVII-lea, scria că, după întoarcerea sa din robia de 28 de ani, găsind schitul pustiit și risipit, l-a refăcut și l-a închinat mănăstirii Putna, cu toate veniturile de miluire de la domni și cu o moșioară, după cum arată zapisele de cumpărătură. Scrisoarea este adresată episcopului de Rădăuți, Calistru, și adevărită de acesta²⁰. Faptul că scrisoarea respectivă este adresată episcopului de Rădăuți și nu mitropolitului Proilaviei, demonstrează o dată în plus apartenența bisericii din Hotin la Mitropolia Moldovei, deoarece, conform dreptului canonic, episcopul Calistru n-ar fi trebuit să intervină în afacerile unei mitropolii străine.

Dimitrie Dan, în lucrarea sa consacrată episcopiei Rădăuților, de asemenea, scrie că Hotinul este pierdut, la 1713, de această eparhie și alipit Episcopiei Brăilei, afirmând însă că episcopii din Rădăuți au continuat un timp să-și exercite jurisdicția²¹. Afirmația sa se bazează pe scrisoarea episcopului Iacov din 1749 mai 8 cu următorul conținut: „Iacov, din mila lui Dumnezeu, episcopul Rădăuțului. Molitfele voastre preoți și diaconi carii vă aflați lăcuitori în eparhia noastră la raiaua Hotinului dăm milă, viață, pace, sănătate și mântuire sufletească vă poftim de la Dumnezeu atotputernicul. Iar de la smerenia noastră arhierească molitfă și blagoslovenie vă trimitem. Iată văzând și noi întâmplarea vremurilor și lipsa pâinii și alte nevoi ce-au fost întru acești ani am lăsat și noi de ați odihnit molitfele voastre despre plocoanele noastre și despre alte cheltuieli ce era obicei de le dați care odihnă ați avut-o în trei ani. Dar acum ploconul nostru pe acest an, de la toți preoții și diaconii câte < >” pentru care nimeni împotriva să nu fie, ci fieștecarele să-și deie banii la mâna trimisului nostru. Iar pentru carii s-ar pune împotriva și nu ar vre de bună voie să deie banii, iată că am dat poroncă trimisului nostru pe unii ca acei să-i ie la izvod și să-i arate la noi și noi le vom

trimite caterisire și lepădare de sfânta preuție. Așijdere, am socotit și pentru osteneala și cheltuiala trimișilor noștri, să ie de toată biserica câte un leu. Iar pentru leul acesta molitfele voastre veți căde cu rugăminte la poporiani ca să deie ei acest leu. Iată și sfântul mir c-am trimis întru blagoslovenie, așijdere și antimisă la care biserică a fi rupt sau vechiu să de nou și cheltuiala antimisului iaste doi lei. Pentru protopopa Vasilie, care au fost protopop la Hotin, iată că l-am scos din protopopie și am dat carte de protopop la mâna trimisului nostru, pre cine a socoti împreună și cu molitfele voastre să puie protopop. Deci și molitfele voastre la toate cele ce sunt poroncile noastre să nu vă arătați protivitori că acei nu vor scăpa de pedeapsă. Aceasta acum și fiind sănătoși²².

Acest document arată clar apartenența Hotinului de Episcopia Rădăuților, fapt menționat chiar din primele rânduri prin cuvintele „lăcuiitori în eparhia noastră la raiaua Hotinului“. În document se subliniază că fețele bisericești și locuitorii din raia au fost eliberați pe o perioadă de trei ani de dări „despre plocoanele noastre și despre alte cheltuieli ce era obicei de le dați“. Toate dările bisericești erau strânse de slujitorii vechii episcopii, ceea ce era imposibil în momentul în care bisericile se aflau sub jurisdicția Mitropoliei Brăilei. Mai mult, începând cu 1749, preoții și diaconii trebuiau să plătească ploconul obișnuit, iar în cazul în care cineva refuza el, urma să fie trecut în izvod și apoi caterisit, fapt iarăși imposibil dacă Rădăuții nu aparțineau Hotinului. De subliniat că și cheltuielile trimișilor episcopali erau plătite tot de locuitorii din raia, anume „de toată biserica câte un leu“.

Partea a doua a actului episcopal demonstrează că, pe lângă problemele de ordin economic, Episcopia Rădăuților rezolva și probleme legate de viața spirituală a slujitorilor bisericilor din Hotin. Ierarhul Iacov Putneanu înștiințează preoții că li s-a trimis mir pentru binecuvântare, apoi antimisă și că a fost demis protopopul Vasilie de la Hotin, locul vacant urmând a fi ocupat de un candidat ales de preoții locali.

Cele menționate dovedesc o dată în plus că parohiile raialei din nordul Țării Moldovei erau supuse Episcopiei Rădăuților și nu Mitropoliei Proilaviei, deoarece, conform canoanelor bisericești, o episcopie supusă Mitropoliei Moldovei nu avea nici un drept să intervină în problemele spirituale ale unui teritoriu, care ținea de mitropolia de la Dunăre.

Și, în sfârșit, ultimul argument, care ne face să credem că teritoriul raialei Hotin a intrat sub jurisdicția bisericească a Mitropoliei Proilaviei abia în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, ni-l oferă analiza titulaturii ierarhilor acestei eparhii. Luând cunoștință de lista mitropoliților din scaunul Brăilei, întocmită de D. Russo (după părerea noastră cea mai documentată și mai bine întocmită), observăm că până la mijlocul secolului al XVIII-lea toți aceștia purtau titulatura de „mitropoliți ai Proilaviei și Tomarovului“ și doar când Daniil este investit cu titlu de mitropolit al Proilaviei, în 1751, apare și adaosul „al Hotinului“²³, deci, o dată cu trecerea acestui teritoriu sub supușenia lor.

În anul 1751 a fost făcută și prima încercare de a aduce olatul Hotinului sub rânduiala canonică a Mitropoliei Proilaviei. Cronica Ghiculeștilor arată: „În acest timp, mitropolitul Proilaviei a luat firman împărătesc ca să alipească ținutul Hotinului la eparhia sa și trecând prin Moldova, s-a dus într-acolo ca să strângă obișnuita dare de la creștini. Boierii pământeni însă, împreună cu mitropolitul Moldovlahiei și cu episcopii, știind că acel ținut era din vechime unit cu episcopia de Rădăuți, adică cu Moldova, au adus aceasta la cunoștința lui Constantin vodă Racoviță rugându-l cu stăruință să caute să dobândească alt firman, prin care cel dintâi să-și piardă puterea, ca fiind dat din greșeală.

Apoi domnul a stărui și a venit alt firman, în care se spunea că ținutul Hotinului să nu se desprindă de la eparhia Moldovei, ci să rămână unit cu ea, precum a fost și în timpurile

²² Loc rupt în document.

vechi. Mitropolitul Proilaviei, care era încă în părțile acelea, aflând ceea ce s-a întâmplat, a blestemat în biserică pe acei care au pricinuit aceasta, fără să se gândească cu puțină minte.

Așadar, fiind caterisit de marea biserică, a primit pedecapsa cuvenită²⁴.

Cronica nu specifică data și anul când a avut loc acest eveniment, însă arată că toate acestea s-au întâmplat în al doilea an de domnie al lui Constantin Racoviță, deci aproximativ la 1751. Numele mitropolitului, care a săvârșit această faptă, *Cronica Ghiculeștilor* de asemenea îl trece sub tăcere. D. Russo efectuând o documentare mai amplă îl identifică cu cel al mitropolitului Filotei. Stabilind care au fost mitropoliții Proilaviei și că Daniil de Side este ales în acest post la 1751 și nu la 1741, conform copiei actului patriarhiei, D. Russo îl identifică cu Filotei, care de la 1753 semna „Filotei fost al Proilaviei”²⁵.

Într-adevăr, în anul 1748 ieromonahul Filotei este ales mitropolit al Proilaviei de către sinodul patriarhiei din Constantinopol. Mitropoliții care au fost până la acesta, Ioanichie și Calinic, n-au avut niciodată pretenții de jurisdicție canonică față de raiaua Hotinului (nu există nici un document în acest sens) și nici nu au introdus în titulatura lor adaosul „al Hotinului”. Filotei este primul mitropolit al Proilaviei, care a intenționat să alipească olatul Hotinului. Dar pentru aceasta, în 1751, este caterisit de același sinod, care îl alesese mitropolit, din cauza cersei începute de el pentru jurisdicția asupra Hotinului²⁶.

Cronica ne arată clar că până la acel moment ținutul Hotinului se afla sub ascultarea Episcopiei Rădăuților, cum a fost din vechime, și că Filotei, mitropolitul Proilaviei, este primul care a vrut să schimbe această ordine.

O altă problemă peste care nu se poate trece cu vederea este și cea ridicată de Iustin Frațiman²⁷ și Ștefan Berechet²⁸. Astfel, bazându-se pe o serie de materiale din arhivele rusești, Iustin Frațiman afirma „că episcopia de Hotin a fost înființată ca o episcopie excepțională și anume numai pentru lipoveni, cu scop de a-i apropia pe ei de biserica ortodoxă răsăriteană”²⁹. Deci Iustin Frațiman și Ștefan Berechet, pornind de la ideea că episcopia Hotinului a fost formată inițial ca o episcopie lipovenească și apoi transformată în ortodoxă, susțin că prima mențiune documentară a ei este din 1755, iar primul episcop a fost Antim. Afirmațiile acestora se bazează pe gramota soborului de la Slava Rusa din Dobrogea, din 20 aprilie 1755, care conține următoarea informație: „Cu mila lui Dumnezeu, smeritul Amfim, arhiepiscopul întregii Pravoslaviei. Iubitorul de Dumnezeu episcop Theodosie al Cubanului și al Terecului. După harul, darul și puterea Preasfântului și începătorului de viață Duh... prin alegerea episcopilor, arhimandriților, egumenilor și întregul cler bisericesc, am ales pe acest evlavios episcop al Cubanului și a raialei Hotinului ca arhiepiscop ca să fie el mai mare episcop, supraveghetor și dregător al bisericii ortodoxe de rital grecesc al credinței ortodoxe, vechii tradițiuni bisericești velico-rosiene al întregii ortodoxii să împlinească locul părinților”³⁰. În afară de gramota de la Slava Rusa mai există încă două acte emise de Antim și anume două scrisori, adresate mitropolitului Moldovei, Iacov I Putneanu, una din 1755 decembrie 12, în care el vorbește despre sine și alta din 1756 iunie 30, în care arată starea morală a episcopiei sale și prezintă câteva date cu privire la lipovenii din Iași³¹. Însă la examinarea acestor trei acte se constată că atât activitatea lui Antim, cât și personalitatea sa nu au nimic comun cu trecerea olatului Hotin sub autoritatea bisericii proilaviene. Analiza gramotei sinodale de la Slava Rusa stârnește îndoieli în ce privește autenticitatea ei. Documentul este semnat de iconomul bisericii catedrale Matei Burchiu, preotul călugăr Iosip și de episcopul Teodosie al Cubanului și al Terecului³². Or, un act de asemenea gen ar fi trebuit să conțină în mod obligatoriu semnătura mitropolitului.

Analizând conținutul lui, vom trage următoarele concluzii. În primul rând, în document este pomenit un singur episcop, Teodosie al Cubanului și Terecului. În cazul în care s-ar fi

discutat despre toți ortodocșii din raiaua Hotinului, la ședința acestui sobor ar fi trebuit să asiste cel puțin un episcop al Mitropoliei Moldovei sau mitropolitul Proilaviei, dacă aceasta s-ar fi aflat în subordinea ei, fapt despre care nu se menționează. Mai mult, însuși Antim, în acest act este numit „episcop Anfim al Cubanului și a raiaiei Hotinului, ca să fie cel mai mare episcop, supraveghetor și dregător al bisericii ortodoxe de ritul grecesc al credinței ortodoxe, vechii tradițiuni bisericești velico-rosiene“, deci episcop numai al lipovenilor. În prima scrisoare către Iacov Putneanu el, de asemenea, nu amintește despre apartenența sa de la Biserica Ortodoxă. În scrisoarea a doua însă Antim menționează de două ori că a primit titlul de episcop de la Daniil, mitropolitul Proilaviei și de la Ghedeon, arhiepiscopul din Crimeea ³³. Dar în actul de investire de la Slava Rusa nu sunt menționați și nu se pomenește nimic despre aceasta, ceea ce denotă faptul că episcopul lipovenesc a folosit aceste nume numai pentru a-și legitima într-un fel investitura sa față de mitropolitul Moldovei, nici Daniil, nici Ghedeon neinvestindu-l. Din conținutul scrisorii reiese că locul de reședință al lui Antim era satul Vitreanca din pașalâcul Hotinului, de unde el îl ruga pe Iacov Putneanu să-i trimită răspuns la mesajul său. Încheind scrisoarea, Antim semnează „Smerenyi Anfim Arieepiscop Kubanskiy i Chotinski Ray Lipoven“. Iscălitura este cu litere latine, în afară de cuvântul *lipoven*, scris cu litere rusești. Semnătura demonstrează o dată în plus că Antim se vroia arhiepiscop numai al lipovenilor și nu al întregii populații din raia.

Activitatea acestui ierarh lipovenesc a îngrijorat Sinodul din Sankt-Petersburg. La cererea Sfântului Sinod, Colegiul Afacerilor Străine prezintă la 27 mai 1757 un raport în baza datelor furnizate de rezidentul rusesc în Turcia. Conform raportului, lipovenii într-adevăr au ales un episcop, pe care au încercat să-l hirotonească, adresându-se mai întâi unui arhiepiscop din Crimeea și arhierelui valah, dar aceștia n-au acceptat. În cele din urmă, Antim este hirotont „de mitropolitul grecesc Daniil, care trăiește pe Dunăre, în Țara Turcească, în mănăstirea așa numită Reni“ ³⁴. Dar informația respectivă este lipsită de adevăr. După acest raport, Colegiul Afacerilor Străine a trimis o serie de rezidenți, care s-au întâlnit cu reprezentanții lui Antim și ai mitropolitului Moldovei. Iacov Putneanu în privința hirotonisirii lui Antim de către Daniil declară: „Dar că mitropolitul grecesc din Brăilă pe acel dovedit amăgitor să-l fi hirotont ca arhiepiscop – aceasta nu e drept. Acest mitropolit Daniil este om învățat, constant și destoinic de orice cinste și lui îi este încredințată după bună cuviința lui această vestită eparhie și că dânsul să hirotonească pe acest amăgitor la această vestită arhi-episcopie – aceasta nici de gândit nu se poate fără binecuvântarea patriarhului, de fel mitropolitul nu poate hirotoni arhiepiscop“ ³⁵. În afară de aceasta, mitropolitul Moldovei a mai arătat că, într-adevăr, a primit de la acest pseudoepiscop două scrisori, precum și gramota de investire a lui, pe care o socoate falsă, deoarece, dacă ar fi fost originală, ar fi trebuit să fie scrisă în grecește. De aceea, mitropolitul a poruncit ca Antim să fie prins și adus la Iași, unde, ca unui pseudoepiscop, i se va rade barba, apoi va fi trimis în surghiun la ocele de sare ³⁶.

În cele din urmă, la 24 iunie 1757, Sfântul Sinod emite o nouă scrisoare, prin care cere mitropolitului Moldovei să ia măsuri în eparhia sa, ca să stăpânească arhieria lipovenească ³⁷.

Înșiruirea datelor documentare de mai sus demonstrează clar inconsistența concluziilor lui Iustin Frațiman și ale lui Ștefan Berechet și faptul că, nici într-un caz, Antim, acest pseudoarhiepiscop lipovenesc, nu poate fi socotit ca primul ierarh al Episcopiei Hotinului, care, după cum vom vedea, la acea dată nici nu era formată.

Revenim acum la evenimentul din anul 1751 și la descrierea lui făcută în *Cronica Ghiculeștilor*. Din relatarea cronicii se subînțelege că Înalta poartă dăduse un firman de alipire a pașalâcului Hotinului la Mitropolia Proilaviei. Autorul nu relatează din inițiativa cui a fost emis acest firman, dar credem că aceasta nu s-a făcut fără amestecul bisericii

patriarhale, care, bineînțeles, dorea să-și extindă influența sa asupra a cât mai multor teritorii. Însă momentul ales pentru acest scop n-a fost potrivit, deoarece în Țara Moldovei exista o opoziție a boierimii pământene față de greci și tot atunci scaunul Mitropoliei Moldovei este ocupat de energicul ierarh Iacov Putneanul, care, un an mai târziu, la 1752, va aduna un congres bisericesc la care se va hotărâ ca grecii să nu ocupe scaune mitropolitane sau episcopale. Văzându-se în fața unei opoziții atât de dârze, Patriarhia ecumenică a trebuit să renunțe la planurile sale.

În ceea ce privește anexarea canonică a Hotinului la Proilavia, cronicarul nu mai indică nimic, lăsându-ne să credem că, o dată ce a fost primit firmanul care l-a revocat pe cel dintâi, raiaua nu s-a dezlipit de eparhia Moldovei, rămânând în componența ei. Credem că încă vreo câțiva ani lucrurile au stat în acest fel. Tit Simedrea, la rândul său, afirmă că pașalâcul Hotinului n-a rămas sub jurisdicția Bisericii moldovene, dar nici nu a fost alipit la Mitropolia Proilaviei și că incidentul provocat de Filotei s-a stins printr-un compromis: înființarea unei eparhii proprii, cu rang de episcopie pentru raiaua Hotinului, data înființării acesteia plasând-o aproximativ între anii 1752 și 1758³⁸.

În baza materialului documentar tragem o serie de concluzii, deosebite de ale acestui autor. Primul act în care în titulatura mitropolitului Proilaviei apare adaosul „al Hotinului” datează din 1758 august 4. Acesta are următorul conținut: „Daniil, cu mila lui Dumnezeu, mitropolit Proilaviei, Tomarova, Hotinul și a toată marginea Dunărei și a tot Nistrul.

Iată au venit înaintea smereniei noastre acest de Dumnezeu temător bărbat anume Alexandru Ureche ierodiacon cu multă plecăciune cerșind darul preoției de la smerenia noastră. Deci, și noi pe amăruntul cercetându-l și prin dumnezeiască pravilă ispitindu-l a doua oară prin vrednica mărturie ce și-au adus de la părintele său cel dăhovnicesc protopopul Gavriil ot Hotin fiind hirotont ierodiacon de iubit fratele nostru chir Dosoftei episcopul Rădăușului l-am făcut preot desăvârșit aici la Schitul Nalt al Sfintei mitropolii noastre Hotinul unde se cinstește și se prăznuiește hramul Sfintei Prapadoamnei Paraschivei”³⁹.

Bazându-se pe acest document, Tit Simedrea emite ipoteza, conform căreia adaosul în titulatura proilavului ar demonstra că al doilea firman a rămas inoperant și că raiaua Hotinului ar fi ajuns o simplă anexă a mitropoliei Proilaviei și Tomaronului, așa cum plănuiise Filotei⁴⁰. Mai mult decât atât, în baza pasajului, care arată că Alexandru Ureche a fost făcut preot „la Schitul Nalt al Sfintei mitropolii noastre Hotinul”⁴¹, autorul încearcă să demonstreze că, de fapt, întocmitorul actului a greșit și în loc de mitropolie trebuie să se subînțeleagă Episcopia Hotinului, autorul astfel considerând că la acea dată episcopia era deja înființată.

Informațiile documentare de care dispunem și evoluția faptelor ne determină să tragem alte concluzii. În primul rând, însuși Tit Simedrea scrie că la învestirea în scaunul mitropolitan a lui Daniil titulatura Mitropoliei Proilaviei este „Sfânta mitropolie a Proilavului și Tomarovului”⁴². Deci la învestirea lui Daniil nu exista Episcopia Hotinului. Cronică însăși arată că Filotei a anexat ținutul la eparhia sa fără însă a-l transforma în episcopie, fapt neînregistrat, care, dacă ar fi avut loc, nu putea fi trecut cu vederea de cel ce consemna evenimentele. Lipsa în titulatura Mitropoliei Proilaviei a Hotinului demonstrează, din punctul nostru de vedere, că acesta n-a fost transformat în episcopie și a rămas în componența Mitropoliei Moldovei. Din alt punct de vedere, dacă la 1751 pașalâcul turcesc era trecut sub jurisdicția Proilaviei, atunci în gramota de investitură trebuia să fie amintit și mitropolitul Proilaviei, în cazul dat Daniil. O dovadă a faptului că la acel moment Hotinul continua să rămână sub autoritatea eparhiei moldave sunt și scrisorile adresate de către pseudoepiscopul lipovenesc Antim, care își avea reședința la Vitreanca, în raia, lui Iacov Putneanul, capul bisericesc al acestei regiuni. Dacă în acel moment Hotinul ar fi fost anexat la eparhia

dunăreană, atunci Antim ar fi trebuit să se adreseze către Daniil, conform legilor bisericești, lucru care însă nu s-a întâmplat.

În ceea ce privește interpretarea dată de Tit Simedrea actului din 1758, care susține că prin „Mitropolia Hotinului“ se subînțelege și „Episcopia Hotinului“, suntem de părerea că această expresie poate fi interpretată și în alt sens, de exemplu, ea putea să semnifice că atunci Hotinul făcea parte deja din Mitropolia Brăilei.

Din aceeași sursă aflăm că Alexandru Ureche a fost hirotonit ierodiacon de Dosoftei, episcopul Rădăușului, și hirotonit preot de Daniil. Aceasta ne face să presupunem că trecerea Hotinului de la o mitropolie la alta a avut loc într-un timp nu prea îndepărtat. Având în vedere faptul că Sfântul Sinod a alcătuit scrisoarea sa către Iacov Putneanul în legătură cu chestiunea lipovenilor la 24 iunie 1757 și că primul act în care la titulatura Proilavului se adaugă și „al Hotinului“ datează din 1758 august 4, suntem tentați să credem că anexarea Hotinului la Mitropolia Proilaviei a avut loc între aceste două date. O dată ce a fost anexat, acest ținut n-a devenit și episcopie, ceea ce rezultă dintr-un șir de izvoare documentare. Nu dispunem de nici o informație documentară din anii ce au urmat îndată după 1578 cu referire la viața bisericească din Hotin. Abia la 1765 octombrie 22 este emisă o carte a mitropolitului Daniil. În această carte de hirotonire mitropolitul este numit cu pompoasa titulatură „mitropolit al Proilaviei, Tomarovei, Hotinului, a toată marginea Dunării și a tot Nistrul și Ucrainei“ și se arată că a fost hirotonisit un Andrei „întâi ceteț, ipodiacon, ierodiacon și preot desăvârșit aicea la Sfânta mitropolia noastră a Hotinului, unde se cinstește și se prăznuiește hramul Sfeti Gligorie Bogoslovul și enorie i-am dat iar la Sfânta mitropolia noastră și voe i-am dat să boteze, să cunune ...“⁴³. Comparând actul respectiv cu acel din 1758, observăm că acest preot a fost hirotonit în toate treptele canonice numai de Daniil, fapt care demonstrează că biserica hotineană se afla sub jurisdicția lui. În actul din 1758, preotul Ureche este făcut ierodiacon de către Dosoftei Herescul, iar preot de către mitropolitul Proilaviei, aceasta având loc în perioada de trecere de la o mitropolie la alta. În act este repetată de câteva ori expresia „Mitropolia Hotinului“, al cărei sens ni se pare că este cel indicat de noi. În sfârșit, dacă la 1758, capul bisericesc al Proilaviei semna numai „Daniil mitropolitul Proilaviei“, acum semnătura lui este „Daniil mitropolit al Proilaviei, Tomarovei și Hotinului“. Probabil, la 1758, nefiind încă sigur pe situație, acesta n-a inclus în iscălitura sa și noua regiune anexată, cea a Hotinului; acum însă lucrurile clarificându-se, apare și acest adaos.

Tit Simedrea se contrazice când afirmă pe de o parte, că episcopia Hotinului a fost formată în jurul anului 1752, iar, pe de altă parte, arată că, potrivit sfintelor canoane, o eparhie nu poate fi lipsită de episcop mai mult de trei luni. Este cunoscut faptul că prima propunere de numire în scaunul episcopal din Hotin datează din anul 1765. Dacă acceptăm punctul de vedere al lui Tit Simedrea, atunci ar rezulta că episcopia Hotinului n-a avut episcop aproximativ 13 ani, lucru inacceptabil. Mai mult decât atât, Daniil, socotit drept cel mai însemnat cârmuitor al Mitropoliei Proilaviei⁴⁴, după părerea noastră, n-ar fi riscat să continue conflictul, din cauza căruia a fost eliberat din funcție predecesorul său, Filotei. Ne întrebăm dacă urmașul lui Filotei ar fi continuat conflictul chiar prin încălcarea canoanelor bisericești? Nu credem că acest lucru ar fi fost posibil. Rămânem la părerea că, după 1751, Hotinul a fost lăsat Moldovei, la 1758 a fost anexat la Mitropolia Proilaviei, iar la 1765 Daniil a format aici o episcopie.

Însăși scrisoarea, adresată la 1766 februarie 16 de către Daniil alesului său în scaunul episcopal hotinean, ne demonstrează că ideea înființării unei noi eparhii este mai nouă. Iată conținutul acesteia: „Prea Cucernicului între ieromonahi, al nostru părinte chir Neofit har în Domnul. Iată preasfinția episcopie a Hotinului te cheamă mire al ei cu voia lui Dumnezeu

gândește-te cum te-a propus Hotinul și ai făgăduit. De altminteră și eu ți-am răspuns că dacă este voia lui Dumnezeu, se face. Eu de atunci nu am dormit, ci am lucrat nu puțin ca să duc la capăt acest plan, și iată, cu voia lui Dumnezeu, a luat sfârșit întru numele tău cu voia preainălțatului domn și patriarh ecumenic cu Sfântul sobor al nostru al arhierilor și me-au dat două acte: unul sunodic și altul euconomastic, deosebit de al patriarhului pe numele sfinției tale și amândouă cu arghihal al prea sfințitului către puternicul nostru împărat, care să trăiască întru mulți ani. Mi-a dat și beratul, pe numele sfinției tale, care sinote sunt către mine, ca să am orice voie și îngăduire sinodicească și cea împărătească și, iată, îți trimit pe protopopul nostru chir Stanciu, cu această bună veste ca să te afle și să te aducă către locurile noastre.

Am și alt mitropolit, gata să te înaintăm în scaunul sfintei episcopii a Hotinului, dacă se va face, Amin.

Și aceasta să știi sfinția ta că pentru alta nimic nu am făcut decât că te-am socotit mai vrednic decât toți vechii mei ajutori; mai cinstit și mai venerabil, fiind în stare a păstori o turmă sufletească ca unul ce ești plin de grijă neadormit și harnic. Și scopul meu este acesta căutând numai pentru mântuirea sufletească și nu la bani.

Astăzi fătul meu, mi-a dat în mână douăzeci și două de pungi gata, însă eu, am zis mai sus, nu mă uit la cele de față. Până acum, până să aduc la capăt acest plan am cheltuit cinci pungi și jumătate. Eu mi-am făcut datoria după făgăduință și sfinția ta ești biruitor în scopul sfinției tale. Iată că fac epitrop pe dumnealui marele chir Hagi Spandoni și trimit actul sinodal în mâinile Sfinției tale și iată-l precum și catastiful curat al veniturilor și cheltuielilor episcopiei precum și cele ce mi s-au dat în mână.

Și dacă poți, fătul meu, aleargă și muncește <...>* Nu-ți da mâna, e ceasul potrivit ca să-mi răspunzi cu Domnul și să trăiești întru mulți ani fericit⁴⁵.

Limbajul și construcția scrisorii demonstrează că în ea nu este vorba de o simplă numire în postul de episcop. Din primele rânduri Neofit este numit „mire“ al episcopiei Hotinului și se subînțelege că între Daniil și el au mai avut loc contacte, după care primul mărturisește că „nu am dormit, ci am lucrat nu puțin ca să duc la capăt acest plan“. Oare pentru numirea unui episcop era nevoie de întocmirea și înfăptuirea unui plan? Apoi în scrisoare se subliniază ca Daniil pentru realizarea „planului“ a obținut acordul Domnului Țării Moldovei, două acte ale Sinodului patriarhal de la Constantinopol, acordul patriarhului și un berat de la Sultan. Nu credem că pentru numirea unui episcop ar fi fost nevoie de atâtea acorduri; probabil, în acest caz este vorba despre numirea unui nou episcop într-o episcopie nou-formată.

În continuare se menționează că pentru numirea noului ierarh a fost adus încă un mitropolit, iar Daniil a primit de la „fătul“ său douăzeci și două de pungi, din care pentru înfăptuirea planului fusese cheltuite deja cinci pungi și jumătate. Daniil scrie lui Neofit că până la venirea lui a fost numit epitrop marele retor chir Hagi Spandoni și că i-a trimis catastiful curat al veniturilor și cheltuielilor episcopiei. Dacă la acea dată ar fi existat Episcopia Hotinului, aceasta trebuia să aibă un epitrop care reprezenta puterea mitropolitului, și al cărui nume trebuia amintit, în cazul înlocuirii lui cu Hagi Spandoni. Deoarece marele retor a fost primul epitrop în noua eparhie, în act nu se amintește de numele altui epitrop. Același lucru îl putem spune și despre catastiful trimis lui Neofit, care, după cum se menționează, era curat. Dar dacă episcopia ar fi funcționat de mai mult timp, catastiful de venituri și cheltuieli trebuia să conțină o serie de consemnări referitoare la acestea. Deci actul în cauză este o dovadă a faptului că abia la această dată este formată o nouă eparhie, numită Episcopia Hotinului.

* Loc rupt în document.

În ceea ce privește personalitatea lui Neofit, acesta, după părerea lui N. Iorga ⁴⁶, trebuia să fie acel grec din Morea, doctorul Caracasi, care rezuma pentru școli gramatica lui Gazi și compunea versuri. Să fi fost vreun ucenic de al mitropolitului Neofit din Creta, care să-i fi dat numele de călugărie.

În momentul primirii scrisorii, ieromonahul Neofit era efimeriu la biserica Sfântul Gheorghe din București ⁴⁷. Câteva luni mai târziu, la 18 mai 1766, acest preot erudit mai primește o ofertă de la compania grecească din Sibiu, care îl chema în calitate de paroh în comunitatea lor. Această propunere a fost făcută la recomandarea lui Manase Eliade, răspunzător de școlile grecești din București la acea vreme ⁴⁸. Nu știm care a fost cauza, dar Neofit refuză înaltul post de episcop și alege propunerea companiei grecești din Sibiu. Probabil, din cauza că Hotinul era ocupat de turci și aici domnea o stare de nesiguranță, preotul grec alege Sibiu – un loc mai sigur. Cu această ocazie, la 20 martie 1767, Neofit este felicitat de către mitropolitul Ungro-Vlahiei, Grigorie, pentru noua sa situație ⁴⁹. Despre Neofit mai aflăm că la 15 noiembrie 1797 îi scria arhimandritului Partenie de la Curtea de Argeș, care ținea locul episcopului Iosif, despre faptul că după treizeci de ani de muncă la Sibiu vroia să se întoarcă în Țara Românească. A rămas însă tot la Sibiu, unde la 10 mai 1797 își făcea testamentul ⁵⁰.

Refuzul lui Neofit a repus în discuție candidatura, care ar fi trebuit să ocupe scaunul episcopiei nou-create. În cele din urmă, episcop de Hotin a fost ales Amfilohie, care, datorită eparhiei ce o păstora, este cunoscut ca Amfilohie Hotiniul. Faptul este consemnat într-o scrisoare de hirotonie, dată de acesta la 1767, prin care numea preot în satul Cerbiceni cu hramul Sfântului Neculai pe Grigorie. În această scrisoare, Amfilohie poartă titlatura de „Amfilohie, cu mila lui Dumnezeu episcop al Hotinului“, iar la sfârșit semnează „Amfiloh Episcop Hotin“ și aplică pecetea cu inscripția „† Smerit Amfiloh episcop Hotin“ ⁵¹. Informații referitoare la alegerea lui Amfilohie în funcția de episcop de Hotin găsim și în scrisoarea sa către arhimandritul Lavrei Pecersca, din 10 ianuarie 1768. Scrisoarea are următorul conținut:

„† Pre înălțatului și pre cinstitului și întru Presfântul Duh frati: pre cuviosului și de Dumnezeu ales: Întocma arhierieilor marelui arhimandrit al Sfintei și dumnezeiești și împărătești Lavire, Pecersky, chirio chir Zosima cu darul și mila lui Dumnezeu să se de.
† Pre înălțatului și precinstitului și întru Duhul Sfânt frati pre cuviosului și de Dumnezeu ales: întocma arhierieilor marelui arhimandrit al Sfintei și dumnezeiești împărăteștii Lavire Pecerskăi, a slăvitei cetății Kievului rugăm pre a tot puternicul și milostivul Dumnezeu și pre a lui nevinovată Maică; pre Pururea Fecioară Marie și pre cuviosul Antonie Theodosie Pecersky pentru buna liniște și pace ca să petreci sfinție ta sănătos și dupe cinstitul și luminatul tău trup să te învrednicească părței celor aleși cu pre cuvioșii și de Dumnezeu purtătorii părinți în veacul cel viitor.

Cu plecăciune scrie Amfilohie episcop al Hotinului ca vrând Dumnezeu și pre nume smeritul prin darul sfintelor moaște ce ne am învrednicit și eu, nevrednicul, a le săruta pre carele se află în sfintele peșteri ale Pecerskăi di m-au învrednicit și m-au cinstit cu darul arhieresc cu voie și cu știre; pre înaltului și preluminatului presfințitului Patriarh al Țarigradului, și a toată lumea prin mânila a trei sfinți arhieriei, adică preasfințitului mitropolit al Sevastiei chirio chir Ananie și preasfințitului mitropolit al Dristorului chirio chir Partenie; dimpreună și al Brăilei chirio chir Daniil stăpânul meu și mi-au încredințat această puțină eparhie di păstorie a roabei cetăți a Hotinului, întru care oae petrece dimpreună cu lupu și acum luând acest mare dar și fiind eu slab de chivernisăli întru care petrecem și mai înainte și încă fiind eparhie și datoare cu cincii mii de lei din trecutele vremi pentru birul stăpânitorilor și acum neavând nici o facere pentru cele ce se cuvine: arhieriești podoabe adică sfinte veșminte, am

năzuit la mila și ajutorul sfinției tale ca să te milostivești din cele ce vei hi având mai vechi vro mitră i trichele i veșminte i cu ce te va lumina Duhul Sfânt și pentru mila ce vei face milostivul Dumnezeu îți va da milă cerească iar noi vom avea datorie a pomeni pre cinstitul nume al sfinției tale la toate slujbele noastre. Săriu dar vom sluji poruncind cu al cărui bun dar și iubire de oameni i blagoslovenie Domnului să fie preste sfinția ta totdeauna și în veci. Amin. V(ă) let 1768 ghen(arie) 10. Iscălește: „Amfilohie episcop al Hotinului“. Scrisoare mai are un post-scriptumcu următorul conținut: „Mai înștiințez pe sfinția ta și mă rog că având noi după trup frati ci l-am dat acum cinci ani sunt acolo la zugrăvie în mănăstire în Pecerska la zugrăvie în școala mănăstirii și mă rog milii sfinției tale ca să nu-l trecu cu vedere, când vei lua sama a doară va fi învățat și va hi pomenirea sfinției tale“⁵².

Documentul dovedește că Amfilohie a fost ales episcop al Hotinului cu voia Patriarhului și hirotonit de trei mitropolii: Ananie al Sevastiei, Partenie al Dristorului și Daniil al Brăilei, numit de autor „stăpânul meu“, deoarece eparhia nou-creată a Hotinului era supusă Proilaviei. Examinând scrisoarea lui Amfilohie către Zosima, ne convingem o dată în plus că episcopia Hotinului este formată în jurul anului 1765. Observăm că pentru numirea lui Amfilohie ca episcop a fost îndeajuns acceptul Patriarhului. Dar în scrisoarea către Neofit se amintește de două acte sinodale, actul patriarhului, acceptul domnului Moldovei și beratul sultanului, aceasta însemnând, de fapt, că în scrisoarea din 1766 februarie 16 nu este vorba de o simplă numire în scaunul episcopal, ci de o încercare de formare a unei noi eparhii și de numirea lui Neofit în fruntea ei.

Apoi arhimandritului de la Pecerskaia Lavra i se aduce la cunoștință că episcopia este datoare „cu cincii mii de lei din trecutele vremi pentru birul stăpânilor“. Chiar de la începutul păstoricii sale Amfilohie s-a confruntat cu probleme fir anciane, dar, după cum s-a menționat, lui Neofit i s-a trimis catastiful de venituri și cheltuieli curat. Acest lucru ne conduce din nou la ideea că episcopia Hotinului, în acel moment, era la început de cale.

În sfârșit, Amfilohie cere lui Zosima „mitră i trichele i veșminte i cu ce te va lumina duhul sfânt“. În cazul în care episcopia ar fi existat din 1758, după cum afirmă Tit Simedrea, Daniil, chiar dacă n-ar fi fost numit aici episcop, s-ar fi îngrijit de înzestrarea cu cele necesare a noii eparhii, dar faptul că noul ierarh este nevoit să ceară ajutor de la Kiev demonstrează că noua episcopie era formată de foarte puțin timp.

O dată cu alegerea lui Amfilohie ca episcop, biserica din raiaua Hotinului forma o eparhie autonomă, atârânătoare de Mitropolia Proilaviei, din jurisdicția canonică a arhiepiscopiei de Constantinopol. Teritoriul acestei eparhii se întindea pe toată aria granițelor olatului Hotinului, ea avându-și reședința în târgul Hotin.

În baza celor menționate pot fi trase o serie de concluzii. Afirmățiile unor autori că Episcopia Hotinului a apărut o dată cu transformarea ținutului în raia turcească nu corespund adevărului. Informația documentară demonstrează clar că biserica din această zonă a rămas încă mult timp sub jurisdicția Episcopiei Rădăuțului. De asemenea este incorectă și afirmația, conform căreia primul episcop al Hotinului a fost Antim.

Prima încercare de a aduce sub ascultarea Mitropoliei Proilaviei biserica din olatul Hotinului este întreprinsă la 1751 de către mitropolitul Filotei. Acțiunea nu numai că n-a avut succes, dar, din cauza opoziției marii boierimi și a preoțimii, Filotei este demis din funcția sa. În locul lui este numit mitropolit Daniil, unul dintre cei mai energici oameni care au ocupat acest scaun.

În cele din urmă el își supunea eparhia Hotinului și, la 1758, este emis primul act, în care în titulatura mitropolitului Proilaviei apare adaosul „al Hotinului“. Din acest an putem vorbi de alipirea bisericii de la Hotin la Mitropolia Proilaviei, nu însă sub formă de episcopie.

Episcopia Hotinului este creată cu mult mai târziu, în fruntea ei fiind numit Neofit, episcopul bisericii Sfântul Gheorghe din București. Dar din cauza refuzului acestuia și a plecării lui la Sibiu la 1767, scaunul episcopiei de Hotin este ocupat de Amfilohie, un cărturar erudit al epocii. Păstoria sa a fost foarte grea și de scurtă durată. În schimb, a avut remarcabile realizări în plan cultural, a tipărit o serie de lucrări, fapt care l-a plasat printre oamenii de vază ai culturii românești din secolul al XVIII-lea.

NOTE

- ¹ D. Russo, *Studii istorice greco-romane. Opere postume*, vol. I, sub îngrijirea lui Constantin C. Giurescu, Ariadna și Nistor Camariano, Fundația pentru literatură și artă "Regele Carol II", București.
- ² Tit Simedrea, *Vechea episcopie a Hotinului*, în "Biserica Ortodoxă Română", an LXI, nr. 1-3, 1943.
- ³ S. Reli, *Raiaua Hotinului în timpul ocupației austriece și legăturile ei bisericești cu Episcopia Bucovinei 1788-1792* (Contribuții la istoria Episcopiei Hotin). Extras din revista teologico-bisericească "Candela", an XLI, nr. 1-3, Cernăuți, 1930.
- ⁴ Iustin Frațiman, *Studiu contributiv la istoria Mitropoliei Proilaviei (Brăilei)*, Chișinău, Tipografia soc. an. "Glasul Țării", Chișinău, 1923.
- ⁵ V. Pocitan, *Istoria Mitropoliei Proilaviei (Brăilei) și a vechii episcopii a Hotinului*, Tipografia seminarului Monahal Cernica, București, 1936.
- ⁶ N. Iorga, *Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea (1688-1821)*, Institutul de arte grafice și Editura "Minerva", București; N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, București, 1932.
- ⁷ Dan Dimitrie, *Cronica episcopiei de Rădăuți*, cu apendice de documente slavone originale și traduse și mai multe ilustrațiuni, Editura Fontului Religionar Gr. Or. al Bucovinei în Cernăuți, Viena, 1912.
- ⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, vol I-X, București, 1934.
- ⁹ Din tezaurul documentar sucevean, București, 1981.
- ¹⁰ Șt. Berechet, *Episcopia Hotinului*, în "Biserica Ortodoxă Română", seria II, an. 42, nr. 2, 1924.
- ¹¹ Const. N. Tomescu, *Diferite știri din Arhiva Consiliului eparhial Chișinău*, în "Arhivele Basarabiei", 1933.
- ¹² Veniamin Bărlădeanu, *Vechea episcopie a Hotinului*, în "Biserica Ortodoxă Română" seria III, an. L, nr. 6, 1932.
- ¹³ Veniamin Pocitan-Ploeșteanu, *op. cit.*, p. 2.
- ¹⁴ *Ibidem*, p. 3.
- ¹⁵ D. Russo, *Studii istorice greco-române. Opere postume*, vol. I, publicate sub îngrijirea lui Constantin C. Giurescu, Ariadna și Nestor Camariano, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, p. 247.
- ¹⁶ Veniamin Pocitan, *op. cit.*, p. 5-7; cf. N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, vol. II, Ediția a II-a, Editura Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice, București, 1932.
- ¹⁷ *Ibidem*, p. 40; A. Papadopol-Calimach, *Amfilohie Hotinul*, în "Revista pentru istorie Arheologie și Filosofie", an. III, vol. V, București, 1885, p. 320; Isidor de Onciul, *Fondul religionariu gr-or. al Bucovinei. Substratul, formarea, dezvoltarea și starea lui de față*, Tipografia concesională Arch. Silvestru Morariu-Andrievicu, Cernăuți, 1891, p. 11; Eusebie Popovici, *Istoria bisericească*, vol. II, Tipografia cărților bisericești, București, 1901, p. 455; N. A. Constantinescu, *Întinderea raialelor, cu deosebită privire la raiua Giurgiului*, în A.G.A., an. II (1910-1911), p. 57; Veniamin Bărlădeanu, *Vechea episcopie a Hotinului*, în „Biserica Ortodoxă Română” (în continuare B.O.R.), seria III, an. L, nr. 2, 1932, p. 114; N. Ciachir, *Basarabia sub stăpânire țaristă. 1812-1917*, Editura didactică și pedagogică, București, 1992, p. 17.
- ¹⁸ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. I-II, p. 96.
- ¹⁹ *Din tezaurul documentar sucevean*, p. 235, nr. 703, rez.
- ²⁰ Dimitrie Dan, *Cronica episcopiei de Rădăuți*, cu apendice de documente slavone originale și traduse și mai multe ilustrațiuni, Editura Fondului Religionar Gr. Or. al Bucovinei în Cernăuți, Viena, 1912, p. 35.
- ²¹ Idem, *Mănăstirea și comuna Putna*, Institutul de arte grafice „Carol Göbl”, București, 1905, p. 95, nr. 94, orig.
- ²² D. Russo, *op. cit.*, p. 255-285; V. Pocitan întocmind, de asemenea, o listă a mitropoliților Proilaviei dă pentru Meletie (1641-1649) în titulatură și adaosul „al Hotinului”, lucru socotit de noi imposibil, aceasta fiind probabil o eroare în traducere.
- ²³ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 643.
- ²⁴ D. Russo, *op. cit.*, p. 271.
- ²⁵ Tit Simedrea, *Vechea episcopie a Hotinului*, în B.O.R., an. LXI, nr. 1-3, 1943, p. 13-14.

²⁶ Iustin Frajiman, *Studiu contributiv la istoria Mitropolia Proilaviei (Brăilei)*, Tipografia soc. an. „Glasul Țării”, Chișinău, 1923, 369 p.

²⁷ Pentru această problemă, cf. articolele lui Șt. Berechet din B.O.R. pe anul 1924–1925, precum și articolele sale din „Luminătorul” pe anul 1924 și articolul său din “Revista societății istorico arheologice bisericești”, vol. XV (1924).

²⁸ Iustin Frajiman, *op. cit.*, p. 92.

²⁹ *Ibidem*, p. 61–63.

³⁰ Șt. Berechet, *Episcopia Hotinului*, în B.O.R., seria II, an. 42, nr. 2, 1924, p. 714–716, anexa III, IV.

³¹ *Ibidem*, p. 713–714.

³² Iustin Frajiman, *op. cit.*, p. 300–302.

³³ Șt. Berechet, *op. cit.*, p. 714–715, anexa V.

³⁴ Iustin Frajiman, *op. cit.*, p. 306.

³⁵ *Ibidem*, p. 306–307.

³⁶ *Ibidem*, p. 307.

³⁷ Tit Simedrea, *op. cit.*, p. 17–18.

³⁸ *Inscripțiuni după decalcuri luate de d-nu V. A. Urechia și aflate în depositul Fundațiunii Urechia din Galați*, în “Buletinul Fundațiunii Urechia”, an. I, nr. 1, p. 30.

³⁹ Tit Simedrea, *op. cit.*, p. 17.

⁴⁰ Const. N. Tomescu în lucrarea *10 ani de la reînființarea episcopiei Hotinului 1923–1933*, București, 1935, arată că „Schitul înalt este tot unul cu schitul Galați. Acest schit de călugări a fost înființat pe moșia boierului moldovean Iordache Bosie, dar este făcut probabil cu sprijinul negustorului din târgul Moghilăului de peste Nistru, care pe atunci era socotit ca făcând parte din Moldova, anume Ioan Galați, pentru care cuvânt se numește schitul Galați. Chiar după pustiirea acestui schit la finele secolului al XVIII-lea, mitropolitul Veniamin Costache binecuvântează pe preotul Zaicevschi ca să facă serviciul divin în biserica cu hramul Sfântul Gheorghe a schitului. Aceasta a fost o încercare din partea autorităților ca schitul să fie din nou locuit, fapt care însă n-a putut fi realizat”.

⁴¹ Tit Simedrea, *op. cit.*, p. 16.

⁴² Dan Dimitric, *Cronica episcopiei de Rădăuți*, p. 227–228.

⁴³ M. Păcurariu, *Basarabia, aspecte din istoria Bisericii și a neamului românesc*, Editura Mitropoliei Moldovei și Bucovinei, Iași, 1993, p. 36–37.

⁴⁴ Veniamin Bârlădeanu, *Vechea episcopie a Hotinului*, în B.O.R., seria III, an. L, nr. 6, 1932, p. 405–406.

⁴⁵ N. Iorga, *Contribuții la Istoria literaturii române în veacul al XVIII-lea și al XIX-lea*, în A.A.R., M.S.L., seria II, tom. XXVIII (1905–1906), p. 186.

⁴⁶ Tit Simedrea, *op. cit.*, p. 20.

⁴⁷ N. Iorga, *op. cit.*, p. 187.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 189.

⁴⁹ Veniamin Bârlădeanu, *op. cit.*, p. 407.

⁵⁰ Const. N. Tomescu, *Diferite știri din Arhiva Consiliului eparhial Chișinău*, în A.B., anul 5, nr. 3, 1933, p. 214–215.

⁵¹ Iustin Frajiman, *op. cit.*, p. 312, anexa nr. 11.

Valeriu POPOVSCHI

DESPRE CONSTITUIREA REPUBLICII DEMOCRATICE MOLDOVENEȘTI LA 2 DECEMBRIE 1917

Către sfârșitul anului 1917 mișcarea de renaștere și eliberare națională din Basarabia, spre deosebire de mișcările revendicative din celelalte teritorii românești înstrăinate, cum ar fi Ardealul și Bucovina, a intrat într-o fază cu totul specifică: la 2 decembrie al aceluiași an Sfatul Țării a proclamat statalitatea teritoriului dintre Prut și Nistru, altfel spus, a proclamat Republica Populară Moldovenească¹. Astfel, din ziua respectivă, Basarabia a devenit, după cum subliniază cercetătorul în probleme de drept Dumitru Grama, “stat suveran”², evident, “în cadrul Republicii Federative Democratice Ruse”³, formațiune statală, care, la acel moment, exista, conform părerii altor cercetători, Mitru Chițiu și Eudochia Ghițiu, “doar pe hârtie”⁴.

Proclamarea Republicii Moldovenești a fost unul din primii pași serioși și, trebuie să recunoaștem, curajoși, pe care Sfatul Țării i-a făcut în activitatea sa.

Acest eveniment a constituit, bineînțeles, o realizare de excepție a mișcării naționale din Basarabia, semnificând un prim pas în direcția desprinderii ținutului de Rusia. (“Mai departe legăturile cu Rusia au rămas numai formale”)⁵. Totodată, este necesar a menționa că apariția acestui stat a fost dictată mai mult de împrejurările politice ale timpului, decât de necesitatea istorică, deoarece teritoriul dintre Prut și Nistru era parte componentă a vechii Moldove, care la 1812 a fost ocupat în mod brutal de Rusia țaristă. Iată de ce faptul ca atare nicidecum nu poate fi legat de un ideal, spre care, chipurile, au tins de decenii basarabenii, după cum afirmă fără nici un suport unii istorici contemporani⁶. E imposibil să-ți imaginezi că un I.Pelivan, I.Buzdugan, P.Halippa sau A.Crihan, care aveau o înaltă conștiință românească, au luptat ani în șir pentru crearea unei republici aparte, știind că Țara e alături.

Nu întâmplător, Petre Cazacu califică formarea la 2 decembrie 1917 a Republicii Democratice Moldovenești drept un eveniment “important”, dar “trecător”, adevăratul ideal al basarabenilor fiind, în viziunea sa, unirea cu România. “Astfel, din oblate și apoi gubernie a imperiului..., – scrie el, – Moldova dintre Prut și Nistru, prin voința clară și hotărâtă a fiilor săi, în drumul spre unirea tuturor românilor, a luat de la 2 decembrie 1917 numele trecător de republică democratică moldovenească”⁷.

Firește, acest punct de vedere este împărțit și de mulți alți autori, mai precis de toți istoricii români onești, deoarece el e cel care, în fond, reflectă adevărul.

Evoluând pe fundalul evenimentelor din Rusia, mișcarea națională din ținut se conforma, evident, unor legități generale și atunci, când, la un anumit moment, celelalte teritorii naționale de la periferiile imensului Imperiu au început să se proclame republici democratice, Basarabia nu putea face excepție.

Nu încapă nici o îndoială că dacă în decembrie 1917 ar fi existat, măcar parțial, condiții pentru unire, liderii basarabeni n-ar fi ezitat s-o înfăptuiască⁸, evitând, astfel, faza legată de proclamarea, în pofida voinței lor, a celui de-al doilea stat românesc, adică a Republicii Democratice Moldovenești. Dar atunci astfel de condiții, interne și externe, n-au existat. Iată de ce e necesar a sublinia în cel mai serios mod, în pofida afirmațiilor lansate în ultimul timp de unii exponenți fideli ai școlii istorice sovietice⁹, că Republica Moldovenească, fiind creată mai mult de nevoie, nu are și nici nu poate avea nimic comun cu R.A.S.S.M., și R.S.S.M. formate de Moscova, respectiv, în 1924 și 1940, în scopuri politice, și nici cu actuala R.Moldova, iar

încercarea autorilor respectivi de a o folosi, de rând cu aceste republici, pentru a demonstra "continuitatea" în timp a "statalității naționale moldovenești" sau, după cum se exprimă Ion Țișcanu, "tradițiile ei seculare", nu este altceva decât o aberație¹⁰.

O altă cauză care a stimulat constituirea Republicii Democratice Moldovenești au fost pretențiile anexioniste ale Ucrainei față de Basarabia, înaintate încă din vara lui 1917¹¹. Era deci imperios necesar de a crea anumite structuri de stat, mai mult sau mai puțin eficiente, pentru a contracara un eventual atac din afară. Or, în pofida puternicii "mișcări de protest", pe care pretențiile respective "au generat-o în ținut"¹², și a eforturilor colosale depuse de reprezentanții Basarabiei pentru a ameliora situația¹³, statul ucrainean n-a dorit să renunțe la planurile sale anexioniste, amenințând în permanență provincia cu o agresiune militară¹⁴. Iată de ce, în contextul dat, ni se par curioase afirmațiile cercetătorului bucureștean Constantin Aldea, care într-o importantă lucrare istorică, apărută relativ nu demult, scrie că, în totalitatea lor, protestele vehemente ale basarabenilor și, în primul rând, "telegrama foarte categorică", trimisă în acel iulie 1917 la Kiev de către Comitetul Executiv Central Moldovenesc, au "obligat Rada centrală ucraineană să renunțe la tendințele ei expansioniste în Basarabia"¹⁵.

Destul de serioase au fost și motivele, care i-au determinat pe liderii basarabeni să proclame Republica Democratică Moldovenească "în componența Republicii Federative Democratice Ruse"¹⁶, iar faptul că, la acel moment, s-a procedat anume astfel, vorbește elocvent despre realismul, clarviziunea și prudența lor.

În primul rând, se pornea de la aceea că, în situația dificilă cauzată de prăbușirea Imperiului, când Centrul se afla în mare derută, crearea de republici libere, organizate benevol într-o veritabilă federație, era "unica cale"¹⁷ de salvare a democrației în această țară. Nici chiar instaurarea în octombrie 1917 a dictaturii bolșevice în Rusia nu i-a oprit pe liderii basarabeni să întreprindă pasul respectiv, deoarece ei gândeau, după cum se menționează și în literatură, "că bolșevicii sunt de azi pe mâine și, deci, nu se vor menține prea mult la putere"¹⁸.

Dar poate că principala cauză, care i-a determinat atunci pe liderii basarabeni să proclame Republica Moldovenească în componența proiectatei federații de state democratice în cadrul Rusiei a constituit-o prezența, masivă încă, a trupelor rusești (dintre ele o bună parte bolșevizate) pe teritoriul Basarabiei, trupe, care în caz de se adopta o altă decizie, să zicem, de rupere totală și imediată de metropolă, ar fi putut interveni prompt, punând în mare pericol întreaga mișcare de renaștere națională din ținut. Prin urmare, pasul întreprins a mai fost și o manevră tactică necesară.

Menționăm toate acestea pentru a arăta că proclamarea Republicii Moldovenești a avut loc în circumstanțe extrem de dificile, care îi periclitau chiar din start existența. "Adâncirea haosului și sporirea insecurității în întreg spațiul fostului imperiu, – scrie istoricul Gheorghe Cojocaru, – îndeosebi după lovitură bolșevică de stat din 25 octombrie/ 7 noiembrie 1917, au determinat deteriorarea bruscă a raporturilor economice și financiare între agenții economici și alunecarea rapidă spre un declin social-economic de proporții, afectând în egală măsură și Basarabia. Situat în spatele frontului român, de unde la mijlocul lunii decembrie a început demobilizarea masivă și dezorganizată a trupelor ruse, ținutul a fost cuprins de un val nimicitor de jafuri, crime și distrugerii în masă, periclitând însăși existența republicii"¹⁹. Iată de ce responsabilitatea "pentru asigurarea securității vieții locuitorilor și supraviețuirii statului"²⁰, ce și-o asumase în acel moment Sfatul Țării, era imensă.

Evidențiind în mod special aceste gânduri, Gheorghe Cojocaru mai precizează că, de fapt, o dată cu lovitură de stat bolșevică din octombrie 1917 de la Petrograd, ce a instaurat un regim dictatorial, a dispărut orice șansă de a se constitui proiectata federație de state democratice, care urma "să reunească pe principii benevole și egale teritoriile naționale din

cadrul fostului imperiu rus, proclamate republici, între care, ca membru egal cu celelalte state, și Rusia în frontierele sale naturale²¹.

E cunoscut faptul că Declarația Sfatului Țării cu privire la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești a fost adoptată în rezultatul unor mari și istovitoare discuții, ce s-au desfășurat pe parcursul zilelor de 1 și 2 decembrie 1917²², dar nu la ședința de inaugurare a înaltei instituții legislative basarabene din 21 noiembrie, după cum afirmă, spre marea noastră nedumerire, unii autori²³. Aceste discuții erau axate pe mai multe probleme, unele mărunte, neînsemnate, altele de principiu.

Bunăoară, discuții extrem de aprinse au fost purtate pe marginea chestiunii: cum să fie denumită republica – “Moldovenească” sau “Basarabeană”? Reprezentanții partidelor socialiste și ai minorităților naționale (K. Misirkov, V. Kurdinovski și alți adepți ai unor concepții perimate) susțineau cu toată tăria că ea trebuie să se numească “Basarabeană”²⁴, deoarece, în viziunea lor, nu exista, chipurile, “nici un temei istoric pentru a o numi Moldovenească”²⁵. La rândul lor, deputații majoritari, grupați în cadrul Blocului Moldovenesc, bazându-se pe argumente istorice, considerau că republica trebuie să se numească “Moldovenească”²⁶. Iată, în acest sens, doar un scurt fragment din cuvântarea lui Ion Pelivan, rostită în cadrul ședinței Sfatului Țării de la 1 decembrie: “Îl voi contrazice pe deputatul Misirkov și voi sublinia că republica trebuie să se numească «Moldovenească», și nicidecum «Basarabeană», din următoarele considerente: până la 1812 se numea «Basarabia» numai o treime din gubernia noastră – actualele județe Ismail și Acherman. Partea de mijloc și cea de nord a guberniei se numea Moldova. Guvernul țarist, anexând în 1812 la Rusia partea Moldovei ce se afla între Prut și Nistru, a trecut arbitrar denumirea de «Basarabia» și asupra celorlalte județe a acestei părți. Așadar, există un serios temei istoric pentru a denumi republica «Moldovenească». Denumirea republicii trebuie să reflecte numele poporului, care constituie pe acest teritoriu majoritatea populației. Altfel spus, la baza acestei denumiri trebuie să fie pus principiul național, nu cel geografic...”²⁷.

E semnificativ faptul că și unii deputați minoritari împărtășeau părerea Blocului Moldovenesc. Spre exemplu, reprezentantul minorității poloneze F. Dudkevici, încheindu-și cuvântarea, rostită în cadrul aceleiași ședințe de la 1 decembrie, a spus: “Împărtășesc indignarea firească a deputaților care apără Republica Moldovenească, după cum m-aș fi indignat și eu, dacă s-ar fi propus ca Republica Polonă să se numească Republica Privisla. Salut fierbinte Republica Moldovenească și exclam: Trăiască Republica Moldovenească!”²⁸.

Bineînțeles, am putea să ne oprim mult mai pe larg asupra acestor discuții. Considerăm însă că este mai important să prezentăm însăși Declarația cu privire la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești, care, în varianta sa finală, a fost adoptată, după cum se știe, în cadrul ședinței Sfatului Țării de la 2 decembrie 1917²⁹.

Iată textul integrat al acestui important document:

“Popor moldovenesc și popoare frățești din Basarabia!

Republica rusă se află în mare primejdie. Lipsa de putere în centru și anarhia din întreaga țară, care e istovită în fața dușmanului extern, amenință cu peirea statului în ansamblu.

În acest moment istoric amenințător unica cale de a salva Republica Democratică Rusă constă în organizarea și coeziunea popoarelor ei pe baza principiului autodeterminării național-statale. Bazându-se pe acest principiu, – în scopul instaurării ordinii de stat și pentru consolidarea cuceririlor revoluției, – Basarabia, în virtutea trecutului său istoric, se declară de acum înainte Republică Populară Moldovenească care intră în calitate de membru egal în drepturi în componența Republicii Federative Democratice Ruse unitare. Din acest moment și până la convocarea Adunării Populare a Republicii Moldovenești, alese în baza votului universal, egal, direct și secret, conform

sistemului proporțional, puterea supremă a Republicii Populare Moldovenești este Sfatul Țării, alcătuit din reprezentanții tuturor grupurilor organizate ale democrației revoluționare, ale unor etnii și ale organelor autoadministrării locale.

Puterea executivă în Republica Populară Moldovenească aparține Consiliului Directorilor Generali, responsabil numai în fața Sfatului Țării. În calitate de exponent al voinței etniilor care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldovenești, Sfatul Țării își pune ca scop:

I. Convocarea în timpul apropiat a Adunării Populare a Republicii Moldovenești, alese în baza votului universal, egal, direct și secret conform sistemului proporțional.

II. Trecerea tuturor pământurilor fără răscumpărare în mâinile poporului truditor pe baza principiului folosirii egalitare.

Din acest moment și până la elaborarea legii privind modalitățile acestei treceri, pentru a evita anarhia și jefuirea patrimoniului poporului, tot pământul fără excepții, neprelucrat prin muncă proprie, cu tot inventarul viu și mort, trece în administrarea comitetelor agrare, reorganizate pe baza principiilor democratice.

Sfatul Țării va elabora o instrucțiune amănunțită, care va determina exact, atât modalitățile de trecere a pământului în administrarea comitetelor agrare, cât și modul de folosire a lui.

Pădurile, apele, bogățiile subpământene, câmpurile experimentale, pepeniarele, plantațiile de sfeclă precum și viile și livezile moșierești, mănăstirești, bisericești și de apanaj și toate construcțiile din cadrul gospodăriilor individuale, care constituie patrimoniul întregului popor, trec în administrarea și sub controlul Comitetului Ținutul Agrar Principal al Republicii Moldovenești.

III. Organizarea producției și asigurarea egală a întregii populații cu produse alimentare și cu articole de primă necesitate, asigurarea și reglementarea lucrului muncitorilor și stabilirea la toate întreprinderile a zilei de muncă de opt ore și a controlului de stat asupra producției și a venitului pe teritoriul Republicii Moldovenești.

Elaborarea în prealabil a unui plan detaliat de acțiuni în legătură cu demobilizarea din armată și din industrie.

Pentru a evita ororile foametei și a urmărilor ei, Sfatul Țării va lua toate măsurile pentru a ara și a însămânța toate câmpurile libere din Basarabia.

IV. Organizarea unor alegeri corecte pe baza votului universal, egal, direct, secret și proporțional în organele autoadministrării locale în care încă nu au avut loc alegeri democratice și asigurarea funcționării corecte a acestora.

V. Consolidarea tuturor libertăților politice cucerite de revoluție: libertatea cuvântului, a presei, a credinței, a conștiinței, a asociațiilor, a adunărilor și grevelor, asigurarea inviolabilității persoanei și a locuinței, precum și instituirea de consilieri populari independenți și a unei judecăți drepte pentru toți.

VI. Anularea pentru totdeauna a pedepsei capitale pe teritoriul Republicii Moldovenești.

VII. Egalitatea deplină a tuturor naționalităților, care locuiesc pe teritoriul Republicii Moldovenești și garantarea pentru ele a autonomiei cultural-național-personale.

VIII. Organizarea pe scară largă a sistemului de învățământ pe baze autonome și naționalizarea deplină a școlii pentru toate etniile din Republica Moldovenească.

IX. Organizarea imediată a unităților militare național-teritoriale din originari din Basarabia pentru a apăra bunurile poporului de la distrugere în perioada demobilizării și pentru a salva ținutul de la ruina deplină și de anarhie.

X. Căutarea tuturor căilor posibile pentru încheierea imediată a păcii fără anexiuni și contribuții din oricare parte n-ar fi, pe baza autodeterminării depline a popoarelor și în înțelegere cu aliații și cu toate popoarele Republicii Federative Democratice Ruse.

Popor moldovenesc și popoare frățești din Republica Moldovenească!

În acest moment cumplit, când noi toți ne aflăm pe marginea prăpastiei, a anarhiei, a vărsării de sânge fratricid, a sărăciei, a foametei și a frigului, Consiliul Ținutal Suprem – Sfatul Țării vă îndeamnă să vă uniți în jurul Organului Ținutal Suprem și să depuneți toate eforturile pentru a lupta hotărât cu tot felul de dezordini și cu anarhia.

Sfatul Țării cheamă toate popoarele Republicii Moldovenești să susțină prin toate mijloacele și să apere activ Adunarea Constituantă din întreaga Rusie. Sfatul Țării îndeamnă poporul moldovenesc și toate popoarele frățești din Republica Moldovenească la munca fericită în comun și la construirea unei vieți noi pe bazele libertății, egalității și fraternității.

Numai astfel noi vom salva ținutul nostru și vom împiedica prăbușirea definitivă a patriei noastre comune – Marea Republică Federativă Democratică Rusă³⁰.

Aceasta deci este Declarația Sfatului Țării de la 2 decembrie 1917, calificată, în cel mai nereserios mod, de către istoricii sovietici moldovenii drept un document ce conținea, chipurile, “teze grandilocvente” “pentru a-i induce în eroare pe oameni...”³¹ În realitate însă în ea a fost schițată, în linii mari, politica internă și externă, pe care urma să o promoveze tânăra republică prin intermediul organului legislativ suprem al ei – Sfatul Țării și al celui executiv – Consiliul Directorilor Generali. După cum observăm, programul anunțat în Declarație, care este analizat și de către unii autori occidentali în lucrările lor³², prevedea: alegerea pe baza votului universal a Adunării Populare a Republicii Moldovenești și a organelor de administrare locală; transferarea egalitară și fără despăgubire a pământului în folosirea țăranilor; introducerea zilei de muncă de 8 ore la întreprinderi; consolidarea drepturilor și libertăților cucerite în timpul revoluției democratice (libertatea cuvântului, presei, confesiunilor, întrunirilor, grevelor etc.); anularea pedepsei capitale; asigurarea drepturilor minorităților etnice în cadrul unor autonomii culturale; naționalizarea învățământului; organizarea forțelor armate național-teritoriale; încheierea unei păci fără anexiuni și contribuții în înțelegere cu țările aliate și “cu toate popoarele Republicii Federative Democratice Ruse³³”.

Este important că în încheierea Declarației, Sfatul Țării făcea un apel către toți locuitorii republicii, indiferent de apartenența etnică, la unirea eforturilor în lupta cu dezordinea și fărădelegile ce cuprinsese societatea, înțelegând bine că această luptă trebuia începută de jos.

Evident, textul rezumativ al documentului în cauză imediat a fost adus (din inițiativa lui V.Cristi³⁴) la cunoștința noii conduceri, deja bolșevice, de la Petrograd³⁵, care s-a și grăbit să recunoască Republica Moldovenească³⁶, precum și Radei Centrale ucrainene, Cercului militar căzăcesc, Republicii de Ural, celei Musulmane (Tătărești)³⁷, iar la 6 decembrie 1917, după cum scrie Ion Inculeț, de ziua Sf.Nicolae, Declarația a fost “anunțată public” și în Basarabia³⁸.

Neinsistând și asupra altor detalii legate de subiectul abordat, vom mai evidenția, în sensul dat, doar un singur gând, după noi, esențial, expus de către Ion Inculeț în cunoscuta sa carte de amintiri, citată mai sus: “Această Declarație a Sfatului Țării, – scrie I.Inculeț, – ... mai este importantă și prin faptul, că Basarabia s-a proclamat Republică Democratică Moldovenească «sprijinindu-se pe trecutul său istoric». Or, «trecutul istoric» al Basarabiei era că această provincie făcea parte integrantă din Moldova lui Ștefan. Deci, tendințele Declarației erau clare, deși în ea se spunea că Republica Moldovenească «va intra ca părtașă cu aceleași drepturi în alcătuirea Republicii Federative Rusești»³⁹.”

De menționat că exact același lucru îl subliniază, apreciind Declarația de la 2 decembrie 1917, și Petre Cazacu. “Punctul principal și original al acestui act, – scrie el, – e cel în care

se spune că Basarabia s-a proclamat Republică Democratică Moldovenească «pe baza trecutului istoric»⁷⁴⁰

După cum se știe, peste numai câteva zile de la proclamarea Republicii Democratice Moldovenești a fost format și primul ei guvern. Discuțiile din parlament, privind formarea guvernului Republicii Moldovenești, s-au desfășurat în cadrul a două ședințe: din 5 și 7 decembrie 1917⁴¹.

La ședința din 5 decembrie a fost ales doar Președintele Consiliului Directorilor Generali. Această înaltă și responsabilă funcție i-a revenit lui Pantelimon Erhan, care și-a asumat, totodată, și postul de Director general al agriculturii⁴². E semnificativ că deputații au votat în unanimitate pentru candidatura lui Pantelimon Erhan, ea fiind propusă de către Președintele Sfatului Țării – Ion Inuceleț.

Ceilalți directori generali, membri ai guvernului, au fost aleși la ședința din 7 decembrie, mai bine zis, din noaptea de 7 spre 8 decembrie, căci, după cum reiese din procesul-verbal respectiv, ea a început la orele 2:50 a acelei nopți și s-a încheiat la orele 3:40 spre dimineață⁴³. În consecință, Director general de interne a devenit Vladimir Cristi; Director general al instrucțiunii publice – Ștefan Ciobanu; Director general de finanțe – Teofil Ioncu; Director general al căilor ferate, poștei, telegrafului și telefonului – Nicolae Bosie-Codreanu; Director general de război și marină – Teodosie Cojocaru; Director general al justiției și cultelor – Mihail Savenko; Director general al industriei, comerțului și muncii – Veniamin Grinfeld; Director general pentru relațiile internaționale (de externe) – Ion Pelivan⁴⁴.

Observăm deci că, în total, adică împreună cu Președintele Consiliului Directorilor Generali, au fost aleși 9 membri ai guvernului, deși la deschiderea respectivei ședințe, Pantelimon Erhan, prezentând lista cabinetului, anunțase că ea este compusă din 10 persoane⁴⁵. Probabil, numele Directorului general al controlului de stat, V.Podvinski, n-a fost citit din considerentul că proaspăt înființata Comisie de conciliere (iar în componența ei intrau proporțional reprezentanți ai tuturor fracțiunilor Sfatului Țării), care examina și aproba în prealabil fiecare candidatură înaintată la postul de Director general, în acest caz concret, încă nu reușise să-și spună definitiv verdictul.

Observăm, de asemenea, că nu a fost desemnat în mod special și un Director general responsabil de problemele culturii, ceea ce nicidecum nu înseamnă că acest important domeniu de activitate era desconsiderat. Presupunem că în situația creată, de problemele culturii urma să se ocupe (iar documentele confirmă că așa a și fost) Ștefan Ciobanu, dat fiind faptul că ele erau strâns legate de cele ale învățământului.

Important e că în cabinetul nou-format, în corespundere cu principiul reprezentării etnice, trei locuri din cele zece le-au revenit reprezentanților minorităților naționale, fapt menționat în mod special de către Pantelimon Erhan⁴⁶. Aceștia erau ucrainenii M.Savenko și V.Podvinski, și evreul V.Grinfeld.

Ce e drept, V.Podvinski și-a preluat funcția puțin mai târziu, considerent din care în mai multe lucrări istorice numele lui nici nu e menționat alături de ceilalți Directori generali⁴⁷, creându-se, astfel, falsă impresie că guvernul respectiv a fost alcătuit doar din 9 membri, dintre care numai 2 reprezentanți ai minorităților: M.Savenko și V.Grinfeld. Petre Cazacu, bunăoară, scrie în cartea sa literalmente următoarele: “În primul guvern al Republicii Democratice Moldovenești numai doi directori erau nemoldoveni: Savenko, ucrainean din grupul minorităților și Grinfeld, evreu din grupul socialist; toți ceilalți 7 erau moldoveni...”⁴⁸. Doar în cunoscuta lucrare a lui Gheorghe Andronachi *Albumul Basarabiei* este prezentată lista completă a primului Executiv basarabean, adică a tuturor celor 10 membri aleși ai lui⁴⁹, în timp ce în interesanta monografie a lui Gheorghe Cojocaru *Sfatul Țării. Itinerar*, citată mai sus, în locul celui de-al 10-lea Director general, V.Podvinski, e menționat,

inexact P.Ciumacenco, care n-a făcut inițial parte din acest Executiv, fiind numit în funcția de vicedirector general al agriculturii mai târziu⁵⁰. Dar cel mai curios este faptul că în cunoscutul volum de sinteză al lui Mircea Mușat și Ion Ardeleanu *De la statul geto-dac la statul român unitar* se afirmă că din cabinetul Erhan au făcut parte numai 7 membri⁵¹, ceea ce nicidecum nu corespunde adevărului. “La 8 decembrie 1917, – scriu autorii respectivi, citându-l eronat pe Ștefan Ciobanu, – a fost constituit Consiliul directorilor, ca guvern al Republicii Moldovenești, avându-l ca președinte și director al agriculturii pe P.Erhan, director pentru afacerile externe pe I.Pelivan, director pentru afacerile interne pe V.Cristi, la finanțe pe T.Ioncu, la treburile militare și marină pe T. Cojocar, la justiție și culte pe M.Savenco și la comerț și industrie pe V.Grinfeld”⁵²

Fără îndoială, toate aceste erori sunt regretabile, cert însă e că structura guvernului nou-proclamatei republici a fost stabilită, după cum era și de așteptat, în strictă corespundere cu prevederile “Regulamentului cu privire la administrarea Basarabiei”, adoptat de Sfatul Țării încă la 29 noiembrie 1917⁵³ – document ce a jucat un rol extrem de mare în viața tânărului stat moldovean, mai ales, la etapa constituirii sale.

De remarcat că nici în cadrul ședinței din 5 decembrie, când a fost ales Președintele Consiliului Directorilor Generali, și nici a celei din noaptea de 7 spre 8 decembrie, când au fost desemnați ceilalți membri ai guvernului, dezbateri aprinse pe marginea chestiunilor vizate nu s-au încins. Toate problemele au fost soluționate foarte operativ, aceasta explicându-se nu numai prin faptul că lista celor propuși în funcțiile respective a fost minuțios examinată și aprobată, în prealabil, de Comisia de conciliere a parlamentului, dar și prin aceea că în societatea basarabeană se acumulase o mulțime de probleme de cel mai diferit ordin, în soluționarea cărora trebuia de urgență să se implice anume Executivul.

La ședințele în cauză, în special, la cea din noaptea de 7 spre 8 decembrie, au răsunat doar scurte cuvinte de mulțumire din partea unor Directori generali proaspăt desemnați, printre care V.Cristi, M.Savenco, I.Pelivan ș.a. Ion Pelivan, spre exemplu, în succinta sa alocuțiune a spus: “Astăzi, când întreaga țară e cuprinsă de flacăra pojarurilor ... timpul vorbelor goale a trecut. A sosit vremea acțiunilor concrete. E necesar de a ne coordona întreaga noastră activitate pentru a salva plaiul natal de devastări și anarhie ... Cred că Directorii generali, susținuți de popor, își vor face în acest sens datoria până la capăt”⁵⁴.

Felicităndu-i, la rândul său, din tot sufletul pe “primii directori generali ai Republicii Moldovenești”, Președintele Sfatului Țării, Ion Inuleț, le-a urat să-și desfășoare activitatea cu multă dăruire de sine și curaj⁵⁵.

Chiar a doua zi, la 8 decembrie, Pantelimon Erhan, Președintele Consiliului Directorilor Generali, a informat agențiile telegrafice din Rusia despre crearea guvernului Republicii Democratice Moldovenești⁵⁶.

Opinia publică locală însă a fost informată despre componența primului guvern al Republicii Democratice Moldovenești abia la 14 decembrie 1917, când pe paginile ziarului “Sfatului Țării” a fost publicat un important Decret semnat de Pantelimon Erhan, în care erau enumerați toți membrii Consiliului Directorilor Generali, indicându-se și principalele puncte de program ale Executivului⁵⁷. În încheierea acestui document se sublinia că din momentul publicării lui “1. Toate instituțiile de stat, obștești și particulare ale țării, precum și toate organizațiile, în toate chestiunile care privesc ocârmuirea superioară a țării se adresează Directorului general respectiv prin cancelaria Consiliului Directorilor Generali; 2. Nici un fel de acte în sfera ocârmuirii administrative săvârșite fără sancțiunea Directorului general respectiv nu au nici un fel de putere; 3. Pentru toate actele săvârșite fără o asemenea sancțiune, Consiliul Directorilor Generali nu poartă nici un fel de răspundere”⁵⁸.

Este evidentă deci importanța decretului respectiv, el constituind una din primele acțiuni concrete ale Executivului basarabean, un prim pas în direcția realizării programului său de activitate.

De altfel, programul guvernului,⁵⁹ punctul principal al căruia era, bineînțeles, lupta cu dezordinile în masă, provocate, în marea lor majoritate, de unitățile militare rusești bolșevizate⁶⁰, care, în drum spre front sau întorcându-se din zona lui, traversau fără răgaz teritoriul Basarabiei⁶¹, suscită un interes aparte. Se poate afirma că pentru prima dată el a fost discutat în parlament la 13 decembrie 1917, când Pantelimon Erhan a făcut în fața deputaților o amplă dare de seamă despre începutul activității cabinetului, cerându-le susținerea, în primul rând, în lupta cu fărădelegile și dezordinea ce cuprinsese întreaga Basarabie și îndemnându-i să urgenteze pregătirea cadrului juridic necesar, pe care să se poată baza guvernul. Aceasta o confirmă în cartea sa și Petre Cazacu⁶².

Îată câteva extrase din respectiva cuvântare a lui P. Erhan, care, atât după conținut, cât și după felul cum a fost rostită, i-a cutremurat pe cei prezenți, ea semnificând, după cum menționează Gheorghe Cojocaru⁶³, neputința Consiliului Directorilor Generali de a face față împrejurărilor extraordinare: "În țară bântuie dezordinea și anarhia, ... iar guvernul nu dispune de mijloacele necesare pentru a face față situației", "E necesar de a întări cât mai urgent paza căilor ferate și a depozitelor de alimente", "Actualele structuri ale zemstvelor sabotează dispozițiile guvernului și de aceea e necesar de a urgenta crearea unei comisii a Sfatului Țării, care să elaboreze un proiect de reorganizare a zemstvelor", "Chiar la 10 verste de locul unde ne aflăm se incendiază case și se pradă, însă noi nu putem întreprinde, practic, nimic pentru a opri dezastrul" etc⁶⁴. La fel de alarmante erau și frazele din cuvântare, ce se refereau la acțiunile provocatoare ale Ucrainei vecine: "Ucraina întreprinde măsuri pentru a acapara floa din Marea Neagră și nu se știe cu ce vom rămâne noi", "Acest stat și-a asumat dreptul de a rechiziționa samovolnic tot felul de bunuri de pe teritoriul republicii noastre" etc.⁶⁵.

Bineînțeles, legislativul a încuviințat întru totul activitatea guvernului, acordându-i vot de încredere și promițându-i ajutorul necesar,⁶⁶ deși, în toiul discuțiilor extrem de aprinse ce se declanșase, unii deputați minoritari (K. Misirkov, V. Kurdinovski ș.a.) căutau mereu să sustragă atenția parlamentarilor de la problema de pe ordinea de zi și să-i antreneze în polemici interminabile despre rolul și autoritatea Sfatului Țării, despre denumirea corectă a republicii etc⁶⁷. E de remarcat că pe alocuri tonul discursurilor lor era extrem de violent, ei declarând deschis că nu sunt de acord cu politica promovată de actuala componență a Sfatului Țării, că nu acceptă ca republica să se numească "Moldovenească", ci "Basarabeană", fiindcă nu vor să fie moldoveni etc⁶⁸. De aceea și riposta ce li s-a dat, mai ales de către deputații I. Buzdugan și V. Prahnițchi⁶⁹, a fost pe măsură. La rândul său, Pantelimon Halippa, care conducea ședința, a fost nevoit să recurgă și la măsuri de alt ordin, lipsindu-l pe Misirkov de cuvânt atunci, când acesta și-a permis să declare, fără nici o remușcare de conștiință, că în Republica Moldovenească, creată, chipurile, din vina Sfatului Țării, bulgarii, pe care îi reprezintă, "sunt expuși pericolului șovinismului moldovenesc"⁷⁰. Chiar și faimoasa N. Grinfeld, ripostându-le celor alde Misirkov și Kurdinovski, a declarat prompt: "Sfatul Țării e o insuliță pe care se ține Basarabia și el va salva plaiul"⁷¹.

E de reținut că la ședința în cauză, oglindită în cel mai tendențios mod de către istoricii sovietici moldoveni⁷², s-a produs și o primă, neînsemnată încă, schimbare în cadrul guvernului: "din cauza bolii directorului de război Cojocaru, cu conducerea departamentului războiului au fost însărcinate ajutoarele sale – Osoianu, Secară și Pântea"⁷³. Cu o adevărată situație de criză însă cabinetul Erhan se va confrunta puțin mai târziu, pe la sfârșitul lunii decembrie 1917, din cauza disensiunilor cu privire la oportunitatea apelării la ajutorul armat

din exterior, iscate între unii membri ai săi⁷⁴. Ea va și duce, în cele din urmă, la înlocuirea, în ianuarie 1918, a acestui cabinet cu guvernul condus de D.Ciugureanu⁷⁵.

Evident, după formarea Republicii Democratice Moldovenești, au început anumite reorganizări administrative și în teritoriu. Aceste reorganizări însă s-au dovedit a fi puțin eficiente pentru consolidarea organelor locale ale puterii de stat, care, în principiu, erau reprezentate (dacă nu luăm în considerare multitudinea de consilii și comitete apărute haotic în diferite localități basarabene în procesul emancipării naționale din 1917 și nici zemstvele, care își continuau și ele activitatea în județele ținutului, îndeplinind, practic, funcții similare cu ale organelor oficiale)⁷⁶ de aceleași structuri de pe timpul țarismului și al revoluției democratice rusești. Pe de altă parte, situația încordată de atunci nici nu permitea efectuarea unor schimbări mai radicale în ceea ce privește crearea de noi organe locale ale puterii de stat. Practic, totul s-a redus la aceea că funcționarii vechi din organele administrative locale au fost, pur și simplu, impuși să depună jurământ Sfatului Țării și tinerii Republicii Democratice Moldovenești. Aceasta o confirmă și Ion Inculeț, care scrie în cartea sa de amintiri următoarele: “Imediat după formarea Guvernului, au fost numiți comisarii județeni și celelalte autorități județene și comunale. De fapt, lucrurile se petreceau altfel. Toți comisarii județeni și toate autoritățile locale numite încă de Guvernul rus, jurau credință Sfatului Țării, depunând astfel la dispoziția organului suprem al Basarabiei puterea și autoritatea ce o dețineau de la Statul rus, iar Guvernul Republicii îi confirma în funcțiile lor ca deținători ai puterii și autorității izvorâte de la Republica Democratică Moldovenească”⁷⁷.

E clar deci că lipsa acută de personal instruit a și constituit cauza principală, ce a determinat, la acel moment, forurile conducătoare ale Republicii Moldovenești să păstreze cadrele vechi în structurile administrației publice locale. De aici și greutățile enorme pe care le întâmpinau Sfatul Țării și guvernul basarabean în teritoriu, în sensul că administrația locală se împotriva cu înverșunare oricăror schimbări, ea “nefăcând față, – după cum menționează, pe bună dreptate, Gheorghe Cojocar, – cerințelor timpului”⁷⁸. Mai mult decât atât: pe alocuri, în special, în județul Cetatea-Albă, această administrație nu numai că “nu făcea față cerințelor timpului”, ci, “profitând de slăbiciunea tânărului stat moldovenesc... urmărea chiar scopul dezintegrării Basarabiei”⁷⁹. După cum se știe, deja la 16 decembrie 1917, apoi și la 16 ianuarie 1918, zemstva județului respectiv, dominată de reprezentanți ai populației minoritare, s-a pronunțat pentru alipirea teritoriului dat la Ucraina⁸⁰ și numai grație reacției prompte a Chișinăului, precum și poziției intransigente a consilierilor moldoveni și germani, conjugate cu acțiunile armatei române sosite în Basarabia la invitația puterii legale, această intenție murdară a putut fi curmată⁸¹.

De menționat că proclamarea la 2 decembrie 1917 a Republicii Democratice Moldovenești a fost întâmpinată cu mare entuziasm de populația Basarabiei. “Proclamarea republicii (Moldovenești – *V.P.*) și alegerea primului ei guvern, – scrie, spre exemplu, “tefan Ciobanu, – au fost întâmpinate cu aprobarea unanimă a populației basarabene. Numeroase telegrame de felicitare și adevărate soseau din toate colțurile țării...”⁸².

Era firească, desigur, și pe deplin explicabilă această bucurie a basarabenilor. Totodată, e necesar de subliniat că oamenii se bucurau nu atât de formarea ca atare a republicii, cât de destrămarea sângerosului Imperiu, de libertățile și drepturile pe care le-au obținut, de faptul că au scăpat, vorba lui Ion Buzdugan, de “crunta și îndelungata ocupație țaristă”⁸³.

Iată, spre exemplu, ce scrie în amintirile sale Ion Inculeț despre bucuria și entuziasmul ce cuprinsese mulțimea de oameni, adunați la mitingul de la 6 decembrie 1917, desfășurat la Palatul Sfatului Țării din Chișinău cu ocazia proclamării Republicii Democratice Moldovenești: “La amiaza acestei zile, Palatul Sfatului Țării era plin de o lume voioasă, compusă din deputați,

moldoveni, moldovence, străini animați de clipele istorice ce se desfășurau. La ora 1 se oficiază în capela Palatului, în moldovenește, un serviciu divin de arhiereul vicar Gavriil. După Te-Deum, toată lumea se coboară în curtea Palatului, unde în față erau înșirate oștirile moldovenești, un escadron din armata poloneză și o unitate din armata ucraineană. Eu am citit Declarația dintru întâi în fața oastei moldovenești, pe urmă în fața unităților străine, dar prietene. După aceasta... a urmat defilarea trupelor... Moldovenii noștri păseau cu mândrie înaintea sub umbrirea tricolorului, care i-a adunat pe pământul țării lor iubite. Pe urma lor au trecut polonezii cu steagul lor alb-roșu în frunte. Muzica cânta și publicul se bucura de această rară priveliște pe care a hărăzit-o cerul poporului moldovenesc. Solemnitatea s-a terminat. Moldovenii din Basarabia au avut încă o zi frumoasă⁸⁴.

Și-au exprimat bucuria cu prilejul formării Republicii Democratice Moldovenești și consilierii zemstvei din Bolgrad, expediind pe 14 decembrie 1917 la Chișinău următoarea telegramă de felicitare: "...Comitetul permanent al zemstvei din Bolgrad, aflând despre proclamarea Republicii Moldovenești și fiind convins că numai astfel poate fi asigurată fericirea fără de margini a Basarabiei, inclusiv și a raionului subordonat zemstvei din Bolgrad, a hotărât în plenul său să exprime... tinerii republici sincerile sale felicitări și urări de înflorire pentru binele și fericirea tuturor etniilor din Basarabia"⁸⁵.

La 17 decembrie 1917 are loc adunarea meseriașilor și micilor negustori din Chișinău, care, de asemenea, salută crearea Republicii Democratice Moldovenești. În rezoluția expedită pe adresa Consiliului Directorilor Generali, meseriașii și micii negustori, între altele, declarau: "... 1) Ne proclamăm supuși credincioși ai Republicii noi Moldovenești; 2) Fără nici un fel de discuții ne supunem tuturor ordinelor Consiliului Directorilor Generali al Republicii Moldovenești și tuturor persoanelor numite de el..."⁸⁶.

De remarcat că și reprezentanții minorităților naționale din Basarabia au salutat evenimentul în cauză. Astfel, reprezentantul minorității armenice P.Bejbeuk-Melikov, luând cuvântul în cadrul ședinței Sfatului Țării din 9 decembrie 1917, a spus: "...Noi, armenii din Basarabia, fiind încredințați că Sfatul Țării... va da garanții minorităților naționale și va promova în viață principiile libertății, egalității și fraternității,... suntem gata să apărăm cu pieptul eforturile lui de a salva ținutul de la peire și distrugere, și cuprinși de cele mai înalte sentimente, exclamăm: Trăiască Republica Populară Moldovenească și organul ei suprem Sfatul Țării"⁸⁷. Profitând de ocazie, P.Bejbeuk-Melikov a considerat necesar să mai menționeze în cuvântarea sa că el de la bun început a susținut ideea, ca republica să fie denumită "Moldovenească" și nu "Basarabeană", "deoarece aceasta era vreaa moldovenilor ca reprezentanți ai populației băstinașe din ținut"⁸⁸.

Chiar și unele soviete din provincie, din anumite motive, i-au felicitat "pe muncitori, soldați și țărani"⁸⁹ cu ocazia constituirii R.D.M., cel din Chișinău, bunăoară, făcând-o la 6 decembrie 1917⁹⁰.

Însă, cu adevărat de neuitat, poate fi considerată ziua de 7 decembrie 1917, când tânăra Republică Moldovenească a fost salutată și de o comisie a țărilor aliate, printre ele și România, sosită în Basarabia cu scopul de a analiza situația politică, precum și pentru a rechiziționa alimente pentru front. Informând opinia publică basarabeană despre acest important eveniment, ziarul "Ardealul", ce apărea la Chișinău sub îngrijirea lui Onisifor Ghibu, sublinia următoarele: "O delegație a României, Franței, Angliei și Americii, vizitând la 7 decembrie (1917--V.P.) orașul Chișinău a socotit de cuviință să se înfățișeze, -- firește, în chip neoficial, -- și la Sfatul Țării, spre a-l hiritisi în legătură cu proclamarea Republicii Moldovenești. Delegația se alcătuiă din 7 membri și anume: colonelul francez Henry, colonelul român Ghenădescu, domnii Lucașevici și Balamace, englezul Smitt și 2 americani. Republica

Moldovenească a fost salutată prin colonelul francez Henry și colonelul român Ghenădescu, care și-au arătat dorința să vadă cât mai repede organizate puterile țării spre binele neamului moldovenesc și a tuturor noroadelor republicii. În numele Sfatului Țării, președintele Ion Inculeț a salutat sosirea aliaților pe pământul liber al noii republici latine... Delegația a mai fost salutată de către deputații Buruiană, Cijevschi, precum și de Buzdugan, care în încheierea cuvântării sale a exclamat: "Trăiască sora noastră Franța! Trăiască sora noastră România! Trăiască Anglia, Trăiască America!". Delegației i s-a făcut din partea tuturor deputaților cele mai călduroase ovații"⁹¹.

După cum vedem, documentul citat e destul de concludent, el relatând, de rând cu alte documente și materiale similare (inclusiv cu cele ce reflectă activitatea desfășurată în 1917–1918 la Chișinău a consulului Franței P.Sarret, a atașatului ei militar, colonelul d'Albiat, a reprezentanților regelui și guvernului României pe lângă guvernul basarabean, D.Zamfirescu și maiorul G.Lucașevici etc.), și despre o anumită recunoaștere internațională a R.D.M.⁹². De altfel, unii autori, acordând problemei în cauză o atenție deosebită, consideră că "prima recunoaștere internațională a Republicii Democratice Moldovenești autonome a fost din partea Ucrainei"⁹³. În general însă abia peste o lună de la proclamarea R.D.M., la 2 ianuarie 1918, organele abilitate ale ei au expediat și pe adresele principalelor cancelarii europene telegrame oficiale, anunțându-le despre constituirea în cadrul Republicii Federative Democratice Ruse a tânărului stat moldovean⁹⁴.

Așadar, în baza celor expuse mai sus, pot fi trase următoarele concluzii. Proclamarea la 2 decembrie 1917 a Republicii Democratice Moldovenești a constituit o realizare deosebită a mișcării de renaștere națională din Basarabia din perioada respectivă, semnificând un prim pas în direcția desprinderii ținutului de Rusia.

Totodată, e necesar a sublinia că apariția acestui stat a fost dictată mai mult de conjunctura politică a timpului, decât de necesitatea istorică, deoarece mișcarea națională din Basarabia evolua pe fundalul evenimentelor din Rusia și se supunea unor legități specifice. Din acest considerent, faptul ca atare nu poate fi legat de un ideal, spre care, chipurile, au tins de decenii basarabeni, după cum afirmă astăzi unii autori din Republica Moldova.

În ceea ce privește Declarația propriu-zisă, adoptată de Sfatul Țării în acea zi istorică, ea constituie un document de excepție al timpului, care reînvie în memoria noastră unul dintre cele mai importante momente, legate de lupta românilor basarabeni pentru afirmarea lor națională.

NOTE

¹ Arhiva Națională a Republicii Moldova (în continuare A.N.R.M), fond 727, inv.2, dosar 21, partea 1, ff.72–72, verso, 74.

² Dumitru Grama, *Evoluția statutului juridic al Basarabiei în anii 1812–1918*, în "Revistă de istorie a Moldovei", 1994, nr. 2, p. 67.

³ *Ibidem*.

⁴ Vezi: Eudochia Ghițiu, Mitru Ghițiu, *Sfatul Țării: etape de constituire și de activitate*, în "Cugetul", 1998, martie, p. 54.

⁵ Ion Inculeț, *O revoluție trăită*, Chișinău, 1994, p.119.

⁶ Vezi: Petre P.Moldovan, *Moldovenii în istorie*, Chișinău, 1993; Vasile Stati, *Istoria Moldovei în date*, Chișinău, 1998 etc.

⁷ Petre Cazacu, *Moldova dintre Prut și Nistru. 1812–1918*, Chișinău, 1992, p.318.

⁸ Sunt de-a dreptul senzaționale, în această ordine de idei, concluziile făcute de istoricul Gheorghe Negru într-un articol publicat recent pe paginile revistei „Destin românesc”: în pofida opiniei încetățenite de ani de zile în istoriografia națională, conform căreia discuțiile publice privind necesitatea unirii Basarabiei cu România s-au inițiat, chipurile, abia după proclamarea independenței Republicii Democratice Moldovenești, autorul, în baza unor documente noi, depistate în Arhivele Naționale ale României, demonstrează că, în cele mai mici

detalii, strategia unirii ținutului cu Țara a fost elaborată încă în august-septembrie 1917 în cadrul unor întruniri deschise, organizate de militarii moldoveni din garnizoana or. Odesa, cu participarea a numeroși delegați din partea organizațiilor militare moldovenești din Sevastopol, Nikolaev, Herson, Ekaterinoslav și Novogheorghievsk. (Vezi: Gheorghe Negru, *Militarii moldoveni și unirea Basarabiei cu România*, în "Destin românesc", 1999, nr. 1, p. 9-14).

⁹ Vezi: V.E. Andrușceac, P.P. Bârnea, P.A. Boiko, N.A. Ciaplăghina, I.I. Jarkuțki, V.P. Platon, N.D. Rusev, A.Iu. Skvorțova, K.V. Stratievski, P.M. Șornikov, N.P. Telnov, V.I. Țaranov, *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, Chișinău, 1997, p. 159, 181, 195 etc.

¹⁰ Vezi mai amănunțit despre subiectul în cauză: Ion Șișcanu, *Istoria ca erzaț ideologic*, în „Arena politicii”, ianuarie 1998, nr. 4 (16), p. 19.

¹¹ Vezi: *Arhivele Naționale ale României*, București, fond persoanal "Ion Pelivan", dos. 349, f. 1-38; A.N.R.M., fond 67, inv. 1, dosar 8, ff. 82-83; Дмитро Дорошенко, *Історія України (1917-1923)*, том I, *Доба Центральної Ради*, Ужгород, 1932, p. 383; Mitru Ghițiu, *Basarabia și pretențiile teritoriale ale Radei Centrale ucrainene (1917 - martie 1918)*, în „Cugetul”, 1992, nr. 2, p. 21-30.

¹² "Pe parcursul jumătății a 2-a a lunii iulie 1917, serie Gh. Negru, a avut loc o serie de adunări de protest, organizate de Partidul Național Moldovenesc și de către alte organizații moldovenești, de reprezentanții partidelor și ai organizațiilor social-politice din Basarabia întruniți de comisarul gubernial ad-interim V. Cristoi, de Sfatul deputaților soldați și ofițeri moldoveni din Odesa, de Comitetul Executiv al Sfatului deputaților soldați și ofițeri moldoveni din districtul militar Odesa și de pe frontul românesc, de Comitetul Executiv Central al Sfatului deputaților soldați și ofițeri moldoveni, de organizația basarabeană a Partidului socialiștilor-revoluționari, de evreii din Chișinău etc." (Vezi: Gheorghe Negru, *Crearea și începutul activității Sfatului Țării în lumina unor noi documente* în "Revista de istorie a Moldovei", 1997, nr. 3-4, p. 22.).

¹³ Gheorghe Negru în articolul său prezintă amănunte și în acest sens. (Gheorghe Negru, *Op. cit.*, p. 20-24).

¹⁴ După cum se știe, chiar și după unirea Basarabiei cu România, guvernul ucrainean, care pretindea la teritoriul provinciei, a trimis guvernului de la București câteva note de protest. (Vezi: Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *Unirea Basarabiei și a Bucovinei cu România. 1917-1918. Documente*, Chișinău, 1995, p. 221-222, 229-248; *Basarabia și basarabenii*, Culegere. Alcătuitori: Mihai Aduge și Alexandru Furtună, Chișinău, 1991, p. 258-264; Aurel Karețki, Adrian Pricop, *Lacrima Basarabiei. Culegere de documente*, Chișinău, 1993, p. 30, 111-125).

¹⁵ Constantin Aldea, *Pagini dintr-o istorie zbciumată. Basarabia până în anul 1920*, București, 1993, p. 113.

¹⁶ A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dos. 21, partea 1, f. 74.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ Eudochia Ghițiu, Mitru Ghițiu, *Op. cit.*, p. 54.

¹⁹ Gheorghe E. Cojocar, *Întegrarea Basarabiei în cadrul României. 1918-1923*, București, 1997, p. 26.

²⁰ *Ibidem*, p. 27.

²¹ Gheorghe E. Cojocar, *Sfatul Țării. Itinerar*, Chișinău, 1998, p. 58, 59; Idem, *Întegrarea Basarabiei în cadrul României, 1918-1923*, p. 25.

²² A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 1, ff. 62-68; 72-72 verso.

²³ Vezi: Mircea Iosa, *Marea unire din 1918*, în „Destin românesc”, 1997, nr. 4, p. 4.

²⁴ A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 1, f. 63.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ *Ibidem*, f. 63-63 verso.

²⁷ *Ibidem*, f. 63 verso.

²⁸ *Ibidem*, f. 64.

²⁹ *Ibidem*, f. 72-72 verso; f. 74-75.

³⁰ *Ibidem*, ff. 74-75. Vezi, de asemenea: *Arhivele Naționale ale României*, București, fond personal "Ion Pelivan", dosar 361, f. 1-10; dosar 373, f. 1.

³¹ Vezi: Д.И. Антонюк, С.Я. Афтенюк, А.С. Есауленко, «Сфатул Цэрий» – орган антипопуляр, Кишинэу, 1984, p. 58, 59.

³² Vezi: Catherine Durandin, *Histoire des Roumains*, Paris, 1995, p. 219.

³³ A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 1, f. 75.

³⁴ *Ibidem*, f. 72 verso - 73.

³⁵ *Ibidem*, f. 76 verso.

³⁶ Vezi: V.E. Andrușceac, P.P. Bârnea ș.a., *Istoria Republicii Moldova din cele mai vechi timpuri până în zilele noastre*, p. 159. Filiala Arhivelor Naționale ale României, Iași, fond personal "Vasile Harea", dosar 38 f, fila 2421-2422. După cum se menționează însă în literatură, recunoașterea R.D.M. de către Rusia sovietică n-a fost

altceva, decât o înșelăciune, “deoarece în perioada imediat următoare aceasta nu numai că nu a mai recunoscut autonomia și individualitatea Basarabiei, dar i-a contestat chiar dreptul la existență... acționând prin forță politică și armată, pentru a o reintroduce în componența statului sovietic”. (Constantin Aldea, *Op. cit.*, p. 139).

³⁷ Vezi: *Arhivele Naționale ale României*, București, fond personal “Pan Halippa”, dosar 35, f. 1-2; fond personal “Ion Pelivan”, dosar 513, f. 1; A.N.R.M., fond 727, inv. 2., dosar 21, partea 1, f. 76 verso; Șt.Ciobanu, *Unirea Basarabiei*, Chișinău, 1993, p.202; Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *Op.cit.*, p. 120.

³⁸ Ion Inculeț, *Op. cit.*, p.120.

³⁹ *Ibidem*, p.119.

⁴⁰ Petre Cazacu, *Op. cit.*, p. 317.

⁴¹ Vezi: A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 1, ff. 92–93 verso; 94–95 verso. Probabil, din greșeală în cartea lui Pan Halippa și A.Moraru se afirmă că guvernul R.D.Moldovenesci a fost format la 9 decembrie 1917. (Vezi: Pantelimon Halippa, Anatolie Moraru, *Testament pentru urmași*, Chișinău, 1991, p.74).

⁴² A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 1, f. 93 verso.

⁴³ *Ibidem*, f. 94, 95 verso.

⁴⁴ *Ibidem*, f.94–94 verso; fond 919, inv. 2, dosar 2, partea 1, f. 22; Filiala Arhivelor Naționale ale României, Iași, fond personal “Vasile Harea”, dosar 38 f., f. 2433.

⁴⁵ A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 1, f. 94.

⁴⁶ *Ibidem*.

⁴⁷ Vezi, spre exemplu: Petre Cazacu, *Op. cit.*, p. 318; Ștefan Ciobanu, *Op. cit.*, p.180; Ion Inculeț, *Op. cit.*, p. 121; Pantelimon Halippa, Anatolie Moraru, *Op. cit.*, p. 74; Anton Moraru, Ion Negrei, *Anul 1918: ora astrală a neamului românesc*, Chișinău, 1998, p.64 etc.

⁴⁸ Petre Cazacu, *Op. cit.*, p.318.

⁴⁹ Vezi: Gheorghe Andronachi, *Albumul Basarabiei*, Chișinău, 1933, p.145.

⁵⁰ Vezi: Gheorghe E. Cojocaru, *Sfatul Țării*. Itinerar, p. 61.

⁵¹ Vezi: Mircea Mușat, Ion Ardeleanu, *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, 1983, p. 563.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 1, f. 57–58 verso; dosar 60, f. 25–26; dosar 65, f.15–17.

⁵⁴ *Ibidem*, dosar 21, partea 1, f. 94 verso.

⁵⁵ *Ibidem*.

⁵⁶ Vezi: Ștefan Ciobanu, *Op. cit.*, p.181; Ion Calafeteanu, Viorica-Pompilia Moisuc, *Op. cit.*, p. 124.

⁵⁷ Vezi: “*Sfatul Țării*”, 1917, 14 decembrie.

⁵⁸ *Ibidem*.

⁵⁹ Istoricul Paul Cernovodeanu caracterizează programul guvernului Erhan drept un document în care “s-a căutat aplicarea principiilor revoluționare ale epocii, adică soluții radicale” pentru rezolvarea problemelor cu care se confrunța, la moment, Basarabia. (Vezi: Paul Cernovodeanu, *Basarabia. Drama unei provincii istorice românești în context politic internațional. 1806–1920*, București, 1993, p. 148).

⁶⁰ Cercețărul Mitru Ghițiu subliniază în mod special că, exceptând Basarabia, în celelalte regiuni naționale ale fostului imperiu țarist un astfel de comportament criminal al soldaților armatei ruse nu se observa. (Vezi: Mitru Ghițiu, *Rolul factorului extern în unirea Basarabiei cu România în 1918*, în “*Revistă de istorie a Moldovei*”, 1993, nr. 4, p. 29).

⁶¹ Acțiunile devastatoare ale soldaților ruși luase, la acel moment, o amploare atât de mare, încât Ion Nistor a fost nevoit să menționeze în cartea sa următoarele: “Bande nesfârșite de soldați ruși de pe frontul român inundau Basarabia pentru a comite aici jaf, pradă și asasinat de tot felul...” (Vezi: Ion Nistor, *Istoria Basarabiei*, Chișinău, 1991, p. 279).

⁶² Petre Cazacu, *Op. cit.*, p. 321.

⁶³ Gheorghe E. Cojocaru, *Op. cit.*, p. 61.

⁶⁴ A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 1, f. 112 verso – 113 verso.

⁶⁵ *Ibidem*, f.113–113 verso.

⁶⁶ Din partea Blocului Moldovenesc hotărârea în acest sens a fost citită de Vasile Țanțu (A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 1, f. 114).

⁶⁷ Vezi: A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 1, f. 114 verso – 115 verso.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ *Ibidem*, f. 116 verso – 117.

⁷⁰ *Ibidem*, f. 114 verso.

⁷¹ *Ibidem*, f. 116.

⁷² Vezi, spre exemplu: A.C.Есауленко, *Социалистическая революция в Молдавии и политический крах буржуазного национализма (1917-1918)*, Кишинэу, 1977, p. 151-152; Д.И.Антоноук, С.Я.Афтенюк, А.С.Есауленко, А.А.Завгур, Н.Д.Ройтман, Д.Е.Шемяков, *Победа Советской власти в Молдавии*, “Moscow”, 1978, p. 226-227 etc.

⁷³ Petre Cazacu, *Op. cit.*, p. 321.

⁷⁴ A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 2, f. 187 verso – 189; Petre Cazacu, *Op. cit.*, p. 339-340.

⁷⁵ A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 2, f. 204 verso, 210.

⁷⁶ Spre regret, istoricul Anton Moraru comite o greșeală, afirmând în lucrarea sa *Istoria românilor. Basarabia și Transnistria. 1812–1993* (Chișinău, 1995, p.180) că deja în 1918 zemstvele basarabene au fost lichidate, „deoarece nu mai corespundeau noilor condiții de dezvoltare a provinciei”. După cum demonstrează însă Gheorghe Cojocaru, aceste importante organe de autocărmuire din ținut și-au încetat definitiv activitatea tocmai “la sfârșitul anului 1925”. (Vezi: Gheorghe E.Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României. 1918–1923*, p. 83). Mai există și părerea că zemstvele în Basarabia au fost desființate în 1924. (Vezi: Ion Agrigoroaici, Gheorghe Palade, *Basarabia în cadrul României întregite. 1918–1940*, Chișinău, 1993, p. 77).

⁷⁷ Ion Inculeț, *Op. cit.*, p. 122.

⁷⁸ Gheorghe E. Cojocaru, *Integrarea Basarabiei în cadrul României. 1918-1923*, p. 58.

⁷⁹ *Ibidem*, p.26.

⁸⁰ Vezi: Ștefan Ciobanu, *Op. cit.*, p.57–58; 194–196.

⁸¹ Despre faptul cum a devenit zemstva județului Cetatea Albă dominată de reprezentanți ai minorităților naționale relatează același Șt.Ciobanu: “Compusă aproape exclusiv din elemente străine neamului românesc, în cele mai multe cazuri venite din Rusia și stabilite aici, și completată cu “elemente democratice” din unitățile trecătoare ale armatei (ruse–V. P.) descompuse, această zemstvă a devenit un fel de citadelă a centralismului și rusificării. Cu tot “democratismul” ei, ea se opunea mișcării naționale moldovenești... și la orice fel de autonomie”, (Ștefan Ciobanu, *Op. cit.*, p. 57).

⁸² Vezi: Ștefan Ciobanu, *Basarabia: populația, istoria, cultura*, Chișinău, 1992, p. 69; Idem, *Unirea Basarabiei*, p. 56.

⁸³ A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 1, f. 73.

⁸⁴ Vezi: Ion Inculeț, *Op. cit.*, p. 120.

⁸⁵ Vezi: Ștefan Ciobanu, *Unirea Basarabiei*, p. 188; И.Левит, *Движение за автономию Молдавской республики (1917г.)*, Кишинэу, 1997, p. 289.

⁸⁶ Ștefan Ciobanu, *Op. cit.*, p. 193.

⁸⁷ A.N.R.M., fond 727, inv.2, dosar 21, partea 1, f. 97-97 verso; dosar 101. f.81; Ștefan Ciobanu, *Op. cit.*, p.189–190.

⁸⁸ A.N.R.M., fond 727, inv. 2, dosar 21, partea 1, f. 97; dosar 101, f.81.

⁸⁹ *Известия Кишиневского совета рабочих и солдатских депутатов*, 1917, 8 decembrie.

⁹⁰ *Ibidem*.

⁹¹ “Ardealul” (Chișinău), 1917, 10 decembrie.

⁹² Vezi unele detalii în acest sens: Constantin Aldea, *Op. cit.*, p.139–140; Dumitru Grama., *Op. cit.*, p. 67 etc.

⁹³ Constantin Aldea, *Op. cit.*, p. 139.

⁹⁴ Vezi : *Arhivele Naționale ale României*. București, fond personal “Ion Pelivan”, dosar 513, f.1.

Vladimir BRĂNZĂ

DEZVOLTAREA BAZEI TEHNICO-MATERIALE A SISTEMULUI OCROTIRII SĂNĂTĂȚII ÎN LOCALITĂȚILE RURALE (1945-1985)

Gradul de profesionalism al cadrelor, nivelul de dezvoltare a bazei tehnico-materiale constituie pilonii de bază pentru funcționarea eficientă a tuturor subdiviziunilor infrastructurii sociale, inclusiv a celei de ocrotire a sănătății.

Cercetarea acestor subiecte prin prisma evoluției lor concrete în condițiile specifice ale R.S.S.M. pe parcursul a cca jumătate de secol poate scoate în evidență multe nuanțe politice și ideologice foarte semnificative în ceea ce privește caracterul real al sistemului sovietic de ocrotire a sănătății. Appreciate într-un context istoric mai larg, ele pot deveni argumente destul de ponderabile privind esența în ansamblu a acestui sistem social.

Cel de-al doilea război mondial a adus prejudicii enorme domeniului ocrotirii sănătății în R.S.S.M. Suma totală a pagubelor materiale în domeniul respectiv a alcătuit 106,3 mln rub., iar în cel farmaceutic – 14,1 mln rub.¹ Din 427 unități profilactice de lecuire, care funcționau la începutul războiului, 81,2% au fost distruse sau jefuite².

O dată cu retragerea trupelor germane din Basarabia, au plecat și mulți funcționari din aparatul administrativ, inclusiv din medicină. Temându-se de represalii, au părăsit teritoriul republicii și un număr considerabil de specialiști calificați. În mijlocul populației se răspândeau în masă bolile infecțioase. Ajutorul medical era acordat de puținii specialiști care nu părăsise republica și de medicii militari din componența trupelor sovietice. Se creau de urgență puncte de ajutor medical³.

În 1945 numărul de unități staționare de acordare a ajutorului medical alcătuita 136, în anul 1946 - 163, iar în 1947 - 183 de unități, numărul de paturi constituind corespunzător, 7484, 8055 și 8700⁴. De menționat că în republica noastră, preponderent agrară în care aproape nu era dezvoltată industria, țărănimea alcătuiind partea majoritară a populației, cei mai mulți medici se aflau în orașe.

În aprilie 1944 își reia activitatea Comisariatul Norodnic de Ocrotire a Sănătății, (transformat ulterior în Ministerul Ocrotirii Sănătății), iar în iunie - Direcția principală farmaceutică a R.S.S.M.

La 21 august 1943, C.C.N. al U.R.S.S. și C.C. al P.C.(b) din toată Uniunea au adoptat o hotărâre specială: "Cu privire la măsurile urgente în vederea refacerii economiei în regiunile eliberate de sub ocupația germană". Acest document a determinat direcțiile și modalitățile procesului de restabilire a economiei naționale a R.S.S.M.

În condiții foarte grele R.S.S.M. a început munca de lichidare a urmărilor nefaste ale războiului asupra economiei, în general, precum și asupra ramurii ocrotirii sănătății, în special.

În luna mai 1944 C.C. al P.C.M.(b) adoptă hotărârea "Cu privire la amenajarea rețelei medico-sanitare în regiunile eliberate ale republicii", în fața organelor de partid raionale, orașenești fiind înaintată sarcina de a restabili în termeni cât mai reduși rețeaua medico-sanitară și de a lichida urmările războiului în domeniul respectiv⁵.

Problemelor ocrotirii sănătății li s-au acordat o importanță primordială și la prima plenară postbelică a C.C. al P.C.(b)M. (25-27 iulie 1944). La plenară s-a subliniat că sarcina prioritară a Comisariatului Norodnic pentru Ocrotirea Sănătății, a organelor județene, orașenești și raionale de partid era de a întreprinde măsuri urgente pentru lichidarea tifosului exantematic în raioanele și orașele republicii⁶.

Aceleași organe pentru ocrotirea sănătății urmau să asigure în timpul cel mai apropiat restabilirea și lărgirea rețelei de instituții medicale, menținerea lor în ordine, precum și să ia măsuri în vederea asigurării lor cu utilaje și personalul medical necesar⁷. Astfel, datorită măsurilor întreprinse, către 1 ianuarie 1945, în republică existau deja 100 de instituții spitalicești cu o capacitate de 5105 paturi, 274 puncte de felcerie și obstetrică, care acordau primul ajutor medical populației. Către sfârșitul anului 1945 în republică numărul spitalelor atingea cifra de 127, cu o capacitate de 7 mii paturi⁸.

Cu începere din 1946 populația republicii participă la îndeplinirea planului cincinal de restaurare și dezvoltare a economiei naționale. Pentru a scoate economia republicii din impas era nevoie de eforturi extraordinare în condiții extrem de grele. În perioada cincinalului postbelic (1946-1950) dezvoltarea sistemului ocrotirii sănătății purta, în principal, un caracter de restabilire a acestei ramuri. Au fost date în exploatare noi spitale și dispensare. De exemplu, în anul 1947 au început să funcționeze 220 policlinici-ambulator, 18 dispensare și puncte de lecuire a tuberculozei, 2 ambulatorie pentru copii. În acest an existau 1250 paturi de obstetrică, comparativ cu 80 paturi în 1940⁹.

În anii următori au fost luate o serie de măsuri organizatorice, ce aveau drept scop ridicarea nivelului de acordare a ajutorului medical populației. Dar în pofida măsurilor luate, ramura medicinii în republică se dezvoltă anevoios. O mare îngrijorare trezea nivelul de asigurare tehnico-materială a acestei ramuri, mai ales în mediul rural. Foarte jos era nivelul culturii sanitare a populației.

A crescut rata mortalității infantile. În 1950, de exemplu, numărul copiilor decedați la 1000 de nou-născuți a fost de 119,8¹⁰. Acest fenomen se datora, în mare măsură, și condițiilor precare, în care aveau loc nașterile, precum și diferitelor boli infecțioase, răspândite în rândurile populației.

Starea de lucruri a rămas aceeași și în anul 1957. În satele Ciorăști și Vărzărești din r-nul Nisporeni, de exemplu, jumătate din nașteri au avut loc la domiciliu. O cauză era și indiferența personalului medical, care nu-și dădea stăruința să convingă femeile însărcinate să nască în condiții de staționar, moașele nu se bucurau de autoritate printre femeile gravide, toate acestea făcând să crească lipsa de încredere a populației față de serviciile medicinii locale. Putem chiar afirma că în acea perioadă populația se confrunta cu fenomenul selecției naturale¹¹.

Serviciile sanitaro-epidemiologice nu exercitau un control riguros asupra funcționării normale a instituțiilor de obstetrică. Sub orisice nivel era organizat controlul bacteriologic al personalului și încăperilor, majoritatea dintre acestea fiind adaptate la condițiile nașterii¹².

Desigur, de această stare a lucrurilor purtau vina într-o anumită măsură și factorii de decizie locali, dar principala cauză era situația precară a economiei naționale. La plenara din septembrie 1957 a C.C. al C.C. al P.C.M. s-a menționat importanța contribuției colhozurilor, situația cărora, din punct de vedere economic, era mai bună, la întărirea bazei tehnico-materiale a sistemului de ocrotire a sănătății în mediul rural. Colhozurile în perioada anilor 1954-1958 au construit cu mijloacele proprii cca 250 de spitale și instituții medicale pentru copii¹³.

În anul 1955 Sovietul Miniștrilor al R.S.S.M. a adoptat o hotărâre, prin care obliga Ministerul Sănătății al R.S.S.M. să ia măsuri în vederea extinderii posibilităților spitalelor rurale de sector și a interzis deschiderea altor spitale de acest tip¹⁴. Aceasta se putea realiza pe calea sporirii numărului de paturi și comasării spitalelor mici. Ca rezultat, numărul spitalelor de sector cu o capacitate de 10-15 paturi s-a micșorat de 2 ori.

În urma comasării raioanelor în republică spitalele raionale au fost transformate în spitale de sector și a crescut numărul spitalelor cu o capacitate de 50 de paturi și mai mult¹⁵.

Se dezvoltă rețeaua de farmacii. În 1940 ea era alcătuită din 130 farmacii și 53 puncte farmaceutice, care au fost distruse în perioada războiului în întregime.

Deja în 1945 au fost restabilite 54 de farmacii, dintre care 27 la sate¹⁶. Către sfârșitul anului 1945 rețeaua farmaceutică a republicii cuprindea 76 de farmacii, 150 de puncte farmaceutice, 2 magazine de articole sanitare și igienă, un laborator de control și analiză, un depozit farmaceutic central¹⁷.

În orașele Soroca și Bălți existau 2 depozite farmaceutice interraionale, care se ocupau cu distribuirea medicamentelor, iar în or. Chișinău – întreprinderea farmaceutică "Farmaco".

În perioada anilor 1946-'50 în republică au fost date în exploatare 42 de farmacii, dintre care 37 în localitățile rurale. Realizarea medicamentelor și a altor articole de medicină populației și instituțiilor curative și profilactice în 1950 a crescut de 3 ori în comparație cu anul 1945¹⁸.

În anii primului cincinal postbelic numărul de farmacii în republică a sporit cu 55,3%, în localitățile rurale cu 78,7%, iar al punctelor farmaceutice de 6 ori¹⁹.

În anul 1955 rețeaua farmaceutică a atins nivelul de până la război – în republică funcționau 134 farmacii, inclusiv 90 în mediul rural, și 1126 puncte farmaceutice²⁰. Către finele anului 1955 rețeaua farmaceutică a livrat mărfuri în sumă de 66,7 mln rub., comparativ cu 38,3 mln rub. în anul 1950 sau cu 12,9 mln rub. în 1945²¹. La întreprinderea "Farmaco"

din Chișinău în acest an au fost fabricate preparate farmaceutice în sumă de 2,6 mln rub. în anul 1955²².

Totuși ritmurile de dezvoltare a rețelei farmaceutice rămâneau în urmă în comparație cu necesitățile crescânde ale populației. De exemplu, în anul 1958, dacă în medie pe republică o farmacie deservea 21,7 mii de oameni, apoi în unele raioane (Fălești, Ungheni, Călărași, Soroca) o farmacie deservea în medie până la 50-67 mii de oameni²³.

Ameliorarea situației în economie a făcut posibilă lărgirea și perfecționarea rețelelor raionale de ocrotire a sănătății. În 1959 din 34 spitale raionale unul avea o capacitate de 200 paturi, 9 – de 150, 20 – de 100 și 4 – de 75 paturi²⁴.

Treptat s-a dezvoltat și rețeaua sanatorială-curativă din republică. Numărul de locuri în sanatorii în anul 1946 era de 575, în 1951 - de 650, iar în 1959 – de 1510 paturi²⁵. În 1959 în sanatoriul moldovenesc "Sergheevka" este deschisă o filială pentru lecuirea copiilor, care au suferit de poliomielită²⁶, cu o capacitate de 140 locuri.

În satul Hârjăuca, r-nul Călărași, în baza spitalului balneoterapeutic a fost deschis sanatoriul balnear "Moldova Sovietică", cu o capacitate de 150 paturi²⁷.

Drept rezultat al măsurilor luate, mortalitatea în republică a scăzut până la 6,6 oameni, la 1000 de locuitori, în comparație cu 10,1 oameni în anul 1951, iar mortalitatea infantilă – până la 58 copii la 1000 de nou-născuți, comparativ cu 111 copii în anul 1951²⁸.

În primul an al cincinalului al VII-lea (1959) asistența medicală acordată populației continuă să se îmbunătățească. Numărul de paturi în instituțiile medicale crește, în comparație cu anul 1958, a crescut cu 1245 unități sau cu 6,5%. Numărul copiilor în creșe și grădinițe s-a mărit cu 2000, adică cu 10%²⁹.

Totuși, deși indicatorii erau, în principiu, pozitivi, în dezvoltarea rețelei medicale în republică existau și anumite neajunsuri. Nu ajungeau paturi pentru bolnavii de tuberculoză, atât în spitale, cât și în sanatorii, de asemenea, paturi, pentru bolnavii de boli nervoase. Instituțiile medico-sanitare erau prost asigurate cu cadre medicale. Dacă în medie în U.R.S.S. la 1000 de locuitori reveneau 17,3 medici, apoi în R.S.S.M. doar 12,3³⁰.

S-au înregistrat multe cazuri letale din pricina diferitelor boli infecțioase, mai ales în rândurile copiilor. Nu toți copiii aveau posibilitate de a frecventa creșele și grădinițele, în unele colhozuri nu existau bucătării pentru copii.

În instituțiile medicale sătești lucrătorii activau în condiții nocive. Aceasta se referă, în primul rând, la cabinetele de radiografie, spălătorii, blocurile alimentare³¹. În 1959 sub nivel era asigurarea cu medicamente a instituțiilor medico-sanitare, nu ajungeau termometre, seringi, penicilină, preparate hormonale.

În perioada anilor 1957-1960 în republică au fost aduse 325 aparate de radiografie, majoritatea fiind instalate în spitalele rurale. Totodată, fusese distribuite doar 70 ventilatoare, dar erau necesare cca 500³². În spitale spălutul lenjeriei se înfăptuia, de obicei, în mod manual, aceasta fiind o ocupație obositoare și inefficientă. În anul 1960 în spitalele raionale fuseseră distribuite numai 7 mașini de spălat, dar erau necesare cel puțin 60³³. Cabinetele de radiografie, sălile de operații, spălătoriile și blocurile alimentare nu corespundeau cerințelor sanitare. Lipseau anexele gospodărești – garajele pentru ambulanțe, depozitele pentru păstrarea fructelor și legumelor, produselor alimentare, inventarului. Această situație este caracteristică aproape pentru toate spitalele din mediul rural. Majoritatea spitalelor, cu excepția celor construite mai târziu, nu aveau o rețea de canalizare, mai mult de 60% din ele nu erau dotate cu conducte pentru apă potabilă, aceasta fiind adusă cu butoaietele. Într-o stare și mai deplorabilă se aflau policlinicile, care deserveau cca 85-90% din populația sătească³⁴.

Toți acești factori au determinat Ministerul Ocrotirii Sănătății să prevadă în planul de construcții capitale pentru anii 1959-1965 construcția unor spitale cu o capacitate de 120 paturi fiecare și a unor blocuri spitaliere, unite cu policlinici, proiectate pentru 250 de vizite într-un schimb, menite să înlocuiască spitalele ce se aflau într-o stare deplorabilă³⁵.

În aceste scopuri Gosplan-ul a prevăzut pentru cincinalul al VII-lea următoarele fonduri bănești:

1959 – 21,65 mln rub.	1961 – 23,65 mln rub.
1960 – 18, 51 mln rub.	1962 – 32,12 mln rub.
Inclusiv pentru construcția spitalelor și policlinicilor:	
1959 – 15,2 mln rub.	1961 – 15,7 mln rub.
1960 – 11,7 mln rub.	1962 – 23, 6 mln rub. ³⁶ .

Începând cu anul 1962, alocațiile bănești pentru necesitățile medicinei treptat au fost mărite.

Din cauza elaborării cu întârziere a proiectelor de construcție a obiectelor se încălcau termenele de dare a lor în exploatare. Pentru elaborarea unor proiecte se consuma foarte mult timp. De exemplu, proiectul pentru construcția unei secții pentru tratarea copiilor bolnavi de poliomielită la sanatoriul din Sergheevka a fost pregătit din luna mai până în octombrie, deși pentru aceasta erau necesare 5 zile. Costul lucrărilor de construcție era foarte înalt, pentru un singur pat cheltuindu-se cca 50 mii rub. Pentru construcția unui spital cu o capacitate de 50 paturi se cheltuiau 3,5 mln rub. (în banii de până la reformă)³⁷.

Mijloacele bănești alocate pentru construcția obiectelor de multe ori nu se asimilau. În perioada 1958-1959 Direcția de Construcții pe lângă Sovnarhc z n-a îndeplinit planul de realizare a lucrărilor de construcție în valoare de 8 mln rub., inclusiv în 1959 - 5 mln rub., ceea ce constituia cca 25% din suma alocată. De menționat că în 1959, conform planurilor elaborate, trebuiau să fie date în exploatare spitale cu o capacitate de 350 de paturi, dar bolnavii au obținut doar 25 de paturi, adică planul a fost îndeplinit numai cu 7%³⁸.

În ceea ce privește construcția instituțiilor medico-sanitare, înfăptuită de colhozuri, nimeni nu purta nici o răspundere. Multe dintre acestea se construiau fără nici un proiect, de exemplu, în s. Beliceni-Noi, r-nul Lazo; Căinari-Vechi, r-nul Drochia. În or. Vulcănești spitalul raional se construia fără a ține cont de seismicitate. Ministerul Ocrotirii Sănătății al R.S.S.M. avea în statele de funcții doar un singur inginer, care, pur și simplu, nu era în stare să controleze toate lucrările de construcție, să acorde ajutor tehnic colhozurilor³⁹.

Hotărârea C.C. al P.C.U.S. și a Sovietului Miniștrilor din U.R.S.S. din 14 ianuarie 1960 "Despre măsurile pentru îmbunătățirea deservirii medicale și a ocrotirii sănătății populației U.R.S.S.", precum și hotărârea corespunzătoare a C.C. a P.C.M. și a Sovietului Miniștrilor al R.S.S.M. din 7 aprilie 1960⁴⁰, prevedeau măsuri concrete în vederea ameliorării stării de lucruri în medicină.

În perioada anilor 1960-1965, se preconiza construcția de noi spitale, sporirea producției de medicamente și lărgirea rețelei farmaceutice, majorarea numărului de paturi în instituțiile curative cu cca 53%, astfel ca la 1000 de oameni să revină 8,9 paturi, de asemenea și a numărului de medici, ca unui medic să-i revină nu mai mult de 600 de pacienți, să fie deschise 61 farmacii, dintre care 43 în mediul rural⁴¹. În perioada respectivă în R.S.S.M. numărul paturilor în spitale trebuia să crească cu 9,8 mii, pentru ca spre finele anului 1964 el să constituie 28,5 mii, în comparație cu 18,7 mii în 1958⁴².

Către 31 decembrie 1965 în toate instituțiile curative, profilactice etc. din sistemul Ministerului Ocrotirii Sănătății al R.S.S.M. existau 29095 paturi, dintre care 13730 paturi

în cele din orașe și așezările de tip orășenesc și 12915 în localitățile rurale⁴³. Deci numărul de paturi a crescut în anul 1965, comparativ cu anul 1958, cu 155,6%. Numărul farmaciilor în 1965 era de 236, ceea ce alcătuia 158,4%⁴⁴.

Lărgirea rețelei de instituții curativ-profilactice la orașe și sate, completarea lor cu cadre medicale, asigurarea cu utilaj modern au contribuit la scăderea mortalității în rândurile populației și a îmbolnăvirilor de diferite boli infecțioase. Au fost construite noi spitale de tuberculoză, aceasta permițând a mări numărul de paturi medicale cu 4765, iar a celor sanitare cu 1905. În perioada 1959-1965 au fost date în exploatare și 87 farmacii, inclusiv 78 la sate. În 23 policlinici au fost deschise filiale ale farmaciilor, iar în farmaciile centrale raionale s-au înființat 22 laboratoare farmaceutice⁴⁵.

În anul 1969 în republică funcționa o rețea largă de unități farmaceutice, ce număra 272 farmacii, 1254 puncte farmaceutice, 3 depozite de medicamente și 3 laboratoare de control și analiză⁴⁶. Către acest an mai mult de 50 de farmacii, dintre care 17 raionale, au fost transferate în clădiri recent construite după proiect-tip. Numai în anul 1968 în republică s-au deschis 10 farmacii noi⁴⁷. O farmacie deservea până la 13,2 mii de oameni.

În 1967, lucrătorii farmaciilor au vândut populației medicamente, conform unui număr de 20,8 mln rețete, adică de 2,5 ori mai mult decât în 1960. În anul 1967 au fost vândute populației medicamente, preparate medicale în sumă de 17,6 mln rub., comparativ cu 14,9 mln rub în 1960⁴⁸.

În anul 1960 pentru necesitățile medicinei statul a alocat 50 mln rub., în 1970 deja 112 mln⁴⁹. Conform altei surse, în 1965 suma de bani pentru dezvoltarea medicinei a constituit 74,3 mln rub., iar în 1975 - 131,9 mln.⁵⁰

În 1965 C.C. al P.C.M. adoptă hotărârea "Despre dezvoltarea în continuare a rețelei farmaceutice în R.S.S.M.", în care se sublinia că la înființarea farmaciilor, în unele cazuri, nu s-a ținut cont de specificul localităților. A fost înaintată sarcina ca în anii apropiați numărul de oameni deserviți de o farmacie să fie redus de la 13,2 mii la 10-9 mii⁵¹. În 1965, pentru asigurarea calității medicamentelor preparate de către farmaciile din raioanele de sud ale republicii au fost deschise în or. Comrat un centru farmaceutic interraional și un laborator de control și analiză⁵².

La începutul anilor '60 în R.S.S.M. este schimbată structura rețelei farmaceutice, în localitățile rurale fiind create farmacii raionale.

Către finele anului 1968 au fost desființate secțiile raionale de ocrotire a sănătății, atribuindu-se medicilor-șefi ai spitalelor raionale funcțiile de conducere a întregii munci de ocrotire a sănătății în raion⁵³.

În anul 1968 C.C. al P.C.U.S. a adoptat încă o hotărâre privind deservirea medicală a populației: "Despre îmbunătățirea și dezvoltarea în continuare a sistemului ocrotirii sănătății și a științelor medicale în țară". Acest document a impus organele de ocrotire a sănătății din republică să întreprindă o serie de măsuri concrete în acest scop. În 1969 spitalele republicane aveau până la 520 paturi, orășenești - până la 172, spitalele centrale raionale până la 248, raionale - până la 128 și spitalele rurale de sector - până la 39 paturi⁵⁴.

Proiectul planului de lucru în cincinalul al IX-lea (1971-1975) prevedea dezvoltarea în continuare a sistemului de ocrotire a sănătății. Numărul de paturi în instituțiile curative ale republicii către sfârșitul cincinalului trebuia să ajungă până la 40,5 mii, comparativ cu 35,9 mii în anul 1970, adică să crească cu 16%, ceea ce ar fi permis ca să revină de la 99,1 până la 109,1 paturi la 10000 de oameni⁵⁵. Planul stabilit a fost depășit, în anul 1975 instituțiile curative din republică dispunând de 42,1 mii paturi, la 10000 locuitori revenind 109,2 paturi⁵⁶. Iar în ceea ce privește asigurarea cu paturi de spital a populației rurale (luând în considerație

că 40% din numărul de paturi de spital din spitalele orășenești erau ocupate de bolnavii de la sat) în anul 1975 la 10000 de locuitori reveneau 975 paturi, comparativ cu 81,7 paturi în anul 1970⁵⁷.

Tabelul nr. 1⁵⁸

**Capacitatea medie a spitalelor de sector
și numărul de paturi sătești în perioada anilor 1950-1977**

Anii	Spitale sătești de sector	Numărul de paturi	Capacitatea medie
1950	142	2345	16,5
1955	206	3795	18,0
1960	241	8165	34,0
1965	228	8160	36,0
1970	231	9270	40,0
1975	219	9780	45,0
1977	220	9540	45,0

Din tabelul de mai sus se vede că numărul spitalelor de sector sătești a crescut în perioada anilor 1950-1977 de 1,5 ori, numărul de paturi, amplasate în ele – de 4,1 ori, iar capacitatea medie a spitalelor – mai mult de 2,7 ori. Cu toate acestea pentru ridicarea nivelului de acordare a ajutorului medical populației rurale o mare importanță avea nu numai mărirea numărului de instituții spitaliere și de paturi de spital, dar și folosirea corectă a fondului de paturi, îmbunătățirea calității lecuirii în condiții de staționar⁵⁹.

În anii celui de-al X-lea cincinal (1976-1980) au fost construite spitale pentru 3560 de paturi și policlinici pentru 6100 vizite într-un schimb, s-a îmbunătățit considerabil baza tehnico-materială a 26 de stații sanitaro-epidemiologice⁶⁰. În acești ani au fost create pentru a fi produse în serie mai mult de 700 varietăți de articole medicale, inclusiv 400 denumiri de instrumente, aparate și dispozitive și aproximativ 100 articole, confecționate din sticlă și mase plastice etc. A crescut gradul de înzestrare a instituțiilor medicale cu noi aparate și utilaje pentru diagnosticare și tratament și cu aparate și utilaje auxiliare⁶¹.

În vederea îndeplinirii hotărârii C.C. a P.C.U.S. și a Sovietului Miniștrilor al U.R.S.S. "Despre măsurile privitor la îmbunătățirea în continuare a sistemului de ocrotire a sănătății" din 1977 C.C. al P.C.M. și Sovietul Miniștrilor al R.S.S.M. au întreprins unele măsuri în scopul întăririi bazei tehnico-materiale a sistemului de ocrotire a sănătății.

A fost luată decizia ca, începând cu anul 1978, toate mijloacele alocate pentru necesitățile medicinei să fie folosite, în primul rând, pentru construirea obiectelor de profil curativ – maternități, spitale pentru copii, spitale raionale centrale, spitale specializate. O parte din mijloacele întreprinderilor, sovhozurilor, sovhozurilor-fabrici etc., se preconiza să fie utilizate pentru întărirea bazei tehnico-materiale a spitalelor raionale centrale și de sector și a ambulateoarelor.

Pe parcursul cincinalului al XI-lea se prevedea să fie date în exploatare spitale cu o capacitate totală de 6 mii paturi, inclusiv raionale centrale – 3 mii paturi⁶². La sfârșitul cincinalului a fost înregistrat un număr de 5160 paturi, planul nefiind îndeplinit.

Începând cu anul 1978, ministerelor și organizațiilor de profil li s-a acordat dreptul de a construi pentru lucrătorii întreprinderilor noi spitale, policlinici etc, precum și de a le lărgi și reconstrui pe cele existente din contul asigurațiilor acordate pentru construirea obiectelor cu destinație industrială. În afară de aceasta, o parte din fondurile întreprinderilor și organizațiilor trebuiau să fie folosite pentru reparații curente și capitale, achiziționarea utilajului

medical și a aparatului pentru unitățile medico-sanitare, spitale și policlinici, ce deserveau întreprinderea sau organizația respectivă⁶³.

În pofida celor realizate, posibilitățile reale ale sistemului de ocrotire a sănătății în mediul rural rămân limitate chiar până pe la mijlocul anilor '70. Situația economică a republicii la acea vreme nu putea face față necesităților sistemului de ocrotire a sănătății, dezvoltării bazei lui tehnico-materiale. Ca și mai înainte nu se îndeplineau planurile de construcție a clădirilor pentru instituțiile curative. De exemplu, în prima jumătate a anului 1969 trebuia să fie finisată construcția unui spital cu o capacitate de 120 paturi în or. Dondușeni, unei școli de medicină în Chișinău, a unei farmacii în or. Râbnița, a punctului sanitar de carantină în s. Leușeni, r-nul Cotovsc, liniei de legătură directă între spitalul de urgență din Chișinău și instituțiile medicale orașenești, dar n-a fost dat în exploatare nici un obiect⁶⁴. De menționat că lucrările de construcție-montaj în perioada respectivă a anului 1969 au fost realizate doar cu 47% față de 80% în 1968. La construcția spitalului din or. Dondușeni fusese îndeplinit un volum de lucru numai de 45%⁶⁵.

Despre asimilarea mijloacelor alocate pentru construcția sanatoriului de boli tuberculoase din s. Vorniceni, r-nul Călărași, destul de convingător relatează datele aduse mai jos. Lucrările de construcție au început în 1963, în acest an fiind utilizate 5 mii rub.; în 1964 – 180 mii rub.; în 1965 din 263 mii – 222 mii rub. sau 85%; în 1966 din 300 mii – 106 mii rub. sau 35%; în 1967 din 266 mii – 131 mii rub. sau 50%, și în 1968 din 265 mii – 150 mii rub. sau 56%⁶⁶. La construcția obiectului respectiv lucrau doar 20 oameni, care se ocupau, în principal, de înlăturarea defectelor⁶⁷.

Despre faptul cum se îndeplineau planurile de construcție a obiectelor în anii 1960-1985 de către întreprinderile de stat se poate concluziona în baza datelor din tabelul următor:

Tabelul 2⁶⁸

Numărul de paturi în spitale, instituții, sanatorii și case de odihnă

Anii	Paturi de spital	Paturi în instituții preșcolare, mii locuri	Paturi în sanatorii și case de odihnă
1961-1965	2687	18,0	984
1966-1970	3068	23,9	3024
1971-1975	3668	30,6	4175
1976-1980	4126	33,5	3120
1981-1985	5160	41,3	2138
1981	970	8,6	544
1982	405	8,1	250
1983	1395	7,8	383
1984	710	9,2	146
1985	1680	7,6	815

În perioada respectivă (1960-1985) colhozurile au construit instituții preșcolare cu o capacitate de 95,6 mii paturi; spitale de 5530 paturi⁶⁹.

Nesatisfăcător se realizau lucrările de construcție a 67 dispensare medicale și a 158 de puncte medicale și de obstetrică, planificate pentru a fi date în exploatare în anii 1984-85. A fost finisată construcția, respectiv, numai a 14 și 54⁷⁰.

În 1975, pentru a studia starea tehnico-sanitară a staționarelor din mediul rural și asigurarea acestora cu aparatură medicală și cu mijloace auxiliare de diagnosticare și lecuire, a fost elaborată de către Ministerul Ocrotirii Sănătății din R.S.S.M. o hartă a caracteristicilor generale ale spitalelor de sector rurale. În baza acestui document a fost efectuată

pașaportizarea a 221 de staționare din republică, din mediul rural, care a determinat că 70,6% din aceste staționare erau situate în clădiri adaptate, ce nu corespundeau normelor igienico-sanitare; 9% se aflau în clădiri avariate, iar 6,3% trebuiau să fie demolate⁷¹.

În instituțiile spitaliere cu o capacitate de 25 paturi încăperile adaptate alcătuiau 94,4%, din ele 33,3% se aflau într-o stare avariata sau trebuiau să fie demolate, iar 40,0% aveau nevoie de reparație capitală. Majoritatea staționarelor sătești nu erau asigurate centralizat cu apă – (51,2%), cu apă caldă – (85,7%); nu dispuneau de sisteme de canalizare – (71,1%), nu aveau sistemă de încălzire centrală – 67,0%. În spitalele cu o capacitate de 25 paturi acești indici erau și mai înalți, corespunzător 74,1%; 94,4%; 91,7% și 92,6%⁷².

Comisia a tras concluzia că în spitalele de sector din mediul rural baza tehnico-materială era dezvoltată foarte slab. În aceste condiții fluctuația cadrelor era foarte înaltă, din cauza că medicii nu doreau să lucreze în aceste spitale de sector mici, stăruindu-se să nimerească în spitalele specializate mari, unde condițiile de lucru erau mai bune existau posibilități de a crește profesional.

Cu scopul de a afla opinia populației cu privire la activitatea spitalelor de sector rurale, în anul 1977, de către colectivul primei catedre de igienă socială și de organizare a ocrotirii sănătății a Institutului de Medicină a fost efectuată o anchetare⁷³. Anchetării au fost supuse 4536 persoane din mediul rural de ambele sexe, de vârstă și domenii de activitate diferite. Anchetarea a demonstrat încă o dată că baza tehnico-materială a instituțiilor curative de la sate este slabă, ceea ce, în opinia persoanelor chestionate, determină calitatea și eficiența asistenței medicale. Circa 80% din cei anchetați au fost de părerea că sunt necesare, în primul rând, ambulatorie sau puncte medicale și apoi farmaci, băi, creșe, ospătării ș.a.⁷⁴. Concluzia principală a fost că în viitor instituția medicală principală la sat trebuia să devină ambulatorul sătesc, care să funcționeze autonom.

Numărul farmaciilor în perioada anilor 1970-1983 în republică a crescut de 1,3 ori. La începutul anului 1984 numărul lor a atins cifra de 416, dintre care 274 în mediul rural. În republică mai funcționau cca 1,2 mii de puncte farmaceutice de categoria I și II, care jucau un rol important în asigurarea populației sătești cu medicamente. Aceste farmacii și puncte farmaceutice erau amplasate în încăperi de tip nou, în care existau condiții bune pentru păstrarea preparatelor farmaceutice, precum și pentru producerea lor⁷⁵.

În anul 1984 în republică funcționau 19 sanatorii, care aparțineau sindicatelor, cu o capacitate totală de 2040 locuri⁷⁶. Aceasta se explică prin faptul că în anii '60 o parte din sanatorii și baze de odihnă au fost transmise de către Ministerului Ocrotirii Sănătății din R.S.S.M. Comitetului Republican al Sindicatelor, pentru a fi finanțate nu din bugetul statului, ci din mijloacele membrilor sindicatelor. Suma alocărilor bugetare pentru necesitățile medicinei a constituit 195430 mln rub., iar în anul 1985 – 259593 mln rub., pe cap de locuitor 62,87 ruble⁷⁷.

Dar, apreciată în ansamblu, starea bazei tehnico-materiale a instituțiilor curative din mediul rural, apare într-o lumină puțin îmbucurătoare. Neajunsurile, înregistrate la mijlocul anilor '50, existau și la mijlocul anilor '80. În Memoriul Ministerului Ocrotirii Sănătății expediat C.C. al P.C.M. la 28 mai 1981, se argumenta necesitatea construirii în localitățile rurale a peste 300 dispensare și a cca 70 farmacii, ceea ce era pus în raport direct cu starea lucrurilor în sfera ocrotirii sănătății⁷⁸.

Despre starea nesatisfăcătoare a bazei tehnico-materiale a instituțiilor de ocrotire a sănătății din localitățile sătești se menționa și în hotărârea C.C. al P.C.M. și a Consiliului de Miniștri al R.S.S.M. din 1984, intitulată "Cu privire la măsurile urgente pentru îmbunătățirea asistenței medicale a populației sătești din republică și întărirea bazei tehnico-materiale a instituțiilor de ocrotire a sănătății de la sate"⁷⁹.

Majoritatea instituțiilor curativo-profilactice de la sate, ca și mai înainte, erau amplasate în încăperi adaptate, fără condiții sanitaro-igienice elementare și slab asigurate cu utilaj și echipament medical. Din cele 133 de dispensare sătești numai 9 aveau cabinete de radiologie, 71 – cabinete de fizioterapie și 88 – laboratoare clinice. În multe localități lipsea transportul sanitar; 70% din punctele sanitare și de obstetrică erau, de asemenea, amplasate în încăperi adaptate sau în clădiri arendate, iar telefonul era un obiect de lux, el existând numai în jumătate din aceste puncte⁸⁰.

În concluzie menționăm că și la mijlocul anilor '90 sistemul de ocrotire a sănătății din republică încă nu era în stare să asigure oamenilor muncii de la țară o asistență medicală corespunzătoare.

NOTE

1. В.И. Кант, В.И. Прокопишин, *Медицинская и лекарственная помощь в Молдавии*, Кишинэу, 1973, p. 29.
2. *Idem*, p. 29.
3. L. E. Repida, *Население Молдавии в интеграционных процессах*, Кишинэу, 2000, p. 77.
4. *Idem*, p. 78.
5. В.И. Кант, *Op. cit.*, p. 30.
6. *Idem*, p. 31.
7. *Idem*, p. 31.
8. *Idem*, p. 31.
9. L. E. Repida, *Op. cit.*, p. 78.
10. L. Bulmagă, *Agricultura Moldovei în anii 1950-1990*, Chișinău, 1999, p. 134.
11. *Здравоохранение МССР*, 1958, nr. 4, p. 13.
12. *Idem*, p. 13.
13. *Здравоохранение МССР*, nr. 4, p. 56.
14. *Здравоохранение МССР*, 1958, nr. 2, p. 10.
15. *Ibidem*, p. 10.
16. AOSPRM, fond. 51, inv. 30, d. 165, f. 142.
17. V. I. Cant, *Op. cit.*, p. 31.
18. *Idem*, p. 33.
19. *Idem*, p. 34.
20. AOSPRM, fond. 51, inv. 30, d. 165, f. 142.
21. V. Cant, *Op. cit.* p. 36.
22. *Idem*, p. 36.
23. *Idem*, p. 37.
24. AOSPRM, fond. 51, inv. 21, d. 312, f. 22.
25. *Idem*, f. 21.
26. *Idem*, f. 21.
27. *Idem*, f. 22.
28. *Idem*, f. 22.
29. *Idem*, f. 22.
30. *Idem*, f. 23.
31. *Idem*, f. 59.
32. *Idem*, f. 59.
33. *Idem*, f. 50.
34. *Idem*, f. 61.
35. *Idem*, f. 61.
36. *Idem*, f. 61.
37. *Idem*, f. 62.
38. *Idem*, f. 63.
39. *Idem*, f. 64.
40. *Здравоохранение МССР*, 1961, nr. 3, p. 11.
41. *Idem*, p. 12.
42. *Здравоохранение МССР*, 1966, nr. 4, p. 3.
43. V. Cant, *Op. cit.*, p. 39.
44. *Idem*, p. 30.
45. AOSPRM, fond. 51, inv. 30, d. 165, f. 142.
46. *Idem*, f. 142.
47. *Idem*, f. 143.
48. *Idem*, f. 144.
49. V. Cant, *Op. cit.*, p. 51.
50. *Народное хозяйство МССР* (1975), p. 215.
51. *Здравоохранение МССР*, 1970, nr. 3, p. 3.
52. V. Cant, *Op. cit.*, p. 47.
53. *Здравоохранение МССР*, 1977, p. 58.
54. *Здравоохранение МССР*, 1970, nr. 4, p. 9.
55. *Здравоохранение МССР*, 1970, nr. 2, p. 13.
56. *Народное хозяйство МССР*, 1975, p. 206-207.
57. *Здравоохранение МССР*, 1977, nr. 5, p. 5.
58. *Здравоохранение МССР*, 1978, nr. 4, p. 20.
59. *Ibidem*, p. 21.
60. *Советская Молдавия*, 1980, 23 martie.
61. *Советская Молдавия*, 1981, 5 iunie.
62. *Здравоохранение МССР*, 1978, nr. 2, p. 3.
63. *Ibidem*, p. 4.
64. AOSPRM, F. 51, Inv. 30, d. 165, f. 103.
65. *Idem*, f. 103.
66. *Idem*, f. 104.
67. *Idem*, f. 105.
68. *Здравоохранение и социальное обеспечение в МССР (Статистический сборник)*, Кишинэу, 1986, p. 38.
69. *Idem*, p. 38.
70. L. Bulmagă, *Op. cit.*, p. 132.
71. *Здравоохранение МССР*, 1978, nr. 4, p. 22.
72. *Idem*, p. 22.
73. Н.А. Тестемичану и др, *Пути сближения уровней амбулаторно-поликлинической помощи городскому и сельскому населению*, Кишинэу 1987, p. 37.
74. *Idem*, p. 39.
75. *Здравоохранение МССР*, 1984, nr. 3, p. 8.
76. *Здравоохранение МССР*, 1984, nr. 4, p. 35.
77. И. Мереуцэ, *Социально-экономическое реформирование здравоохранения в Республике Молдова*, Кишинэу, 1994, p. 17.
78. L. Bulmagă, *Op. cit.*, p. 131.
79. *Ibidem*, p. 131.
80. *Ibidem*, p. 131.

DOCUMENTAR

Ion CHIRTOAGĂ, Dan HAIDARLI

CONTRIBUȚII LA STUDIUL SITUAȚIEI ETNO-DEMOGRAFICE
ȘI POLITICE ÎN BUGEAC ȘI ÎN DREAPTA NISTRULUI
PE MARGINEA UNUI DOCUMENT INEDIT
(SECOLELE XVI-XVIII)

După încheierea păcii de la Belgrad și recăpătarea Azovului (1739), diplomația rusă tot mai mult se interesează de nogaii care se stabilise pe litoralul nord pontic, de la râul Kuban până la gurile Dunării. În 1761 Iacub aga și un grup de mârzacii nogaici adresează Colegiului (Ministerului) de Externe al Rusiei o scrisoare în care informează despre istoria nogailor din stânga Nistrului, numărul populației la momentul respectiv, ocupațiile economice și relațiile lor cu vecinii. Însă, pe lângă aceste informații interesante, documentul conține și inexactități, care pot duce în eroare cititorul neavizat. În cele ce urmează vom încerca să facem unele precizări pe marginea acestui document important, ceea ce va facilita utilizarea lui de către specialiști și de către publicul larg de cititori (vezi documentul din anexă).

După lichidarea Hoardei de Aur (1502), în partea stângă a râului Volga s-a format Hoarda Nogaică. Ioan cel Groaznic în 1552 ocupă Hanatul din Kazan și începe să se amestece în treburile interne ale nogailor. În ianuarie 1555 a fost ucis beiful Hoardei Nogaice Iusup, locul lui fiind ocupat de Ismail, fratele său, un simpatizant al Rusiei. Aceasta i-a ușurat țarului rus sarcina de a cuceri Astrahanul (1556). Însă venirea lui Ismail la putere a dus la intensificarea luptelor interne în Hoarda Nogaică, care a început să se destrame. În timpul când s-a aflat la putere Ismail (1555-1563), de la Hoarda acestuia s-a desprins ulusul lui Kazî, care s-a refugiat în valea râului Kuban. Ulterior acest ulus este numit Hoarda din Kuban sau Nogaii Mici; spre deosebire de Nogaii Mari, care au rămas pe malul de est al râului Volga¹. Nogaii Mari se aflau în supușenia Rusiei, iar Nogaii Mici în cea a hanului din Crimeea. Pe litoralul Mării Negre, mai târziu s-au transferat alte grupuri de nogai din stânga râului Volga, ajungând uneori până în apropierea Cetății Albe.

La finele anilor '50 nogaii de pe Volga, unde băntuia seceta, au trecut pe teritoriul administrat de han². În iarna anului 1558-1559 ei au participat la o campanie militară a tătarilor contra Rusiei. Însă de secetă fusese cuprinsă și Crimeea. Din această cauză nogaii veniți și unii tătari de acolo s-au mutat la sudul spațiului dintre Prut și Nistru. Potrivit firmanului sultanului Suleyman I din 3 aprilie 1560, adresat domnului Moldovei, acești nogaii pricinuiau populației locale pagube materiale considerabile. În continuare sultanul poruncește lui Alexandru Lăpușeanu să-i expulzeze pe nogai la locurile lor vechi de trai³.

D. Cantemir scrie despre venirea nogailor în 1568 din stânga râului Volga în Bugeac⁴. Un autor anonim ungar precizează că la urcarea pe tron a lui Bogdan Lăpușeanu un grup de nogaii au încercat să ocupe câmpia de la sud de codri. Însă moldovenii i-au alungat de pe teritoriul Moldovei⁵. Printre cei care încercase să pună stăpânire pe o parte a teritoriului

Moldovei puteau fi nogaii de pe malul stâng al râului Volga, care în 1563 s-au stabilit la apus de râul Don și erau aliați cu tătarii din Crimeea. După încercarea lor nereușită de a se așeza în 1568 cu traiul pe teritoriul Moldovei și cearta cu tătarii din Crimeea, în 1574 au revenit în supușenia Rusiei⁶.

În 1595, amestecându-se în treburile interne ale Moldovei, hanul din Crimeea Gazi Ghirai a ocupat câteva sate românești de pe malul Nistrului, cu centrul la Cioburciu⁷. Uiterior, în teritoriul Cetății Albe, Cioburciului și al altor circumscriptii ocupate de sultan și de han au încercat să se stabilească cu traiul nogaii din Crimeea, numiți Mansur, în frunte cu mârzacul Cantemir. Otomanii îi permiteau lui Cantemir să se afle în apropierea Cetății Albe, doar atunci când aveau nevoie de a preîntâmpina încercările domnilor Moldovei, Țării Românești și hanului din Crimeea de a se elibera de sub dominația Porții. Când acest pericol dispărea, sultanul porunceă administrațiilor de la periferiile Imperiului să-i expulzeze pe nogaii peste Nistru⁸.

Potrivit relatărilor lui Iacob aga din documentul publicat mai jos, neamurile de nogai Arak oglu (Orak oglu) și Or Mambet oglu (Orumbet, Or-Mehmed oglu), care inițial locuiau pe malul râului Volga, cu 135-140 ani mai înainte de momentul întocmirii scrisorii (1761) au trecut în supușenia Porții Otomane. Aceasta ar fi avut loc prin anii '20 ai secolului al XVII-lea. În locul lor s-au așezat calmucii, de care nogaii nu puteau singuri să se apere⁹. Iacob aga scrie că atunci nogaii neamurilor Orak oglu și Or-Mehmed oglu s-au așezat cu traiul în câmpia dintre râurile Dunărea și Prut, dar documentele contemporane demonstrează că aceste două neamuri mai întâi s-au aflat la est de Nipru. În apropierea Cetății Albe au încercat să se stabilească mai întâi nogaii din neamul Orak oglu. Conform scrisorii boierului Teodor Ianovici din 11 noiembrie 1633, nogaii "care erau cu Orak-mârza și cu cei doi bei ai lui Cantemir s-au întors în Bugeac, în locurile sale"¹⁰.

Călugărul dominican d'Askoli relatează că nogaii s-au infiltrat în Bugeac treptat: "Salmașa a părăsit Tataria iarna, luând cu sine familia și fiind însoțit de multe detașamente de nogai, s-au dus în Rumelia (craialetul sau districtul Ozu, care includea și câmpia din apropierea Cetății Albe - *n.n.*). În vara aceasta, din cauza foametei, circa 30000 tătari (cifra exagerată - *n.n.*) s-au strămutat cu familiile lor în Rumelia"¹¹.

În Bugeac nogaii lui Orak au stat puțin timp, în anul următor revenind la locul vechi de lângă Don. În 1635, potrivit unei cronici tătărești, hanul "a transferat în Crimeea tribul Orac (Orak oglu), care locuia pe malul Donului, cu toate turmele lui"¹². În 1637 Poarta l-a executat pe Cantemir mârza, nogaii acestuia fiind transferați în Crimeea. Conform relatărilor misionarului catolic Bacsici, după moartea lui Cantemir pământurile din Bugeac "au rămas nelocuite. Acum (în 1641 - *n.n.*) încep să vină tătari și să se așeze în locurile acelea..."¹³. Nogaii au sosit în Bugeac, părăsind Crimeea, unde timp de câțiva ani fusese secetă¹⁴. Însă, de data aceasta, cei mai mulți nomazi, care se stabilise mai la sud de Căușeni, erau nogaii din neamul Orak oglu și nu din neamul Mansur, care în 1654 se găseau în Crimeea¹⁵.

În 1654 nogaii din neamul Or-Mehmed oglu se mai aflau în stânga Niprului, dar în 1665, sub presiunea calmucilor, care de curând apăruse în Caucazul de Nord, "au forțat Nipru și s-au instalat în apropierea Akkermanului. Aici au fost pașnici doar câteva luni, iar după aceasta au furat mai multe mii de cai de la supușii moldoveni și ai Akkermanului"¹⁶. Cei care suferise de pe urma nogailor Or-Mehmed s-au plâns administrației turco-tătare și în același an hanul Muhamed-Ghirai i-a reîntors în spațiul din stânga Niprului¹⁷.

În 1666 neamul Or-Mehmed oglu iarăși a apărut în câmpia de la sud de Codri. Poarta a încercat să aplaneze conflictul, stabilind frontieră între nogaii și teritoriul rămas sub jurisdicția domnului Moldovei. În actul oficial (hoget) din 10 septembrie 1666 se

menționează “În fața lui El-Hadj Halil aga, care este unul din capugii Porții... fiii lui înainte de aceasta au acceptat supunerea, iar prin ilustrul ordin (al Porții – *n.n.*) a fost așezată pe pământurile pustii ale miriei (proprietate funciară de stat – *n.n.*), aflate în părțile Cetății Albe, Chiliei, Ismailului și Tighinei”¹⁸. Însă diferendele nu s-au terminat, deoarece nogaii din neamul Or-Mehmed oglu continuau să înainteze pe teritoriul Moldovei. În 1668 beilerbeii de Silistra, îndeplinind ordinul sultanului, a scos din Moldova 2000 de nogai, care se aflau în afara hotarului Bugeacului și jefuiau populația autohtonă, iar peste doi ani oștile Moldovei și Țării Românești i-au alungat pe tătarii crâmleni Orumbet”, de fapt, nogai, care din Bugeac trecuse pe teritoriul moldovenesc. Acești nogai au fost duși de către han în Crimeea¹⁹.

La cererea hanului Bengehirei (Mengli Ghirai), Poarta l-ar fi trimis pe Halil pașa, care le-ar fi dat nogailor o fâșie de pământ “de două ceasuri și jumătate lățime”. De fapt, Poarta l-a trimis pe Halil aga, care a devenit ulterior pașa de Silistra, să fixeze hotarul dintre nogai și teritoriul rămas sub jurisdicția domnului Moldovei. Această frontieră naturală, stabilită pe cursul râului Ialpuș și de-a lungul Valului lui Traian de Sus în prezența hanului Muhamed Ghirai, este cunoscută sub denumirea de “hotarul lui Halil pașa”. Când se aflau sub conducerea hanului Mengli Ghirai, nogaii au început să arendeze o nouă fâșie de pământ, rămas sub jurisdicția domnului Moldovei.

În timpul războiului turco-polon din 1672-1676, Camenița, Podolia și alte pământuri ucrainene au fost supuse Imperiului Otoman. După luarea Cameniței, în 1672, de către turci, potrivit relatărilor cronicarului Fändâklâlî, hanul a obținut învoirea sultanului de a-i reîntoarce pe supușii săi nogai în Crimeea²⁰. După bătălia de la Hotin (1673), nogaii au participat la alungarea polonezilor de pe teritoriul Moldovei. La 31 decembrie 1673 fostul demnitar al Moldovei, Ștefan Petriceicu, îi scria împăratului austriac că turcii au luat de la tătari Bugeacul, iar în loc le-au dat trei ținuturi ale Moldovei²¹. Din textul scrisorii se poate trage concluzia că la această dată a fost stabilit “hotarul lui Halil-pașa” și s-a format Bugeacul, teritoriu despărțit de Moldova.

Neamurile nogaice care au reușit să se stabilească în sudul Basarabiei, dar și cele care venise mai înainte în stânga Nistrului nu au conținut în mai multe rânduri să violeze hotarele Principatului Moldova. Pe parcursul războiului antiotoman ale țărilor participante la “Liga Sfântă” (1683-1699), când teritoriul Moldovei a devenit un câmp de luptă, nogaii au intenționat să se stabilească cu așezările chiar în centrul spațiului pruto-nistrean, în ținuturile Lăpușna, Orhei și Soroca. Pacea de la Karlowitz (1699) stipula curățirea teritoriului Moldovei, de la nord și de la est de “Hotarul lui Halil-pașa”, de așezările nogailor. Încercarea otomanilor de a îndeplini această cerință a stârnit o rebeliune violentă a nogailor, cu greu înăbușită doar la începutul anului 1703.

Evenimentele politice din 1711, când otomanii au ordonat hoardelor tătare și nogaice să invadeze teritoriul Moldovei, au favorizat lărgirea teritoriului controlat de nogai în sudul Basarabiei. Sub controlul lor a trecut o enclavă suplimentară peste “Hotarul lui Halil-pașa”, așa-numitul teritoriu al “celor 2 ceasuri” (deși faptul a fost recunoscut oficial mai târziu, în 1731).

În cursul războiului ruso-turc din anii 1735-1739, când armata regulată a Imperiului rus în frunte cu feldmareșalii Münnich și Lescy a aplicat lovituri violente trupelor otomane și tătaro-nogaice în limitele posesiunilor Hanatului din Crimeea – a celor din regiunea râului Cuban, din interfluviile Donului, Niprului, Nistrului și chiar din Crimeea, unde a fost incendiat și distrus Bahcesaraiul, capitala hanatului – puterea hoardelor tătare și nogaice a fost considerabil slăbită. Plus la toate, Rusia a recurs la fortificarea hotarelor sale sudice. Toate acestea însemnau că

tătarii și nogaii nu mai erau în stare să întreprindă incursiuni de pradă în Ucraina sau Rusia. Drept urmare, are loc o scurgere a populației nogaice spre posesiunile vestice ale hanatului, mai îndepărtate de frontiera cu Rusia. Sporește, astfel, densitatea populației nogaice în stânga Nistrului și în sudul Basarabiei. Nogaii din nou încearcă o infiltrație în masă în ținuturile rămase sub jurisdicția domnului Moldovei. Domnul Grigore Ghica I, în anii 1740-1741, întreprinde un șir de acțiuni diplomatice pentru a contracara pericolul unui nou val de migrațiuni nomade. El încearcă să îndepărteze atât din teritoriile limitrofe Moldovei din stânga Nistrului, cât și din regiunea Bugeacului, hoarda nogailor veniți din regiunea râului Cuban. Pe parcursul războiului ruso-turc din anii 1735-1739 această hoardă a fost atacată de armata rusă în mai multe rânduri, nogaii retrăgându-se în unica regiune a hanatului în care nu au pătruns trupele rusești, adică în Bugeac. Nogaii de la Cuban “s-au adăpostit la tătarii din Bugeac”, dar din cauza că erau prea mulți, se afirmă că peste 60 de mii, au intrat treptat “pe ogoarele Moldovei”²². Plăcându-le pășunile, ei “s-au adunat cu timpul aproape toți în țară atât pentru rodnicia pământului, dar mai ales ca să răpească de la nevoiași vitele și alte bucate”.

Cu ajutorul rudelor și prietenilor săi de la Constantinopol, domnul și-a atins scopul, “încât s-a scris o naimea împărătească către han”²³ (hanul Crimeii Șelamet-Ghirai al II-lea, 1740-1743)²⁴, prin care sultanul otoman poruncește hanului tătar să îndeplinească cererea lui Grigore Ghica. Spre toamna anului 1740 funcționarii hanului tătar – serascher-sultanul Bugeacului Șahin-Ghirai și ial-agasi (gubernatorul litoralului) – au trecut hoarda nogailor de la Cuban din Bugeac în stânga Nistrului²⁵, dar ea nu s-a întors atunci în regiunea râului Cuban, rămânând “pe stepa Oceacovului” (adică în stânga Nistrului – *n.n.*), alături de o altă hoardă nogaică, așa-numita “hoardă Edisană”, care ocupa pe atunci interfluviul Nistrului și Niprului, ceea ce a dus la o supraaglomerare în această regiune.

Trebuie menționat faptul că metodele de gospodărire nomadă (creșterea vitelor prin metoda extensivă) ale nogailor necesitau, în vederea menținerii satisfăcătoare a acestei gospodării, un teritoriu suficient cu pășuni întinse. Numărul mare al populației ducea la sărăcirea pășunilor și la picirea vitelor, suportul de bază al vieții economice a popoarelor nomade. Timp de secole în asemenea momente dificile nogaii și tătarii își redresau cu succes situația economică prin întreprinderea unor incursiuni de pradă în teritoriile țărilor creștine. Bunurile materiale, răpite de la popoarele, care duceau un mod de viață sedentar, favorizau, deseori, prosperarea economică a hoardelor hanatului. Dar în veacul al XVIII-lea această îndeletnicire seculară a tătarilor și nogailor le-a fost interzisă chiar de către suzeranul lor otoman, fapt impus Porții otomane prin prevederile tratatelor de pace de la Karlowitz (1699) și Constantinopol (1700).

Însă pe parcursul acestui secol nogaii în repetate rânduri au încercat să încalce interdicția, încercări care se transformau în rebeliuni ale hoardelor nogaice împotriva autorității otomane. Cazuri de acestea mai grave au avut loc pe parcursul primei jumătăți a secolului doar în zona Bugeacului – în anii 1699-1703²⁶, 1727-1728²⁷ – și de câteva ori în regiunea râului Cuban.

Astfel, populația nogaică, alungată din posesiunile de est ale hanatului după cedarea Azovului și a unor porțiuni însemnate de stepă din apropierea acestuia (1739), s-a deplasat în masă spre regiunile centrale și sudice ale spațiului pruto-nistrean. Însă după alungarea nogailor din hotarele Moldovei și chiar, în mare parte, din Bugeac, prin acțiunile diplomatice ale domnului Grigore Ghica, în 1740-1741 aceștia s-au concentrat în stânga Nistrului.

Domnul Grigore Ghica era conștient de faptul că nogaii, care se concentraseră în număr mare în stânga Nistrului, creau un pericol permanent pentru hotarele de sud și de est ale principatului. Prin metode diplomatice el a încercat în mai multe rânduri să micșoreze numărul

populației nogaice din această zonă. La insistența domnului autoritățile otomane trebuiau să reîntoarcă neamurile nogaice, refugiate pe parcursul războiului ruso-turc din 1735-1739 din stepele de la nord de Marea Azov și din bazinul râului Cuban, la locurile lor de trai precedente. Însă Poarta nu era în stare să îndeplinească efectiv aceste cereri, deoarece posesiunile teritoriale ale Hanatului din Crimeea din aceste regiuni au fost substanțial îngustate prin cedarea Azovului.

Aglomerarea populației nogaice la est de Nistru în anii '40 – '50 ai secolului al XVIII-lea și insuficiența de spațiu pentru a menține la un nivel satisfăcător preocuparea lor de bază (vităritul extensiv) au impus hoarda nogailor edisani să propună Rusiei să treacă iarăși în supușenia ei. Iar Rusia le-ar oferi pentru trai stepele imense în bazinul Volgă²⁸. În anul 1754 la Moscova în fruntea unei solii speciale sosește căpetenia acestora, mârzacul Kutluasai, care a dus tratative îndelungate cu guvernul rus în vederea reîntoarcerii hoardei Edisan din regiunea din stânga Nistrului în "ulusul" ei vechi de lângă Volga, părăsit doar cu treizeci de ani mai înainte (între 1723-1727), pentru a trece pe atunci în supușenia Hanatului din Crimeea. Kutluasai promitea aducerea sub jurisdicția Imperiului rus a hoardei din Bugeac, căpeteniile căreia – mârzacii Musambei și Eremurzabei – și-au dat acordul principal în această privință²⁹.

În cadrul tratativelor³⁰ secrete purtate cu Comisia Afacerilor Externe a Imperiului rus, Kutluasai în calitate de sol plenipotențiar al hoardelor nogaice situate în Bugeac și în stânga Nistrului, a făcut și altă propunere. Prin Kutluasai, căpeteniile acestor hoarde propuneau guvernului rus să trimită în sprijinul lor un corp al armatei regulate a Rusiei – nu mai puțin de 20000 de ostași. În acest caz mârzacii promiteau că își vor putea extinde stăpânirea nu doar asupra regiunilor din stânga Nistrului și a Bugeacului, dar și asupra Moldovei și a Crimeii³¹.

În 1754 guvernul rus a respins propunerile soliei nogailor³², pentru a evita o eventuală agravare a relațiilor cu Poarta otomană în condițiile, când Rusia se pregătea să participe la Războiul de șapte ani, declanșat doi ani mai târziu în centrul Europei.

Din conținutul ultimei propuneri se poate concluziona despre planurile conducătorilor hoardelor nogaice privitor la Principatul Moldova. Căpeteniile nogailor au încercat să înfăptuiască aceste planuri ceva mai târziu, în 1758-1759³³, când hoardele nogaice au violat hotarele de sud-est ale principatului.

Deoarece n-au fost susținuți de Imperiul rus, nogaii au hotărât să întreprindă o acțiune de război. În anul 1757 ei au atacat și au prădat regiunea Zaporojie³⁴, care se afla în posesia Rusiei.

Acțiunea a avut drept urmare un demers amenințător al guvernului rus către hanul Crimeii Halim-Ghirai (1756-1758)³⁵. Pentru a recupera pagubele suferite de către populația creștină din Zaporojie, hanul tătar, cu îngăduirea Porții, a supus hoarda Edisană unei contribuții considerabile. Spre 19 decembrie 1757 serascher – sultanul Bugeacului la porunca hanului, "a strâns și a înapoiat totul ce au prădat edisani de la populația rusă"³⁶.

Însă hanul Halim-Ghirai a profitat de situație pentru a supune hoardele nogaice din stânga Nistrului unei contribuții suplimentare neobișnuit de enorme, "mai mare ca niciodată"³⁷.

Nemulțumiți de pretențiile hanului, conducătorii nogai intenționau în lunile ianuarie-februarie 1758 să-și conducă hoardele spre Volga³⁸, dar aceasta nu era cu puțință de înfăptuit din cauza poziției guvernului rus. Perceperea contribuției impuse de han s-a târăgănat și hanul a recurs la forță. Din ordinul hanului loçjiitorul său în Bugeac, prințul Saadet-Ghirai, în iunie 1758, a trimis pentru perceperea dării un grup de oameni înarmați, constituit "în

majoritate din volohi, în hoarda nogailor”³⁹. Acești “volohi” se aflau în slujba hanului tătar, ceea ce este o dovadă a pătrunderii populației Moldovei dincolo de hotarele principatului. În slujba hanului și a serascherului hănesc din Bugeac se aflau mai ales locuitori ai așa-numitelor “sate hănești”, de pe malul drept al Nistrului, aflate în afara hotarelor administrative ale raialelor de Bender și de Akkerman, cu centrul la Cioburciu⁴⁰.

Oamenii trimiși pentru perceperea contribuției la est de Nistru, în așezarea unuia dintre mârzacii de frunte ai hoardei Edisan, în absența acestuia au făcut abuz de forță, însă ceata mârzacului mâniat, ajungându-i din urmă, i-a măcelărit⁴¹.

Evenimentul a fost un motiv pentru începerea unei rebeliuni violente a hoardei Edisan. Pe data de 26 iunie 1758 locotenentul de reitari, Iliia Tarasov, participant la expediția solului rus Obreskov, relatează de la Bender comandantului Chievului, Lopuhin, că “cearta s-a produs din cauza unei dăjdii neobișnuit de mari, pe care o cerea hanul de la edisani”⁴². Mârzacul obișnuit a convocat un consiliu al conducătorilor hoardei Edisan, care au mobilizat forțele armate ale hoardei la luptă “împotriva hanului”. Oastea edisanilor se estima la 40000 de călăreți înarmați. La consiliul conducătorilor nogaici s-a menționat că “partida, trimisă din porunca hanului, a constat din volohi, oștirea nogailor s-a îndreptat direct în pământul voloh, unde au și jefuit mai multe uiezduri și au luat mulți oameni în robie”⁴³.

Această relatare din 7 ianuarie 1760, făcută după terminarea rebeliunii, confirmă despre încercarea mârzacilor edisani de a justifica cumva acțiunile prădănice ale nogailor în spațiul pruto-nistrean, deoarece aceste acțiuni prezentate inițial de către mârzacii nogailor în calitate de un act de “răzbunare” asupra Moldovei pentru abuzul de forță, comis de grupul de “volohi” înarmați la perceperea contribuției amintite.

Însă acești “volohi” înarmați se aflau în slujba hanului și a serascher-sultanului, care purtau răspundere atât pentru comportamentul lor, cât și pentru strângerea unor contribuții suplimentare. Nogaii edisani intenționau să prade ținuturile Moldovei sub orice pretext. Se știe că pe parcursul secolului al XVIII-lea tătarii își obțineau “hrana”, mai ales, din Principatele Dunărene. Moldova, fiind din punct de vedere geografic mai accesibilă, posedă o capacitate de apărare redusă, în comparație cu ceilalți vecini ai nogailor din cauza scăderii puterii ei militare, de aceea cel mai frecvent era supusă incursiunilor.

Totuși pentru Moldova, cronologic, această perioadă este ultima în cadrul presiunii tătaro-nogaice asupra principatului. Vremurile de glorie războinică și de viață nomadă ale tătarilor și nogailor trecuse. Câmpiile nord-pontice erau colonizate, treptat, de către ruși și ucraineni, care secolele la rând fusese înghesuiți de către nomazi în regiunile împădurite ale Rusiei Centrale și Ucrainei. Pierzând teritoriile întinse, populația tătară și nogaică migrează, mai ales, spre Caucaz și Turcia.

O parte s-au stabilit și în spațiul cuprins între râurile Nistru și Prut. Dintre aceștia însă, în 1740-1741, ramurile tribului nogaic edicicul din Bugeac au fost strămutate peste Nistru. Aceeași soartă au avut-o și ramurile edisanilor de aici, numărul nogailor rămași în Bugeac reducându-se, astfel, considerabil. După continuarea acțiunilor războinice ale neamurilor nogaice Orac oglu și Orumbet oglu stabilite în Bugeac și adresarea clerului și boierilor din Moldova către Poartă din noiembrie 1765, aceasta le-a interzis nogailor să pască turmele “peste hotar”⁴⁴, desigur peste hotarele de la nord și de la apus ale regiunii “celor 2 ceasuri”, care se găsea la marginea posesiunilor de sud-est ale Moldovei.

Aceasta era situația politică din regiune la momentul alcătuirii documentului, prezentat la sfârșitul articolului de față. Deci faptul elaborării documentului n-a fost întâmplător.

În perioada precedentă, după cum se indică în documentul respectiv, nogaii din Bugeac și din dreapta Nistrului obțineau forțe suplimentare din partea hoardelor nogaice de la

Volga (Itil, Edilii), care se aflau sub jurisdicția Rusiei și treceau uneori "sub protecția Porții", în limitele posesiunilor Hanatului din Crimeea, după ciocniri sângeroase cu calmucii. De exemplu, unul din cele două neamuri principale ale nogailor din Bugeac, Orumbet oglu (Or Mambet oglu) în sec. al XVIII-lea, a părăsit bazinul fluviului Volga și a trecut în supușenia hanului din Crimeea pe la 1627 unindu-se cu gruparea nogailor în frunte cu neamul Orac oglu (Arac oglu), ambele neamuri stabilindu-se spre finele sec. al XVII-lea în Bugeac. Edisanii din aceleași motive au trecut pe pământurile neamului nogaic "iaman-sagaidac" din stânga Nistrului până la 1723. "Edisanii însă și cu dânșii toți nogaii, numiți gembulici, trăind în ultimul timp în poporul calmâcilor, fiind în dependență de hanul calmâc (supusul Rusiei – *n.n.*) au plecat de la Volga numai în anul 1723, din cauza gâlcevilor, ce s-au produs atunci la calmâci, edisanii având 12 mii, iar gembulicii în 3 mii de chibitce"⁴⁵.

Faptul atragerii nogailor "sub protecția Porții otomane" este ușor explicabil, aceștia fiind chemați de turci în calitate de auxiliari militari în spațiile nord-pontice. Despre intențiile turcilor de a crea zone-tampon între ei și statele vecine se știe. Pentru aceasta ei adesea foloseau hoardele nogaice.

În interfluviul pruto-nistrean nogaii promovau o politică de extindere demografică, care consta, de fapt, în eliminarea elementului autohton din acest teritoriu. În Bugeac această politică se desfășura prin sporirea numărului populației nomade. Acest proces se realiza prin infiltrări, migrațiuni, treceri cu traiul ale nogailor în Bugeac, dirijat de către Poartă și conducătorii Hanatului din Crimeea, ca regulă, pe fundalul unor perturbări de caracter politic sau militar.

De menționat că stabilirea hotarului (în jurul anului 1666) între Moldova și teritoriile acaparate de nogai în Bugeac, hotar, care a fost numit "Hotarul lui Halil-pașa", deși a micșorat considerabil teritoriul principatului, a constituit o piedică pentru extinderea nogailor în spațiul pruto-nistrean. Domnii și boierimea Moldovei luptau pentru menținerea acestei frontiere, violate în mod permanent de către nogai.

În urma invaziei hoardelor nogaice în Moldova în anul 1711 (ceea ce a fost confirmat și de rezultatele luptei diplomatice dintre domnul Grigorie Ghica și conducătorii gentilicii ai nogailor din Bugeac în anii 1730-1731), nogaii au pus stăpânire pe un teritoriu moldovenesc, care se afla dincolo de "Hotarul lui Halil-pașa", așa numita zonă a "celor două ceasuri". Zona cuprindea un teritoriu "începând de la hotarul lui Halil-pașa în lungiș cale de 32 ceasuri, în lățiș, cale de 2 ceasuri în pământul Moldovei"⁴⁶. De fapt, acest teritoriu "în lățiș" depășea distanța de 2 ceasuri (10-11 km). "În lungime" el era constituit din două porțiuni: cea de nord, care se extindea de la hotarul raialei Bender până la localitatea Leova, și cea de vest – de la valul lui Traian de Sus până la gurile râului Ialpuș. Nici teritoriul "celor 2 ceasuri" n-a constituit o limită reală pentru răspândirea nogailor spre nord și vest de hotarul dintre Moldova și Bugeac.

Acest teritoriu a "celor 2 ceasuri" a fost delimitat de către nogai după un principiu, care amintește de cel teritorial-administrativ, în treisprezece porțiuni – de la valea râului Botna, până la cea de-a 13-a "Caslă". Specificul teritoriilor de la nord-vest și de la nord de câmpia Bugeacului convenea nogailor, de aceea ei migrau în această direcție. Nogaii pătrundeau dinspre Bugeac în inima codrilor prin văile pârâurilor Sarata, Ialpuș, Cogâlnic, Botna și Botnișoara, Bâc și Ișnovăț.

În documentul de la finele acestui articol se amintește și de darea percepută "de pe pământurile ce le aparțineau birului în pâine către sultan, și către domnul Moldovei", plătită de către nogaii, care trăiau "pe locurile arătate". Într-adevăr, stabiliți dincolo de hotarul lui Halil-pașa, unde existau condiții bune pentru trai, atât "le-a plăcut" acest teritoriu, că atunci când Mihai Vodă Racoviță a încercat să-i expulzeze, în 1725, "fiind bucuroși să șeadă în

locul Moldovei pentru hrana lor”, au persistat să rămâie în el, “apucându-se să dea domnului zeciuiala grânelor și câte o rubie pe casă, o rubie stogul de fân pe an, darea oilor și altor vite (alâm), dacă îi va lăsa să stea pe locul acela. Deci, Mihai-Vodă pentru folosul său au primit tocmeala și i-au lăsat”⁴⁷. Succesorul lui în scaun, Grigorie Ghica-Vodă, a menținut acest drept al domnului Moldovei de a “lua dăjdiile de la dânșii de pe case și de pe bucate, și de pe fânațe în toți anii” pentru folosirea teritoriului “celor 2 ceasuri”⁴⁸.

În document este menționată și prezența în posesiunile nogaice și tătărești din Bugeac a populației venite din Moldova și stabilite aici cu traiul temporar. Aceste migrări aveau loc din cauza proceselor social-politice din interiorul principatului. Care însă a fost soarta populației autohtone din sudul spațiului pruto-nistrean, supuse pe parcursul secolelor XVI-XVIII unei violente presiuni din partea nomazilor?

Este cert faptul că majoritatea populației sedentare în decursul secolelor XVII-XVIII a fost împinsă spre nord și vest de “Hotarul lui Halil-pașa”. Totuși, a existat oare o populație autohtonă în Bugeac, care a supraviețuit aici în pofida extinderii nomazilor? Pentru concretizarea acestui fapt vom cita documentul următor.

Pe data de 16 noiembrie 1758 general-locotenentul Horvat relatează de la Bender Comisiei Afacerilor Externe a Imperiului Rus că “un sultan tătăresc cere ca din Polevoe Ozero (o localitate din sudul Ucrainei – *n.n.*) să fie înapoiați moldovenii, fugiți acolo din satele hănești, în număr de 2000, stabiliți acolo. Și dacă nu vor fi înapoiați, urmează a fi luați cu forța. Iar bugecenii (nogaii din Bugeac – *n.n.*) și crâmlenii (tătarii din Crimeea – *n.n.*) au ajuns la un acord, pentru ca pe moldovenii atât din sloboziile polone, atât și din cele ruse, o dată cu venirea iernii să-i înapoieze prin forță din târgușoarele Rașovo și Moghileovo. În Polevoe Ozero (se afla – *n.n.*) deja un mârzac tătar cu această cerere”⁴⁹.

Din documentul citat reiese clar că o parte din populația autohtonă a supraviețuit în sudul spațiului pruto-nistrean, cu preponderență în așa-numitele “sate-hănești” de pe malul drept al cursului inferior al Nistrului, însă, fiind supusă unei crunte exploatare din partea căpeteniilor tătare și nogaice, părăsea treptat locurile vechi de trai și migra spre nord chiar dincolo de hotarele Moldovei.

Alt moment interesant din documentul anexat se referă la nogaii bugeceni și cei edisani și permite să ne facem o oarecare închipuire despre componența numerică a hoardelor, ce au sălășluit în vecinătatea Moldovei. Astfel, “hoarda edisană se socoate de 340 așa-zise sagume, iar în fiecare sagum câte 340 gospodării. Referitor la bugeceni, nu mai puțin de acest număr ar fi”. Probabil, prin “hate” se subînțeleg “chibitcele” nogailor sau sălaşele din “căștele lor de iernare. Înmulțind aceste cifre, obținem un număr de 115500 “hate”.

Nu putem spune cu certitudine, ce anume înseamnă termenul “hata” și câți oameni adăpostea fiecare din ele, însă, corelând datele presupuse cu cifra de 40 de mii de călăreți înarmați din hoarda edisană (în anul 1758), ne putem forma o concluzie despre numărul nogailor. Probabil, efectivul hoardei bugecene ar fi fost de 40-50 mii de călăreți⁵⁰, număr inițial egal cu cel al edisanilor (vezi anexa). Trebuie de avut în vedere că în mod normal numărul populației masculine, apte de a purta arme, constituia până la 25% din numărul total al populației. Datele aduse nu ne permit să concluzionăm decât doar superficial despre numărul populației celor 2 hoarde – bugeceană și edisană, se poate de presupus doar că la mijlocul secolului al XVIII-lea fiecare hoardă includea până la 100-150 mii de nogai de ambele sexe.

Astfel, documentul din continuare permite a opina despre situația politică și cea etno-demografică în regiune în perioada aflării aici a nogailor, situație care în mod direct a influențat viața internă și poziția internațională a Principatului Moldova pe parcursul secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea.

АВПР Ф. 112. Дела едисанских ембулуцких и др. татар.

Оп. I., год 1761

Д. I, А. I. I об., 2.

Записка по требованию о прежнем пребывании // эдисанских буджакских ордъ, сочиненная изъ отобра// нных известий отъ аги Якубия и состоящих при армии мурз.

Сторона под названием Безъарабия, совсем им не // известна. Но объявили они что от давних времен// имеют сии орды начало от реки Эдила⁵¹ (Волги), при которой // ныне живут калмыки. С котораго места вышло два // брата⁵², из них первый нзвывался Арак оглу, а другой // Ор Мамбет оглу⁵³, которья с своих мест вышли // тому назад сто тридцать пять или сто сорок // лет и отдалсь они под защиту и протекцию По // рты Оттоманской, со всеми с ними наздоящимися // несколько тысячами татарами. А оным к повелению // и показали дикия степи между реками Дунаем и Днестром // и Прутом, названныя Буджакскими потому // что на турецком языке Буджак называют кутком. // Сей народ живучи до неkotарого времени переходя к лу//тчему состоянию и к большому умножению, как в народе // так и в скоте, для чего и посылал к Порте Атаман // ской Бенгирей хан, с требованием о прибавке сему // народу земли, для отводу которой и прислан был Ха//лил паша. А оной и отвел, зачав от Мусаит кишлы // к тому месту, где оканчивается река Саратов, ко//торой степи в длину часов тридцать два, а в // ширину часов два с половиною, а в окружность показана им была граница к следующим местам:// от кавшан до Исмаилова лежащего к полудню над // рекою Дунаем тридцать шесть часов, и в третью сторону от реки Быка к да//лине зовомой Минжир, находящейся разстоянием // от реки Прута два часа которой длина не более // стр. I об. двадцать шести часов. Между теми же реками // где татары имели сие слово жилище, состоят уро//чища под сими названиями: первая долина Ботна, вто//рая Чаха, третья Колундук, четвертая Шула, пятая // Сака, шестая Сарака, седьмая Улунга, осмая Джанту, девя // тая Учъ чалч, десятая Бык, одиннадцатая Турк // дересы, вторая надесять Каранда, тринадцатая Кас//ла, при сих же реках в далинах имели они жительство // свое везде деревнями. А живучи оне по показанным ме//стам давали с принадлежащей земли султану дань хле//бную, також господарю волоскому, деревень же с кре//сным собственными землями они никогда не имели. Ра // вным образом и эдисанская рода отлучая от реки // Эдилю назвались эдисанскою с причины той что эдисан на татарском языке значит десять тысяч. И так // они отдавшись под протекцию Порты Оттоманской по//селились на степе очаковском между реками Днестром // и Черным морем и Бугом, а от границы полской Кадимою // речкою, которая степь имеет в себе длины и ширины // как с Бендеру и Балты до Очакова тридцать шесть // часов, а от качибя лежащего над Черным морем // до реки Буга тридцать шесть часов. И хотя ж те // татаре живучи на степе турецком равномерны // ми ж деревнями как и буджакския, однако же вся // кую дань платили ханам Крымским. А как они // на том степе зачали жить, этому назад не ме // нее как лет сорок пять или пятьдесятю

Что же касается до жамбулуцких и едичку(л) ских, // то и те из одного места вышедшие и одна фами//лия между оными находится, и все они почитаются // одного отца сыны татарского народу мурзы, кото//рой назывался Гедие. Вышеписанныя ж татар//ския орды и во время миру у турков с Россию в // Бендерах, Белегороде, Килии, Исмаиле и Каушанах // стр. 2. жительство не имели, но всегда пребывали в своих // деревенских селениях. А их деревни населены были одни // ми татарами, а не другим каким народом. Ис кото//рых некоторые зажиточные жители пленных у себя // имели из других народов, то есть калмыков, арапов, // грузинцев, и черкесов. Но когда бы из волоских жителей // кто во оныя на время поселялся, то одинакож должно // было платить подать тому кому оне прежде при // надлежали. Мурзы же ни от кого не получали никакого // жалованья, а довольствовались они всегда своим имуществом, Однако же крымские ханы видя их усуги по// времени знатнейших мурз жаловали платьем, // денгами и протчим, а младшие мурзы которья слу//жили при султанах ханской фамилии, то оное довол//ство получали от султанов. Что же касается // до черни, то они как от ханов, так и ни от кого // никакого довольствия не получали, а довольствовались // из своего имущества. И до турецких крепостей

ни // какого дела они не имели. А толко оных буджакских // деревень было, то оных числом показать они не // знают, что ж касаются до едисанской орды, то и о // ных считается коих обыкновенному названию // сагумов триста сорок, а в каждом сагуме по триста // сорок хат, а упователно к буджакских не мен//ше оногo числа было.

Raport la cererea privind reședința anterioară a hoardelor edisane și bugecene, compus din informațiile primite de la aga Iacubia și mârzacii, atașați pe lângă armată (tradicere).

Ținutul cu denumirea de Basarabia nu este deloc cunoscut. Însă ei au declarat că din timpurile străvechi aceste hoarde își au începutul de la râul Edil (Volga), lângă care azi trăiesc calmucii. Din acest loc au pornit doi frați, primul numindu-se Arac oglu, altul Or Mambet oglu, care s-au îndreptat din locurile lor cu o sută treizeci și cinci sau o sută patruzeci de ani în urmă și au trecut sub ocrotirea și protecția Porții Otomane, cu câteva mii de tătari, care se aflau.

Ținutul cu denumirea Besarabia nu le este deloc cunoscut. Însă ei au declarat că din timpurile străvechi aceste hoarde își au începutul de la râul Edil (Volga), lângă care azi trăiesc calmucii. Din acest loc au pornit doi frați, primul numindu-se Arac oglu, altul Or Membet oglu, care s-au îndreptat din locurile lor cu o sută treizeci și cinci sau o sută patruzeci de ani în urmă și au trecut sub ocrotirea și protecția Porții Otomane, cu câteva mii de tătari, care se aflau cu dânșii. Pentru așezare le-au fost stabilite stepele de lângă râurile Dunărea, Nistru și Prut, numite bugecene, deoarece Bugeac în limba turcă însemnând "colț". Acest popor, trăind un timp anumit, a ajuns la o stare mai bună, înmulțindu-se considerabil atât populația, cât și vitele, din care cauză Benghirei han trimitea către Poarta Otomană cereri de a pune la dispoziția acestui popor pământ, pentru obținerea căruia a fost trimis Halil pașa. Acesta din urmă a fixat un teritoriu, începând de la câșla lui până la obârșia râului Sărat, această stepă având treizeci și două de ceasuri în lungime și două și jumătate ceasuri în lățime. Iar în împrejurime le-a fost arătat hotarul spre următoarele locuri: de la Cavsan (Căușeni – *n.n.*) la Ismailov (Ismail – *n.n.*), care se află spre miazănoapte cale de treizeci și șase de ceasuri de-asupra Dunării și în a treia parte de la râul Bâc spre valea ce se cheamă Mingir, care se află la o distanță de două ceasuri de la râul Prut, această distanță nu depășește douăzeci și șase de ceasuri. Tot între aceste râuri, unde tătarii își aveau sălașurile, se găsesc vetrele cu următoarele denumiri: prima – valea Botna, a doua – Ceaha, a treia – Colunduc, a patra – Șula, a cincea – Șaca, a șasea – Saraca, a șaptea – Ulunga, a opta – Geantu, a noua – Ucicalci, a zecea – Bâc, a unsprezecea – Turcderesî, a douăsprezecea – Caranda, a treisprezecea – Casla. Pe lângă aceste râuri, în văi ei sălășluiau peste tot în sate. Iar trăind în locurile arătate, de pe pământurile ce aparțineau sultanului plăteau dajdie de pâine, la fel și domnului voloh (al Moldovei – *n.n.*). Însă sate cu pământuri proprii, ei nicicând n-au avut. Astfel și hoarda edisană părăsind râul Edil (Volga – *n.n.*), s-a numit edisană, deoarece în limba tătară edisan înseamnă "zece mii". Așadar ei, trecând sub protecția Porții Otomane, s-au stabilit în stepa Oceacovului, între Nistru, Marea Neagră și Bug, iar de la hotarul polonez pârâul Codâma. Această stepă are în lungime și în lățime atât de la Bender, cât și de la Balta până la Oceakov treizeci și șase de ceasuri, iar de la Cacibei (azi Odesa – *n.n.*), ce se află la Marea Neagră, până la Râul Bug, de asemenea, treizeci și șase de ceasuri. Cu toate că acești tătari sălășluiau în stepa turcească, la fel ca și cei bugeceni, în sate asemănătoare plăteau diferite danii hanilor crimeeni. Iar din timpul când au început să trăiască în această stepă, au trecut nu mai puțin de patruzeci și cinci sau cincizeci de ani.

Referitor la giambuluci și ediciculi, și aceștia au venit din aceleași regiuni și constituie o familie, cu toții se consideră fii ai unui părinte mârzac al poporului tătaresc, ce purta numele

Ghedie. Sus-numitele hoarde tătărăști pe timp de pace între turci și Rusia, la Bender, Belgorod, Ismail și Căușeni nu locuiau, aflându-se totdeauna în satele lor. Aceste sate erau locuite numai de tătari, neavând reprezentanți ai altor naționalități. Dintre care unii tătari înstăriți aveau prizonieri de alte naționalități, adică calmuci, arapi, georgieni și cerchezi. Dacă însă locuitorii valahi se stabileau aici temporar cu traiul, ei trebuiau să plătească bir stăpânului căruia aparținuse anterior. Mărzaciai nu primeau de la nimeni nici un fel de soldă. Hanii crimeeni însă apreciindu-le serviciile, dădeau mărzaciilor de vază haine, bani și altele. Mărzaciai de rând, care slujeau sultanii familiei hănești, erau întreținuți de aceștia. Prostimea nu era aprovizionată nici de hani, nici de altcineva, dar își satisfăceau necesitățile din propria avere. În ce privește cetățile turcești ei nu aveau nici o atribuție. Referitor la satele bugecene numărul lor ei nu pot să-l arate, însă la hoarda edisană se consideră că există trei sute patruzeci de hate. La bugeceni numărul acestora nu ar fi mai mic.

NOTE

¹ M.G.Safargaliev, *Nogaiskaia Orda vo 2-i polovine XVI veka*, în "Sbornik naucinâh rabot Mordovskogo pedinstituta", Saransk, 1949, p. 48-49.

² E.N.Kușeva, *Narodî severnogo Kavcaza i ih sviazi s Rossiei*, Moskva, 1963, p. 214-215.

³ Catalogul documentelor turcești, vol. II, București, 1965, p. 27.

⁴ D.Cantemir, *Descrierea Moldovei*, Chișinău, 1988, p. 30.

⁵ Călători străini despre țările Române, vol. II, București, 1970, p. 391-393.

⁶ A.A. Novoselski, *Boriba russkogo gosudarstva s tatarami v pervoi polovine XVII veka*, Moskva-Leningrad, 1948, p. 28.

⁷ *Letopiseșul Țării Moldovei*, Chișinău, 1990, p. 138.

⁸ I.Chirtoagă, *Sud-Estul Moldovei și stânga Nistrului (1484-1699). Expansiunea și stăpânirea turco-tătară*, Chișinău, 1999, p. 144.

⁹ B.B. Kocekaev, C.C. Valihanov *o drevnenogaiskoi narodnosti*, în "Istoria gorskih i kocevâh narodov severnogo Kavkaza"; ed. I, Stavropol, 1975, p. 122.

¹⁰ N.Iorga, *Scrisori de boieri. Scrisori de domni*, Vălenii de Munte, 1925, p. 56.

¹¹ E.D. d'Askoli, *Opisanie Ciornogo morea i Tatarii v 1634 g.*, Odessa, 1902, p. 38.

¹² *Precis de l'histoire des Khanes de Crimée*, în "Jurnal Asiatique", tom XII, Paris, 1833, p. 438.

¹³ R.Popescu, *Istoriile Țării Românești*, în "Cronicari munteni", Vol. I, București, 1961, p. 354.

¹⁴ I. Frățiman, *Studiu contribuitor la istoricul mitropoliei Proilaviei (Brăulei)*, Chișinău, 1923, p. 291.

¹⁵ V.D. Smirnov, *Krainskoe hanstvo pod vernovenstvom Ottomanskoj Porti do naceala XVIII v.*, 1887, p. 569.

¹⁶ Evlia Celebi, *Kniga puteșestvia*, vâp. I, M., 1961, p. 193.

¹⁷ *Ibidem*, p. 194.

¹⁸ T.Gemil, *Relațiile Țărilor Române cu Poarta Otomană în documente turcești (1601-1712)*, București, 1984, p. 323.

¹⁹ N.Iorga, *Studii istorice asupra Chilie și Cetății Albe*, București, 1899, p. 231; P.P.Panaiteșcu, *Călători poloni în Țările Române*, București, 1930, p. 77.

²⁰ *Cronici turcești privind Țările Române (Extrase)*, vol. II, (sec. XVII – încep. sec. XVIII); volum întocmit de M.Guboglu, București, 1974, p. 340.

²¹ T.Holban, *Două știri despre luptele de la Hotin din 1672*, în "Revista istorică", 1938, p. 147.

²² *Cronica Ghiculeștilor (Cronicile medievale ale României, V)*. Ed. de N.Camariano și A.Camariano-Cioran, București, 1965, p. 521.

²³ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 523.

²⁴ A.W.Ficher, *The russian annexation of the Crimeea*, Cambridge, 1970, p. 158.

²⁵ *Cronica Ghiculeștilor*, p. 525.

²⁶ *Cronici turcești privind Țările Române*. (Extrase), vol. III (sf. sec. XVI – încep. sec. XIX). Volum întocmit de Mustafa A.Mehmed. București, 1980, p. 197-205.

²⁷ Pseudo-Amisas, *Cronica anonimă a Moldovei (1661-1729)*, București, 1975, p. 128, 135-136.

²⁸ *Архив Внешней Политики Российской империи* (aici și mai departe – АВПРИ), f. 112, inv. 1, «Дела едисанских и буджакских татар», 1759.1760, reg. 3, p. 28; «Выписка об Едисанском народе, сделанная в секретную экспедицию Комиссии Иностранных Дел Российской империи» (aici și mai departe – КИД, – п.п.) в августе 1759 г.

- ²⁹ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1765, reg. 1, p. 9, "Увяснение об Эдисанском народе. Выписка из секретной в публичную экспедицию КИДа".
- ³⁰ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1759-1760, reg. 2, p. 29.
- ³¹ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1759-1765, reg. 1, p. 9 verso.
- ³² АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1759-1765, reg. 1, p. 13.
- ³³ АВПРИ, f. 112, inv. 2, «Дела четырех орд: Эдисанской, Буджакской, Джамбуyllуцкой и Едучкульской», 1768-1775, reg. 7, p. 3 verso; p. 112, inv. 1, 1757-1758, reg. 1, p. 248; Documente turcești privind istoria României", vol. I, întocmit de Mustafa A.Mehmed, București, 1976, p. 284-285, nr. 270.
- ³⁴ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1757-1758, reg. 1, p. 2.
- ³⁵ A.W.Fischer, Op. cit., p. 158.
- ³⁶ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1757-1758, reg. 1, p. 1, 2, 150.
- ³⁷ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1759-1760, reg. 2, N. 208.
- ³⁸ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1757-1758, reg. 1, p. 28, 31.
- ³⁹ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1759-1760, reg. 2, p. 208. «Реляция калги татарского Хаджи Гирея обер-коменданту Киева Лопухину»
- ⁴⁰ Letopisețul Țării Moldovei, Chișinău, 1990, p. 138.
- ⁴¹ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1759-1760, reg. 2, p. 208.
- ⁴² АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1757-1758, reg. 1, p. 56.
- ⁴³ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1759-1760, reg. 2, p. 208 verso.
- ⁴⁴ Documente turcești..., vol. I, p. 284, nr. 269.
- ⁴⁵ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1765, reg. 1, p. 65; inv. 1, 1757-1758, reg. 1, p. 31.
- ⁴⁶ Cronica Ghiculeștilor, p. 231.
- ⁴⁷ Pseudo-Amiras, Op. cit., p. 97.
- ⁴⁸ Cronica Ghiculeștilor, p. 301-309.
- ⁴⁹ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1759, reg. 1, p. 2, 2 verso, 4.
- ⁵⁰ АВПРИ, f. 112, inv. 1, 1757-1758, reg. 1, p. 111 verso.

Ion VARTA

MĂRTURII INEDITE DESPRE UN PROTEST ANTIȚARIST AL LUI TADEU HÂJDĂU DE LA 1822

Autorul documentului inedit cu caracter protestatar care urmează este Tadeu Hâjdău, tatăl lui Alexandru Boleslav Hâjdău și bunelul lui Bogdan Petriceicu Hasdeu.

Pentru început, am considerat necesar să prezentăm o succintă schiță biografică a acestei interesante și neordinare personalități, care, așa precum reiese și din documentul alăturat, a avut anumite implicații demne de luat în considerare în destinul Basarabiei.

Tadeu Hâjdău, pe linie maternă, era un descendent al domnului moldovean Ștefan Petriceicu (1672-1673), care, după eșecul armatelor moldo-polone în bătălia de lângă cetatea Hotin (1673), a fost nevoit să se refugieze în Polonia. Din suita domnului făcea parte și sora acestuia cu copii săi, al căror tată, paharnicul Ștefan Hâjdău, a căzut cu moarte de erou sub zidurile Hotinului.

Tadeu Hâjdău era un străstrănepot al lui Ștefan Hâjdău și al domnului Ștefan Petriceicu, care se născuse, în anul 1769, în Polonia.

La vârsta de 17 ani, Tadeu Hâjdău fuge din Polonia și se înrolează în armata austriacă, care tocmai se antrenase într-un război cu Poarta Otomană. În luptele de la Novi-Bazar, din septembrie 1788, este grav rănit, dar, după ce se însănătoșește, revine printre camarazii de

arme și participă la cucerirea Belgradului. Pentru merite deosebite pe câmpul de luptă, este ridicat la gradul de locotenent și i se acordă o distincție militară austriacă.

În lunga campanie militară Tadeu Hâjdău a purtat cu sine un sac plin cu poezii, dovadă a spiritului său romantic, participarea la război fiind pentru el, mai degrabă, o aventură plină de riscuri, decât o datorie de conștiință.

După revenirea în Polonia, se căsătorește cu o domnișoară din "ilustra familie Denhoff", însă tânăra sa soție decedează subit, lăsându-i un băiat, Tadeu, care va deveni ulterior colonel în garda imperială rusă și va participa la războiul ruso-turc din anii 1828-1829.

De altfel, Tadeu Hâjdău-tatăl mai participase și la războiul ruso-turc de la 1806-1812, în componența armatei ruse, dând dovadă de același curaj și eroism ca și în războiul precedent.

Din cea de-a doua căsătorie cu Valeria Daucșite(?), Tadeu Hâjdău are încă doi feciori: Alexandru, tatăl lui Bogdan Petriceicu și Boleslav, care devine naturalist și se stabilește la Viena.

Sentimentul profund de dragoste pentru patria sa istorică - Moldova - îl determină pe Tadeu Hâjdău să se stabilească cu traiul definitiv pe una din moșiile bunelor săi - Cristinești - din ținutul Hotin, pe la 1811, cu un an până la rășluirea din trupul vechiului principat al Mușatinilor a spațiului dintre Prut și Nistru. În acea perioadă, mulți descendenți din vechi familii boierești, care deținuseră proprietăți imobiliare în fostul ținut Hotin, transformat de otomani, la 1715, în raia turcească, căutau să reintre în posesia averilor pierdute cu aproape o sută de ani în urmă. Dar o atare întreprindere nu era una ușoară, despre ce confirma și exemplul lui Tadeu Hâjdău, care s-a văzut antrenat în lungi procese, dar fiind decis să-și recapete moșiile, considerate de el "cuibul strămoșilor săi", ce încăpuse pe mâini străine.

Tadeu Hâjdău era un om de o vastă cultură pentru timpurile sale. În copilărie a avut parte de o instruire aleasă. Despre acest lucru relatează chiar nepotul său, Bogdan Petriceicu Hasdeu, care menționa, între altele, că bunelul său "se pare că în copilărie a primit o educație excelentă." În 1786 devine student la Universitatea din Cracovia, unde studiază dreptul și filosofia materialistă a secolului al XVIII-lea. Peste doi ani și-a luat doctoratul în drept, ideile iluminismului polonez având o influență decisivă asupra formării personalității sale.

T.Hâjdău a fost un veritabil poliglot, cunoscând mai multe limbi: latina, franceza, germana, greaca, rusa, poloneza. El avea un cult deosebit pentru istoria românilor, deci și o pronunțată conștiință națională. S-a interesat în mod constant de domniile lui Ștefan cel Mare, "care a păstrat timp de patruzeci de ani poporul său în neatârnamare aproape deplină", Ion Vodă cel Cumplit, cu "luptele lui vestite", și a lui Dimitrie Cantemir. Lui Ștefan cel Mare, Ion Vodă cel Cumplit, Ștefan Vodă Petriceicu le-a consacrat chiar și o odă.

Despre trecutul glorios al strămoșilor săi a aflat foarte multe datorită unor îndelungate lecturi ale documentelor vechi:

"Dulce este amintirea strămoșilor! Cunoașterea lor este folositoare nu numai sufletește, dar chiar în treburile politice(...).

Aceasta am învățat-o din experiența mea: cu multă greutate și cheltuială timp de douăzeci și patru de ani am pierdut nopți întregi fără somn, am călătorit mult, cercetând, socotind și întrebând, răsfoind cărți și altele ca să aflu dovezi despre strămoșii mei. Vremea cea mai potrivită a vieții pentru adunarea averii și pentru bucurie am pierdut-o întorcând foile mucedde ale cărților judecătorești și cercetând arhivele în locuri depărtate și străine".

Pentru a-și vedea intenția realizată și a reveni în patria sa istorică, T. Hâjdău s-a văzut nevoit să renunțe la funcția avantajoasă pe care o deținea în Polonia, la confortul personal, scoțându-și la meza o bună parte din averea de care dispunea în țara adoptivă. Baniile obținute în urma acestor vânzări i-au fost necesari pentru a-și revendica drepturile sale asupra moșiilor

strămoșilor săi în cadrul unor interminabile procese judiciare.

“...Atunci am lăsat eu dregătoria mea de mare venit, am vândut toată averea mea, altele mi-am zălogit și am făcut toată în bani și m-am slobozit la Patria Strămoșească, aice tocma după prelungire de mai mulți ani, prin lucrare în toate zilele, prin pătimire și bărbătească răbdare, pierzând toată averea mea, încercându-mă de datorii, spre sfârșit (...) am făcut învoială cu împotrivorii mei de atunce prin care mi-au dat jumătate de Cârstinești și a patra parte din Cerlina Mare...”

Realitățile cu care s-a confruntat în Basarabia l-au dezamăgit enorm de mult. Scrisoarea alegorică alăturată, pe care Tadeu Hâjdău i-a expediat-o împăratului Alexandru I, semnată la sfârșit cu numele “Basarabia”, vine să confirme cu prisosință acest lucru. El critică vehement modul defectuos și păgubos de administrare a acestei provincii de către administrația rusească, o bună parte a reprezentanților acesteia urmărind aici doar interesul căpătuielii personale. Pe aceștia T.Hâjdău îi numește “canalii”, “nemernici”, din cauza incapacității, lăcomiei lor nelimitate și a ignoranței crase Basarabia pierduse și strălucirea exterioară, pe care o avuse până la anexarea sa la Imperiul Rus.

Autorul documentului consideră că funcționarii Basarabiei aveau complici chiar și în capitala Rusiei. El cere împăratului să-i demită din funcție pe toți aceștia și să trimită în ținutul dintre Prut și Nistru niște funcționari onești, care prin intermediul unei administrări corecte să contribuie la prosperarea și înflorirea Basarabiei.

Se pare că această epistolă alegorică a produs în capitala imperiului o surpriză extrem de neplăcută. De investigarea acestui caz neordinar s-a ocupat nemijocit V.Kociubei, care deținea în acea perioadă funcția de ministru de interne. Investigațiile secrete au durat aproape un an de zile, pentru ca, în cele din urmă, autoritățile țariste să-l identifice pe autorul pamfletului anonim.

VOTRE ALTESSE!

Une Province situé sur la marge de l'Empire: la plus jeune fille de la Patrie Rusienne, innocente encore et avant son education est très pressé avec defordre et injustice; Elle souffre beaucoup et surement en entier et en partie; Dans une enormité de douleurs, ôse présenter sa plainte par les mains du Ministre, du quel les vertus patriotiques sont connus de toute l' Empire. Elle sera malheureux, si ses soupirs ne seront pas écouté de l'oreille droite et le plus que heureuse, quand on les entendrais.

MONSEIGNEUR

de VOTRE ALTESSE!

très-humble et très obeissante servante

BASSARABIE

1822

12 febr.

АВГУСТЕЙШИЙ МОНАРХ
ВСЕМИЛОСТИВЕЙШИЙ ГОСУДАРЬ!

И я нижеподписавшаяся тоже из числа тех драгоценностей которую победоносная рука ТВОЯ приобрел недавно, включила между алмазов украшающих КОРОНУ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ. Я была камнем стоющим цены, хотя впрочем диким таким точно, каковым меня произвела природа, но перейдя под скипетродержавную ТВОЮ десницу гордилась: что буду очищена от наружной шероховатости и превращена в Бриллиант для сияния в Венце сильных полночных царей, подобно другим драгоценностям.

Такое то было от ТЕБЯ ВЕЛИКОДУШНОГО моего ЗАВОЕВАТЕЛЯ предопределение! коего с горячностью новая ТВОЯ подданка желала; Но увы! Жребий пал на Бриллианшиков

коих слабое зрение не могло постичь того света, какой бы можно извлечь из внутренностей моих, и коих ненавыкшая рука не могла навести даже наружного блеска, посредством коего сравнялась бы я с алмазами хотя низшего достоинства.

Сего то рады ОТЕЧЕСКАЯ ТВОЯ о ГОСУДАРЬ! ПОПЕЧИТЕЛЬНОСТЬ благосоизволила одобрить в 1818 году УСТАВ для Преобразования меня и начертать правила для улучшения моего состояния, однако неопытные бриллианщики подобрали себе подмастерьев, кои полируя без пощады мои бока, тщились токмо, как бы удобнее им воспользоваться дорогими моими опилками. УСТАВ ТВОЙ служит им единственно для корыстолюбивых изворотов их. Они иногда тласят: «что Устав не закон, ибо навсегда не утвержден; а Закон не может служить Законом, потому что в Уставе начертан».

И вот! Таким то образом попалась я в руку превратных неуклюжих и самолюбивых, но смелых подмастерьев, и в недавнее время наконец соделалась позорищем мальчишек и неизвестной сволочи, которую один из числа подмастерьев впрочем предприимчивый заведывающий опилками Тебе принадлежащими собственно для своей и союзников его послути вопреки законов насильно приспособил и соединясь еще с одним подрядчиком, оба ведут путем неправды и обмана малодушного и слабого мастера.

ПРИЗНАТЬСЯ: что у станка есть несколько честных отлично искусных верою и правдою ТЕБЕ служащих душевножелающих исправить неаккуратную полировку моих боков, придать им приличную стойность и кои не допущают исправлять состав мой до основания; но какая ж в том польза? Когда голос сих человеколюбивых слуг ТВОИХ заглушается воегда громким, хотя нерезонным сопротивлением во множестве соединенных подмастерьев, искавших только выгод своих, а потому я во всех случаях и обстоятельствах несчастна! Без малейшей пощады со всех сторон пилома, с великою приком смелостью, ибо мучители мои имеют своих сообщников и в ТВОЕЙ Столице, страшаясь: чтобы тлас верных слуг любящих правду и хвалу недостичь ТВОЮ ВЫСОКОМОНАРШЕГО ТВОЕГО слуха.

ГОСУДАРЬ! ТЫ меня предопределил для блеска венца ТВОЕГО для собственного моего благоденствия, но через неспособность мастеров, а вяще через корыстолюбие, безчеловечье, и закоснелое невежество подмастерьев, потеряла я даже и тот природный лоск, какой имела в первобытном моем состоянии приходя постепенно в ничтожность со времени полирования меня.

УСТАВ ТВОЙ разделил меня на девять граней, с тем чтобы каждая из них сияла приличным отблеском, ибо ТЫ еси справедлив и премудр! Да при том все те грани суть части одного камня предназначенного для ТВОЕЙ короны; почему желательно ТЕБЕ было; иметь в каждом угле известную соразмерность дабы все вместе совокуплены в натуральной стройности удивительнейшую издавали яркость и соединялись между собою взаимною приятностью; но к несчастью! Работники присвоив себе злоупотребление растраивают предписанной Тобю порядок до того, что вместо драгоценного бриллианта, кождым я быть имела, осталась отломком треснувшего камня без фигуры и блеска.

В 1819^м году по ТВОЕМУ Великодушию дозволено было чтоб из обработанейших моих граней блеснул луч в Твоей Столице. Там бы то удостоверить можно было о неопытности и неспособностях бриллианщиков, равномерно и о моем истощении; но хитрое подозрение и зазорная совесть Мастера и Его работников вменили ни во что сие столь благодетельное Монаршее Твое соизволение.

В последующем затем 1820 году присланы были от ТРОНА ТВОЕГО два знатока, для усмотрения работы, способности и верности тех, коим поручена была моя полировка. О сколько бы нашли они изъянов, щербин и нечистоты произведенных подмастерьями, не только во всём моём теле, но и в каждой порознь части оною! Однако и тут робкие души моих правителей и профырство подмастерьевых успели до того, что помянутых знатоков изящного сего художества оговзано во свояси.

Забвенна будучи и никем ненадзираема, переходила я с одной крайности в другую, и ныне во всех пунктах моих отнята предписанная пропорция, стройность и недостигла того совершенства до которого предназначила меня ТВОЯ АВГУСТЕЙШИЙ МОНАРХ! благодсть. И

так исполнена будучи изъянов, шербин и нечистоты есмь совершенно фальшивым камнем во всех частях моих.

УМИЛОСТИВИСЬ ГОСУДАРЬ! ИЗБАВИТЕЛЬ МОЙ! УМИЛОСЕРДИСЬ! Во славу ТВОЮ для собственного благоденствия моего, пошли сюда в непродолжительном времени опытных и верных знатоков со всеми потребными инструментами кои рассмотрев все изуродованные мои части, выполировали бы оные и удалили негодных работников от станка ими ныне занимаемого, яко сидеть у оного по истине недостойных. Оставь потом при мне самого искусного и опытного и верного мастера, ибо на подмастерьевых полагаться никак невозможно, они редко господам фабрики верными бывают. И требуют всегда строгого надзора. Притом давние и самые старшие венца ТВОЕГО алмазы коих время и опыт уже совершенно исправили, бывают однако обозреваемы посылаемыми знатоками, то почему же я новое ТВОЕ украшение не могу удостоиться сего счастья сердечно много желаемого? Когда же те знатоки сюда придут в то время, со всеми подробностями настоящую аллегорю пояснить и разъяснет пред ними.

ВАШЕГО ИМПЕРАТОРСКОГО ВЕЛИЧЕСТВА ВСЕМИЛОСТИВЕЙШЕГО ГОСУДАРЯ

Верная подданка,

Бассарабия.

1. Устав образования опубликован.
2. Дворянские выборы сего 1822го года в январе месяце.
3. Жители Бессарабской области разделяются на девять состояний.
4. 1819 года позволено было от некоторых состояний выслать в столице депутатов.
5. В 1820^м году в месяце марте прибыли в Бессарабию сенаторы для обревизования.

№ 1167

Секретнейше

9 марта 1823 года

Графу Кочубею

Неизвестность сочинителя бумаги с подписью «Бессарабия» доставленной ко мне при отзыве Г. Статс Секретаря Графа Каподистрия от 16 июля минувшаго 1822 года, служила причиною замедления ответа моего на почтеннейшее отношения Вашего Сиятельства № 32 в разсуждение настоящего предмета.

Ныне имею честь донести до сведения Вашего; М. Г. что означенная аллегорическая бумага, как открыл я посредством секретного удостоверения, сочинена отставным бывших польских войск поручиком Фадеем Хиждеу, предки коего, происходят из природных Молдаван, переселились в давнее время в Польшу, где и означенный Фадей Хиждеу родился, получил воспитание, служил и прибыл сюда по присоединении уже Бессарабии к Российской Империи.

Он упражняется здесь до сего времени в непрерывных своих и посторонних ему поверенных тяжбах. Олыскивая в Бессарабии предковские волчины, Хиждеу подвергся процессу и с родным своим братом, который (*indescifrabil*) на него за явный обман.

Человек сей, находящейся уже в немалых летах, будучи напитан духом польских адвокатов и предавшись совершенно тяжбам, явил теперь новое доказательство беспокойного своего характера. Суждения Хиждеу об управлении Бессарабии, не заслуживают никакого внимания. Может быть он не посягнул бы на сию последнюю крайность, если бы не был подстрекаем собственным неудовольствием, за разрешение при прошедших выборах видов и намерений его и нескольких его товарищей, управлявшихся известным беспокойным и дерзновенным здешним помещиком медальничером Василием Россетом, который самовольно присвоил было себе звание статара и хотел посредством Хиждеу ложно доказать происхождение свое от княжеской фамилии.

Совершенная неудача предприятия Россета и Хиждеу, желавших из дворянских выборов, должествующих производиться с благопристойностью и в установленном порядке, сделать нечто похожее на известные Хиждеу прежние польские сеймы, родила в них негодование на

Бессарабское управление и на всех тех чиновников, кои не по их мыслям поступили на места. Россет в поступках его обуздан предписанною мерою от высшей власти, а Хиждеу, не видя никакого успеха в своих прежних намерениях, вадумая новым способом оскорблять начальство и самую истину ложными извещениями.

Я далек от того, чтобы отвергать доносы, кои однакоже редко бывають верными ибо на оные решаются всегда почти люди, руководствуемые неблагонамеренными правилами. Обратясь к тщательному рассмотрению и изследованию всех статей извета Хиждеу, я не нашел однако ничего в оных основательного и решительно могу сказать, что бумага с подписью Бессарабия, заслуживает одно презрение к сочи(ни) телю ея.

Если и происходят какие либо несогласия в общей организации здешняго управления, я стараюсь исправлять оные мерами от меня зависящими и твердо надеюсь достигчь полного успеха от неусыпных наблюдений в сем отношении употребляемых. Сии наблюдения, плод времени и труда, не служат основанием примечаний, составляемых на существующей устав образования.

Что касается изьяснения доносителя насчет существовавшей здесь областной дворянской Комиссии и прошедших дворянских выборов, я должен утвердительно сказать, что в действиях означенной комиссии, производившей все занятия ея под моим председательством, не было никакого и ни для кого даже скрытного притеснения, равным образом и никакого никому неделаму снисхождения.

Она руководствовалась в полной мере законами нашими и правами края, а также строгим безпристрастием, оскорбивших несколько только человек, желавших без всякого права воспользоваться дворянским званием.

Выборы сделаны были также с надлежащею точностью в совершенном порядке и с примерной благопристойностью; утверждение же мое оных согласовалось с пользою службы и справедливым уважением к способностям и правилам представленных кандидатов.

Я удастивал на месте по ближайшей известности людей, сколько можно было избрать лучших.

Честь имею быть

М. Г.

Вашего Сиятельства

Valentin CONSTANTINOV

UN DOCUMENT CU PRIVIRE LA ISTORIA LOCALITĂȚII NISPORENI

În studiul de față vom analiza un document valoros referitor la localitatea Nisporeni și la cele din apropierea acesteia.

În toamna anului 1842, în urma unor plângeri, a fost luată o decizie de a judeca câteva litigii de proprietate la o comisie a uezdurilor Chișinău și Orhei. Despre esența problemei, materialele prezentate și decizia luată de către comisie relatează documentul pe care îl publicăm. Documentul respectiv are 14 foi și este scris la 30 noiembrie 1842 în românește, în Basarabia, de către pisarul Mândru, la cererea lui Chirică Robu, vechilul răzeșilor din moșiia Pelpești, din bătrânul Costea Păpăluță. La ședința comisiei s-au prezentat cu plângeri Iordana Gomanova, care a cerut explicații referitor la părțile ei de pământ din moșiile din Nisporeni și Pelpești, și Grigorie Ierinopolios, proistosul mănăstirilor Golia și Bărboiu din Iași, care, de asemenea, a reclamat să fie clarificate lucrurile cu privire la părțile de pământ ale mănăstirii Bărboiu din moșiile Nisporeni, Pelpești și Ciuruleasa. La judecată, în afară de aceste persoane, au fost

chemați în calitate de martori vechilii din partea răzeșilor din Nisporeni și Pelpești, precum și proprietarii de moșii din Vărzărești, Iurceni, Șișcani, Ciuruleasa, Tânjălești și Mârzoaia

În cazul Nisporenilor, vechilul mănăstirii Bărboiu, Fiodor Moscalov, a propus să fie stabilite hotarele moșiei, formate din trei bătrâni: Văscan Turcul, Ocinaș Rujan și Marcu Măra. A treia parte din moșie aparținea bătrânului Măra, din care mănăstirea avea în proprietate jumătate.

Pentru moșia Pelpești, Fiodor Moscalov propune să se stabilească întinderea celor doi bătrâni: Marcu Măra, care aparținea mănăstirii Bărboiu, și Plitan (supranumit și Păpăluță).

Delnița Ciuruleasa era împărțită, de asemenea, în doi bătrâni: Capșa, ce se afla în proprietatea mănăstirii, și Batâru. Ciuruleasa mai purta numele Popești (actualmente Bărboieni, denumire, care, evident, provine de la numele mănăstirii ieșene, care avea acolo proprietăți).

Vechilul mănăstirii a mai pretins părți și din alți bătrâni, dar cererea lui a fost respinsă.

Importanța documentelor prezentate comisiei constă nu doar în faptul că conțin informații prețioase despre moșiile nominalizate, dar și privitoare la stăpânii acestora. Majoritatea actelor datează din secolul al XVIII-lea, unul fiind emis în vremea domniei lui Ieremia Movilă, în anul 1602 (7210). Acest document, cu o trimitere la un act al lui Alexandru Lăpușneanu, se referă la moșia Ciuruleasa.

La 22 iulie 1842 Vasile Trifan, din satul Boldurești, este înștiințat să prezinte comisiei respective actul de stăpânire, pe care îl avea de la Eremia Movilă. Deci rezultă că el era urmașul stăpânilor specificați în act ori că acesta nimerise la dânsul de la alți posesori ai lui. În orice caz Vasile Trifan deține acest act. În act este făcută o trimitere la un ispisoc de întăritură de la Alexandru Lăpușneanu pentru a patra parte din moșia Popești (Ciuruleasa), cumpărată de la Anghelina, fata lui Lazăr. Cumpărătorul era, probabil, Parasca, părintele persoanelor pomenite la 1602: Gavril, popa Toader, Loghin, care la 1602 nu mai trăia, Petrea și Anghelina. Loghin a avut doi fii: Ionașco diacon și altul, al cărui nume a rămas necunoscut. Nu este exclus că este vorba de același act, publicat în colecția *Moldova în epoca feudalismului*¹. Unica deosebire constă în datarea documentului. În colecția de documente amintită actul este datat cu 11 iulie 1602 și nu cu 10 aprilie 1602, precum este indicat în documentul pe care îl publicăm. De remarcat că actul din 11 iulie 1602 face trimitere la alte două acte: unul din timpul lui Alexandru Lăpușneanu și altul din timpul lui Ștefan cel Tânăr, fiul lui Bogdan al III-lea. Deci prima mențiune sigură a localității Bărboieni ține de perioada anilor 1517-1527, când a domnit Ștefan cel Tânăr. Afirmăm aceasta, deoarece se cunosc și alte mențiuni ale unor localități din zona respectivă a Moldovei, dar fără o precizare geografică exactă. Este vorba despre un act din timpul domniei lui Alexandru cel Bun, datat cu 28 decembrie <1425-1426>, prin care fiilor lui Ștefan Stravici, Toader și Petru, precum și unchilor lor, le-au fost întărite printre altele și patru sate pe Nârnova², și, conform unui rezumat dintr-o carte de judecată a Divanului din 25 iulie 1805, de unul din 20 martie 1439³.

Vechilul mănăstirii Bărboiu, Fiodor Moscalov, a înaintat comisiei 40 de documente referitoare la proprietățile sale din moșiile amintite. În primul, din anul 1743, se menționează că un urmaș al lui Marcu Măra, Sandu blănar din Iași, schimbă niște moșii din Nisporeni și Pelpești. Peste câteva zile aceste părți de moșie au fost vândute mănăstirii Bărboiu. Această precizare se impune pentru că primul document, în ordine cronologică, datează din anul 1742. Explicația este simplă. După vâleat, anul începea la 1 septembrie, dar când s-au întocmit actele pentru a fi trecute în condică, nu s-a ținut cont de acest fapt. Din documentele prezentate de Fiodor Moscalov, rezultă că mănăstirea Bărboiu în acea perioadă intenționa să-și extindă proprietățile în Nisporeni, Pelpești și Ciuruleasa pe seama pământului descendenților lui Marcu Măra și ai Capșei. Aceștia vând mănăstirii la 1 iulie 1778 (după cum se menționează în documentul nr.

31, prezentat de Feodor Moscalov) întreg bătrânul Capșa. În Nisporeni mănăstirea Bărboiu obținuse întreg bătrânul Măra (documentele 23, 28, 29, 30, 32; conform ultimului document, la 1783 martie 15 mănăstirea Bărboiu stăpânea încă întregul bătrân Măra), dar, probabil în urma răscumpărării unei jumătăți de bătrân de către urmașii lui Marcu Măra (din neamul Caragesc și Hundesc), ea va deține doar jumătate din acest bătrân. Actul de răscumpărare n-a fost prezentat, însă la sfârșitul documentelor puse la dispoziție de către Fiodor Moscalov referitor la aceasta este făcută o precizare de marele logofăt Iordachi Canta, la 15 mai 1801. Această problemă pare a fi clarificată, parțial, în unul din documentele prezentate de vechilii răzeșilor din Nisporeni și Pelvești: Arteni Zugravu, Chirică Robu și Tudosă Lozanu din 8 iulie 1785, în care se precizează că în Nisporeni mănăstirea Bărboiu poate stăpâni doar jumătate din bătrânul Măra. În total vechilii răzeșilor din Nisporeni și Pelvești au prezentat comisiei 12 acte, dintre care 6 sunt din secolul al XVIII-lea.

Din partea unor răzeși din moșia Mârzoaia la ședința judecății a fost prezent vechilul Chirică Carp, care a prezentat comisiei cinci documente, unul fiind din secolul al XVIII-lea, în care este precizată așezarea în teren a moșiei respective.

Documentul conține și date despre spițele de neam ale persoanelor care făceau parte din bătrânii Văscan și Ocinaș din Nisporeni, informații cu privire la întinderile moșiilor și așezarea lor geografică. Decizia luată de comisie, probabil, nu i-a satisfăcut pe toți cei implicați în proces, deoarece vechilul mănăstirii Bărboiu, Fiodor Moscalov, a depus o altă plângere pentru a fi reexaminată cauza. O astfel de plângere a înaintat și vechilul răzeșilor din Mârzoaia, Chirică Carp Șaptisati, pentru o parte din moșia Ciuruleasa, după cum credea el, luată de la moșia Mârzoaia.

În concluzie, menționăm că părțile au prezentat judecății 60 de documente, dintre care 40 sunt din secolul al XVIII-lea, iar unul chiar din timpul domniei lui Ieremia Movilă, în el fiind făcută o trimitere la un act de la Alexandru Lăpușeanu. Aceste documente conțin date importante cu privire la istoria localității Nisporeni și a celor din apropiere.

Ne exprimăm recunoștința și pe această cale prof. univ. dr. Ioan Caproșu pentru amabilitatea cu care ne-a pus la dispoziție această condică și care ne-a îndrumat în elaborarea articolului respectiv.

NOTE

¹ *Moldova în epoca feudalismului*, vol. I, documente slavo-moldovenesti (sec. XV - primul sfert al secolului XVII), Alcătuitori P. G. Dmitriev, D. M. Dragnev, E. M. Rusev, P. V. Sovetov, sub redacția lui L. V. Cerepnin, Chișinău, Editura Știința, 1961, p.182-183, nr.78.

² *DRH*, Seria A. Moldova, vol. I (1384-1448), volum întocmit de C.Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, editura Academiei, 1975, p.90-91, nr.62.

³ *Ibidem*, p.273, nr.193.

Copie

Anul 1842, luna noiembrie, 30 zile.

Din poronca împărăteștii sale măriri, singur stăpânitoriu a toată Rosâia, Comisăia Hotărâturilor din uezdurile Chișinău i Orh(e)iu au ascultat patru ucazuri a Mejivoaiei Cantoră a oblastii Basarabiei, sloboziti doă în urma jalobilor dati cătră ace cantoră din partea podpolcovnicesăi Iordana Gomanova și unul după ucazul politiceștii giudecătorii, iarăși după jaloba dumisale Gomanovii, din anii 1825 i 1841 di supt n° 286, 173 i 742 atingătoare a să alegi părțile di pământ ci ari în turpul moșiei Nisporeni i Pelveștii cu poronciri ca, potrivit cu forma instrucțiilor di hotărături, lămurind mai întâi granițele înprejur a pomenitorilor moșii Nisporeni i Pelveștii dispre cele megieșiti moșii, să dispărțască apoi dinlăuntru lor partea di pământ giudecată pren opridelenia dipartamentului al 2-le, ci-i acum giudecătoriai politicească, din 14 dichemvr(ie) anul 1816, în stăpânirea

umisale Gomanovii și cel al 4-le ucuz după jaloba dată din partea Înalt Preosfinției sale, mitropolitului Grigorie Ierropolios, proistosul mănăstirilor Golăia și Bârboiul, din Iași, din 13 mai, anul următoriu 1842, supt n° 277, cu ceriri a să lămuri și a alegi întri altile și părțili de pământ ci mănăstirea Bârboiu are în moșiile Nisporeniei, Pelpeștii și Ciuruleasa, poroncești ca totodată că li se vor alegi părțile dumisale Gomanovii din Nisporeni și Pelpești, să aleagă și părțili ci pomenita mănăstiri ari în acesti moșii, spre împlinirea căroră ucazuri, după ci comisăia au sosât la fața locului, la 8 zile, iulie, anul următoriu 1842. Pi de o parte, prin povestcile cu n° 210, 211, 212 au făcut cunoscut cu ce întâi ceasnicii ștăpânitoari di moșiia Nisporeniei și Pelpeștii, podpolcovniceasa Iordana Gomanova, cu cel al 2-le Înalt Preosfinției Sale, mitropolitului Grigorie Ierropolios, proistosul mănăstirilor Golăia și Bârboiul din Leș(i), și cu cel al 3-le opștiei răzășilor di Nisporeni și Pelpești, cu îndatorire ca ori însuș(i) au prin legiuți vichili pi lângă arătari di ființa pricinii să înfoțoșazi toati documenturile atingătoare, atât di graniți, cât și dinlăuntru di driapta ștăpânire i arbitru trebuincios, potrivit cu nr. 11 și 19, cuprinsă la instrucțiile omisăie ci li are spre povățuire înșămnați la ustavul obrazovaniei înalt întărit la anul 1818. Iar pi di alta, prin sămăinea povesci au făcut cunoscut megieșilor, și anumi cu n° 213, răzășilor di Vărzărești, nr. 214 pameșicului moșiei Iurcenii dvoreanu Constandin Ralea, n° 215 răzășilor ștăpânitori tot di moșiia Iurcenii, n° 216 pameșicului moșiei Șicșanii dvoreninul Constandin Razu, n° 217 răzășilor moșiei Ciuruleasa, n° 218 vecinicului ștăpân a(l) moșiei Tânjăleștii, n° 225 și 226 răzășilor cumpărători a o parti di moșiia Mărzoaia că sămăinea să înfăoșazi omisăie pe lângă arătari di ființa pricinii documenturile atingătoare di graniți i arbitru trebuincios, iar podpolcovniceșai Gomanova prin al 2-le povestcă, cu n° 227, i-au mai făcut povtorire a împlini ce di mai înainte povestcă, în urma căroră, la 14 iulie, s-au primit întâi jaloba dată pi înaltul numi din partea Înalt Preosfinției Sale mitropolitului Grigorie Ierropolios cu ceriri a să întări alăturata, pi lângă ace vichilime ci o dă pi numile dumisale Feodor Moscalov și a-l cunoaști di vechil în predmetul hotărăturii părților di pământ cuvinite mănăstirilor Bârboiu i Golăia, din Ieși, din moșiili Nisporeniei, Pelpeștii, Ciuruleasa, Măriniciu, Bălăneasa, Chetrosu sau Duțăștii, cari vichilime comisăia în temeiul rezoluției pusă pi pomenita jalobă, încredințându-o după cuviință supt n° 251, au alăturat-o de la pricinii aceștia.

Al doile, la 18 iulie, s-au priimit cerirea obștiei răzășilor di moșiile Nisporeni, Pelpeștii, Ciuruleasa și Mărzoaia, cu cari și aceștia înfăoșază vichilimeoia ci o dau pi numili a șasă din răzășii lor și însă din Nisporeni a bătrânul Văscan, Măcarii Cărlig, la bătrânul Ulinici, Feodosai Lozanu, la bătrânul Măra, Arteni Zugravu din Pelpești, la bătrânul Costea Păpăluță, Chirică Robu, la bătrânul Măra tot a cel ci esti și în Nisporeniei, Arteni Zugravu, la bătrânul Batăru, și din partea părțai din moșiia Mărzoaia, Chirică Șapți-sati, Cerării, ca după ci să încredința după formă, să să alătorezi la delă, spre a fi cunoscuți diplini răspunzători întru toati la sămăinea pricinii, iar lor, di pi dânsa, să li să de copie pi legiuită hărtii, căroră răzășii în prisudstuvii, făcându-li-să întrebare, cu mărturisât că sămăinea vichilime estă supt însuș(i) iscăliturile lor, acei ci au știu carti, iar pentru cari n-au știut s-au iscălit pren darea mâinii di cătră doi din răzăș(i), Dimitrie Prunianu i Vasălie Batăru, dată cu buna priimirea lor. De aceea, spre îndistulare ceririi lor, pi temeiul rezoluției încheiată la 21 zile iulie, încredințându-se di comisăe supt n° 252, s-au alăturat la delă.

Al triile, la 20 zile tot iulii s-au priimit arătare di ființa pricinii de la dumilui vechilul Feodor Moscalov, cu cari, pi lângă osăbit izvod, spre împlinirea povestcii di supt n° 211, dată pi numile încredințătorului său, Înalt Preosfinția Sa, mitropolitul i cavaler Grigorie Ierropolios, înfăoșază 40 bucăți ducumenturi, atingătoare pi părțili di pământ din moșiile Nisporeniei, Pelpeștii i Ciuruleasa.

S-au rugat ca mai întâi lămurind graniții moșiei Nisporeniei dispre celi megieșite, apoi din trii bătrâni ci amblă întreg trupul ei, dispărțând a triia parte bătrânul Măra și din acela, după ducumenturi, să înființazi mănăstirii giământate cătră cari, după învoiala dată di răzăș(i) mănăstirii, din 1778 mart(ie) 18, mai alăturându-să di partea ci să va alegi a lui Costandin Dudet di pi tatăl său, Ioan, din bătrânul Văscan a Cărligestilor, vândute cu zapis din 1726, să o dispărțască di cătră părțile răzășăști, di o parte stălpind-o cu vecinici sămni hotară, atât în câmp <și> codru, cât și în săliști, cu analoghisăre dreaptă, după suma stânjinilor.

Iar din moșiia Pelpeștii ci să împarti pi doi bătrâni, Marcu Măra i Plitan, ci-i zăc și Păpăluță, cari di cătră Andrii Iancu și Apostolachi Băgu s-au stălpit cu pietri hotară pi din gios di moșiia Nisporeniei, pi lângă delnița Ciuruleasa, a căroră bătrâni capitili dispre apus li-a înființat din zarea Nărnovii ș-acei di cătră răsărit până în podișul undi să întâlnești cu moșiia Iurcenilor, la lacuri, precum pre larg glăsuiești mărturiia hotarnică a numiților vânduri din 1776, a căroră lăjimi, precum și lungimi, p(r)ovirindu-să di comisăe cu măsurili arătate în pomenita hotarnică, să scoată mănăstirii Bârboiul iarăși giământate din bătrânul Marcu Măra și osăbit din celelalte părți a răzășilor, alegându-să părțile lui Agapi Tulburi, din partea lui Stefan i Andrii Gugiuman, vândute cu zapisu din 1778 ghenari(e) 21. Să se înființazi pi din gios, pi lângă bătrânul Capșii, din moșiia Ciuruleasa, ci esti tot a mănăstirii Bârboiului, însă delnițai ci să numești Ciuruleasa să i se dei adevărată întindiri din apa Nărnovii, precum hrisovul domnului Irimia Movilă v(oie)v(o)d, din 1710<1602> apr(ilie) 10, ci să află la răzășii pogorători din bătrânul Batăru, glăsuiești căci și această delnița Ciuruleasa este împărțitoari pi doi bătrâni, Capșa i Batăru, notărâti cu pietri hotară, fiind bătrânul Capșii a mănăstirii pi din sus lipit di giământate de bătrân din Măra din

moșia Pelpeștii, iar bătrânul Batăru răzășesc rămâni pi din gios, iarăși osăbit cu pietri di cătră moșia Chivireștii, a pameșicului Razu.

Acești părți din Ciuruleasa i Pelpești, cuviniti mănăstirii Bărboiu întrupându-li comisăia la un loc arătătoare în sumă di stânjini, să-i și stâlpscă cu vecinici sămni petri hotară atât dispre răzășii di Pelpești, cât și dispre bătrânul Batăru din Ciuruleasa, potrivit cu glăsuirea dicumenturilor¹, iar arbitru la hotărârea pomenitilor di sus părți di moșii din partea mănăstirii înfătoșază pi dumilui ceasnicul pameșcic collejschii reghistrator Feodor Tănăsachi, pi cari comisăia tot în aceeași zi au pus rezoluția următoare-arătarea aceasta împreună cu dicumenturile să să dei vechilor răzăși din moșia Nisporeni, Pelpeștii i Ciuruleasa, precum și megieșilor, ci vor ave înfătoșare, aceli numai di graniți ca împotriva lor după nr. 16, să-și facă cuviincioasăle întâmpinări nu mai târziu dicât până în trii zili, iar pi vechilul mănăstirii, Moscalov, precum și pi arbitru ci înfătoșază dumilui Feodor Tănăsachi să să aducă la legiuitul giurământ, cel întâi pentru nităgăduirea dicumenturilor, iar cel di pi urmă să să lasă prisudstvuitori după nr. 11 din obrazovanie, în temeul căriia la zile iulie, atât pi vechilul Moscalov, precum și pi arbitru s-au adus la legiuitul giurământ. Dar înfătoșatili dicumenturi di pomenitul vechil Moscalov sânt acești următoare:

1^{uu} 7251<1743> iunii 20, Zapis di la preutul Ioniți și soția sa Ioana dat Sandului blănariu din Iași, ficior Ilincăi Guțoae, nepot Stratoanii, pren cari au dat în schimb partea lor ci să va alegi din satul Nisporeni și Pelpeștii din bătrânul Măra.

2) 7251<1743> iulii 1, Zapis di la Sandu blănariu, ficior Ilincăi Guțoae, cu care au vândut egumenului mănăstirii Bărboiului, Măcarie, partea ci să va alegi din moșia Nisporeni și Pelpeștii, pi valea Nărnovii, fânutul Lăpușnii, din bătrânul Măra, ci au avut-o și el, blănariu, schimbătură di la preutul Ioniță și vară-sa Ioana preuteasa, drept 55 lei noi.

3) 7251<1742> noiembrie 1, Zapis di la Ilinca, fata Irimiei Guțului și a Stratoanii Gânculeasa, strănepoata lui Marcu Măra, și di la Ilinca preuteasa, iarăși cu feciorii ei, pren care au dăruit mănăstirii Bărboiului părți lor ci să vor alegi din satul Nisporeni și Pelpești, cari părți să cuvin lor di pi strămoșul lor Marcu Măra.

4) 7251<1742> noiembrie 1, Zapis di la Sandu blănariu, pomenit mai sus la nr.2, pren care dăruiește părțile lui din Nisporeni și Pelpești mănăstirii Bărboiului cu îndatorire ca să li lămurească și să facă teslim lucru curat.

5) 7251<1742> dechembrie 20, Zapis di la Ioniță diiac di Divan, ficior Tofanii, ce-au fost fata lui Hariton Fărâmă călugăr și nepoata lui Marcu Măra, dinpreună cu frații și surorile lui, pren cari vindî mănăstirii Bărboiului a cincea parti din bătrânul Măra din Nisporeni i partea ci i să va alegi din Pelpești.

6) 7251<1742> noiembrie, Zapis di la Gavril diiaconu, ficior Iancului, ci esti frati Ilincăi, fetii Irimiei Guțoae, pren cari au vândut mănăstirii Bărboiului în 10 lei părțile lor din moșia Nisporeni di pi moșul lor Măra.

7) 7251<1742> dechembrie 6, Zapis di la Grigoraș călăraș din Jarigrad, nepot lui David Jărnă și lui Iani, strănepot lui Marcu Măra, dinpreună cu fimeea lui, Maria, pren cari au vândut mănăstirii Bărboiului părți lor ci să vor alegi din satul Nisporeni și Pelpeștii di pi Marcu Măra.

8) 7252<1744> mai 24, Cartea d(omnului) Ioan Neculai v(oi)v(o)d dată mănăstirii Bărboiului di stăpânire pi a patra parte din satul Nisporeni și giumătate din satul Pelpeștii.

9) 7253<1745> iunii 9, Carti di giudecată di la vornicul di poartă Ciolpan pentru pricina ci au avut Andrunachi Hundiul, și Vasilache Caradge, și Toader Caradge cu David Jărnă, Sandu Tărăși armaș, Sandu blănariu și Vasăle Sterian pentru bătrânul Măra din Nisporeni.

10) 7263<1755> avgust 22, Zapis di la Constandin Dudet, sân lui Ioan Dudet, pren cari au vândut vârului său, lui Mihai, partea sa cât se va alegi din Nisporeni, cari și lui Constandin i să trage di pi tatăl său Ioan.

11) 7264<1756> fevr(uarie) 24, Carti di giudecată a boierilor Divanului în pricina giudecătii ci au avut mănăstirea Bărboiului cu răzășii di Nisporeni pentru părți mănăstirii din Nisporeni și Pelpești, pren cari să hotărăști ca după zapisăli mănăstirii să i să aleagă părți în Nisporeni din sus și din gios și să aibă mănăstirea a li stăpâni în paci.

12) 7264<1756> iunii 8, Carti di la d(omnul) Constantin Mihai Cehan Racoviță v(oi)v(o)d dată vornicului de poartă Ioniță Meleghi ca să aleagă și să stâlpească părți mănăstirii Bărboiului din moșia Nisporeni din bătrânul Măra lipindu-le cătră celilalte părți ci are într-ace moșie.

13) 7264<1756> iulii 16, Hotarnică di la vornicul de poartă Ioan Meleghi dată mănăstirii Bărboiului și răzeșilor ci să trag di pi Măra și Plitan pentru moșia Pelpeștii ci umbă în doi bătrâni, Măra și Plitan, arătătoare hotarilor împregiur dispre cele megieșite.

14) 7264<1756> avgust 14, Carti di la d(omnul) Constandin Mihai Cehan Racoviță v(oi)v(o)d dată mănăstirii Bărboiului di stăpânirea moșilor Nisporeni și Pelpeștii ci-i esti cumpărătură și danie.

15) 7264<1755> noiembrie 20, Carti di la d(omnul) Matei Ghica v(oi)v(o)d dată egumenului mănăstirii Bărboiului ca să fie volnic a chema și a soroci pi un David Jărnă di la Săliști, pi un Iancu Vasălach, Carage și pi un Andrunachi Hundiul ca să ste în giudecată cu egumenul pentru pământ(ul) din Nisporeni.

- 16) 7265<1756> noemvr(ie) 2. Carti di giudecată di nimine iscălită pren cari după giudecata ci au avut mănăstirea Bărboiului cu răzășii di Nisporeni să hotărăști ca părții mănăstirii, după zapisă, să să aleagă din moșia Nisporeni din partea di sus și din partea de gios și să li stăpânească în paci.
- 17) 7266<1758> iulii 22. Carte di la d(omnul) Scarlat Grigorie Ghica poroncitoare boierilor lui Mihălachi Cehan biv vel medelnicer, lui Nicolai Cogălnicean biv vel pitar și Sămioan Cheșcu uricari ca să margă la satul Nisporeni și Pelpeștii să cercetezi hotărătura lui Tănăsă Meleghi, asupra căria egumenul s-au jăluit că au luat o bucată di loc din Nisporeni și s-au dat în Pelpești.
- 18) 7266<1757> săpt(tem)vr(ie) 21. Carti di la d(omnul) Scarlat Ghica v(oi)e v(o)d pren cari să dă dreptate mănăstirii Bărboiului ca să-și stăpânească părții în moșia Nisporeni di danie și să să folosască cu viniturili, iar cini va ave a răspundi să vii di față să să judici.
- 19) 7269<1761> iunie 15. Zdelcă di la răzășii din satul Pelpeștii Andrunachi Hundiul, Toader Covrig, Vasăle Caradge, Andrii, nepot Hundiului, și Toader Hârca dată la asăminea răzăși din Nisporeni: Istrati Ulinici, Anton Cârlig, Trohin Ulinici, Vasăli Cârlig și Chirică Cârlig, cu cari întăresc ce di pi urmă hotărâre a boierilor Divanului di a nu să acoliști di pământul Nisporenilor, cari zdelcă esti întărită și di boieri.
- 20) 7269<1760> octomvrie 5. Zapis di la Ștefan Cârlig din Nisporeni dat mănăstirii Bărboiului și altor răzăși a mănăstirii, Toader Covrig, Vasălachi Caradge, Andrunachi Hundiul și altor frați a lor prin care se leapadă di o bucată di loc ci au numit-o Plitan și s-au acolisit nidrept di acel loc și fiindcă acest loc să cuvini Pelpeștilor apoi au rămas ca pi vremea viitoare să stăpânească răzășii din Nisporeni și Pelpești după cum au stăpânit moșii și strămoșii lor.
- 21) 7286<1778> iunii 18. Zapis di la Vasălachi Stan, Ioniță Cioriş și Sămioan Cioriş cu cari au vândut mănăstirii Bărboiului moșia Ciuruleasa din ținutul Lăpușni.
- 22) 1766 iulie 10. Carti di la d(omnul) Grigorii Alixandru Ghica v(oi)e v(o)d pren cari volnicești pi mănăstirea Bărboiului di a stăpâni părții ei în Nisporeni după scrisori și hotarnici.
- 23) 1776 iulii 10. Hotarnică di la Andrii Iancu și Postolachi Băgu pi moșia Pelpeștii.
- 24) 1776 iulii 10. Hotarnică di la vornicu di poartă Postolachi Băgu și Andrii Iancu dată mănăstirii Bărboiului pentru a tria parte din tot satul Nisporeni, iar în dosul iai, la 15 mai 1801, vel log(o)ff(ătului) Iordachi Canta cu iscălitura lui au însămnat că mănăstirea să stăpânească dintr-această hotarnică numai giământati di bătrân.
- 25) 1776 iulie 23. Cartea d(omnului) Grigorie Alexandru Ghica v(oi)e v(o)d dată mănăstirii Bărboiului di stăpânire pi moșia Nisporeni după hotarnica mai sus arătată di la 10 iulie a lui Băgu și Andrii Iancu.
- 26) 1777 avgust 6. Carti di la d(omnul) Grigorie Alexandru Ghica v(oi)e v(o)d poroncitoare păharnicului Andrii Iancu și lui Ioan Godzu vornic di poartă ca să aleagă și să hotărăscă mănăstirii Bărboiului părții di cumpărătura și danie și după ispisoaci domnești din moșii Zberoaia, Pietroasa, Dragomireștii în fundul Mărzoii, Nisporeni, Pelpeștii și Ciuruleasa.
- 27) 1778 ghenarii 21. Zapis di la Agapi Tulburi, Andrii Hundiul, Lupu Caradge, Iordache zăt Caradge, și Ioan Negură zăt Hundiului, pren cari au vândut mănăstirii Bărboiului partea lor din moșia Pelpeștii, giământati di bătrân Măra și osăbit Agapi Tulburi au vândut partea sa din bătrânul Gugiumanul și a lui Afteni Hugiuman tot din Pelpești.
- 28) 1778 mart 18. Zapis di la răzășii din Nisporeni pren cari să învoiesc ei cu mănăstirea Bărboiului ca să împărțescă moșia Nisporeni în trii bătrâni: Văscan Turcul, Ocinaș Rujan și Măra, din cari cu cei doi dintâi să stăpânească răzășii, iar cu cel din urmă să stăpânească și osăbit să mai stăpânească mănăstirea partea lui Costandin Dudet ci să va alegi. În dosul acestui zapis, la 15 mai anul 1801, supt iscălitura vel log(o)ff(ătului) Iordachi Canta, să hotărăști ca după acest zapis să stăpânească mănăstirea numai giământate di bătrân Măra și partea din ceilalți doi bătrâni după cuprindirea zapisălor.
- 29) 1778 iunii 10. Mărturie di la <al> 2<-lea> paharnic Andrii Iancu, iscălită și de unii din răzășii moșiei Nisporeni, pren cari să dă în stăpânirea mănăstirii Bărboiului un bătrân Măra, iar doi răzășilor, precum și 26 casă tot mănăstirii pi numitul bătrân Măra, în dosul căruia, la 15 mai 1801, supt iscălitura vel log(o)ff(ătului) Iordachi Canta, să hotărăști ca să stăpânească mănăstirea în moșia Nisporeni numai pol bătrân Măra.
- 30) 1778 noiemvr(ie) 28. Carti de giudecată di la vel log(o)ff(ăt) Vasăle Razu pren cari să hotărăști ca mănăstirea Bărboiului să stăpânească în moșia Nisporeni bătrânul Marcu Măra, iar din Pelpești pol bătrân. În dosul acestii cărți, la 15 mai 1801, supt iscălitura log(o)ff(ătului) Iordachi Canta să hotărăști ca mănăstirea din cartea ace di giudecată să stăpânească numai pol bătrân Măra.
- 31) 1778 iulie 1. Zapis di la Vasăli Stan, Ioniți Ciorici și Sămioan Ciorici, nepoți Capșii, pren cari au vândut mănăstirii Bărboiului din moșia Ciuruleasa un bătrân ci să numești a Capșii.
- 32) 1783 mart(ie) 15. Anaforaua veliălor boieri a Divanului pentru d(omnul) di atuncea pren cari să hotărăști ca mănăstirea Bărboiului să aibă a stăpâni în moșia Nisporeni întreg bătrânul Marcu Măra, adică a triia parti din moșia Nisporeni în dosul căriia anafora, la 15 mai 1801, supt iscălitura vel log(o)ff(ătului) Iordachi Canta, să hotărăști ca mănăstirea să stăpânească în Nisporeni numai pâl bătrân Marcu Măra.

33) 1801 mai 14. Carti di giudecată di la vel log(o)ff(ătul) Iordachi Canta pren cari să hotărăști ca mănăstirea să stăpânească în moșiile Pelveștii părții sale după scrisori ci ari mănăstirea.

34) 1801 mai 14. Copii întărită di pi aceeași carte.

35) 1804 mart(ie) 20. Carte di la logofitia cea mare a Moldaviei cu cari să puni soroc răzășilor di moșiia Pelveștii ca să să înfățoșăzi la Divan cu scrisori în pricina cu mănăstirea pentru părții din moșiia Pelveștii.

36) 1804 apr(ilie) 6. Anaforaua veliților boieri a Divanului în dosul jalobii lui Dumitru Sârbu din Nisporeni în pricina di giudecată ci au avut el, Sârbu, cu mănăstirea pentru părți din moșiia Nisporeni, pren cari să dă rămas pi numitul Sârbu.

37) 1808 mai 18. Carti di la logofeție cătră paharnicu Ioan Tăutu poroncitoare că dacă răzășii din Pelpești, în data pusă, vor înfățoșa la Divan cu dovezi împotriva cererii mănăstirii, apoi el să hotărăscă cu pietri pol bătrân din Pelpești.

38) 1812 iunii 7. Poronca Divanului cătră sârd(a)r(ul) Orh(e)iului ca să aperi stăpânire(a) mănăstirii asupra părților din moșiia Nisporeni dispre năvălirea răzășilor.

39) martie 13. Jalobă în limba grecească di la egumenul mănăstirii Bârboiului, Chiril, cu rezoluție în dosul ei tot în pricina părților mai sus arătate.

40) 1814 iunii 1. Carte di giudecată di la Dipartamentul ocărmuirii Oblastii Basarabiei pren cari să hotărăști ca moșiia Nisporeni să să împartă în trii bătrâni, din cari pi unul, Marcu Măra, să aibă a-1 stăpâni mănăstirea Bârboiului împreună cu răzășii săi Caragești i căp(i)t(an) Crâstea Zota.

Al patrăle, la 21 iulie, s-au priimit arătari di ființa pricinii di la vechilul răzășilor di moșiia Popeștii, ci să numești și Ciuruleasa, din bătrânul Batăru, Grigoraș Batăru, pren cari spre împlinire povescii comisăei supt nr. 217, înfățoșând trii bucăți ducementuri, au făcut cunoscut că pomenita moșie din vechimi să află stălpită cu pietri hotără, ci să începi capătul dispre apus di pârăul Nărnovii, precum ispisocul glăsuiești că au fost și iaz cu tot cu moară coasta pi din sus disparti pi Pelpești și ce pi din gios, coasta moșiei Chivireștii a pameșicului Costachi Razu, iar capătul dispre răsărit să megieșăști cu moșiia Mărzoaia, răzășască, îngradită fiind pinpregiur la coasti cu pietri hotără, niavând cu nimine nici un fel di pricină dicât numai la capiti; pi di o parte pameșicul moșiei Tănjăleștii, i-au scurtat di nu-i lasă a mergi la apa Nărnovii, iar pi di alta și răzășii di Mărzoaia să întindi piste vechea stăpânire. De aceea, s-au rugat comisăei ca ea, după ducementuri să înființazi această moșie Ciuruleasa precum din vechi s-au stăpânit, adică, din apa Nărnovii și până la zarea prăvalul(ui) apii dispre Mărzoaia, iar arbitru din partea încredințatorilor lui la această pricină înfățoșază pi dumilui ceasnicul pameșic, collejșchii reghistrator Feodor Tănăsachi, pi cari s-au însămnat următoarea rezoluțai: pi vechilul Batăru pentru nităgăduirea ducementurilor să să aducă la giurământ. Asăminea și pi arbitru ci înfățoșază spre a să lăsa presudstviutoriu după nr. al 11-le, iar ducementurii pi temeul nr. al 16-le să să dei feților în pricină ci vor ave înfățoșare a-și faci cuviincioasăle întâmpinări întru diosăbire pren povescă să să scrie locuitoriului din satul Boldurești, Vasăle Trifan, că dacă la dânsul să vor fi aflând acel adivărat ispisoc a d(omnului) Irimia Movilă v(oie)v(o)d din anul 7110<1602> apr(ilie) 10, să-l predstavliscă comisăei în temeul cării rezoluțai pi vechilul Batăru, pi arbitru Tănăsachi s-au adus la legiuitul giurământ și lui Vasăle Trifan la 22 zile tot iule i s-au dat povescă supt nr. 253, dar înfățoșatili ducementuri sânt acestea:

1-ⁱⁿ 7110<1602> apr(ilie) 10. Copii di pi ispisocul sârbăsc a d(omnului) Irimia Movilă v(oie)v(o)d pren cari întărești în stăpânirea popii Gavril i frașini-său popii lui Toader și nepoților lor, Ionașcu diiacu i fratilui său, ficiorii lui Loghin, asăminea și Petrii i surorii lor, Anghelina, ficiorii Parascăi, după ispisocul di întăritură di la Alexandru v(oie)v(o)d pi a patra parti din satul Popeștii ci esti în gura Ciurulesăi pi Nărnova un loc di iaz i di moară ci au avut-o cumpărătura di la Anghelina, fata lui Lazăr.

2) 1806 iunii 22. Mărturii di la preutul Ioniș cu frașai i neamurili lui ci să acolisă di bătrănu Batăru.

3) 1813 oc(tom)vr(ie) 3. Cartea sârdar(lui) Orh(e)iului cu cari să dă rămas pi preutul Stăvărachi i Nechita din satul Boldurești ci s-au dovedit vândut bătrânul lor Capșa la mănăstirea Bârboiului, iar răzășilor di Ciuruleasa li întărești stăpânirea asupra bătrânului Batăru.

Al cincile. La 21-22 tot iuli s-au priimit pi di o parte răspunsul pameșicului di moșiia Tănjăleștii, podpolcovnic cavaler von Mettercam, iar pi di alta asăminea răspuns di la pameșicul moșiei Șicanii, dvoreaninul Constandin Razu, dintri cari cel întâi au făcut cunoscut că așa precum toati ducementurile asupra moșiei Tănjăleștii i fața Vărzăreștilor, până acum, să află înfățoșate la giudecătoria politicaescă în pricina cu moșiia Vărzăreștii, dumilui nu li poati înfățoșa comisăei, și cel al doile, dumilui Razu, că toati ducementurii atingătoare di moșii sa Șicanii să află triimasă la Tirolodia și până când di cătră aceia nu i să vor întoarce nu li poati înfățoșa; pi cari răspunsuri s-au însămnat rezoluțai a să alătura la delă spre știință.

Al șasăle. La 23 tot iulie s-au priimit arătare di ființa pricinii di la vechilii răzășilor moșiei Nisporeni i Pelpeștii: Arteni Zugravu, Chirică Robu i Tudosă Lozanu pren cari asupra povescii comisăei di supt nr. 212, înfățoșind pi lângă izvod 12 bucăți ducementuri fac cunoscut:

1-ⁱⁿ. Că moșiia Nisporeni esti împărțitoari pi trii bătrâni: Văscan, Ulinici i Măra, din cari să trag ei i încredințatorii lor, a căriia graniți stăpânirea să păzăști dispre megieși după pietrili vechi hotără, unili statomcitate

di vornicul di poartă Tănasă Meleghi, din poronca d(omnului) Ioan Constandin Racoviță v(oie)v(o)d di la let 7265, iară altli le-au găsat mai din vechi aşazate și însă capul dispre apus din zarea Nărnovii, undi să hotărăști cu moșia Tănjelești, coasta pi din gios disparte moșia Pelpeștii după pietrii hotară ce să găsească pi fața pământului până la lacuri, undi dispre răsărit să întâlnești cu moșia Iurcenii și di aice să întoarci în sus, curmeziș, spre mează-noapte alătura cu moșia Iurcenii în zarea dealului dispre Lăpușnița, până să întâlnești cu moșia Vărzăreștilor, și di aicea tot în zarea dealului la vale din piatră în piatră până în zarea Nărnovii precum mai larg să arată toati sămni li hotară arătate în mărturia hotarnică a pomenitului Tănasă Meleghi din același an 7265<1756> noiembrie 12 zile, pren care sămni hotară li să urmează stăpânirea fără nici o pricină dispre toți megieșii.

Al doile, moșia Pelpeștii, ci esti pi din gios di Nisporeni, să împarti pi doi bătrâni, Marcu Măra i Costea Păpăluță, carile asăminea sănt hotărăști cu pietri hotară; capul dispre apus să începi iarăși din zarea Nărnovii și coasta pe din gios disparte moșia Ciuruleasa, până ce să întâlnești cu moșia Iurcenii, capul dispre răsărit. Hotarnica căriia a zisăi moșii Pelpeștii trebui să fie înfăoșată din partea vechilului mănăstirii Bărboiului, urmându-să stăpânirea încredințatorilor lui tot după pietrii hotară, dicât numai la capătul dispre răsărit răzășii ci au intrat cu cumpărătura pi o parti din moșia Mărzoaia, să întind cu stăpânirea pisti pietrii hotară pomenite în hotarnică.

Al 3-le, și în sfârșit, mănăstirea Bărboiului ari cuprins di al unii din răzășii, pren zapisă di dani, giuătate di bătrân Măra, iar giuătate au rămas neamului Caragesc și fiind în mijloc întărituri domnești i alti hotărășii a locurilor di prisudestvii nu au nici o pritență pi cari poati mănăstirea a-l și dispărți di cătră a încredințatorilor lor formalnic cu pietri hotară atât la câmp, cât și la codru, iar pentru analoghia săliștii rămâni, după învoielile săvârșite cu nacialnicii mănăstirii di mai înainte a-și priimi din străinii locuitori, ci să află la această moșie.

Asăminea și din moșia Pelpeștii, având mănăstirea cuprinsă tot prin dani giuătate di bătrânul Măra îl ari și stălpit cu pietri hotară dispre moșia Ciuruleasa. De aceea, să roagă commisăei că după glăsuirea ducumenturilor să închei a sa pravilnicească hotărâre di a înfăoșă arbitru ci li să ceri. Nu au înlesnitoriu chip dicât lasă la dreapta giudecată a cilenurilor comisăei cu adăogiri însă ca chitoarea ce din sus a moșiei Nisporeni di la zarea Nărnovii dispre Vărzărești să să îndreptezi potrivit cu glăsuirea hotarniciei pomenite mai sus a lui Tănasă Meleghi, iar nu la punctul di la Movila Viziriului di cari hotarnicu nimică nu pomeniști, dar zici în sumă di stânjini și acolo undi să vor împlini esti ce adevărată chitoare dispărțătoari moșiei dispre Vărzărești, commisăia pi pomeniști vechili în temeiul rezoluției însămnată pi trecuta arătare pentru nităgăduirea ducumenturilor i-au adus la legiuitul giurământ, iar ducumenturili înfăoșati sănt acestea.

1ta 7260<1752> iunii 30. Cartea d(omnului) Constandin Mihail Cehan Racoviță v(oie)v(o)d prin cari înputernicești lui Toma din Săliști pi o parti ci au arătat că ari în moșia Pelpeștii a-și lua zeciuală.

2) 7265<1756> noiembrie 12. Mărturie hotarnică di la vornicul di poartă Tănasă Meleghi cuprinzătoare că după poronca d(omnului) Ioan Constandin Racoviță v(oie)v(o)d au întărit pietrii hotară pi graniții moșiei Nisporeni dispre celi megieșite arătându-să mărimea ei și în sumă de stânjini.

3) 1777 fevr(uarie) 20. Carti di giudecată di la vel log(o)f(ăt) Vasăle Razu, pren care întărești stăpânirea lui Ioan Toma, sânt Nicolae Robu, și Onisăe Bătcă, sânt Ștefan Bătcă, asupra unii părți din moșia Pelpeștii, iar pi Sandi Hilimon Cărligești ci voie a-i dipărta pi Robulești îi dărâmași.

4) 1785 iulii 8. Anaforaua veliilor boieri a Divanului Moldaviei cătră d(omn) din vremea aceea pren cari hotărăsc că a tria parte din moșia Nisporeni, bătrânul Marcu Măra giuătate, să o stăpânească mănăstirea Bărboiului și giuătate răzășii neamului Caragesc și Hundesc.

5) 1798 iunii 23. Mărturie di la Hilimon Cărlig, nepot Chindiei, ci o dă lui Toderaș Vrânceanu ot Sărățai, cu ai lui, că esti drept moșan în moșia Pelpeștii, în bătrânul Păpăluță, cari bătrân îl dau în doi cu Robu.

6) 1816 săp(tem)vr(ie) 30. Hotărârea Obșteștii Adunări a amânduror dipartamenturilor a cărmuirii oblastei Basarabiei pren cari să hotărăști că moșia Nisporeni să să împartă în trii bătrâni: anumi Ocinaș, Văscan și Măna², din care pi Ocinaș după spița ci ar fi arătat Uliniceștii să să împartă în trii, adică o parti Uliniceștii, o parti Cimbrestii și o parti Burlăneștii cu Triioboieștii, fără a să mai înpresura o parti pi alta; pi Văscan, Cărligeștii și a triia parti neamurili lui Iacob sânt Barbu cu surorile lui, Iaca și Anița, iar bătrânul Măra, ci mergi atât în Nisporeni cât și în Pelpești giuătate să să stăpânească di cătră mănăstirea Bărboiului și giuătate di cătră răzășii: neamurili Caragești și Hundesți și pi cel (al) doile bătrân, Costea Păpăluță, din Pelpești să-l stăpânească Hilimon Cărlig cu ai lui.

7) 7265 iunii 17. Cartea d(omnului) Scarlat Ghica v(oie)v(o)d cătră stolnicul Constandin Rășcanu pren cari înscrii că după jaloba ci au dat răzășii di Pelpești cu nimumțămire asupra lucrării lui Tănasă Meleghi pentru strămutare hotarălor dintri graniții moșiei Pelpeștii i Nisporeni să rânduiască pi doi mazili, oameni di ispravă, a-i puni la cale pi temeiul dovezilor ci vor înfăoșă.

8) 1806 ghenarii 30. Spiți di neam arătătoare pentru pogorătorii din bătrânul Păpăluță din moșia Pelpeștii.

9) 1808 mai 31. Carti di giudecată di la Divanul Moldaviei pren cari înputernicești stăpânirea Paraschivii Cimbroe și ficiilor ei pi a șasa parte din partea Cimbrestilor din bătrânul Ocinaș, pi cari au răscumpărat-o di la stolnicu Zamfirachi, ci o vândusă un văr a ei, vacmistru Vasăli Cimbru.

10) 1810 mai 26. Carti de giudecată di la Divanul Moldaviei pren cari dă rămaș pi Andrii Fărămă diiaconu, Ioan i Dumitru Tabără răzăși di Nisporeni di a ave împărtășire în moșia Pelpeștii supt numi di Plitan și întărești stăpânirea răzășilor di Pelpești, mănăstirii Bărboiului a-și stăpâni ace moșie Pelpeștii ci esti împărțitoari pi doi bătrâni: Măra i Păpăluță, în hotarali ci după scrisorile vechi.

11) 1825 iunie 30. Povesca <oc>olașului di ocolu Braniștii, pârcălabul, cătră răzășii di moșia Pelpeștii, neamul Robesc, pren cari li înputernicești stăpânirea asupra a giuământate din bătrânul Păpăluță, precum supt giurământ au dovidit că din vechi au avut-o.

12) 1835 ghenar(ie) 24. Zapis di la Enachi Vrânceanu, Iordachi sân Agapi Vrânceanu, Enachi sân Toderășcu Vrânceanu, și Costachi sân Năstasă Vrânceanu, din satul Sărețai, prin cari arată că din a patra parte din giuământatei di bătrân Păpăluță ci li s-au ales partea lui Vasăli, 9 stânjini, i-au vândut răzășilor din Pelpești anumi Constantin Carp Șaptisate, Levinti Șaptisati, Manoli Chicu, Vartolomeu Robu, Ioan sân Neculai Robu, Chirică sân Maștei Robu, Agapi Robu, Tănasă Robu, Grigori Niculică, Vasăli Robu, Chirică Carp Șaptisati, Iacob Popa, Ștefan Cărchilan, Costandin Cărchilan, Afteni sin Paraschiv Tolburi, Anița Boldureasa, Ioan Răscoală, Timoftei Arsăni, Lupu Tulburi, Arteni Chicu, Andrii Chicu, Grigori Istrati și Ghiorghii Chirică Tulburi.

Al șaptele. La 30 tot iulii s-au priimit arătare de la fiei lui Ioan i Grigori Ciochinești i sora lor Ecaterina, soția lui Sămion Racoviță, nepoți Panaghiei ci au tânut-o Alixii Ciochină, cuprinzătoare că partea lor di pământ baștină din moșia Nisporeni din bătrânul Ocinaș, ci să vândusă di veci di cătră un prestrăbun a lor, Costandin Dudet, vărului său Mihăilă și în urmă mănăstirii Bărboiu din Ieși la anul 1782 s-au răscumpărat di bunul lor Alixii Ciochină i un cumnat al său, Axinti, ci au tânut pi Alixandra, sora Panaghiei, di la Parfeni, egumenul mănăstirii Bărboiu, precum podpisca sa ci o alătorează în or(i)ghinal mărturisăști pren cari să cuprindi că zapisul într-ace vremi egumenul nu l-ar fi putut afla. Iar pi urmă ivindu-să să rămăe răsuflat; însă ei după ci au vinit în legiuita vrăstă, deși di la răzășii di Nisporeni au cerut dreptul lor, însă ei le-au pus înaintea că partea prestrăbunului lor ar fi trasă în părți mănăstirii Bărboiului, apoi precum comisăia să află sosată cu lucrarea ei pentru alegirea părților mănăstirii Bărboiului di cătră cari trebui să să fi înfășoșat și scrisorili. Să roagă ca asăminea parti ci să va alege a prestrăbunului Dudet să li să dei ori di la mănăstiri sau di la răzăși, undi să va dovedi după spița ci alătorează că să va fi aflând, pi cari comisăia au însămnat rezoluțai a să alătura la delă, spre a o ave în videri la tractațae.

Al optălea. La 5 zile avgust s-au priimit arătarea vechilului răzășilor a o parti di moșia Mărzoaia, Chirică Carp, pren cari asupra povescii comisăiei di supt nr.225 înfășoșind cinci bucăți ducumenturi ci să cuprind în izvodul din dosul pomenitei arătări, faci cunoscut că o parti din moșia Mărzoaia esti di baștină a sa, a încredințatorilor săi și o parti cumpărată di veci tot di dânsii cu formalnic zapis din 1831 iulii 3 di la pameșciul ghinaral maior Cirimisăcov, cari cumpărătură să cuprindi în sumă di stânjini după hotarnica din 1808 mai 25 a paharnicului Ioan Tăutu, a căriia capul din sus dispre mează-noapte să hotărăști după noima hotarnicii Tăutului pi la fundul văii Mărzoaiei cu coasta ce pi din gios a moșiei Nisporeni, iar coasta dispre răsărit o disparti moșia Iurcenilor și ce dispre apus să disparte di cătră capitili ci vin di la Nărnova: Pelpeștii, Ciuruleasa i Chivireștii, carile părți di moșie atât baștina precum și cumpărătura Mărzoaiei di la Cirimisăcov, după formalnicul ducument ci în urmă au priimit di vecinica stăpânire di la giudecătoria politicăscă din 1838 iunie 20, supt nr.30, precum și după puterea altor ducumenturi priimate di la exilenția sa Cirimisăcov, întăriti di politicăscă giudecătorie li s-au urmat stăpânirea, precum mai sus arată, fără nici o pricină, atât dispre stăpânitorii di Nisporeni, asăminea și di Pelpești i Ciuruleasa fără a să lăsa cu stăpânire s-au păzit di cătră încredințatorii lui di la vremea ci au întrat cumpărătoriu, precum au avut-o și ghinaralu Cirimisăcov după osăbit act di cumpărătură di la spătariu Panaite Catargiu, încă din 1825, di când sănt trecuți pisti 18 ani; di aceea să roagă comisăiei ca în puterea unor așa ducumenturi să li să aperi stăpânirea tocmai fără nici o rășuire, iară arbitru fiindcă nu au înlesnitori chip a înfășoșea lasă la dreapta giudecată a cilenurilor comisăiei, iar înfășoșatili ducumenturi di vechilul Carp sănt acestea:

1-^{iv} 1794 diche(mvrie) 5. Copie scoasă di pi anaforoa velișilor boieri a Divanului Cnejeii Moldaviei și încredințată di giudecătoria politicăscă a Basarabiei la 20 mart(ie) anul 1825 supt nr.1311, pren cari, întri altili, să cuprindi ca mănăstirea Bărboiului i spătariu Dimitrie Sturza să-și tragă părți di pământ din Dragomirești, precum sănt arătate în hotarnica Cheșcului, iar Ghiorgii Cogălniceanu și Anastasă Pană să-și tragă părți după scrisorili ci au.

2) 1808 mai 25. Copie scoasă di pi mărturia hotarnică dată di biv vel spătari Ioan Tăutu dumisali vornicului Dimitrie Sturza arătătoare pi undi anumi au descoperit partea di pământ întri altor feți și a dumisale Sturza din moșia Mărzoaia i Dragomireștii cari ar fi fost mai înaintea tot un trup și s-ar fi împărțit în trii bătrâni carile copie să află încredințată de giudecătoria politicăscă a oblastiei Basarabiei la 20 mart(ie) anul 1825, supt nr.1312.

3) 1808 mai 25. Asăminea mărturie hotarnică tot a dumisale Ioan Tăutu biv vel paharnic, arătătoare în ci chip a dizbătut marginile moșiei Mărzoaia sau Dragomireștii di giur înpregiur dispre toati megieșite moșii.

4) 1831 iunie 22. Zapis di la pameșicul ghineral maior i cavaler Iacov Iacovlev, sîn Cirimisân i soțul umisale, Alexandra, pren cari răzășilor di moșia Mărzoaia, anumi Ghiorghi Tulburi, Vasăli Tulburi, Chirică Carp, Iacov Bouroșu, Parfeni Nani, Constandin Carp, Constandin Curagău, dascălu Stefan Zupeu, Ioan sîn Chirică Tulburi și Vasăli Răuță vindî în vecinica lor și a clironomilor lor stăpânire dreaptă, partea dumilor sale din pupul moșiei Mărzoaia.

5) 1838 iunie 20. Documentul dat di judecătoria politicaesă a Basarabiei pomenitor mai sus numi la nr. 4 întăritori stăpânirii asupra pământurilor ci au cumpărat din trupul moșiei Mărzoaia di la ghineralul maior Cirimisăcov.

Al noăle. La 19 zile sâp(tem)vr(ie) 1842 s-au priimit ucazul Mejivoaei Cantoră a oblastii Basarabiei di n. nr. 468 prin cari pi temeul unui asăminea ucaz a politiceștii judecătoriai urmat cătră dânsa scrie commisăei di lucrarea pentru alegirea părților podpolcovnicesăi Iordana Gomanova din moșiile Nisporeni, Iurcenii și Pelpeștii să o oprească.

Al zăcile. La 24 oct(tom)vr(ie) 1842 s-au priimit întâmpinarea vechilului mănăstirii Bărboiului, Feodor Moscalov, cuprinzătoare ca în presudstviia commisăei, făcându-să cunoscut arătarea dată din partea fiilor lui Ioan i Grigori Ciocchinești i sora lor, Catrina, soția lui Sămioan Racoviță, nepoți Panaghiei, ci au țanut-o Alixăi Ciocchină, împreună și cu o potpiscă ci să vedi din anul 1782 ca di la numili egumenului di atuncea Parfeni cu cari c că părințai lor ar fi răscumpărat di la mănăstiri partea lui Costandin Dudet, asupra căriia răspundi că o asăminea potpiscă esti cu totul străină și închipuită numai di oaricini cu iscălitura egumenului Parfeni, pentru ovadă că esti niadivărată și falșivă ace iscălitura commisăia să va încredința din însuși celi adivărate iscălituri ale egumenului mănăstirii Bărboiu, Parfeni, cari sânt făcuti deasupra zapisălor i altor hârții înfătoșati di dânsul supra părților din Nisporeni, Pelpești i Ciuruleasa, rugându-să ca commisăia, fără să să uiti la asăminea călituri a răzășilor, alegând asăminea parti a lui Dudet după spița di neam din bătrâni Ocinaș i Văscan, potrivit cu cuprinderea învoielii din 1778, ce să găsești întărită și de Divan, să să alătorezi cătră giumătate a bătrânului Măra, cuvinit tot mănăstirii Bărboiului, și să înființazi în marginea din gios a moșii Nisporeni la locul undi ace giumătăti di bătrân Măra până acum s-au stăpănit, dându-i-să totodată și analoghie din Săliști pi carile precum câmp, păduri i săliști să să stălpască cu pietri hotară după ucazurile ci ari di la nacealstvă.

Al unsprăzăcilea. Tot la 24 oct(tom)vr(ie) s-au priimit întâmpinarea vechililor răzășilor di moșia Pelpeștii, Iurteni Zugravu și Chirică Robu, că, asăminea și lor, în presudstviia commisăei, făcându-li-să cunoscut ducumenturii înfătoșati din partea vechilului mănăstirii Bărboiului spre a-și da după nr. 16 oprovirjanie asupra căriia fac cunoscut că dintri toati altile numai un zapis din anul 1778 ghenarie 21, după cari mănăstirea Bărboiului au cumpărat di la Agapi Tulburi, Andrii Hundiul, Lupu Caradge, Iordache zăt Caradge și Ioan Negură zăt Hundiul, și că di să vor alegi din giumătăti din bătrân Măra ci să află la stăpânirea încredințatorilor lor. Asăminea partea di Agapi Tulburi ci i să va mai alegi din partea lui Ștefan Gugiuman i Afteni Gugiuman nu ș-au avut lucrarea lui, și nici diși asăminea părți au fost vânduti la mănăstiri, însă încredințatorii lor din aceeași vreme le-au răscumpărat, și zapisul di cumpărătura nu l-au luat în vremea răscumpărării pentru că egumenul mănăstirii Bărboiului, Parfeni, au arătat că nu i-ar fi la îndemână dicăt numai o podpiscă că ș-au priimit banii cari podpiscă după vremi la încredințatorii lor s-au răsărit, însă eai stăpânirea di atunci și până acum pi aceli părți ș-au avut fără nici o oaricină, și la căti giudecăți mai în urmă au urmat mănăstirea știind că un asemenea zapis esti răscumpărat nu l-au mai înfătoșat și nici după dânsul n-au mai cerut vreo împărțășire în curgiri aproape di 64. Pentru aceea, să roagă commisăei a fi slobozi di la o așa ceriri, fiindcă și pren hotărârea Obșteștii Adunări din anul 1816 mănăstirii nu s-au dă dreptati a stăpâni în moșia Pelpeștii mai mult dicăt giumătăti di bătrân Măra, adică o întregă a patra parte din tot trupul acii moșii Pelpeștii. Și acum commisăia să o alegă în partea di gios a moșiei Pelpeștii, și arătarea cu moșia Ciuruleasa, undi și mai înainte au stăpănit. Pi lângă cari mai adaog a arăta că mănăstirea, precum mai sus pomenesc di la darea zapisului di vânzare din 1778 în curgire pisti 60 ani, nici o stăpâniri asupra părților ci să cuprind în acela zapis n-au avut, știind atât vechilii din vremea aceea a mănăstirii că un asăminea zapis esti uncoțojit, precum și cei di mai înainte suitori a lor au rămas la stăpânirea lor cu bună credință, și făcându-să în trecirea acestii vremi di 60 ani, stânjini acelorași vânduți unii prin vânzări di veci cătră alții din răzăși, iar unii pren danii și zăstri cătră feluri di feți, măcar și orișicum di ar fi nădăjduindu-să la puterea țarivilor, socotesc că nu pot fi strămutați di la stăpânire mai vartos, căci ce di pi urmă cătră di giudecată a Obșteștii Adunări di la 1816 lămurit zici ca mănăstirea Bărboiului din moșia Pelpești, din bătrânul Măra, să răpânească numai giumătate di bătrân pi cari întâmpinări s-au însămnat rezoluțae a să alătura la delă spre actațae.

Al doăsprezăcilea. Pi temeul protocolului închiet la zile oc(tom)vr(ie) aducând commisăia în presudstviia pi unii din răzășii moșiei Nisporeni, cei mai bătrâni, și supuinu-i giurământului, au luat di la dânsii științi și căti anumi crângi să înpart bătrâni Văscan i Ocinaș și din cari bătrân trag parti Constandin Dudet, ci esti îndut mănăstirii Bărboiului. Au arătat cel întâi: Neculai Crudu, di 90 di ani, că bătrânul Ocinaș să înparti pi trii amuri: Cimbreștii, Burlăneștii i Uliniceștii. Di Dudet au auzit că în moșia Nisporeni ari niște livezi, însă din

ci bătrân tragi parti nu știi, dicăți ari știință că pentru livezili lui să giudica un Alixii cu un Croncea. Al doile, Eni Ulinici în vrâstă ca di 80 di ani, arată că di la bătrâni săi au auzit că Ocinaș au avut trii ficiori: Mitrofan Cimbru, Ivan Burcan și Catrina Chetra ci au ținut-o Mirăuță din Văscan, cari Mirăuță au făcut pi Afteni Ulinici și Afteni au făcut pi Ioniși, Istrati, Vasăli, Trofim, Ioana, Avramiia i Gafița, și dintr-aceștia să trag neamul Ulinicesc. Pentru Dudet, di la moșii i părințai lui au auzit că ar fi din bătrânul Văscan a șasa parte și că livada lui Dudet o stăpâne un Croncea, ci au fost gineri Cărligeștilor, însă în urmă un Ioan Alixii, din neamul lui Dudet, i-au luat livada. Al triile, Lupu Adam, în vrâstă di 80 ani, că el fiind răzăs din bătrânul Ocinaș, iar di pi maică-sa din Văscan, întărești întru toati arătarea celui di sus Neculai Crudul. Al patrălea, Năstasă Vidrașcu, în vrâstă ca di 60 ani, că el aflându-să răzăs di pi fimeea sa la bătrânul Ocinaș au auzit că bătrânul Ocinaș se împarti în trii: neamurili ci să trag Afteni Ulinici, Burlan i Cimbru, însă pentru Dudet nu ari știință din cari bătrân ar tragi parti, iar livada știi că au avut. Al cincile, Agapi Mitrofan, în vrâstă ca di 70 ani, că bătrânul Văscan să împarti pi patru ficiori ci au avut Costin, Pântea, Neculai i Andrii, din cari să trag răzășii Cărligești cu a lor neamuri. Pentru Todin au auzit că ar fi fost frați cu Mirăuți, din bătrânul Ocinaș. Di livezili lui Todin, iarăși au auzit, însă pi Ioan, ficiorul lui Alixii, ci să tragi din Dudet nu l-au apucat ca să stăpânească. Al șasălea, Afteni Ciortan, în vrâstă di 65 ani, pentru împărțirea bătrânului Văscan și a celorlalți științi nu ari, dicăți di livezili lui Todin au auzit că ar fi avut în Nisporeni. Al șaptelea, Măcarii Mitrofan, în vrâstă pisti 65 ani, că el di la părințai i moșii lui au auzit că Văscan ar fi avut trii ficiori, anumi: Ocinaș, Turcu, ci n-au avut rod, i Giorgii. Și Ghiorgii au făcut pi Vasăle, Andrii, Pântea i Costin. Și Vasăle au făcut pi Nechita, din cari să trag Cărligeștii. Andrii au auzit că ar fi sterp și Pântea asemenea sterp. Din Costin să trag Costineștii, din Ocinaș să trag Mirăuți, Todin și Iacov, iar mai sus cranga lor nu o știi. Nechita au făcut pi Gavril i Antonia. Și Gavril au făcut pe Mitrofan, părintii său, Mariian, Varfolomei, Andriiana i Sofronia. Pi Antonia au ținut-o Iosăp Fărâma, pi Dudet nu știi că să fi stăpănit vreodată, dicăți numai că ar fi avut o livadă în Nisporeni și că ace livadă au vândut-o un Ioan Alixii lui Paraschiv, răzăs din Mirăuți. Al optălea, Stahi Tulburi, în vrâstă pisti 60 ani, întărești întru toate arătarea lui Măcarii Mitrofan. Al noălea, Vasăli Carp Fărâma, în vrâstă pisti 60 ani, că moșia Nisporeni să împarti în trii bătrâni, însă acia căți anumi ficiori au avut, științi nu ari. Pentru Dudet știi că au avut o livadă în Nisporeni.

Al triisprăzăcile, la zile oc(ton)vr(ie), s-au docladarisât presudstviei comisăiei că cătră lucrarea atingătoare pentru lămurirea graniților moșiilor Nisporeni, Pelpeștii și Ciuruleasa i alegirea dinlăuntru a părților cuviniti mănăstirii Bărboiului, din Ieși, s-au adunat toată cuviincioasa perepiscă, afară numai di pameșcicii moșiilor Iurcenii, Chivireștii, Tânjăleștii, dumilor dvoreaninii Costachi Ralea, Razu, polc(ovnic) Metlercam i răzășii di Vărzărești, cari după povesci ci au primit di la comisăie n-au urmat a să înfățoșa cu forma căzută, iar prin nr. 13-20 din instrucțaii comisăiei, însămnati la ustavul obrazovaniei, înalt întărită la anul 1818 să cuprindi, i întâmplându-să a nu să arăta vre una din părți sau a nu-și înfățoșa documenturili așjidirea, dacă vreo parti s-ar dipărta di la căutatul pricinii comisăiei, fără aista, la acesta toati, esti datoari a faci lucrarea ci i s-au încredințat după documenturi în ființă numai a părților a celor ci s-au <dat>⁴, asăminea și dacă vreo parte din stăpânitorii megieși nu ar înfățoșa arbitru său la căutarea prici(n)i(i) di hotar, atuncea comisăia, niuitându-să la aceasta, nu-și împiedică lucrarea sa. Pi cari doclad s-au însămnat rezoluțe: di vremi ci dintri toți stăpânitorii numai pameșcicii moșiilor Tânjăleștii, Chivireștii, Iurcenii și răzășii di Vărzărești n-au fost următori a să înfățoșa cu documenturili cerșute, apoi pi temeul pomenitilor mai sus numere, fără să li să facă mai multă așteptare să să iai pricina în tractațe și să i să de hotărâre numai în ființa dovezilor părților ci au urmat a să înfățoșa. Deci, comisăia hotărâturilor di uezdurili Chișinău i Orheiu, pi temeul protocolului închiet la zile a aceștii luni noiembrie, luând în a ei cercetari înpregiurării di sus următoare originalnica delă, documenturili înfățoșati di fețili în pricină au găsât:

A: Că moșii Nisporeni, Pelpeștii i Ciuruleasa di la uezdul Chișinăului din învechimi au fost înființate tot la locul unde și astăzi să află împărțitoari, fiind ce întâi, Nisporeni, pi trii bătrâni: Văscan, Ocinaș Rujan și Marcu Măra, din cari, precum să vedi atât din cărțili di giudecată a Ocârmuirii Moldaviei, precum și din hotărârea Obșteștii Aduunări a Basarabiei din 1816 sâp(tern)vr(ie) 30, trecuti mai sus, să trag stăpânitorii di astăzi.

B: Graniții cei întâi moșii, Nisporeni, precum să ia încredințare din mărturia hotarnică a rânduitului din poronca d(omnului) Constandin Racovii v(oiu)v(o)d, vornicu di poartă Tănasă Melegi din 7265<1756> noiembrie 12, di când până acum sănt trecuți 85 ani, să dispărțesc dispre celi megieși moșii preni pietrili hotar ci le-au găsât statornicite pi fața pământului, nili mai din vechi, iar altili după arătarea i mărturisărea a patru oamini din răzășii bătrâni ci era pi atuncea di la 70 până la 90 ani. Le-au pus Melegi din nou pi celi adivărati graniți, cari și acum s-au găsât în ființă și însă ace însămnată pi plan cu nr. 1 ci esti chiotoari Nisporenilor din gios și Pelpeștilor din sus dispre Tânjălești, diasupra Nărnovei, la capul di cătră apus, iar di la aceasta coasta Nisporenilor pi lung spre răsărit pintri Pelpești, pisti Nărnovei, pi la Izvorul Chicului, preni puncturili cu nr. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, și până la piatra di la lac, cu nr. 9, diasupra din zarea dealului, unde să întâlnești cu moșia Iurcenilor, și di la chiotoarea această zarea dealului în sus spre valul apilor pintri Iurcenii și capul moșiei Nisporenilor dispre Lăpușnița până la piatra cu nr. 10, ci esti chiotoare Nisporenilor din sus și a Iurcenilor dispre

Vărzărești, iar di la chiotoarea aceasta spre apus, pren pietrili însămnați cu nr. 11, 12 și pisti valea Săneștilor pren nr. 13, 14, și până la movila că să numești a Viziriului din zarea dealului Nărnovii, la punctul cu nr. 15, ci esti chiotoare atât moșiei Nisporeni cât și Vărzăreștilor dispre Tânjălești, cari sămnă hotară cu hotărâri ci au închiet commisăia la anul 1825 pentru lămurirea graniților moșiei Vărzăreștilor, întri altli și dispre a Nisporenilor, li întărești fără nici o schimbări. Apoi tot acesti sămni ci să găsăsc fără nici o pricină vor sluji și di acum înainte di drept hotară.

V. Moșia Pelpeștii, ace pi din gios di Nisporeni precum din documenturi să ia încredințare, esti împărțitoari pi doi bătrâni: Marcu Măra i Costea Păpăluță, din cari mănăstirea Bărboiului ari a patra parti, adică din giământate din bătrânul Măra, pentru înființarea cării după documenturile vechi, atât vechilul mănăstirii Bărboiu, cât și vechilii răzășilor di Pelpești, pren arătările lor dati comisăiei la 22 i 23 iulii, scriu că răzășii băștinași i cumpărători a o parti din moșia Mărzoaia s-ar fi întins cu stăpânirea pisti capul Pelpeștilor cel dispre răsărit supt numi Mărzoaia pân-în coastili Nisporenilor, încât lor nicicum ni li rămâni pământ după hotarnicili vornicilor di poartă Ioan Meleghi, Andrii Iancu i Apostol Băgu, din anii 7264 i 1785. Iar vechilul răzășilor di Mărzoaia pren arătarea sa ceri a să înființa trupul aciași moșii întocmai după documenturili ci au înfăoșat și după vechea stăpânire urmată din partea lor. Carile predeturi atingătoare di asăminea graniți, luându-le comisăia cu diosăbire în a sa mai cu amăruntul cercetari, au găsât că pren ce întâi hotarnică a lui Ioan Meleghi din 7264<1756> iulii 17, deși să vedi pren cartea d(omnului) Scarlat Ghica v(oi)e v(o)d din let 7266 că unii din răzășii di Nisporeni, n-au fost mulțumiți cu hotărătura lui la granița Pelpeștilor dispre Nisporeni, însă o asăminea nimulțămiri să vedi că au fost numai la ace graniță, iar dispre alți megieși n-au urmat nici un fel di prihăniri asupra iai.

Și cel al doilea, a lui Andrii Iancu i a lui Apostol Băgu, ci au fost rânduiți pentru diosăbirea unii a patra parti din moșia Pelpeștii, adică giământate di bătrân Măra, cuvinit mănăstirii Bărboiu, scriu că au înființat-o ace giământate di bătrân Măra la margine ce din gios, pi lângă hotarul moșiei Ciurulesăi, începând cu măsura cu capul dispre apus din zarea Nărnovii din piatra vechi hotar, di la o movilă ci esti chiotoare Pelpeștilor din gios, iar Ciurulesăi din sus, însămnată pi plan cu nr. 16, di la punctul acesta au mers pi lungul moșiei spre răsărit pintri coasta Pelpeștilor i a Ciurulesăi pren pietrili ci s-au găsât și acum fați cu nr. 17 i 18 și din piatra ce cu nr. 18 pisti fundul Mărzoaei, până la podiș, prăvalul apii la un lac undi să înpreună cu hotarul Iurcenilor și di la chiotoarea aceasta zarea în sus pren capul Pelpeștilor și pintri Iurceni, pân-în chiotoarea Nisporenilor iarăși la lac însămnată pi plan cu nr. 9.

Pi lângă acea cel întâi hotarnic, Ioan Meleghi, întri altli, pren a sa hotarnică, arată că la acest capăt a Pelpeștilor dispre Iurceni au ieșit 733 stânjini, adică din chiotoarea Nisporenilor, di la lac, di supt nr. 9, în gios până undi să întâlnești cu moșia Mărzoaia, cari hotarnici nu numai că n-au fost prihăniti dispre vreun megieș stăpânitori, dar încă unii din megieși să vad și iscăliți întrănsăli, precum și alți oamini streini. Apoi, diși vechilul răzășilor din Mărzoaia vroești pi săni a să ajuta cu hotarnica pah(a)r(ni)c(ului) Ioan Tăutu di la 1808 mai 25, înfăoșată di dânsul în copii supt încredințarea giudecătoriei politicești arătătoare sămnilor hotară și suma fălcilor ci ari moșia Mărzoaia, din cari să vedi că el, făcând cercetari cii adevărați graniți a moșiei Dragomireștii i Mărzoaei, înpreună cu săvârșitul din viață Andrii Iancu, încă la anul 1794, după dovezili înfăoșati din partea vornicului Dimitrii Sturza, Anastasăi Pană și altor părtași, au discoperit că Dragomireștii cu Mărzoaia au fost tot un trup de moșii, împărțitoari pi trii bătrâni. Și Dragomireștii fiind un bătrân și a triia parti dintr-un bătrân l-au găsât din vechi dispărțit di la un izvor răci în gios i alti frești sămni, iar doi părți dintr-un bătrân di la Izvorul Răci în sus până la obârșia Mărzoaei. Și după ci au rădicat în plan starea locului acestor bătrâni și au diosăbit un bătrân și a triia parti dintr-un alt bătrân, ci esti a vornicului Dimitrii Sturza, di la un izvor răci în gios, are-n sămnili ci li arată documenturili vechi, au făcut cercari fălcești di au rămas di la acei sămni în sus, până la obârșia Mărzoaei doi părți dintr-un bătrân ci cuprindi zapisăli lui Pană i a clironomilor lui Arteni Tulburi, asăminea și acel bătrân i o a triia parti din alt bătrân a Sturzăi și au aflat în acei doi părți din sus mai mult 125 fălci, socotindu-li pomenitul Tăutu, după starea locului, dati spori mai din vechi din bătrâni din gios, pentru că în partea di sus ar fi numai păduri, loc fără hrană și fără a li faci vreo strămutari. Zici că l-au lăsat tot în stăpânirea acelor doi părți, ci sânt di la Izvorul Răci în sus, precum le-au găsât; și făcând măsură părțai lui Pană din hotărâli Sturzăi pi lat, adică din matca Mărzoaei pren Izvorul Răci, pân-în zari dispre apus, undi să întâlnești cu moșia Chivireștii, la Poiana lui Miron, au găsât 538 stâ(n)ji(ni), iar lungul, zarea dealului linii dreaptă până în fundul Mărzoaei, undi să înpreună cu moșia Pelpeștilor, 1328 stâ(n)ji(ni) șstâ(n)ji(ni) fără a pomeni di Nisporeni și latul, la capătul acel din fundul Mărzoaei, linie dreaptă 328 stâ(n)ji(ni) lungul pi matca Mărzoaei. Di acolo din fund și în gios până în dreptul Izvorului Răci 1526 stâ(n)jini, iar partea lui Arteni Tulburi zici că au rămas din matca Mărzoaei dispre răsărit cătră Iurceni; și fiindcă cu asăminea măsură nu cuprindi capul Pelpeștilor, comisăia după însuși după glăsuirea acestei hotarnici a Tăutului din 1808 au făcut înființare capului moșiei Pelpeștilor cu partea di loc ci au rămas nicuprinsă după pomenita hotarnică, adică di la punctul cu nr. 18. Pren nr. 19 linie dreaptă pisti valea Mărzoaia la nr. 20 din zarea dealului undi s-au statornic chiotoare din gios(ul) moșiei Pelpeștii și din sus(ul) moșiei Mărzoaia dispre Iurceni, iar di la chiotoarea aceasta zarea în sus pi capul

3 di fâlci, 1452 stân(n)ji(ni) cvadrași, ci să închei întreagă moșiia Nisporeniei, să cuvini mănăstirii a șasa pi giuământate din bătrânul Măra, 95 fâlci, 1682 stân(n)je(ni) cvadrași, iar partea lui Dudet ci esti din a triia li bătrân a șasa parti, 10 fâlci, 2450 stân(n)je(ni) cvadrași, și fiindcă commisăia din planul rădicat di starea ci au văzut că moșiia Nisporeniei la un capăt esti mai lată și la altul mai îngustă și cu totul marginili strâmbi, ut măsuru în curmeziș pi opt locuri cu următoarea rânduială și însă la ce întâi măsuru în zarea dealului vîii, undi au ieșit în lat tot capătul moșiei 291 stânji(ni), și au tras a șasa parti 48 stânjini i patru palmi ti mănăstirii. Al 2-le. Din 495-82 stânji(ni), 4 palmi. Al 3-le. Din cinci suti cinzeci și cinci-92 stânji(ni), 4 Al 4-le. Din 648-108 stânji(ni). Al 5-le. Din 783-130 stânji(ni), 4 palmi. Al 6-le. Din 972-162 stânji(ni). e. Din i 182-197 stânji(ni). Și al 8-le din 1324-220 stânjini și 4 palmi; cari stânjini cuprinși după măsurili în analoghia părților mănăstirii Bărboiului închei 106 fâlci și 1255 stânji(ni) cvadrași, în cari au înțrat și 10 2453 stânji(ni) cvadrași, alesă partea din Dudet, după pomenita mai sus învoială pentru că partea aceasta -au înființat mănăstirii asămenea părți esti mai lungă, pi cari s-au și dispărțit di cătră părți rămasă răzășilor porenii o giuământate di bătrân Măra, neamul Caragesc i Hundesc și bătrânii Ocinaș i Văscan cu linia trasă pi ren nr. 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33 i 34, pren cari puncturi să să statornicească și vecinici pietri hotară nr. 35 și 36 din obrazovanie și fiindcă cu înființarea unor asămenea părți mănăstirea, diși ia analogul drept din ci numai cătivai casă, dar pentru ca să nu aducă greutate răzășilor vechilul mănăstirii s-au priimit cu acesti ci au vinit după liniia trasă pi plan. Al patrălea. Din moșiia Pelpeștii ci esti împărțitoare pi doi bătrâni, a Păpăluță i Marcu Măra, după două hotărări a ocăruiirii Moldaviei din 1785, a Obșteștii Adunări a abiei din 1815, mai sus pomeniti, să cuvini mănăstirii Bărboiului a patra parti, adică giuământati di bătrân ci închei 101 fâlci; și cu toati că vechilul mănăstirii pren arătarea sa ceri pi lângă ace giuământati di bătrân să i să diosăbască și părțali ci i să vor alegi din cealaltă giuământati di bătrân, a lui Agapi Tulburi, Andrii u, Ioan Negură, Lupu Carage i Iordachi zăt Carage. Asămenea și din partea lui Ștefan și Afteni Gugiumănești, ti cu zapisu din 1778; însă commisăia văzând pi di o parti din întâmpinarea vechililor răzășilor di Pelpești asămenea zapis s-ar fi răscumpărat di suitorii încredințatorilor lor încă din vremea aceea și că niști așa părți flat în stăpânirea încredințatorilor lor mai mult dicât 60 ani, iar pi di alta, țasă că din hotărârili atât a uirii Moldaviei din 1785, cât și a Obșteștii Adunări din 1815 au văzut că mănăstirii Bărboiului nu i să dă âniri din moșiia Pelpeștii mai mult dicât giuământati di bătrân Măra; dar pi lângă aceea din cuprindirea unui înfășoșat di cătră vechilii răzășilor din let 7288, di când până acum sânt trecuți pisti 70 ani, au văzut că Gugiuman i frati-său Afteni Gugiuman cu neamurile lor s-au vândut partea lor din Pelpești unui Sandu i on Cârlig, pe carili părți în urmă și ei, Cârligestii, cu doi zapisă din 1796 i 1800, li vând lui Ambrosă, an i Neculai i Arteni Tulburi, asupra cărora li s-au urmat și stăpânirea până acum. Pentru aceea, după niști oregiurări, commisăia nu să găsești în dreptati a îndistula cerirea vechilului mănăstirii Bărboiului, lăsând nea părți tot la stăpânirea pomeniților mai sus răzăși di Pelpești, precum până în vremea aceasta l-au avut, mănăstirii Bărboiului, după hotărârili ci ades mai sus să pominesc să i să înființazi la aci stăpâniri numai tati di bătrân Măra din moșiia Pelpeștii, ci esti a patra parte din întreg trupul moșiei, pi cari s-au și înființat ginea ce din gios dispre Ciuruleasa, undi l-au avut și îl ari în stăpânire ci au cuprins această giuământati di Măra 101 fâlci și 232 stânjini cvadrași, pi cari s-au dispărțit di cătră răzășii di Pelpești după liniia trasă pren puncturile cu nr. 35, 36, 37. Al cincilea. Din moșiia Ciuruleasa ci esti împărțitoare iarăși pi doi bătrâni i Batăru, pi cari, ce întâi, îl ari cuprins mănăstirea Bărboiului cu zapisul di cumpăratură din 1778 iulii și stăpânirea eai din vremea aceea până acum la marginea ce din sus a Ciurulesăi pi lângă giuământati di bătrân ales din Pelpești, căruia după măsura făcută acum pi planul di starea locului i s-au cuvinit bătrânului fâlci 224 și stânjă(ni) cvadrași 855 s-au și diosăbit dispre bătrânul Batăru răzășasc ci rămâni pi din gios ia trasă pi plan pren puncturile cu nr. 38 i 39, cari această a patra parte din întreg trupul moșiei Pelpeștii nătati din întreg trupul moșiei Ciuruleasa ci s-au întrupat la un loc, precum mai sus să cuprindi, închei 325 2857 stânji(ni) cvadrași.

Drept aceea, s-au hotărât să să urmezi: Întâi. Că atât granițili înpregiur a moșiilor Nisporeniei, Pelpeștii, easa dispre celi megieșite, cât și dispărțirea dinlăuntru acestor moșii a părților cuvinite mănăstirii Bărboiului și părțili răzășăști, să să păzască cu nistrămutari întocmai după lămuririli di mai sus pren puncturile i ilii însămnate pi planul di starea locului pren cari puncturi să să statornicească pi fața pământului și ci sămni hotară, potrivit cu nr. 35 i 36 din instrucțăili commisăiei însămnate la ustavul obrazovaniei înaltă la anul 1818. Al doilea. Opridilenia aceasta să să facă cunoscut feților în pricină spre a o asculta și a o întransa mulțamiri sau nimulțamire. Al trileia și, în sfârșit, pentru 21 coali hârtii proastă întrebuințată în loc b la lucrarea accesții pricini să să scrie oțoșanie pământescului sud(ea) di uezdul Chișinăului a înplinit (li), 50 capeici argint di vechilul mănăstirii Bărboiului, Feodor Moscalov, și un rub(li), 65 capeici argint vechilii răzășilor di moșiili răzășilor di moșiili Nisporeniei, Pelpeștii i Ciuruleasa pi cari să-i trimată la

caznaceistva acelui ținut spre a-i alătura cătră viniturili haznelii, iar perepisca să să predstavisască cu raport Mejivoaci Cantoră a oblastii. Iscăliți: cilen Stepan Ghica, zemlemer Pavlovschii, arbitru Feodor Tănăsachi.

Pismovoditeli: Mândru.

Anul 1842 luna noiemvr(ie) 30 zile am ascultat apirdileniia aceasta și întru toată cuprindirea ei am rămas multămiți.

Iscăliți: vechilii răzășilor di moșiili Nisporeni i Pelpești: Chirică Rău, Măcarie, Mitrofan Cârlig, Arteni Zugravu, Tudosă Lazăr și, prin darea mâinii, i-au iscălit Grigorii Postolachi.

Copia aceasta poslăduindu-să și alăturându-să întocmai cu originalul să încredințază di Commisăiia hotărâturilor di uezdurili Chișinău i Orh(e)iu după cerirea ce în scris au făcut vechilul răzășilor di moșiia Pelpești din bătrânul Costea Păpăluță, Chirică Robu, cu iscăliturili și punirea peceței împărătești. 1842 luna noiemvr(ie) 30 zile.

(Pecete: Vulturul bicefal. Inscipția: "Pec(ete) Commisăeii..... ț(â)n(u)t(ului) Orh(ei)".

Pismovoditeli: Mândru.

Și tot la 30 noiemvrie 1842 au iscălit nimulțămiri: vechilul răzășilor di Mârzoaia din două părți din trii bătrâni, partea di sus pentru capătul Pelpeștilor, Chirica Carp Șaptisati, vechil, și tot într-această au iscălit nimulțămirea numai pentru capătul moșiei Ciurulesăi, pi cari au trebuit să înaintezi pisti Mârzoaia în zarea dișpre Iurceni, dând Mârzoaiei numai aci cetiti în lunștili date pi marcă cari acii stânji(ni) să cuprindi în anaforoa Divanului Moldavii din 1794 dichev(rie) 5, întimiată pi hotarnica lui Ioan Tăutu și a lui Ondrii Iancu 2 pahar(nic) cari anafora esti întărită de d(omnul) Mihai Costandin Suțu v(oi)e vod pentru carili voi apilarisi în sorocul hotărât di pravili. Iscălit vechil pi metrii Bărboiului, Teodor Ignatiev Moscalov, și tot într-acea zi vechilul răzășilor agiutati di moșiia Ciuruleasa, anumi Grigorii a lui Ioan Batâru, au iscălit întocmai nimulțămiri ca și vechilul mănăstirii Bărboiului, Te(o)dor Moscalov, cu adăogiri că pentru asăminea nimulțămiri va da jalobă di apălași în sorocul hotărât di pravili. Epitropul mănăstirii Bărboiului ca unul ce-și țini aceasti mănăstiri ari giuimătati di moșiia Ciuruleasa și ari li vada ci epitropul mănăstirii esti priimit și di dânsul și pentru neștiința di carti l-au iscălit Ioan, sin Nichita Păun.

RECENZII

Alina FELEA

O NOUĂ CERCETARE DESPRE SOCIETATE
ȘI MENTALITĂȚI MEDIEVALE

În ultimii ani la analiza și elucidarea diverselor probleme se folosește tot mai des conceptul "mentalitate". Fie că se analizează și se comentează fenomene din viața social-economică și din cea politică, fie că se discută fapte de natură spirituală, culturală sau religioasă, se invocă tot mai mult mentalitatea individuală sau cea colectivă a omului, care presimte nemijlocit și în viața lui cotidiană.

Din mulțimea noutăților editoriale apărute până nu demult vom remarca lucrarea istoricului Alexandru-Florin Platon "Societate și mentalități în Europa medievală". Apariția acestui astfel de studiu este motivat de însuși autorul nu numai prin expansiunea și popularitatea constantă a acestui gen de cercetare, dar și prin faptul că se exclude o marginalizare și o ignoranță a studiilor istorice științifice (p. 5). De la bun început se pune accentul că noțiunile "societate" și "mentalitate" au fost corelate, deoarece legătura lor este în chipul cel mai firesc (p. 6).

Studiul este structurat în 8 capitole de bază, incluzând și *În loc de introducere*, și *În de încheiere*, precum și repere documentare și bibliografice, indice și un rezumat în limba franceză. Ținem să remarcăm că în notele fiecărui capitol sunt repetate datele complete principalelor referințe bibliografice (p. 230-237).

Primul capitol ne introduce în amănuntele studierii problemelor abordate: domeniul de investigație, izvoare, metodologia utilizată în istoriografia europeană, evidențindu-se o analiză istoriografică profundă.

Prezintă interes capitolul II, unde autorul, caracterizând societatea medievală, conchide că sistemul ideologic și cel cultural impuneau tuturor persoanelor din toate categoriile sociale aceleași structuri mentale, precum și obiectele similare ale credinței și fanteziilor. Însă, precum și în viața, tinuă autorul, poziția socială, educația ș.a. impuneau diferențe (p. 67). Drept prima caracteristică definitorie a mentalului colectiv este considerată cea religioasă, specifică tuturor societăților preindustriale, care în opinia autorului nu trebuie privită ca expresia unui stadiu inferior sau ca o modalitate specifică de a privi lumea (p. 68). Se pun în discuție noțiunile "sacru", "miracol", "profan", urmând viziunea proprie a istoricului A.F. Platon, care arată că în evul mediu nu exista distincție între "sacru" și "profan" sau nu era atât de pronunțată în epocile ulterioare (p. 69-76). Totodată, se subliniază că "sacru" influența direct sau indirect fiecare aspect al vieții cotidiene. Autorul mai abordează și analizează o trăsătură particulară a medievalității – caracterul integrativ al gândirii (p. 79). Pe lângă acestea se mai vorbește despre imaginea organizării ierarhice a Universului, despre pietate, concluzionând că civilizația evului mediu a fost o civilizație a concretului (p. 81-92).

În capitolul III "Timpul și spațiul", clasificați ca parametri determinanți ai existenței lumii, se cercetează timpul arhaic, liniaritatea, timpul creștin (p. 93). În acest context se recurge la reprezentarea timpului prin prisma obiectiv-creștină și reprezentarea subiectivă a timpului, conform structurii societății medievale: rural, seniorial, clerical și urban (p. 98). Spațiul, care întruchipa principalele trăsături mentale, a fost privit din punctele de vedere cantitativ-obiectiv, menționându-se specificul personalizat al spațiului "locul", "intinerării" (p. 112).

Un loc important în concepția umană despre lume îl ocupă "munca", căreia îi este dedicat capitolul IV. Munca este calificată de autor atât ca noțiune economică, cât și ca concept moral (p. 123). În epoca medievală, continuă A.F. Platon, noțiunea de muncă planează între viața contemplativă și viața activă (p. 124). Pe lângă caracteristica muncii conform doctrinei creștine, inclusiv munca în mediul monastic, se mai dă apreciere noțiunii de bogăție (p. 134).

Următorul capitol ne plasează într-un mediu al imaginarului. În viziunea autorului imaginarul este structura de bază a mentalului colectiv medieval, constituind pentru medieval mijlocul principal de legătură (p. 140). Drept cele mai ordinare manifestări ale imaginarului sunt considerate viziunile, aparițiile, visele.

În capitolul VI se subliniază că imaginile, simbolurile și miturile nu sunt creații ale psihicului, accentuându-se că ele răspund unei necesități vitale ale spiritului (p. 154). Simbolismul medieval avea un caracter universal, întemeindu-se pe postulatul "nemișcării" lumii, al corespondenței dintre vizibil și invizibil și al valorii stabile a lucrurilor în eternitate (p. 155). Simbolistica medievală se pretează la numeroase clasificări: a cuvintelor, numerelor, naturii, a figurilor geometrice, semnele cerești. În urma analizei acestora se conchide că toată simbolistica medievală subliniază mai mult vocația hermeneutică a oamenilor epocii în raport cu realitatea înconjurătoare (p. 165).

Capitolul VII ne readuce în lumea simbolisticii corpului, evedențindu-se că ea face parte din categoria celor mai importante. După cum subliniază autorul, corpul este în același timp și o construcție în "ordinea culturii", constituind nu numai subiectul unor discursuri, dar și o posibilă soluție de interpretare pentru principalele domenii ale vieții sociale (p. 166). Printre ideile enunțate vom nominaliza cele mai principale: corpul în cultura creștină, asocierea corpului uman cu tot ceea ce evocă degenerescența și moartea; ipostaza politică a metaforei organologice etc.

Ultimul capitol pune accentul pe faptul că evul mediu a fost un timp al cuvântului rostit și al gestului marcat, inclusiv al vizualului. Autorul menționează că cuvântul rostit a fost o perioadă îndelungată purtătorul major al tuturor sensurilor, având o dimensiune creatoare, dar și de transmitere a cunoștințelor (p. 211). În același timp reprezenta manifestarea cea mai convingătoare a autorității. Încă o structură de referință a civilizației medievale, ce era prezentă ca imagine în existența oamenilor, dar și în relațiile sociale, era gestul. Este accentuat că gesturile constituiau un limbaj autonom, iar în societatea medievală un rol important era atribuit codificării gesturilor (p. 220).

Ceea ce vom mai evidenția este faptul că problemele sunt analizate în evoluție cronologico-istorică, începând cu antichitatea; dar și accesibilitatea limbajului monografiei. Sperăm că monografia va fi un suport considerabil celor care se interesează de problemele expuse, dar și tuturor persoanelor preocupate de istorie, cultură, evoluția civilizației.

* Platon A.F., *Societate și mentalități în Europa medievală*, Editura universității A.I. Cuza, Iași, 2000, 247 p.

Eduard BAIDAUS

O NOUĂ CULEGERE DE DOCUMENTE ISTORICE – ISTORIA UNIVERSALĂ MODERNĂ (1640-1850). CRESTOMAȚIE.

Alcătuitori: Eugeniu Certan (coordonator), Valeria Cozma, Stelian Culea.

Editura "Prut Internațional", Chișinău, 2000, 442 p.

În ultimul deceniu al secolului al XX-lea la Chișinău au apărut o serie de lucrări cu caracter didactic, consacrate istoriei naționale și universale: manuale, ghiduri, dicționare, mandări metodice, creștomății, diverse caiete la istorie etc. Acestea, în pofida unor divergențe conceptuale sau chiar și redacționale, deocamdată sunt binevenite - instruirea teoretică preuniversitară și universitară din Republica Moldova simțea lipsa lor. Totodată, generațiile mai în vârstă ale profesorilor de istorie, de fapt, și ale altor discipline socioumane, putea să confirme că în perioada sovietică istoria națională și cea universală, ca obiecte de studiu, erau asigurate cu materiale didactice. Este de remarcat că deși concepția de învățare a istoriei era ideologizată, manualele și creștomățiile preuniversitare și universitare de atunci, totuși, și-au adus propria contribuție la educarea unei generații de istorici profesioniști, și își desfășoară activitatea în prezent în calitate de profesori, cercetători, analiști politici. Intenționăm să supraestimăm ori subestimăm valoarea lor, ci doar le vom reaminti unor tineri, iar altora, mai tineri, le vom relata că predarea istoriei se realiza prin prisma antagonismului social-economic, luptei de clasă, prieteniei popoarelor etc. În același timp, manualele republicii unionale, inclusiv R.S.S.M., ciclul de Istorie Universală din cadrul instituțiilor de învățământ superior nu era asigurat cu manuale, creștomății, elaborări metodice, dicționare istorice în limbile naționale. În cel mai bun caz se traduceau din limba rusă unele traduceri, aprobate de Ministerul Învățământului Public al U.R.S.S.

În Republica Moldova primul manual universitar, elaborat la Chișinău pentru istoria universală, a văzut lumina tiparului în anul 1995. Este vorba de lucrarea "Istoria Modernă a Europei și Americii". Partea I. Coordonatori: Eugeniu Certan și Vasile Cristian, Chișinău, Editura "Prut Internațional", 1995 - 382 pag. Apariția acestei lucrări de pionierat a fost semnalată de unul dintre cei mai versați specialiști în istoria universală, Pavel Cocârlă, dr. habilitat, profesor la Universitatea de Stat din Moldova. Referindu-se la acest manual, Domnia sa constata: "Apariția manualului constituie un început de bun augur ..." și "manualul ... e o importantă realizare a istoricilor..."¹.

Aici prezentăm cititorilor o nouă realizare a școlii superioare din Moldova. Așadar, după mai mulți ani de așteptare, a ieșit de sub tipar manualul creștomăție la *Istoria Universală Modernă (1640-1850)*, elaborată în românește de un colectiv de profesori de la Universitatea Pedagogică de Stat "Ion Creangă". Coordonator al acestei consistente culegeri de documente este neobositul profesor universitar, dr. habilitat Eugeniu Certan (capitolele I-V, VIII, XII), iar în calitate de coautori au participat: conf. univ. Valeria Cozma (capitolele VI, VII, IX, X), lectorul superior Stelian Culea (capitolul XI). Apariția ei se mai datorează referenților: dr. hab. Stepanida Custreabov, dr. hab. Gheorghe Nazaria, lectorului superior Gheorghe Topor și celor care au întocmit aparatul științific: conf. univ. Angela Burlacu, Iulia Darie, Mariana Țăranu etc.

Creștomăția este compusă din: introducere, două părți, care însumează în total 12 capitole, 362 de documente.

Introducerea (pp. 3-4) motivează oportunitatea acestei crestomații și reflectă obiectivele pe care și le-au propus alcătuitoarii, utilitatea acesteia. Astfel, "ținând cont de necesitatea de a asigura completarea temelor de bază ale cursului Istoria Universală Modernă, au fost incluse documente cele mai importante" (p. 3). Iată de ce, în paginile acestei cărți, potențialii utilizatori, de la studenți la profesori vor descoperi "texte cu conținut diferit: constituții, acte legislative, declarații, memorii etc" (p. 3). Pentru a face accesibilă și operațională, capitolele au fost însoțite de indicații metodice.

Partea I a crestomației este compusă din XI capitole (pp. 5-392, 323 de documente), include materiale documentare și metodice referitoare la evoluția social-economică și politico-juridică a statelor de pe mapamond, printre care: Anglia, Franța, Belgia, Spania, Italia, Prusia, Imperiul Habsburgic, Rusia, Polonia, Grecia, Serbia, Bulgaria, Muntenegru, Albania, S.U.A., Brazilia, Mexic, Argentina, Columbia etc.

Relațiile internaționale susținute între subiecții sistemului politic internațional cu implicarea indirectă a obiecțiilor menționatului sistem și-au găsit expresia în Partea a II-a. Ea cuprinde capitolul al XII-lea cu 49 de documente: tratate, declarații, convenții etc. (p. 393-442), unele dintre care se referă și la istoria Principatelor dunărene.

Este salutar faptul că documentele incluse în fiecare capitol sunt precedate de o notă informativă. Totodată, considerăm necesar ca la o eventuală reeditare a acestei lucrări sau la elaborarea altora, consacrate predării istoriei universale moderne (manuale, ghiduri, recomandări metodice, caiete de istorie), limitele cronologice ale epocii moderne să concorde cu standardele periodizării istoriei universale, acceptate în istoriografia contemporană². În cazul în care acest pas nu va fi făcut în viitorul apropiat, predarea istoriei universale medievale și moderne în Republica Moldova va rămâne și în continuare sub impactul unei periodizări politizate³.

În concluzie, menționăm că editarea acestei crestomații este, în linii generale, binevenită. Ea ar putea fi utilă profesorilor și studenților, orientați în studiul istoriei naționale și universale, diplomației, relațiilor internaționale și dreptului.

NOTE

¹ Cf. P.Cocărlă, *Început de bun augur*. (Recenzie la lucrarea "Istoria modernă a Europei și Americii. Partea I, Chișinău, 1995), în "Revista de istorie a Moldovei". Anul VI, nr. 3-4 (23-24), Chișinău 1995, p. 130-132.

² În cele ce urmează vom expune succint punctul de vedere acceptat în istoriografia contemporană, vizând problema periodizării istoriei medievale și moderne. Așadar, începutul epocii medievale datează cu anul 476, când Odoacru expediasse atributele puterii imperiale din Roma la Constantinopol. În acest caz, nici anul și nici evenimentul nu provoacă discuții. Îmbold al acestora servesc problemele privind sfârșitul evului mediu, începutul epocii moderne și periodizarea internă a acestora. Fără a ne implica în detalii explicative, pe care ni le rezervăm într-un studiu aparte, vom contura cadrul cronologic al acestor perioade istorice. Astfel, Istoria evului mediu durează circa zece secole (V-XV, cca. 476-1492) și este divizată în trei perioade: - Evul mediu timpuriu (sec. V-X); - Evul mediu clasic (sec. XI-XIII); - Evul mediu tardiv (sec. XIV-XV). Istoria Modernă - sf. sec. al XV-lea până la începutul sec. al XX-lea (sau 1492-1918), - în două perioade: prima - 1492-1789; a doua - 1789-1918 - n. ns. E.B.

³ În anul 1934 I.Stalin, S.Kirov și A.Jdanov au "propus" ca istoria modernă să înceapă cu Marea Revoluție Franceză, iar la începutul anilor '40 "proponerea" a fost puțin modernizată - drept început al epocii moderne s-a considerat Revoluția burgheză din Anglia. Astfel, în mod administrativ a fost scindată prima perioadă a epocii moderne, deși din punct de vedere logic și conceptual secolele XVI-XVIII sunt o integritate istorică - n. ns. E.B.

ȚA ȘTIINȚIFICĂ

Zinaida ALEXANDREANU-SĂTNIC

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ "DEPORTĂRILE DIN 14 IUNIE 1941: CRIME ÎMPOTRIVA UMANITĂȚII"

În iunie anul 2001 s-au implinit 60 de ani când au avut loc cele mai masive deportări ale populației din regiunile de vest, anexate de U.R.S.S. în anul 1940, și anume din Polonia, Provinciile Baltice - Lituania, Letonia, Estonia -, Ucraina de Vest, Moldova și din Belorusia. Guvernul Letoniei a consacrat tragicilor evenimente un șir de măsuri, organizate la nivel internațional. Comemorarea miilor de deportați a început la Riga în ziua de 11 iunie cu deschiderea ședinței festive de totalizare a lucrului efectuat de către Comisia Internațională, care a cercetat urmările terorii naziste și comuniste în Letonia. Președintele Letoniei, Vaira Vike-Freiberg, a menționat în mesajul său: "Noi nu am cercetat aceste procese timp de 60 de ani și acum trebuie să ne grăbim, deoarece din ce în ce mai puțini martori ai acestor evenimente rămân în viață." Vaira Vike-Freiberg a propus să fie prelungită activitatea comisiei internaționale încă trei ani, cu participarea mai multor specialiști din străinătate, pentru evitarea pierderii neobiective și politizării evenimentelor.

Reprezentanții ambasadelor străine în Letonia, prezenți la ceremonie, precum și specialiștii din circa 10 țări, au menționat eforturile întreprinse de către statul leton în vederea clarificării adevărului istoric.

Rezultatele cercetărilor Arhivei de Stat a Letoniei și Comisiei Istoricilor s-au soldat cu apariția cărții "Deportații. 14 iunie anul 1941", elaborată în cadrul unui proiect finanțat de guvernul leton, donat invitaților de onoare - martirilor deportărilor, numele cărora au fost incluse în lista celor 15424 de jertfe ale deportării.

Forul științific internațional, organizat sub egida Comisiei Istoricilor, Arhivelor Statului, Institutului de Istorie și Universității din Letonia, și-a desfășurat lucrările în zilele de 12-13 iunie în Sala de Conferințe a Universității din Letonia. Savații din Estonia, Israel, Letonia, Lituania, Republica Moldova, Rusia, Statele Unite ale Americii, Suedia și Ucraina au fost salutați de către Vaira Vike-Freiberg, președintele Letoniei Janis Straume, spicherul Seimului Republicii Letonia, Andris Valters, președintele Comisiei Istoricilor, și de Ivars Lācis, rectorul Universității din Letonia).

Comunicările au fost prezentate în cadrul a patru sesiuni plenare, temele lor discutându-se reciproc. În cadrul primei sesiuni "Deportările din 14 iunie 1941: crime împotriva umanității" au fost ascultate șapte comunicări, în care s-a relatat despre organizarea și desfășurarea deportărilor în teritoriile anexate în 1940. Janis Riekstins, specialist la Arhiva de Stat din Letonia, a deschis sesiunea plenară cu comunicarea "Deportările din 14 iunie 1941 în Letonia", menționând că circa 5000 din cei 15000 de deportați au decedat în închisoare în locurile de deportare. Conform Convenției de Prevenire și Punishment a Crimelor de Genocid, acceptate de ONU la 9 decembrie 1948, deportările din 14 iunie 1941 sunt considerate drept *good reason genocid* împotriva poporului leton.

Doctorul în istorie Arvyadas Anusauskas, director al Centrului de Cercetare a Genocidului și Rezistenței în Lituania, a prezentat comunicarea "Deportările – crime împotriva umanității. Analize comparate". Elucidând specificul și generalul în deportările din 1941 și 1945-1952, autorul subliniază că aspectul național este un factor decisiv în determinarea acuzației pentru fiecare individ în parte.

Discuții aprinse s-au iscat în jurul referatelor prezentate de savanții de la Academia de Științe a Rusiei Natalia Lebedeva, dr. hab. în istorie, "Deportările populației poloneze și baltice în U.R.S.S." și Pavel Polian, prof. univ., "Deportările de la 14 iunie în contextul general al politicii sovietice de deportări", care au declarat că noțiunile de genocid și de deportare sunt incompatibile, spunând că deportările au fost niște măsuri forțate ale conducerii de vârf unionale în scopul lichidării elementelor, care încălcau legislația sovietică în vigoare. Aceste afirmații au trezit indignarea celor prezenți mulți din ei trecând prin suferințele din lagărele sovietice.

Ambii autori s-au străduit să demonstreze că deportările au fost doar niște măsuri administrative ale organelor sovietice.

Doctorul în istorie Zinaida Alexandreanu-Sâtnic în comunicarea "Drama deportațiilor din Basarabia, mecanismul mașinii de teroare" a demonstrat că, în esență, toate tipurile de teroare (militar, social, juridic etc.) au fost condiționate de tendința regimului totalitar de a oprima orice opoziție și tradiții democratice din teritoriile anexate de U.R.S.S., inclusiv nou-formata R.S.S. Moldovenească.

Steven Springfield, președintele evreilor care au supraviețuit din Letonia în Statele Unite ale Americii, în comunicarea "Deportarea din anul 1941 și efectele ei asupra comunității evreiești din Letonia", a descris evenimentele din noaptea zilei de 14 iunie 1941, când multe familii au fost arestate și exilate.

Profesorul Dov Levin (Unitatea Hebreu din Ierusalim, Institutul de Istorie Contemporană) în referatul său a vorbit despre criteriile după care au fost selectați deportații și regiunile de deportare.

A doua sesiune plenară și-a desfășurat lucrările sub genericul "Deportările din 14 iunie 1941 în context internațional". S-a menționat că "în acord cu legile internaționale, deportările populației din alte teritorii și țări anexate sunt considerate crime împotriva umanității, indiferent de modul de încorporare a acestor țări în U.R.S.S."

Cu mare atenție a fost audiat referatul "Statele Unite ale Americii și ocupația sovietică în Letonia, 1940-1941, prezentat de Dr. Robert G. Wait (S.U.A.), în care s-a relatat despre interesul manifestat de diplomația și mass-media americană față de presiunea diplomatică a U.R.S.S. asupra vecinilor săi baltici.

Probleme stringente, caracteristice pentru toate țările în care au avut loc deportări, au fost abordate de Linards Mucins, membru al Seimului leton, director al Comitetului afacerilor legale. Reabilitarea legală a persoanelor supuse represiunilor în Letonia și viitorul lor a fost una din problemele abordate și de Kalju Matik, specialist la Centrul de Cercetare a Perioadei Sovietice în Estonia, în referatul "Compensarea crimelor comise de ocupații".

Alfred Erich Senn, profesor emerit la Universitatea din Wisconsin (S.U.A.), a prezentat comunicarea "Legislația sovietică în Lituania, 1940-1941". Inga Petrovicinte, colaboratoare la Centrul de Cercetare a Genocidului și Rezistenței din Lituania, în referatul "Structurile sovietice represive și colaboraționismul în Lituania în 1940-1941" a descris pe larg cauzele care au dus la distrugerea structurilor statale lituaniene și formarea instituțiilor represive sovietice.

Anatolii Rusnaceko, doctor în istorie din Ucraina, în comunicarea: "Deportările din Ucraina de Vest în anii 1939-1941" a realizat o cronologie a represaliilor sovietice.

Tema sesiunii plenare din 13 iunie a fost "Aspectele sociale, etnice, teritoriale și consecințele demografice ale deportării din 14 iunie 1941". În cadrul acestei sesiuni și-au prezentat rezultatele lucrului efectuat gazdele – în comunicările: "Soarta angajaților Ministerului Afacerilor Externe leton în lagărele Gulag-ului sovietic" (Ainars Lerhis, Universitatea din Letonia, Institutul de Istorie), "Represaliile sovietice împotriva parlamentarilor Republicii Letonia în anii 1940-1941" (Arthur Zvinklis, Universitatea din Letonia, Institutul de Istorie); "Deportările din 14 iunie 1941 în cadrul corpului teritorial 24" (Eriks Jekabson, dr. în istorie, Universitatea din Letonia, Institutul de Istorie); "Soarta civililor letoni în închisori și lagăre după arestările din 14 iunie 1941" (Irene Šneider, dr. în istorie, Universitatea din Letonia, Institutul de Istorie);

Problema deportărilor în Letonia în anul 1940 a fost abordată și în referatele "Femeile deportate și exilate în timpul deportărilor din 14 iunie 1941; incursiune în problemă" (Iveta Šteina, Arhiva de Stat din Letonia); "Impactul deportărilor asupra dezvoltării societății rurale letone" (Peteris Skinkis, dr. în geografie Universitatea din Letonia); "Consecințele directe și indirecte demografice ale deportărilor din 14 iunie 1941" (Peteris Zvindiņš, dr. hab. în geografie Edvins Vitolins, Universitatea din Letonia).

La ultima sesiune plenară s-a vorbit și despre izvoarele și istoriografia problemei cercetate. Poate fi menționată comunicarea "Probleme ale istoriei surselor de cercetare a deportărilor din 14 iunie 1941". În cadrul sesiunii au prezentat comunicări Elmars Pelkaus și Ainars Bambalās (colaboratori la Arhiva de Stat din Letonia). Un viu interes a trezit comunicarea dr. în istorie Elga Zalīte (S.U.A.) "Demonizările și deportările: războiul de propagandă în Letonia, 1941", în care au fost caracterizate mecanismele și efectele mașinei propagandă sovietice, comparativ cu cea nazistă.

Discuții aprinse s-au desfășurat pe marginea proiectului de rezoluție al acestui important științific internațional. Participanții au subliniat faptul că asemenea evenimente tragice în viitorul apropiat nu se vor mai repeta.

În ziua de 14 iunie participanții la conferință au fost invitați la Ministerul de Externe al Letoniei, unde a fost deschisă o expoziție unică a materialelor despre corpul diplomatic leton, victimă a represiviunilor în anul 1940. Majoritatea documentelor prezentate erau din dosarele arhivate ale securității, care timp de peste 50 ani n-au fost date publicității.

**DECIZIA CONSILIULUI ȘTIINȚIFIC AL INSTITUTULUI DE ISTORIE
AL ACADEMIEI DE ȘTIINȚE A REPUBLICII MOLDOVA
CU PRIVIRE LA PREDAREA ȘI CERCETAREA
ISTORIEI ROMÂNILOR ÎN SISTEMUL DE ÎNVĂȚĂMÂNT
ȘI CEL ACADEMIC DIN REPUBLICA MOLDOVA**

20 martie 2002

1. În urma examinării chestiunii privind predarea și cercetarea Istoriei Românilor în școlile naționale de toate treptele, Consiliul Științific constată că disciplina Istoria Românilor nu este implementată cu concursul reprezentanților Consiliului Europei și suportul Băncii Mondiale, în scopul realizării unei reforme moderne a învățământului istoric din Republica Moldova. Curriculumul la istoria națională, elaborat cu concursul cadrelor didactice și al cercetătorilor științifici, inclusiv de la Institutul de Istorie, a fost dezbătut în cadrul mai multor

întruniri publice a experților în materie și adoptat prin decizia Ministerului Învățământului al Republicii Moldova. Atât Curriculumul, cât și manualele editate în baza acestuia au îmbinat armonios cadrul general, factologic și cronologic, al Istoriei Românilor cu cel al istoriei teritoriului circumscris astăzi Republicii Moldova, constituind o bază temeinică și obiectivă pentru cunoașterea de către tinerele generații a istoriei neamului în toate aspectele sale.

2. Consiliul constata ca în procesul reformei învățământului istoric s-a revenit la tradiția de secole, fundamentată științific, de predare și studiere a istoriei noastre naționale. Este bine cunoscut că începând cu epoca modernă oamenii de cultura și știință au sesizat specificul dezvoltării istorice a spațiului Carpato-Danubiano-Pontic, locuit de neamul românesc care are aceeași origine etnică, limbă, credință, creație populară, norme juridice etc. și care a evoluat într-o ambianță etnoculturală inseparabilă. Iată de ce, încă începând cu Dimitrie Cantemir, istoria spațiului locuit de români a fost studiată în ansamblul său, ceea ce subliniază unitatea etnoculturală românească, indiferent de frontierele geografice și politice. Toți clasicii literaturii și istoriografiei române (M. Kogălniceanu, B.P. Hașdeu, V. Alecsandri, M. Eminescu, Al. Xenopol, D. Onciul, N. Iorga ș.a. - toți originari din Moldova) au numit istoria noastră națională Istoria Românilor. Această denumire a fost interzisă în perioada totalitară comunistă (în România și RSSM), dar restabilită imediat după căderea comunismului în 1989.

Reamintim că în hotărârea Seminarului "Reforma învățământului istoric" (Chișinău, 1996), organizat cu concursul Consiliului Europei se menționează: "Bogata experiență istoriografică, națională și universală, a creat o astfel de tradiție în știință, învățământ și opinia publică după care studierea unei părți din spațiul românesc este rezonabilă și cu adevărat eficientă numai în măsura în care se înscrie în tabloul istoric general al acestei comunități geografice și etnoculturale".

3. Obiectul de studiu Istoria Românilor nu poate fi substituit cu Istoria Moldovei, deoarece Țara Moldovei a fost un principat medieval care și-a încetat existența în 1859 și care includea numai o parte a etniei românești, iar graiul moldovenesc, lucru demonstrat în mod temeinic de savanții lingviști, nu constituie o limbă literară separată. Actuala Republică Moldova n-a moștenit o organizare statală neîntreruptă. Ea apare ca o entitate distinctă abia în 1991, când și-a proclamat independența de stat. După cum se știe, Basarabia, partea de est a principatului Moldovei, a fost anexată la Imperiul Rus la 1812. În 1918 Sfatul Țării a decis revenirea teritoriului dintre Prut și Nistru la spațiul firesc românesc. În urma raptului teritorial operat la 1940 de către imperiul sovietic, teritoriul fostei Țări a Moldovei este astăzi divizat între Republica Moldova (Basarabia centrală), România (Moldova dintre Carpați și Prut) și Ucraina (Bucovina, Basarabia de Nord și Basarabia de Sud). Teritoriul Transnistriei n-a fost parte componentă a Țării Moldovei.

Liantul tuturor acestor teritorii îl constituie populația românească majoritară, care formează o unitate etnoculturală cu întreg spațiul locuit de români. Împreună cu reprezentanții tuturor teritoriilor românești, românii din Basarabia au participat la formarea limbii literare române, la crearea literaturii și artei clasice moderne, au pus umărul la făurirea unui destin istoric comun, în ciuda vicisitudinilor istoriei.

Încercările de a demonstra existența unei națiuni distincte de cea română în Basarabia și Transnistria n-au putut fi și nu pot fi argumentate științific.

Cultura și civilizația contemporană din Republica Moldova are la bază tradiția istorică românească, formată în întreg spațiul populat de români. Patrimoniul național cultural și istoric format în decursul secolelor este un bun comun nu numai al României și Republicii Moldova, al neamului românesc în ansamblu, el este o parte inseparabilă a patrimoniului general european și mondial. Cunoașterea și investigarea lui nu pot fi limitate la cadrul teritorial al doar unuia nu comporta ceva ieșit din comun. În lume există suficiente exemple când poporul, aria de

locuire a căruia nu coincide cu frontierele de stat, studiază istoria națiunii respective și nu a statului în granițele căruia s-a regăsit într-o fază a evoluției sale (de pildă: istoria armenilor, germanilor, evreilor, arabilor, tadjicilor etc.).

Având în vedere că în spațiul românesc de-a lungul secolelor și până în zilele noastre locuiesc diferite etnii, istoria noastră națională include și relațiile românilor cu toate aceste minorități naționale conlocuitoare, după cum și contribuția lor la dezvoltarea noastră comună socială, economică și culturală.

4. Curriculumul și manualele de istorie editate în Republica Moldova iau în considerare și încurajează interesul elevilor față de trecutul plaiului natal. În acest scop, o parte considerabilă a materialului istoric inclus în manuale se referă direct la fapte, evenimente, personalități și localități din teritoriul actual al Republicii Moldova.

O istorie distinctă a Republicii Moldova începe de la data proclamării independenței sale de stat. În prezent istoria Republicii Moldova - un stat românesc, sub raport istoric și geografic, etno-cultural și demografic, care include printre cetățenii săi importante minorități etnice - constituie în mod firesc un compartiment al obiectului de studiu Istoria Românilor.

Prin urmare, tentativa de a separa Istoria Moldovei sau a Republicii Moldova de Istoria Românilor nu are nici un suport științific sau metodic și nu poate fi susținută de Consiliul Științific al Institutului de Istorie.

Bazându-se pe cele expuse, Consiliul Științific al Institutului de Istorie al Academiei de Științe a Republicii Moldova decide următoarele:

1. Pledează pentru predarea și cercetarea în continuare a Istoriei Românilor, ca istoria noastră națională;

2. Susține perfecționarea procesului de predare și studiere a disciplinei Istoria Românilor în toate instituțiile de învățământ din Republica Moldova, deopotrivă cu disciplina Istoria Universală. Este necesară înzestrarea acestor discipline de predare cu manuale, creștomaii, albume, atlase istorice și alte materiale didactice;

3. Sprijină cerințele curriculare actuale de a include în procesul de predare-învățare a materialelor didactice referitoare la istoria plaiului natal. Este necesar de a acorda o atenție cuvenită istoriei Republicii Moldova, în contextul și în concordanță cu cerințele generale ale cursurilor de Istoria Românilor și Istoria Universală;

4. Recomandă cercetătorilor Institutului de Istorie să intensifice activitatea de popularizare a istoriei neamului, inclusiv a plaiului natal, de lămurire a realităților obiective și specificului trecutului nostru istoric, contribuind pe această cale la crearea unei viziuni corecte a tinerelor generații și a publicului larg asupra istoriei noastre naționale și a unui climat de toleranță interetnică în societate;

5. Respinge categoric orice imixtiune a politicului în procesul de predare, studiere și cercetare a trecutului nostru istoric.

Președinte al Consiliului Științific
al Institutului de Istorie al Academiei de Științe
a Moldovei, membru cor., prof. univ.

dr. hab. Demir DRAGNEV

Secretar științific

dr. Gheorghe NICOLAEV

Adoptată cu majoritatea absolută de voturi ale membrilor Consiliului Științific al Institutului de Istorie și susținută prin Hotărârea Adunării Generale anuale a Academiei de Științe a Moldovei din 26 martie 2002.

